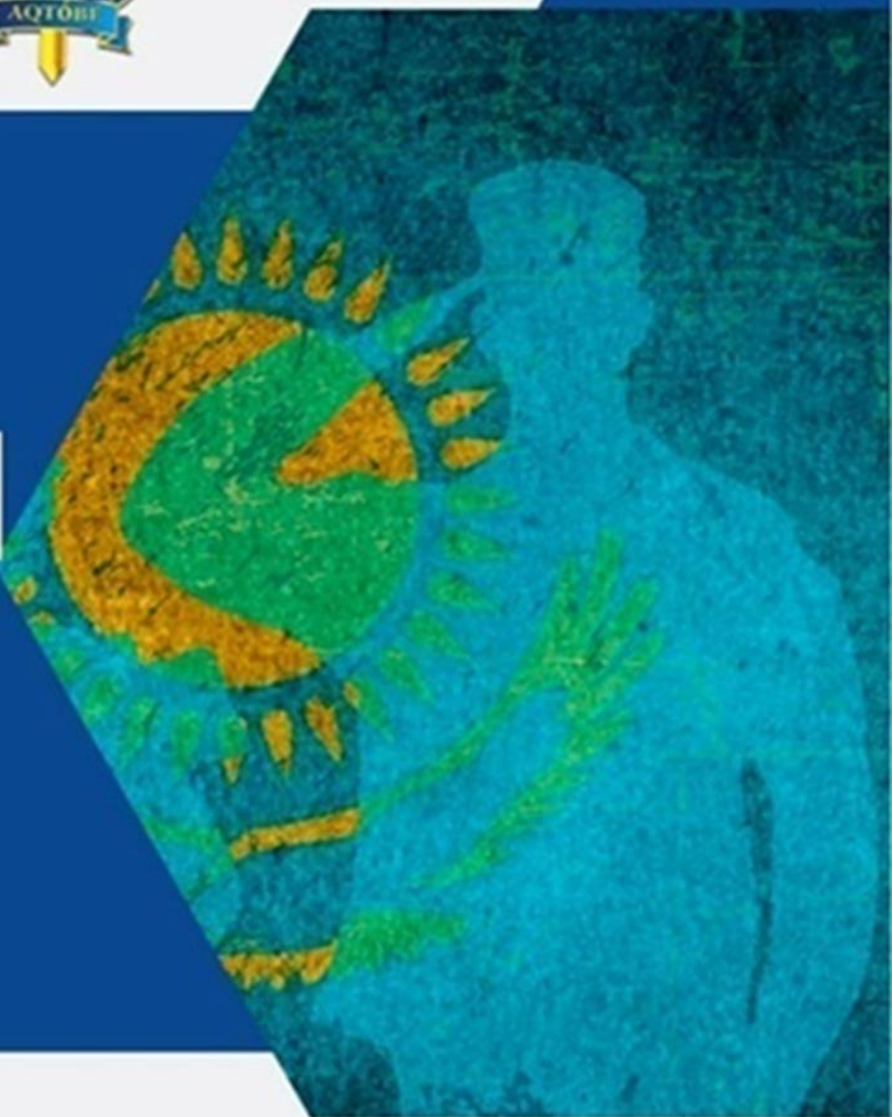

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНІМ
М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ

ХАБАРШЫСЫ ВЕСТНИК

АКТЮБИНСКОГО
ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА
МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН
ИМЕНИ М.БУКЕНБАЕВА

№2 (15)
2024

Ғылыми-тәжірибелік журнал
2020 жылдың қыркүйек айынан бастап
жылына төрт рет шығады

Научно-практический журнал
Выходит четыре раза в год
с сентября 2020 года

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ»
ҒЫЛЫМИ-ТӘЖІРИБЕЛІК ЖУРНАЛЫ**

**НӨМІРДЕ:
В НОМЕРЕ:**

- Азаматтық құқық –
- Гражданское право –
- Civil law

- Әкімшілік құқық –
- Административное право –
- Administrative law

- Қылмыстық құқық, криминология –
- Уголовное право, криминология –
- Criminal law, criminalology

- Ішкі істер органдарының кадрларын дайындау
- Подготовка кадров органов внутренних дел
- Training of personnel of internal affairs bodies

- Шетелдердің құқық қорғау қызметінің тәжірибесі –
- Опыт правоохранительной деятельности зарубежных стран –
- Experience in law enforcement activities in foreign countries

Құрылтайшы:

«Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің Малкеджар Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты»
Республикалық мемлекеттік мекемесі.

2020 жылдан бастап шығады.

Журнал Қазақстан Республикасы Ақпарат және қоғамдық даму министрлігінің
ақпарат комитетінде тіркелген.

Тіркеу куәлігі: 2020 жылғы 23 сәуірдегі № KZ94VPY00022587.

Бас редактор:

Н. Мұхаметқалиев – заң ғылымдарының кандидаты.

Редакциялық алқа құрамы:

Т.К. Акимжанов (з.ғ.д., профессор);

Е.О. Түзелбаев (з.ғ.д., профессор);

Ж.Р. Дильбарханова (з.ғ.д., профессор);

В.Г. Татарян (з.ғ.д., профессор);

З.С. Токубаев (з.ғ.д., профессор);

С.С. Молдыбаев (з.ғ.д., профессор);

В.А. Азаров (з.ғ.д., профессор, Ресей Федерациясы);

О.А. Авдеева (з.ғ.д., доцент, Ресей Федерациясы);

Б.Т. Булеулиев (з.ғ.д., қауымдастырылған профессор)

М.Д. Ахметов (з.ғ.к.);

С.И. Қаракүшев (з.ғ.к.);

Е.Т. Абеуов (з.ғ.к., қауымдастырылған профессор);

Г.Ж.Сулейманова (з.ғ.к.);

Ж.Н. Бисенбаева (философия докторы (PhD), қауымдастырылған профессор);

Е.К. Балымов (философия докторы (PhD)).

«Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» ғылыми–
тәжірибелік журналы Қазақстан мен шет елдердің құқық қорғау органдарының ғалымдары мен практикалық
қызметкерлерінің ғылыми зерттеулерінің нәтижелерін ашық баспада жариялау мақсатында дайындалған.

Тілі: қазақ, орыс, ағылшын.

Жілігі: тоқсанына бір рет.

Тақырыптық бағыт: заң ғылымдары, құқық қорғау қызметі, көпсалалы зерттеулер.

Таралу аумағы: Қазақстан Республикасы, ТМД елдері, алыс шет елдер.

Жауапты хатшы:

А.А. Сағынтаева

Беттеу:

С.Б. Нұржанов

Редакцияға келіп түскен материалдар қайтарылмайды. Ғылыми және нақты сипаттағы қателіктер,
дәлсіздіктер үшін автор (авторлар) жауап береді. Егер мақала қабылданбаса, редакция алқасы бас тарту себептері
бойынша пікірталас жүргізбеу құқығын сақтайды. Материалдарды басқа басылымдарда пайдалануға редакцияның
жазбаша келісімімен ғана жол беріледі. Журналға сілтеме міндетті түрде қажет.

Мекенжайы:

Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ғылыми-зерттеу және
редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімі.

030011, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., Курсанттар тас жолы, 1.

Вебсайт: www.aui-aktobe.kz

e-mail: mail@ui-aktobe.kz

Басуға 2024 ж. 20 маусымда жіберілді.

A4 форматы. Офсеттік қағаз.

Ризографтық басылым.

Таралымы 200 дана.

Собственник:

Республиканское государственное учреждение «Актюбинский юридический институт
Министерства внутренних дел Республики Казахстан имени Малкеджара Букенбаева».

Издается с 2020 года.

Журнал зарегистрирован в Комитете информации Министерства информации
и общественного развития Республики Казахстан.

Регистрационное свидетельство № KZ94VPY00022587 от 23 апреля 2020 года.

Главный редактор:

Мухаметкалиев Н. – кандидат юридических наук.

Редакционная коллегия:

Акимжанов Т.К. (д.ю.н., профессор);

Тузелбаев Е.О. (д.ю.н., профессор);

Дильбарханова Ж.Р. (д.ю.н., профессор);

Татарян В.Г. (д.ю.н., профессор);

Токубаев З.С. (д.ю.н., профессор);

Молдыбаев С.С. (д.ю.н., профессор);

Азаров В.А. (д.ю.н., профессор, Российская Федерация);

Авдеева О.А. (д.ю.н., доцент, Российская Федерация);

Булеулиев Б.Т. (д.ю.н., ассоциированный профессор);

Абеуов Е. Т. (к.ю.н., ассоциированный профессор);

Ахметов М.Д. (к.ю.н.);

Каракушев С.И. (к.ю.н.);

Сулейманова Г.Ж. (к.ю.н.);

Бисенбаева Ж.Н. (доктор философии (PhD), ассоциированный профессор);

Балымов Е.К. (доктор философии (PhD)).

Научно-практический журнал «Вестник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева» предназначен для публикации в открытой печати результатов научных исследований ученых и практических работников правоохранительных органов Казахстана и зарубежных стран.

Язык: казахский, русский, английский.

Периодичность: 1 раз в квартал.

Тематическая направленность: юридические науки, правоохранительная деятельность, мультидисциплинарные исследования.

Территория распространения: Республика Казахстан, страны СНГ, далее зарубежье.

Ответственный секретарь:

А.А. Сагынтаева

Верстка:

Нуржанов С.Б.

Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой не вести дискуссию по мотивам отклонения. Использование материалов в других изданиях допускается только с письменного согласия редакции. Ссылка на журнал обязательна.

Адрес:

Отдел организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы Актюбинского
юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева.

030011, Республика Казахстан, г. Актюбе, Курсантское шоссе 1.

Вебсайт: www.aui-aktobe.kz

e-mail: [mail@ ui-aktobe.kz](mailto:mail@ui-aktobe.kz)

Подписано в печать 20 июня 2024 г.

Формат А4. Бумага офсетная.

Печать на ризографе.

Тираж 200 экз.

Owner:

Republican State Institution «Aktobe Law Institute
Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after Malkejar Bukenbayev».
Published since 2020.

The journal is registered with the Information Committee of the Ministry of Information
and Public Development of the Republic of Kazakhstan.

Registration certificate no. KZ94VPY00022587 dated April 23, 2020.

Editor-in-Chief:

Mukhametkaliev N. – Candidate of Legal Sciences.

Editorial Board:

Akimzhanov T.K. (Doctor of law, professor);
Tuzelbaev E.O. (Doctor of law, professor);
Dilbarkhanova Zh.R. (Doctor of law, professor);
Tataryan V.G. (Doctor of law, professor);
Tokubaev Z.S. (Doctor of law, professor);
Moldybaev S.S. (Doctor of Law, Professor);
Azarov V.A. (Doctor of law, professor, Russian Federation);
Avdeeva O.A. (Doctor of law, associate professor, Russian Federation);
Buleuliev B.T. (Doctor of Law, Associate Professor);
Abeuov E.T. (Candidate of law, associate professor);
Akhetov M.D. (Candidate of Law);
Karakushev S.I. (Candidate of Law); Suleymanova G.Zh. (Doctor of PhD);
Bisenbayeva Zh.N. (Doctor of Philosophy (PhD), Associate Professor);
Balymov E.K. (Doctor of Philosophy (PhD)).

The scientific and practical journal «Bulletin of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev» is intended for publication in the open press of the results of scientific research of scientists and practitioners of law enforcement agencies of Kazakhstan and foreign countries.

Language: Kazakh, Russian, English.

Frequency: 1 time per quarter.

Thematic focus: legal sciences, law enforcement, multidisciplinary research.

Distribution area: Republic of Kazakhstan, CIS countries, far abroad.

Executive Secretary:

A.A. Sagyntayeva

Layout:

Nurzhanov S.B.

Materials received by the editorial office are not subject to return. The author(s) is responsible for errors, inaccuracies of a scientific and factual nature. If the article is rejected, the editorial board reserves the right not to discuss the reasons for the rejection. The use of materials in other publications is allowed only with the written consent of the editorial board. A link to the journal is required.

Address:

Department of organization of research and editorial and publishing work of the Aktobe
law institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev.
030011, Republic of Kazakhstan, Aktobe, Cadet highway 1.

Вебсайт: www.aui-aktobe.kz

e-mail: mail@ui-aktobe.kz

Signed to the press on June 20, 2024.

A4 format. Offset paper.

Printing on a risograph.

Edition of 200 copies

ISSN 2709-2925

МАЗМУНЫ=СОДЕРЖАНИЕ

АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО CIVIL LAW

Кумакбаева М.С. Нарушение Конституционных прав и обязанностей человека и гражданина в современном Казахстане.....	9
Пономарева Н.В. Принципы гражданского права в континентальной правовой традиции	19
Симанова Г.Т. Мемлекеттің құқық қорғау функциясын жүзеге асыру аясында полиция мен азаматтық қоғамның өзара іс-қимылының өзекті мәселелері.....	24

ӘКІМШІЛІК ҚҰҚЫҚ АДМИНИСТРАТИВНОЕ ПРАВО ADMINISTRATIVE LAW

Жаманов А.Б. Полиция қызметкерлерінің құқық бұзушылықтардың алдын алудың маңызы.....	30
Кульбаев С.Б. Қоғамдық сенімді азаматтардың полицияға профилактикалық жұмыстар бойынша жәрдем беруіне ықпал ететін факторлар.....	34
Найманбаев М.Ж., Амангельдиев Д.А. Актуальные проблемы дорожно-транспортных происшествий и пути их решений	39
Сахарбай А. Ақшалай өндіріп алудың әкімшілік-құқықтық аспектілері.....	46
Смагулова Ш.У. Проблема безопасности на дорогах: причины и возможные решения.....	56
Умурзакова А.А. Жол-көлік оқиғасының себептері мен алдын алу шаралары.....	60

ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, КРИМИНОЛОГИЯ, ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС УГОЛОВНОЕ ПРАВО, КРИМИНОЛОГИЯ, УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС CRIMINAL LAW, CRIMINALOLOGY, CRIMINAL PROCEDURE

Баймуханов Е.М., Саханова Н.Т. Вопросы противодействия коррупции в Республике Казахстан.....	65
Губайдуллин Ж.Ж. Поиск устройств незаконного снятия информации: вопросы законодательного регулирования.....	74
Досжанова А.Б. Цифрлық билбордтар: жасөспірімдер қылмыстарына және ақпараттық технологияларға қазақстандық көзқарас.....	79
Жумабаева Г.А. Профилактика коррупции среди сотрудников патрульной полиции.....	84
Сагынтаева А.А., Тайшыбаева А.А. Борьба с коррупцией: опыт Республики Казахстан	87
Саханова Н.Т. Формы досудебного производства по уголовно-процессуальному законодательству Российской Федерации и Республики Казахстан.....	91
Саханова Н.Т., Мухамедьярова Б.М. Правовая защита малолетних и несовершеннолетних от буллинга.....	97
Сахарбай А. Қылмыстық процестегі ақшалай өндіріп алуды мәжбүрлеу шарасы ретінде қолдану барысындағы құрамдық элементтердің маңыздылығы.....	105
Sakharbay A. Monetary recovery in criminal proceedings problems of expanding the basics of application	113

**ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫ КАДРЛАРЫН ДАЙЫНДАУ
ПОДГОТОВКА КАДРОВ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
TRAINING OF PERSONNEL OF INTERNAL AFFAIRS BODIES**

Айсұлтан Б. Қызметтік және іскерлік қарым-қатынас – полиция қызметкерлерінің мәдениетінің көрсеткіші.....	121
Қаирбаев Ж.Қ. Жаттығу процесіне қарсылықты снарядтармен жұмыс жасауды қосудың маңыздылығы.....	125
Мендыбаева С.А. Полиция қызметкерлерінің жыныстық және отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккен адамдармен өзара іс-қимылы кезіндегі қызметінің психологиялық аспектісі.....	129
Сагинтаева А.А. Психологические методы разрешения конфликтных ситуаций в деятельности ОВД.....	133
Сарбаев С.С. Ішкі істер органдарының азаматтық және қызметтік қару айналымы саласындағы бақылау жөніндегі бөлімшелерінің қызметкерлері арасында жемқорлықтың алдын алу.....	145
Таласбаев Н.А. Дене шынықтыруды оқыту жүйесіндегі ерекшеліктер.....	151
Төлепберген О.С. Құқық қорғау органдары қызметкерінің кәсіби қызметіндегі педагогикалық даярлықтың маңызы.....	158

**ШЕТЕЛДЕРДІҢ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ҚЫЗМЕТІНІҢ ТӘЖІРИБЕСІ
ОПЫТ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАН
EXPERIENCE IN LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES IN FOREIGN COUNTRIES**

Гафурзода Д.А. Административно-профилактические меры борьбы с наркоманией среди несовершеннолетних.....	166
Иманалиева У.Э., Касымова Н.Б. Депонирование показаний потерпевшего и свидетеля в уголовном процессе Кыргызской Республики.....	170
«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ» ЖУРНАЛЫНДАҒЫ ЖАРИЯЛАНЫМДАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР	174
ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ В ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК АКТЮБИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА ИМЕНИ М. БУКЕНБАЕВА МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»	176
REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS IN THE JOURNAL «BULLETIN OF THE AKTOBE LAW INSTITUTE NAMED AFTER M. BUKENBAYEVA MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN»	178

-
- Азаматтық құқық
  - Гражданское право
  - Civil law

¹*Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, Актюбе, Республика Казахстан*

НАРУШЕНИЕ КОНСТИТУЦИОННЫХ ПРАВ И ОБЯЗАННОСТЕЙ ЧЕЛОВЕКА И ГРАЖДАНИНА В СОВРЕМЕННОМ КАЗАХСТАНЕ

В представленной статье рассматривается актуальная проблема прав человека, как ценности, формирующие основу общества и служат ориентирами для людей. Конституционный суд, с одной стороны является важным правовым институтом современного общества, особенно в защите прав человека, в то же время, он играет ключевую роль в институционализации конституционных ценностей, как основы правового менталитета. В этой ситуации к конституционным ценностям можно отнести не только юридическое обеспечение и защиту прав и свобод личности, но и соблюдение и реализацию принципов справедливости, равенство всех перед законом и равную защиту форм собственности, которые в конечном итоге представляют собой конституционные ценности современного государства.

Ключевые слова: Конституция, права человека, государство, ценности

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚСТАНДА АДАМ МЕН АЗАМАТТЫҢ КОНСТИТУЦИЯЛЫҚ ҚҰҚЫҚТАРЫ МЕН МІНДЕТТЕРІН БҰЗУ

Ұсынылған мақалада адам құқықтарының өзекті мәселесі қоғамның негізін құрайтын және адамдар үшін нұсқаулық ретінде қызмет ететін құндылықтар ретінде қарастырылады. Бір мақалада адам құқықтарының өзекті мәселесі қоғамның негізін құрайтын және адамдар үшін бағдар ретінде қарастырылады. Конституциялық Сот, бір жағынан, қазіргі қоғамның маңызды құқықтық институты болып табылады, әсіресе адам құқықтарын қорғауда, сонымен бірге ол құқықтық менталитеттің негізі ретінде конституциялық құндылықтарды институционализациялауда шешуші рөл атқарады. Бұл жағдайда Конституциялық құндылықтарға жеке адамның құқықтары мен бостандықтарын құқықтық қамтамасыз ету және қорғау ғана емес, сонымен қатар сұраныс қағидаттарын сақтау және жүзеге асыру, барлығының заң алдындағы теңдігі және сайып келгенде қазіргі мемлекеттің конституциялық құндылықтары болып табылатын меншік нысандарын тең қорғау жатады.

Түйінді сөздер: Конституция, адам құқығы, мемлекет, құндылықтар

VIOLATION OF THE CONSTITUTIONAL RIGHTS AND DUTIES OF A PERSON AND CITIZEN IN MODERN KAZAKHSTAN

The presented article examines the actual problem of human rights as values that form the basis of society and serve as guidelines for people. On the one hand, the Constitutional Court is an important legal institution of modern society, especially in the protection of human rights, at the same time, it plays a key role in the institutionalization of constitutional values as the basis of the legal mentality.

In this situation, constitutional values include not only the legal provision and protection of individual rights and freedoms, but also the observance and implementation of the principles of justice, equality of all before the law and equal protection of forms of ownership, which ultimately represent the constitutional values of the modern state.

Key words: legislative initiative, the legislative process subjects of legislative initiative, Parliament, Majilis.

Казахстан был и остается твердым приверженцем ценностей, являясь полноправным участником более 70-ти многосторонних договоров в этой сфере. В 2020 году наша страна присоединилась ко Второму Факультативному протоколу о гражданских и политических правах, предусматривающему отмену смертной казни. Утверждены планы, направленные на долгосрочное и комплексное укрепление защиты фундаментальных прав человека и верховенства закона. Глава государства постоянно уделяет внимание необходимости установления справедливости и порядка в обществе, в котором эффективное правосудие и защита прав граждан занимают особое место.

В целом, постоянно меняющаяся мировая повестка диктует нам новые вызовы в защите прав человека. В этой связи определение возникающих тенденций имеет большое значение для развития законодательного обеспечения прав человека.

Говорят, каковы ценности, таково и общество. В этом выражении четко фиксирована важность ценности в жизни человека и их значимость для развития общества. Ценности отражают не только культуру, но и идеологию конкретного социума, определяют траекторию поведения человека, его отношение к жизни. Иначе говоря, ценности лежат в основе развития общества и личности. Отрицая старые ценности, человек вырабатывает определенное отношение к новым ценностям, и тем самым утверждает новые формы жизни. Это в конечном итоге формируют ценностные ориентации личности и общества. Ценность тесно связана с деятельностью человека. Человек в ходе своей деятельности не только осознает ее важность, значимость, но и оценивает ее полезность, необходимость для своего развития. В древности самыми главными ценностями человека считались добро, красота и истина. Эти ценности до сих пор остаются важными, значимыми для современного человека. Без них человечество перестало бы называться человеческим обществом. Другими словами, ценности формируют основу общества и служат ориентирами для людей, содействуют утверждению правильного отношения к жизни. Они регулируют и координируют действия

человека и выступают мерилем оценки его поступков, а также действия других. Ценности могут стать смыслом жизни, составляют основу духовности и мировоззрения личности. В античной философии ценности отождествлялись с самим бытием, не отделялись от бытия, они рассматривались как единое целое. Сократ, Платон говорили о благе, справедливости, как высшие ценности, которые необходимо для жизни человека. Кант впервые употребляет ценности в узком смысле, подразделяя их на сущее и должное, реальное и идеальное. Гегель разграничивает ценности на утилитарные и духовные. После выделения аксиологии в самостоятельный раздел философии сформировалось несколько типов теорий ценностей. Например, натуралистический психологизм Дж. Дьюи. Здесь ценности рассматриваются как объективная реальность, которые могут удовлетворить человеческие потребности. Или же, аксиологический трансцендентализм (В. Виндельбанд, Г. Риккерт), где ценность рассматривается не как объективная реальность, а идеальное бытие. К ним относятся такие ценности, как истина, красота, добро, любовь. Они, как вечные ценности не могут служить средствами для достижения каких – то иных целей. Они являются самодостаточными и составляют основу духовной деятельности человека. Они как нормы, которые не зависят от человека и образуют основу культуры. Следующее направление персоналистический онтологизм (М. Шелер). По его мнению, ценности являются объективными и образуют онтологическую основу личности. Основателем социологической концепции ценности был М. Вебер. Согласно его мнению, ценность - норма, которая имеет определенную значимость для индивида. В этой связи он указывал важность религиозных ценностей в жизни человека. Ценности бывают индивидуальные и национальные. Каждый народ имеет свою систему ценностей. Они вырабатываются годами, десятилетиями и составляют основу культуры, человеческого бытия и служат ориентиром для развития общества. Они составляют нравственную основу их мировоззрений. Отношение к национальным ценностям в конечном итоге проявляется в их менталитете. Каждая нация в

ходе своего исторического развития в качестве идеала на историческую арену выдвигает определенные ценности и объединяются вокруг них. Таковыми ценностями в годы независимости для казахского народа были и остаются государство, независимость, земля, знание, религия, язык, свобода и справедливость, семья, обычай и традиции. Эти ценности определяют не только самобытность, но и способ их отношения к жизни и лежат в основе их существования как нации. Благодаря этим ценностям формируется внутренний, духовный мир казахского народа и его ментальный мир и философия в целом. В современной научной литературе ценности подразделяются на материальные и духовные. К духовным ценностям можно отнести знание, свободу, творчество, нормы морали, нравственности, милосердие, доброту, любовь, традиции и обычаи, религию, культуру и т.д. Духовные ценности играют важную роль, как в жизни общества, так и в жизни конкретного человека. Без них ни одно общество не может функционировать цивилизованно и достичь прогресса в своем развитии. Также, духовные ценности позволяют человеку понять смысл собственного существования, и они развивают личностные качества человека. Сегодня в обществе доминируют материальные ценности. Человека больше всего интересует деньги, богатство, карьера, положение в обществе. Эти ценности становятся предметом их потребностей и стремлений. Они начинают регулировать их поведение, отношение к жизни, взгляды на мир. Человек обогащает свой внутренний мир новыми видами знания, развивает профессиональные навыки, вырабатывает определенное отношение к жизни. По мнению, некоторых ученых «в XXI в. сложившаяся на протяжении тысячелетий система ценностей и стереотипов уже не в состоянии в полной мере обеспечить существование и прогресс человеческой цивилизации, претерпевая серьезные изменения в условиях глобализации. Процесс секуляризации, являясь следствием объективных закономерностей развития общества, привел к утрате сознания высшего духовного начала, сконцентрированного в религиозной вере. В качестве доминирую-

щих ценностных ориентаций стали утверждаться чисто утилитарные и прагматические ценности: внимание стало уделяться в основном физическому благополучию и накоплению материальных благ, ушло понимание более тонкого, более высокого смысла жизни, чем накопление материальных благ. На этом делается акцент в концептуальных рамках «общества потребления», нацеленного на удовлетворение самых причудливых материальных запросов, и одновременно, на расширение потребления на основе формирования все новых и новых материальных потребностей» [1]. Несмотря на это в современном обществе все больше появляется спрос на духовные ценности. Постепенно наступает осознание того, что игнорировать морально-нравственные нормы являются опасными и чреватými последствиями для развития самого общества. Об этом свидетельствует морально психологические отклонения, который ярче стали проявляться во взглядах и поступках современных людей, в виде различных форм радикализма, экстремизма, агрессии и нетерпимости в сферах общественно-политической и духовной жизни общества. Например, в менталитете казахов, доминируют толерантное отношение к традициям, культуре, обычаям, языкам этносов, которые проживают в Казахстане. Такое взаимоуважительное отношение друг другу имеет культурно-историческую предпосылку и составляет фундамент гражданского согласия современного Казахстана, и дальнейшее укрепление этого в менталитете казахстанцев, как ценность отвечает коренным интересам всех казахстанцев. Или же, для большинства казахов, земля, является не только объектом рыночных отношений, она также является символом духовности. В национальной культуре казахов земля рассматривается как мать, как «атамекен» – земли предков, как святое, сакральное место, где он родился и вырос. Поэты и композиторы посвящают стихи и песни, воспевают красоты и величие родной земли, воспитывают чувство привязанности к ней. Все это в менталитете народа закрепляется, укореняется как духовная ценность. Игнорировать или отрицать это просто невозможно. Любая попытка решить этот

вопрос насильственным или волюнтаристическим способом чревато последствием, как для страны, так и для нации. Что касается, правовых ценностей, то они требуют отдельного изучения и осмысления. Как известно, правовые ценности долгое время находились вне поля зрения юридической науки. На это были свои причины. Как замечает В. П. Пономарева, «в советское время в юриспруденции специально о правовых ценностях не говорилось. Так как существовал набор хрестоматийных ценностей социалистического общества, сформулированных в моральном кодексе строителей коммунизма. В постсоветский период ситуация кардинально изменилась» [2]. Ученые - юристы стали обращать свое внимание на проблемы правовой ценности после того, когда ученые активно стали исследовать и говорить о демократических преобразованиях, о правах человека и тенденциях развития правового государства в постсоветских странах. В этот период ученые юристы активно проводят научно-теоретические и практические конференции по проблемам правовых ценностей, ценности права и ценностей в праве [3]. Проблемы правовой ценности и предметное изучение их впервые осуществляются в недрах философии права, и на этой основе появляется целое теоретическое направление - правовая аксиология [4]. Предметом правовой аксиологии становятся проблемы понимания и трактовки права как ценности. В нем особое место отводится оценке правового значения закона. Также, правовая аксиология в свой предмет исследования наряду с правом включает государство, как правовое явление, как организующие правоотношения в обществе. Она предметно изучает соотношение права и закона, естественного права и позитивного права, морали и права. При этом естественное право понимается как нравственное явление, и признается как абсолютная ценность, которая составляет сущность человека. В результате естественное право представляет собой как единство принципа права и моральные нормы [5]. Также, следует сказать, что правовая ценность, как фактор влияет на правовое развитие общества и лежит в основе правовой ментальности лю-

дей, а также выступает основанием для оценок в сфере права и познания правовой реальности, служат средством передачи значимого опыта в процессе правовой коммуникации [6]. Иначе говоря, правовые ценности формируются в определенных исторических условиях, особенности их развития определяются состоянием развитости демократических институтов власти гражданского общества и правового государства. Если с этой позиции посмотреть на состояние дел правовых ценностей казахстанского общества, то можно констатировать, что они пока не отвечают ожиданиям граждан страны. В их менталитете доминирует неверие к правовым ценностям, как инструмента социального регулирования современного общества. К истокам зарождения такого негативного отношения к правовым ценностям можно отнести 1995 год, когда был упразднен Конституционный Суд в стране. Понятно, такой шаг со стороны действующей власти преследовали определенные цели, а именно надо было быстро провести приватизацию государственной собственности в стране, перевести экономику на рыночные рельсы, формировать класс собственников и национальную буржуазию. Как известно, приватизация государственной собственности шла с нарушением законов и прав человека. Она открыла широкую дорогу коррупции, рейдерскому захвату чужих имуществ и бизнеса. В такой обстановке существование Конституционного Суда могло мешать этому правовому беспределу, названной в народе «прихватизация». Одним словом, все это, в итоге сформировало у казахстанцев негативное отношение к законам и праву, как ценностям. Спустя 30 лет вновь возрождаем Конституционный Суд. Он теперь должен служить гарантом конституционных прав человека, защитить их права и свободу. Например, за пять месяцев 2023 года за конституционной защитой своих прав обратились свыше трёх тысяч граждан. 41% обращений касается несогласия с решениями судов, другие обращения связаны с неисполнением судебных актов, жилищными и трудовыми отношениями, социальной защитой, исполнением наказаний, доступом к информации, банкротством фи-

зических лиц, а также проверкой конституционности законов и других нормативных правовых актов [7]. Отсюда можно сделать вывод о том, что Конституционный суд, с одной стороны является важным правовым институтом современного общества, особенно в защите прав человека, в то же время, он играет ключевую роль в институционализации конституционных ценностей, как основы правового менталитета. В этой ситуации к конституционным ценностям можно отнести не только юридическое обеспечение и защиту прав и свобод личности, но и соблюдение и реализацию принципов справедливости, равенство всех перед законом и равную защиту форм собственности, которые в конечном итоге представляют собой конституционные ценности современного государства. В системе правовых ценностей особое место принадлежит государству. Было время, когда в правовом менталитете казахстанцев государство занимало доминирующее положение, его интересы всегда ставились выше, чем интересы конкретного человека. Укоренение культа государственной власти, порождало этатизм, тоталитарный образ мысли. Сейчас ситуация изменилась, произошел перелом в сознании людей. Маятник поведения качнулся в сторону индивидуализма, на первый план вышли интересы конкретного индивида. Надо сказать, что современное общество постепенно преодолевает этот правовой перекося, деструктивную конструкцию, которая существовало длительное время. 109 Сегодня правоотношение между государством и гражданином пересматривается, вносятся коррективы в существующие правовые нормы, которые обеспечивают соблюдение прав и обязанности каждого из сторон на основе принципа справедливости. Как замечает, А.Н. Бабенко: «при этом возникает два рода ценностей: ценность государственной деятельности для индивида и ценность поведения личности для государства» [8]. В свою очередь, это процесс по глубине затрагивает систему ценностей связанные с доверием, ответственностью, законопослушностью, а также, соблюдением и поддержанием порядка и законности в стране. Реализация их, как правовые ценно-

сти в реальности зависит от того, как укрепляется доверие к законам и права в правовом менталитете. Они, в конечном итоге будут, определяют эффективность деятельности власти и государства, и соответственно поведение человека, которое соответствует правовым нормам. В этой связи есть необходимость глубже взглянуть на реальное состояние дел правового поведения людей в современном обществе. Как известно, правовое поведение гарантируется законом и охраняется государством. Оно должно осуществляться не на основе страха, приказа и принуждения, а на основе внутреннего убеждения и нравственности. Однако, реальность такова, что приходится констатировать, что правовое поведение граждан далеко от совершенства. Оно иногда расходится с требованиями правовых норм, выступает в определенном смысле противоречие с новыми нормами закона. Такое промежуточное, не адаптированное поведение к новым правовым условиям порождает в менталитете казахстанцев страх перед законом. Маргинальное поведение все больше деформирует правосознание, порождает правовой нигилизм и соответственно снижает ценности поведения личности для государства. В тоже время, как замечают В.В. Оксамытный и Н.К. Потоцкий «в правовом плане маргинальность характеризуется особым, «промежуточным», переходным между правомерным и противоправным состоянием личности, поведение которой вызывается как собственной социально-психологической деформированностью, так и определенным (вольным или невольным) провоцированием со стороны государственных институтов и общества в целом» [9].

Исходя из сказанного, можно сделать следующие выводы: - *во-первых*, формирование правовых ценностей на разных исторических этапах развития общества имеет свою специфику. Это специфика обусловлена, прежде всего, морально-нравственным и политико-правовым состоянием развития общества; - *во-вторых*, современное научное осмысление ценностно-правовой сферы казахстанского общества отстает от запросов и потребностей современной жизни; - *в-третьих*, кризис духовных и морально-нрав-

ственных основ общества и личности отрицательно влияет на утверждение правовых ценностей, как фактор развития правового менталитета казахстанцев; - в-четвертых, государство, обязано не только провозглашать, но и обеспечивать реализацию правовых ценностей как основы строительства правового государства.

Казахстан был и остается твердым приверженцем ценностей, являясь полноправным участником более 70ти многосторонних договоров в этой сфере. В 2020 году наша страна присоединилась ко Второму Факультативному протоколу о гражданских и политических правах, предусматривающему отмену смертной казни. Утверждены планы, направленные на долгосрочное и комплексное укрепление защиты фундаментальных прав человека и верховенства закона. Глава государства постоянно уделяет внимание необходимости установления справедливости и порядка в обществе, в котором эффективное правосудие и защита прав граждан занимают особое место.

В целом, постоянно меняющаяся мировая повестка диктует нам новые вызовы в защите прав человека. В этой связи определение возникающих тенденций имеет большое значение для развития законодательного обеспечения прав человека. Говорят, каковы ценности, таково и общество. В этом выражении четко фиксирована важность ценности в жизни человека и их значимость для развития общества. Ценности отражают не только культуру, но и идеологию конкретного социума, определяют траекторию поведения человека, его отношение к жизни. Иначе говоря, ценности лежат в основе развития общества и личности. Отрицая старые ценности, человек вырабатывает определенное отношение к новым ценностям, и тем самым утверждает новый формы жизни. Это в конечном итоге формируют ценностные ориентации личности и общества. Ценность тесно связана с деятельностью человека. Человек в ходе своей деятельности не только осознает ее важность, значимость, но и оценивает ее полезность, необходимость для своего развития. В древности самыми главными ценностями человека считались добро, красота и истина. Эти ценности до сих пор

остаются важными, значимыми для современного человека. Без них человечество перестало бы называться человеческим обществом. Другими словами, ценности формируют основу общества и служат ориентирами для людей, содействуют утверждению правильного отношения к жизни. Они регулируют и координируют действия человека и выступают мерилем оценки его поступков, а также действия других. Ценности могут стать смыслом жизни, составляют основу духовности и мировоззрения личности. В античной философии ценности отождествлялись с самим бытием, не отделялись от бытия, они рассматривались как единое целое. Сократ, Платон говорили о благе, справедливости, как высшие ценности, которые необходимо для жизни человека. Кант впервые употребляет ценности в узком смысле, подразделяя их на сущее и должное, реальное и идеальное. Гегель разграничивает ценности на утилитарные и духовные. После выделения аксиологии в самостоятельный раздел философии сформировалось несколько типов теорий ценностей. Например, натуралистический психологизм Дж.Дьюи. Здесь ценности рассматриваются как объективная реальность, которые могут удовлетворить человеческие потребности. Или же, аксиологический трансцендентализм (В. Виндельбанд, Г. Риккерт), где ценность рассматривается не как объективная реальность, а идеальное бытие. К ним относятся такие ценности, как истина, красота, добро, любовь. Они, как вечные ценности не могут служить средствами для достижения каких – то иных целей. Они являются самодостаточными и составляют основу духовной деятельности человека. Они как нормы, которые не зависят от человека и образуют основу культуры. Следующее направление персоналистиченский онтологизм (М. Шелер). По его мнению, ценности являются объективными и образуют онтологическую основу личности. Основателем социологической концепции ценности был М. Вебер. Согласно его мнению, ценность - норма, которая имеет определенную значимость для индивида. В этой связи он указывал важность религиозных ценностей в жизни человека. Ценности бывают индивидуальные и национальные. Каждый народ

имеет свою систему ценностей. Они вырабатываются годами, десятилетиями и составляют основу культуры, человеческого бытия и служат ориентиром для развития общества. Они составляют нравственную основу их мировоззрений. Отношение к национальным ценностям в конечном итоге проявляется в их менталитете. Каждая нация в ходе своего исторического развития в качестве идеала на историческую арену выдвигает определенные ценности и объединяются вокруг них. Таковыми ценностями в годы независимости для казахского народа были и остаются государство, независимость, земля, знание, религия, язык, свобода и справедливость, семья, обычай и традиции. Эти ценности определяют не только самобытность, но и способ их отношения к жизни и лежат в основе их существования как нации. Благодаря этим ценностям формируется внутренний, духовный мир казахского народа и его ментальный мир и философия в целом. В современной научной литературе ценности подразделяются на материальные и духовные. К духовным ценностям можно отнести знание, свободу, творчество, нормы морали, нравственности, милосердие, доброту, любовь, традиции и обычаи, религию, культуру и т.д. Духовные ценности играют важную роль, как в жизни общества, так и в жизни конкретного человека. Без них ни одно общество не может функционировать цивилизованно и достичь прогресса в своем развитии. Также, духовные ценности позволяют человеку понять смысл собственного существования, и они развивают личностные качества человека. Сегодня в обществе доминируют материальные ценности. Человека больше всего интересует деньги, богатство, карьера, положение в обществе. Эти ценности становятся предметом их потребностей и стремлений. Они начинают регулировать их поведение, отношение к жизни, взгляды на мир. Человек обогащает свой внутренний мир новыми видами знания, развивает профессиональные навыки, вырабатывает определенное отношение к жизни. По мнению, некоторых ученых «в XXI в. сложившаяся на протяжении тысячелетий система ценностей и стереотипов уже не в состоянии в полной мере обес-

печить существование и прогресс человеческой цивилизации, претерпевая серьезные изменения в условиях глобализации. Процесс секуляризации, являясь следствием объективных закономерностей развития общества, привел к утрате сознания высшего духовного начала, сконцентрированного в религиозной вере. В качестве доминирующих ценностных ориентаций стали утверждаться чисто утилитарные и прагматические ценности: внимание стало уделяться в основном физическому благополучию и накоплению материальных благ, ушло понимание более тонкого, более высокого смысла жизни, чем накопление материальных благ. На этом делается акцент в концептуальных рамках «общества потребления», нацеленного на удовлетворение самых причудливых материальных запросов, и одновременно, на расширение потребления на основе формирования все новых и новых материальных потребностей» [1]. Несмотря на это в современном обществе все больше появляется спрос на духовные ценности. Постепенно наступает осознание того, что игнорировать морально-нравственные нормы являются опасными и чреватými последствиями для развития самого общества. Об этом свидетельствуют морально-психологические отклонения, который ярче стали проявляться во взглядах и поступках современных людей, в виде различных форм радикализма, экстремизма, агрессии и нетерпимости в сферах общественно-политической и духовной жизни общества. Например, крайне радикально настроенные религиозные фанаты стали выступать против традиции казахского народа, указывая на несовместимость их с канонами «чистого ислама», шариата. Как можно понять такое явление, когда играть на национально музыкальном инструменте домбре объявляется харамом, или обряд «Беташар» относят к проявлению ширка (многобожия) или источником гендерного неравенства. При этом сознательно игнорируется его культурно-исторический потенциал, направленный на укрепление традиции уважения в целом в казахском обществе. Это торжественный обряд, как национальная ценность должна быть сохранена и передана последующему поколению, который строит новый Казахстан. В

этих условиях учет во внимание аксиологических аспектов проблем становится ключевым, особенно при решении сложных проблем общественного развития. Например, в менталитете казахов, доминируют толерантное отношение к традициям, культуре, обычаям, языкам этносов, которые проживают в Казахстане. Такое взаимоуважительное отношение друг другу имеет культурно-историческую предпосылку и составляет фундамент гражданского согласия современного Казахстана, и дальнейшее укрепление этого в менталитете казахстанцев, как ценность отвечает коренным интересам всех казахстанцев. Или же, для большинства казахов, земля, является не только объектом рыночных отношений, она также является символом духовности. В национальной культуре казахов земля рассматривается как мать, как «катамекен» – земли предков, как святое, сакральное место, где он родился и вырос. Поэты и композиторы посвящают стихи и песни, воспевают красоты и величие родной земли, воспитывают чувство привязанности к ней. Все это в менталитете народа закрепляется, укореняется как духовная ценность. Игнорировать или отрицать это просто невозможно. Любая попытка решить этот вопрос насильственным или волюнтаристическим способом чревато последствием, как для страны, так и для нации. Что касается правовых ценностей, то они требуют отдельного изучения и осмысления. Как известно, правовые ценности долгое время находились вне поля зрения юридической науки. На это были свои причины. Как замечает В. П. Пономарева, «в советское время в юриспруденции специально о правовых ценностях не говорилось. Так как существовал набор хрестоматийных ценностей социалистического общества, сформулированных в моральном кодексе строителей коммунизма. В постсоветский период ситуация кардинально изменилась» [2]. Ученые - юристы стали обращать свое внимание на проблемы правовой ценности после того, когда ученые активно стали исследовать и говорить о демократических преобразованиях, о правах человека и тенденциях развития правового государства в постсоветских странах. В этот период уче-

ные юристы активно проводят научно-теоретические и практические конференции по проблемам правовых ценностей, ценности права и ценностей в праве [3]. Проблемы правовой ценности и предметное изучение их впервые осуществляются в недрах философии права, и на этой основе появляется целое теоретическое направление - правовая аксиология [4]. Предметом правовой аксиологии становятся проблемы понимания и трактовки права как ценности. В нем особое место отводится оценке правового значения закона. Также, правовая аксиология в свой предмет исследования наряду с правом включает государство, как правовое явление, как организующие правоотношения в обществе. Она предметно изучает соотношение права и закона, естественного права и позитивного права, морали и права. При этом естественное право понимается как нравственное явление, и признается как абсолютная ценность, которая составляет сущность человека. В результате естественное право представляет собой как единство принципа права и моральные нормы [5]. Также, следует сказать, что правовая ценность, как фактор влияет на правовое развитие общества и лежит в основе правовой ментальности людей, а также выступает основанием для оценок в сфере права и познания правовой реальности, служат средством передачи значимого опыта в процессе правовой коммуникации [6]. Иначе говоря, правовые ценности формируются в определенных исторических условиях, особенности их развития определяются состоянием развитости демократических институтов власти гражданского общества и правового государства. Если с этой позиции посмотреть на состояние дел правовых ценностей казахстанского общества, то можно констатировать, что они пока не отвечают ожиданиям граждан страны. В их менталитете доминирует неверие к правовым ценностям, как инструмента социального регулирования современного общества. К истокам зарождения такого негативного отношения к правовым ценностям можно отнести 1995 год, когда был упразднен Конституционный Суд в стране. Понятно, такой шаг со стороны действующей власти преследовали определенные цели, а именно надо было

быстро провести приватизацию государственной собственности в стране, перевести экономику на рыночные рельсы, формировать класс собственников и национальную буржуазию. Как известно, приватизация государственной собственности шла с нарушением законов и прав человека. Она открыла широкую дорогу коррупции, рейдерскому захвату чужих имуществ и бизнеса. В такой обстановке существование Конституционного Суда могло мешать этому правовому беспределу, названной в народе «приватизация». Одним словом, все это, в итоге сформировало у казахстанцев негативное отношение к законам и праву, как ценностям. Спустя 30 лет вновь возрождаем Конституционный Суд. Он теперь должен служить гарантом конституционных прав человека, защитить их права и свободу. Например, за пять месяцев 2023 года за конституционной защитой своих прав обратились свыше трёх тысяч граждан. 41% обращений касается несогласия с решениями судов, другие обращения связаны с неисполнением судебных актов, жилищными и трудовыми отношениями, социальной защитой, исполнением наказаний, доступом к информации, банкротством физических лиц, а также проверкой конституционности законов и других нормативных правовых актов [7]. Отсюда можно сделать вывод о том, что Конституционный суд, с одной стороны является важным правовым институтом современного общества, особенно в защите прав человека, в то же время, он играет ключевую роль в институционализации конституционных ценностей, как основы правового менталитета. В этой ситуации к конституционным ценностям можно отнести не только юридическое обеспечение и защиту прав и свобод личности, но и соблюдение и реализацию принципов справедливости, равенство всех перед законом и равную защиту форм собственности, которые в конечном итоге представляют собой конституционные ценности современного государства. В системе правовых ценностей особое

место принадлежит государству. Было время, когда в правовом менталитете казахстанцев государство занимало доминирующее положение, его интересы всегда ставились выше, чем интересы конкретного человека. Укоренение культа государственной власти, порождало этатизм, тоталитарный образ мысли. Сейчас ситуация изменилась, произошел перелом в сознании людей. Маятник поведения качнулся в сторону индивидуализма, на первый план вышли интересы конкретного индивида. Надо сказать, что современное общество постепенно преодолевает этот правовой перекосяк, деструктивную конструкцию, которая существовало длительное время. 109 Сегодня правоотношение между государством и гражданином пересматривается, вносятся коррективы в существующие правовые нормы, которые обеспечивают соблюдение прав и обязанности каждого из сторон на основе принципа справедливости. Как замечает, А.Н. Бабенко: «при этом возникает два рода ценностей: ценность государственной деятельности для индивида и ценность поведения личности для государства» [8].

Исходя из сказанного, можно сделать следующие выводы: - *во-первых*, формирование правовых ценностей на разных исторических этапах развития общества имеет свою специфику. Это специфика обусловлена, прежде всего, морально-нравственным и политико-правовым состоянием развития общества; - *во-вторых*, современное научное осмысление ценностно-правовой сферы казахстанского общества отстает от запросов и потребностей современной жизни; - *в-третьих*, кризис духовных и морально-нравственных основ общества и личности отрицательно влияет на утверждение правовых ценностей, как фактор развития правового менталитета казахстанцев; - *в-четвертых*, государство, обязано не только провозглашать, но и обеспечивать реализацию правовых ценностей как основы строительства правового государства.

Список использованных источников:

1. Кудряшова М.С. Духовные ценности в контексте современности // Вестник РУДН, серия Политология, 2015, № 4, С. 60. 110

-
2. Пономарева В.П. Правовые ценности как феномен юридической антропологии // *Права: история, теория, практика: Сб. статей и материалов. Вып. 10. Брянск, 2006.*
  3. Михайлов С.В. Правовые ценности: теоретико -правовой аспект. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата юридических наук. Ростов-на-Дону – 2011. С.4.
  4. Неновски Н. Право и ценности. — М., 1987; Политико-правовые ценности: История и современность / Под ред. В.С. Нерсесянца. — М., 2000.
  5. Нерсесянц В.С. Философия права: Учебник для вузов. — М.: Норма, 2005. — 656 с.
  6. См.: *Общее учение о правовом порядке: восхождение правопорядка: монография. Т. 1 / отв. ред. Н.Н. Черногор. М.: Институт законодательства и сравнительного правоведения при Правительстве Российской Федерации: ИНФРА-М, 2019. С. 262;*
  7. <https://www.zakon.kz/obshestvo/6397455-bole-trekh-tysyach-kazakhstantsev-obratilis-konstitutsionnyy-sud.html>
  8. Бабенко А.Н. Государство и правовые ценности // *Вестник ЮУрГУ, №9, 2007. С.3.*

Сведения об авторах:

¹**Кумакбаева Марина Султановна** – доцент кафедры общеправовых дисциплин Актыбинского юридического института МВД Республики Казахстан им.М.Букембаева, полковник полиции

Кумакбаева Марина Сұлтанқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының жалпы заң пәндері кафедрасының доценті, полиция полковнигі

Kumakbayeva Marina Sultanovna – Associate Professor of the Department of General Legal Disciplines of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, Police Colonel

Пономарева Н.В.¹

¹ФГКОУ ВО Ростовский юридический институт МВД РФ,
г. Ростов на-Дону, Россия

ПРИНЦИПЫ ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА В КОНТИНЕНТАЛЬНОЙ ПРАВОВОЙ ТРАДИЦИИ

Необходимо отметить тот факт, что в настоящее время в мире каждое государство имеет свое право, а в некоторых случаях в одной стране действует несколько правовых систем. Однако, существует международное право, задачей которого является урегулирование межгосударственных правоотношений.

Статья посвящена анализу формирования и развития континентального права. Автор анализирует принципы гражданского права в континентальной правовой традиции.

Ключевые слова: право, континентальное право, гражданское право, принципы, традиции.

ҚҰРЛЫҚТАҒЫ ҚҰҚЫҚТЫҚ ДӘСТҮРДЕ АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫҢ ПРИНЦИПТЕРІ

Айта кету керек, қазіргі уақытта әлемде әр мемлекеттің өз құқығы бар, ал кейбір жағдайларда бір елде бірнеше құқықтық жүйелер жұмыс істейді. Алайда, халықаралық құқық бар, оның міндеті мемлекетаралық құқықтық қатынастарды реттеу болып табылады.

Мақала континенттік құқықтың қалыптасуы мен дамуын талдауға арналған. Автор континенттік құқықтық дәстүрдегі азаматтық құқық принциптерін талдайды.

Түйінді сөздер: құқық, континенттік құқық, Азаматтық құқық, принциптер, дәстүрлер.

PRINCIPLES OF CIVIL LAW IN THE CONTINENTAL LEGAL TRADITION

It should be noted that currently every State in the world has its own law, and in some cases several legal systems operate in one country. However, there is international law, the task of which is to regulate interstate legal relations.

The article is devoted to the analysis of the formation and development of continental law. The author analyzes the principles of civil law in the continental legal tradition.

Keywords: law, continental law, civil law, principles, traditions.

Необходимо отметить тот факт, что в настоящее время в мире каждое государство имеет свое право, а в некоторых случаях в одной стране действует несколько правовых систем. Однако, существует международное право, задачей которого является урегулирование межгосударственных правоотношений. В трудах разных ученых не существует единого мнения о том, какие семьи права мы должны признавать в итоге согласно их классификации. Одни полагают, что необходимо проводить классификацию согласно иерархии источников данного права. Другие же проводят данную «группировку» права согласно типу общества ее создающую. Выделим три основные правовые системы мира:

романо-германская правовая семья; англосаксонская правовая семья; мусульманская правовая семья. Романо-германская правовая семья возникла в континентальной Европе. Ее источниками возникновения служили римские, канонические и местные правовые традиции.

Специфика иерархии источников права в Англии и системы судебной власти предопределили отношение английского права к принципу добросовестности, которое, в целом, отказывается от признания добросовестности как общей нормы, распространяющейся на все виды гражданско-правовых отношений: «Английское право не содержит

общей положительной обязанности действовать добросовестно, возложенной на стороны договора» [4, с.105].

Более того, отсутствие добросовестности порой рассматривается как преимущество английского права: «Английское коммерческое право... построено на хорошо обоснованных принципах, таких как возможность требовать точного исполнения обязательства и отсутствие какой-либо обязанности действовать добросовестно» [3, с.5].

Эта точка зрения не лишена конструктивности. Действительно, принцип добросовестности зачастую вступает в коллизию с другим принципом гражданского права – свободой договора. Именно свобода договора является одним из немногих «общих принципов» для английского договорного права, традиционно отказывающегося от выведения абстрактных понятий: «Правовая политика благоволит поддержке международной торговли. Коммерсантам должна быть предоставлена предельная свобода в согласовании контрактов». [1]

Одним из примеров коллизии между двумя принципами является выделение немецким законодателем так называемых «дополнительных обязанностей» (рассмотрены в гл.1 § 1) из §241 ГГУ, а также, с 2015 года, российским законодателем путем закрепления норм в п.3 ст.307 ГК РФ. Указанные «дополнительные обязанности» выводятся из общего требования добросовестности в рамках судебного заседания непосредственно правоприменителем с учетом конкретной ситуации. Дело в том, что контрагенты не всегда посредством согласования условий договора эти «дополнительные условия» способны учитывать. В случае возникновения спора, таким образом, выведение судом таких «дополнительных обязанностей» стало бы абсолютной неожиданностью даже для опытных контрагентов – коммерсантов. В свою очередь, ст. 420 ГК РФ закрепляет: «Договором является соглашение сторон...». Сразу после этого Кодекс конкретизирует ст.1 ГК РФ о свободе договора и в ст. 421 раскрывает содержание презумпции договорной свободы. Таким образом, с формальной точки зрения ст. 420 и ст.421, дого-

ворные условия устанавливаются исключительно сторонами на основании свободного усмотрения. Соответственно, правила ст. 420 и 421 ГК РФ вступают в некоторое противоречивое с концепцией «дополнительных обязанностей» как обязанностей, о которых стороны могли даже не знать при заключении договора. Преодоление такой коллизии возможно лишь с учетом взвешенного подхода правоприменителя к соотношению двух фундаментальных принципов гражданского права. Таким образом, становится понятным, почему английский правоприменитель скептически настроен относительно добросовестности: это не соответствует как собственно юридической технике (без выделения общей части и кодификаций) английского права, так и вступает в коллизию с принципом свободы договора – важнейшего для английского права.

В свою очередь, фактическое отсутствие принципа добросовестности в Англии объясняется не столько и не только ответом на минусы добросовестности в смысле континентального права, сколько спецификой правовой системы Англии.

Отсутствие добросовестности как максимы в Англии обусловлено, в первую очередь, различием в иерархии источников права в странах семьи общего права и права континентального. Основное назначение добросовестности сводится к возможности судьи отрегулировать и вынести решение по делу, обосновывая свои действия путем оценки добросовестного-недобросовестного поведения сторон в условиях, когда буквальное толкование закона не приведет к справедливому решению с учетом специфики фактического поведения сторон.

Судья, в этом случае, по своему усмотрению дает характеристику действиям сторон, делая ссылку на добросовестность, которая фактически является выражением допустимости судейского усмотрения. Такое установление представляется особо ценным именно в рамках континентальной правовой семьи, где закон, являясь главным источником права, нуждается в предоставлении судьям такого критерия определения действий сторон, как добросовестность, так как сам не в состоянии в полной мере предусмотреть в

своим содержанием всех возникающих на практике ситуаций. Однако, возникает вопрос, имеется ли смысл устанавливать принцип добросовестности в Англии? На наш взгляд, нет. Главным источником права в этой стране признается не столько закон, сколько судебный прецедент, который определяется как право, созданное и применяемое судьями в процессе вынесения ими решений по соответствующим делам. [5] В ходе этого процесса судьи получают возможность самостоятельно определить правомерность действий сторон и без ссылок на добросовестность, но с некоторым ограничением (требования статутов, публичной политики и свободы договора, принципа обязательности прецедентов).

Примат судебного правотворчества в Англии обусловлен историческими причинами. Оформление судебной власти в Англии берет свое начало со времен Норманнского завоевания и создания Вильгельмом Завоевателем разъездных судов (*eyres*), а возможность отступления судов от буквальных положений общего права как средства преодоления несправедливости связывается с появлением в XV в. права справедливости. Показательно, что формализм требований общего права в Англии был частично нивелирован посредством изменения структуры судебной системы, созданием отдельной инстанции – суда лорда-канцлера (права справедливости), вне текста каких-либо кодификаций. Этот подход отличается от европейских право порядков как романского (Франция), так и германского корня (Германия), где формальные требования закона корректировались оговоркой о добросовестности посредством внесения норм о «доброй совести» именно в кодификацию. Последнее также обусловлено политико-правовыми причинами. Создание единого кодекса во Франции должно было символизировать единство раздробленной революционными событиями страны, обуславливалось амбициозностью Наполеона Бонапарта: «В системе общественных отношений ничто не должно зависеть от случая или произвола отдельных лиц, ибо гражданская свобода, законность и хороший кодекс сами по себе способны обла-

городить общество». [6] В свою очередь, создание единого Германского уложения должно было также стать символом воссоединенной с 1871 года Империи. По мысли кайзера Вильгельма Второго, свидетельствовать о начале нового XX в., который должен был стать истинно немецким. [7] Именно поэтому вступление в силу ГГУ было отложено до 1900 года (было принято в 1896 г.).

Таким образом, перед нами расхождение правовых систем не только с точки зрения юридической техники, но и с исторического ракурса. И ГГУ, и ГК РФ, легализуют правотворчество судов посредством введения в закон «каучуковых норм», что, опять же, связано с разным подходом к иерархии источников права в Англии и на континенте, осложнено политико-правовым контекстом.

Наконец, помимо концептуально иного подхода к источникам права, в Англии были выработаны своего рода «индивидуальные концепции английского общего права, в которых отражена данная категория (добросовестность). [2, с. 439] К таковым относятся институты введения в заблуждение, ненадлежащего влияния, лишения права на возражение и подразумеваемых условий договора. Применяя перечисленные правовые институты и механизмы, английские суды приходят к результатам, которые в германском праве достигаются в результате применения §242 ГГУ и других правовых институтов, основанных на добросовестности. Означает ли это, что фактически принцип добросовестности в Англии существует в той же мере, как в континентальном праве? Полагаем, что это не так. Добросовестность в Англии применяется к ограниченному кругу правоотношений, в то время как, например, в Германии, суды и доктрина фактически сделали из доброй совести общеправовую максиму.

Таким образом, можно констатировать отсутствие необходимости закрепления общего принципа добросовестности в Англии по двум существенным причинам. Первая состоит в том, что степень широкого судебного усмотрения, которую предоставляет добрая совесть, уже имманентна английскому праву (с известными ограничениями в виде свободы договора, некоторых статутов и публичной политики). Вторая сводится к

тому, что, несмотря на наличие индивидуальных проявлений добросовестности в английском праве, техника правоприменения таких конструкций очень отличается от континентального подхода, что будет конкретизировано нами в рамках анализа категории «эстоппель».

Таким образом, стремление английских правоприменителей нивелировать негативные аспекты принципа добросовестности обусловлено целями достижения формальной определенности и обеспечения развития принципа свободы договора. Последнее не является характерным для континентальных право порядков. В Европе цели формальной определенности достигаются посредством создания кодификаций, которые обеспечивают правовое регулирование основных правоотношений сторон, возникающих в обороте. Напротив, принцип добросовестности здесь понимается как способ преодоления негативных последствий, связанных с излишней формализацией процесса правоприменения законодательных норм. Английское право, в свою очередь, в условиях отсутствия кодификаций под правовой определенностью понимает, в первую очередь, следование установившимся прецедентам (правило *stare decisis*) и сохранение содержания договора, однажды заключенного сторонами на основании презумпции договорной свободы. Таким образом, применение оговорки о добросовестности способствовало бы созданию неопределенности в отношениях сторон. Последнее особенно актуально в связи с отсутствием в Англии кодификаций – без наличия примерных, формально закрепленных законодателем норм (объем которых сравнительно невелик и структурирован), регулирующих поведение сторон, принцип добросовестности вносил бы еще большую неопределенность в отношении контрагентов. Между тем, доскональное изучение сторонами огромного массива прецедентов (правовые позиции в которых могут формироваться в объеме десятков и сотен страниц) с целью создания определенности относительно правового регулирования своей договорной связи обернулось бы непомерными издержками времени и ресурсов. Таким образом, действительно, становится понятным

стремление английского права отказаться от выделения общего принципа добросовестности – в условиях прецедентного права, формировавшегося столетиями и в объеме, значительно превышающим тексты действующих кодификаций в Европе, введение абстрактной оговорки логически бы требовало от сторон изучения всего этого массива судебных решений. Только таким образом, изучив все аспекты прошлых судебных прецедентов, контрагенты могли бы быть уверены в том, что общая максима добросовестности не подвергнет соглашение сторон репутации в случае возникновения спора.

Таким образом, можно сделать некоторые выводы.

На данный момент имеется позитивный опыт ограничения применения добросовестности, выработанный зарубежной практикой и доктриной государств, правовые системы которых имеют схожесть с российской. В основе этих зарубежных подходов лежит определение соотношения добросовестности и закона. Интересным в этом аспекте представляется следующий казус, рассмотренный коллегией ВС РФ по экономическим спорам.

В итоге можно констатировать необходимость ограничительного понимания добросовестности как принципа гражданского права. Определенные исключения из общих начал гражданского закона являются закономерным и обоснованным явлением – как нельзя придерживаться абсолютного подхода к свободе договора или неприкосновенности собственности, так и добросовестность, в частности, не может толковаться как замена специальных правовых норм. Вопрос состоит в том, где проводить демаркацию между применением добросовестности как дополнения к закону и собственно правовой нормой. Однако принцип добросовестности представляется нам необходимой максимой гражданского права на данный момент.

Парадоксально, что, не признавая принципа добросовестности как общей максимы, английское право в определенной степени допускает ошибки, которые на континенте допускались со ссылкой на расширительное понимание принципа добросовестности. Последнее особенно показательно на

примере так называемого «вещного эстоппеля». Апробация «вещного эстоппеля» привела к возможности возникновения вещных прав на имущество без необходимости заключения договора и соблюдения минимума формальных процедур, что, по мысли английских правоприменителей, должно было исключить недобросовестные устные заявления правомочного лица о переходе прав другому лицу, которое, исходя из этих устных заявлений, ожидало действительного отчуждения имущества от лица, сделавшего такое заявление. Однако практика показала, что такой неформальный подход существенно подрывает знаменитую определенность английского права (что достигается, в том числе, отсутствием общего принципа добросовестности), способствует, теперь уже, наоборот – недобросовестному поведению лица, которое, без видимых причин, квалифицирует устные заявления правомочного (по отношению к вещи) лица как юридически значимое действие по отчуждению своей вещи в пользу ожидающего. Такой подход закономерно был признан неприемлемым – и на настоящий момент продолжаются дискуссии

относительно выделения объективных критериев для использования «вещного эстоппеля» в каждом конкретном случае.

Таким образом, представляется нецелесообразным говорить о рецепции принципа «эстоппель» в рамки отечественного правового порядка. Континентальная цивилистика под принципом гражданского права понимает такое положение, которое распространяет свое юридическое действие на все институты гражданского права. Квалификация «запрета на противоречивое поведение» как «эстоппель» означало бы потенциальную возможность имплементации в российское право и «вещного эстоппеля». Такого рода имплементация, по нашему мнению, способна подорвать правовую определенность российского гражданского оборота. Безусловно, отказ от категории «эстоппель» не должен означать отказа от использования принципа добросовестности в рамках вещного права, однако применение формальных критериев для констатации перехода прав на новое лицо, на наш взгляд, должно оставаться незыблемым.

Список использованных источников:

1. Homburg Houtimport B.V. v. Agrosin Private Ltd (The Starsin) [2003] UKHL 12, [2003] 3 W.L.R. 711.
2. Interfoto Picture Library Ltd v Siletto Visual Programmes Ltd [1989] QB 433, 439.
3. Law Society of England and Wales: The jurisdiction of choice, 2007, S. 5.
4. Mid Essex Hospital Services NHS Trust v Compass Group UK and Ireland Ltd (t/a Medirest) [2013] EWCA Civ 200, Rn. 105.
5. Treitel G.H. The Law of Contract. 11th ed. Sweet & Maxwell. L., 2003. p. 10.
6. Боботов С.В. Наполеон Бонапарт – реформатор и законодатель. – М.: Контракт, 1998. С.111.
7. Цвайгерт К., Кётц Х. Введение в сравнительное правоведение в сфере частного права. Т. I. М., 2000. с. 200.

Сведения об авторе

¹**Пономарева Наталья Витальевна** — старший преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин Ростовского юридического института МВД России, кандидат юридических наук, старший лейтенант полиции

Ponomareva Natalia Vitalievna – Senior Lecturer at the Department of Civil Law Disciplines of the Rostov Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of Russia, Candidate of Law, Senior Police Lieutenant

Симанова Г.Т.¹

¹Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан Республикасы.

МЕМЛЕКЕТТІҢ ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ФУНКЦИЯСЫН ЖҮЗЕГЕ АСЫРУ АЯСЫНДА ПОЛИЦИЯ МЕН АЗАМАТТЫҚ ҚОҒАМНЫҢ ӨЗАРА ІС ҚИМЫЛЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Автор мақалада атқарушы билік функциясын орындаушы полиция қызметінің азаматтық қоғаммен өзара іс-қимылының мемлекеттік кешендік заңнамалық шараларына және осы саланы жүзеге асырудағы туындап отырған өзекті мәселелерді ақпарат көздері арқылы зерделеп, осы саладағы азаматтық қоғам мүшелері болып танылатын жеке тұлғалар мен азаматтардың құқықтық сауаттылық деңгейлерін жоғарылату, соның ішінде полицияға шағымдану бойынша өз құқықтарын білулері және сауаттылығы төмен болуы себепті азаматтардың құқық бұзушы қылмыскерлердің құрығына түсіп қалмауының алдын алу мәселелері туралы өзінің субъективті және құқықтық пікірлерін білдірді.

Түйінді сөздер: азаматтық қоғам, қоғамдық қауіпсіздік, құқықтық сауаттылық, қоғамдық әріптестік, имидж, заңнамалық норма, тәуелсіз сарапшы, полиция қызметі, сервистік тәсіл, халықпен коммуникация, халық үнінен құлақ асатын мемлекет, сындарлы әріптестік.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ ПОЛИЦИИ И ГРАЖДАНСКОГО ОБЩЕСТВА В РАМКАХ РЕАЛИЗАЦИИ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНОЙ ФУНКЦИИ ГОСУДАРСТВА

Автор в статье рассматривает государственные комплексные законодательные меры взаимодействия службы полиции, выполняющей функции исполнительной власти, с гражданским обществом, и актуальные вопросы, возникающие при осуществлении данной сферы, через источники информации, повышение уровня правовой грамотности физических лиц и граждан, признаваемых членами гражданского общества в данной сфере, в том числе высказал свое субъективное и правовое мнение по вопросам предотвращения попадания граждан в плен правонарушителей из-за низкой грамотности и знания своих прав по обращению в полицию.

Ключевые слова: гражданское общество, общественная безопасность, правовая грамотность, общественное партнерство, имидж, законодательная норма, независимый эксперт, полицейская служба, сервисный подход, коммуникации с населением, слышащее государство, конструктивное партнерство.

ACTUAL PROBLEMS OF INTERACTION BETWEEN THE POLICE AND CIVIL SOCIETY IN THE FRAMEWORK OF THE IMPLEMENTATION OF THE LAW ENFORCEMENT FUNCTION OF THE STATE

In the article, the author examines the state comprehensive legislative measures of interaction between the police service, which performs the functions of the executive branch, and civil society, and topical issues arising in the implementation of this sphere, through information sources, increasing the level of legal literacy of individuals and citizens recognized as members of civil society in this area, including expressing their subjective and legal opinion on the issues of preventing citizens from being captured by offenders due to low literacy and knowledge of their rights to contact the police.

Keywords: правовые риски, цифровизация, государственное управление, информационная безопасность, персональные данные.

Еліміздің Негізгі Заңы Конституцияда
Қазақстан халқы өзін еркіндік, теңдік және

татулық мұраттарына берілген бейбітшіл
азаматтық қоғам деп ұғынады, ал Қазақстан

Республикасы демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет болып табылады, онда азамат, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары жоғары құндылықтар болып танылады.

Азаматтық қоғам деп, саяси үкіметке тәуелсіз жұмыс істейтін және оған ықпал жасауға қабілетті әлеуметтік қатынастар мен институттар жиынтығын және дербес жеке адамдар мен әлеуметтік субъектілер қоғамдастығын айтуға болады.

Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамыту процедурасы қазіргі Қазақстандағы азаматтық өзін-өзі ұйымдастыру және азаматтық қоғамды дамыту процестерін білдіреді, сондай-ақ азаматтық қоғам мен билік органдарының өзара іс-қимылы саласындағы негізгі міндеттер мен басымдықтарды айқындайды.

Азаматтық қоғам Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында және Азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіде жарияланған пікір білдіру және бейбіт жиналыстар өткізу еркіндігіне құқықтарды міндетті түрде сақтай отырып, құқықтық, демократиялық, әлеуметтік және «халық үніне құлақ асатын» мемлекетті құру үшін негізгі базистердің бірі бола отырып, мемлекетпен және бизнеспен тең құқықты және сындарлы әріптестікке негізделуі тиіс.

Күшті орта сынып, қоғамдық-саяси өмірде белсенді жастар, шағын бастамашылық топтарды, трендсеттерлерді (түрлі пікір көшбасшыларының) қолдау, волонтерлер мен бей-жай емес азаматтардың әлеуметтік белсенділігі қоғамдық өмірде кейбір «оқырау тұрақтылығын» еңсеруге мүмкіндік береді және Қазақстанда нағыз азаматтық қоғамның пайда болуына өз алдына кепіл болады[1].

Президенттің «Сындарлы қоғамдық диалог - Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі» атты 2019 жылғы 2-ші қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауында азаматтар мен мемлекеттік органдар арасында қайтымды байланысты қалыптастыру үшін азаматтардың сындарлы сұрау салуларына жедел және тиімді ден қою моделі «халық үніне құлақ асатын мемлекет»

тұжырымдамасын енгізу қажеттілігі атап өтілді.

«Халық үніне құлақ асатын мемлекет» идеясы мемлекеттік аппараттың халықтың сұрау салуына сезімталдық шегін арттыруды, билік пен қоғам арасындағы коммуникациялардың үздік технологиялары мен тәжірибелерін әзірлеуді көздейді.

Қазақстан 200-ден астам халықаралық конвенциялар мен көпжақты келісімдердің қатысушысы болып табылады.

Қазыргі уақытта елімізде бірнеше конвенцияға, атап айтқанда Қазақстан 1998 жылы 29-шы маусымда қосылған Азаптауларға және басқа да қатыгез, адамгершілікке жатпайтын немесе арнамысты қорлайтын іс-әрекеттер мен жазалау түрлеріне қарсы конвенцияға қатысты тәуелсіз мониторинг институты енгізілді. Азаматтық қоғамның осындай келісімдердің (конвенциялардың) тәуелсіз мониторингіне қатысуы азаматтық сана-сезімді дамытудың пәрменді құралы болып табылады және Конвенцияның ұлттық деңгейде тиімді орындалуына мемлекетке қолдау көрсетеді.

Қоғамдық қауіпсіздік азаматтардың өмірін, денсаулығы мен әл-ауқатын, қазақстандық қоғамның рухани-адамгершілік құндылығын және қоғамның тұтастығы мен тұрақтылығы үшін әлеуметтік қамсыздандыру жүйесін нақты және әлеуетті қатерден қорғаудың жай-күйін көрсетеді.

Зандылық пен құқық тәртібі деңгейінің төмендеуімен, оның ішінде қылмыстың өсуімен сипатталатын қоғамдық қауіпсіздікке төнетін қатер мемлекеттің тұрақты дамуына елеулі кедергі болады, экономикалық белгісіздікті арттырады, ұзақ мерзімді инвестицияға кедергі жасайды және заң үстемдігі қағидатына нұқсан келтіреді.

Сондықтан Қазақстан Республикасы ұлттық қауіпсіздігінің 2021 – 2025 жылдарға арналған стратегиясында құқық қорғау органдары мен сот жүйесі жұмысының тиімділігін арттыру, халықты барлық құқық бұзушылық түрінен қорғау мәселелерін қоса алғанда, азаматтардың, қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігі басты назарға алынды.

Елдің әлеуметтік-экономикалық дамуының қазіргі кезеңі адам мен азаматтың

құқықтары мен бостандығына, қоғамның материалдық және рухани құндылығына нұқсан келтіру мүмкіндігімен сипатталған қоғамдық қауіпсіздік үшін ықтимал тәуекелді ескеріп, қазіргі құқық бұзушылық профилактикасы субъектілерінің өзара іс-қимыл жасау тетігін өзгерту талап етіледі [2].

Құқық бұзушылықтың алдын алуды ұйымдастыру, қоғаммен сындарлы әріптестік орнату тәсілдері өзгертілді. Бұл мәселелерде учаскелік полиция инспекторларына негізгі рөл берілді. 2021 жылы олардың мәртебесі заң жүзінде жоғарылап, құқық бұзушылық профилактикасы саласындағы өкілеттіктері кеңейтілді. Халықпен өзара іс-қимыл жасаудың жаңа форматы енгізілуде. Полиция жұмысының сервистік моделіне көшу жүзеге асырылуда.

Құқық бұзушылық профилактикасы, тұрмыстық зорлық-зомбылық пен адам саудасынан зардап шеккендерге көмек көрсету, жазасын өтеп шыққандарды қайтадан әлеуметтік бейімдеу мәселелеріне үкіметтік емес ұйымдар белсенді қатысуда.

Уәкілетті органдар балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың жасырын фактілерін, сондай-ақ ғаламторды (интернетті) қолданатын педофилдерді анықтау шараларын ұйымдастырды.

Қауіпсіздік жүйесімен (бейнебақылау, дабыл батырмасы, өртке қарсы жүйе, күзет) жарактандырылатын жалпы білім беретін мекемелерді қорғау шаралары күшейтілуде.

Полицияның және Ұлттық ұланның күнделікті қызметіне цифрлық құралдарды енгізу қоғамдық орындарда құқық тәртібін қамтамасыз етудің тиімділігін арттыруға, сондай-ақ сыбайлас жемқорлық тәуекелін азайтуға мүмкіндік беретіні сөзсіз.

Отбасылық-тұрмыстық саладағы зорлық-зомбылық оқиғаларына қылмыстық-құқықтық ден қоюды көбінесе жәбірленушілердің (60% жағдайда) арыз жазудан бас тартуы қиындатады. Бұл негізінен құқық бұзушыға материалдық және моральдық тәуелді болуына және қоғамда қалыптасқан стереотипке байланысты. Тиісінше полицияда «үй тирандарын» жауапқа тартуға негіз болмайды.

Құқық тәртібінің жай-күйіне ықпал ететін фактор ретінде халықтың

профилактикалық сауаттылығының төмен деңгейін атап өтуге тура келеді.

Меншікке қарсы қылмысты талдау мұндай құқық бұзушылықтардың профилактикасы бойынша қарапайым білім және өзін-өзі қорғау дағдысы көп жағдайда олардың алдын алуға және олардан келетін нұқсанды айтарлықтай азайтуға мүмкіндік беретінін көрсетіп отыр.

Азаматтарды алаяқтық схемаға тарту фактісіне жол бермеу бойынша жарияланым санының жыл сайын артып отырғанына қарамастан, олардың саны өсу үстінде. Жол-көлік оқиғаларының алдын алуда да жағдай осыған ұқсас – салдардың ауырлық деңгейі төмендемей отыр.

Қылмыстың туындау себебінің әлеуметтік-экономикалық сипатын ескерсек, бұқаралық ақпарат құралдары мен Интернетті пайдалану арқылы Ішкі істер Министрлігі жүргізіп отырған заңнамалық нормалар мен профилактикалық шараларды түсіндіру жұмысы жеткіліксіз.

Азаматтардың мінез-құлқына ықпал ету әдісі мен дәрежесі тұрғысынан мемлекеттік органдардың ақпараттық-профилактикалық жұмысы да тиісті нәтиже бермей отыр. Зерттеу көрсеткендей, егер жеке жағдайға немесе адамның тұратын жеріне қатысты ақпарат болмаса, жалпы сипаттағы хабарлар ескерусіз қалады.

Нәтижесінде қоғамдық науқанға жұмсалатын ресурстар аясында олардың тиімділігі туралы мәселе туындайды. Бұл жағдайда жарияланым көлемін ұлғайтып қана қоймай, олардың нәтижелілігін арттыру үшін қылмыс профилактикасы бойынша науқандар жүргізу әдісін де өзгерту сөзсіз шешімге айналуға тиіс.

Жаңа тәсілдерге мысалды коммерциялық сектордан алуға болады, ондағы тиімді коммерциялық жарнама клиенттерді өз әрекетін өзгертуге, әдетте, қандай да бір зат сатып алуға итермелейді. Қылмыстың алдын алуға келгенде де дәл сол жүйе әрекет етеді. Ықпал ету көзделген адамға (құқық бұзушыларға да, жәбірленушілерге де) өзінің шешім қабылдауының болашақ процестеріне ықпал ететін ақпарат сіңірілуіне тиіс.

Жалпы білім беретін мекемелер заңға бағынатын тұлғаны тәрбиелеуге бағытталған білім беру бағдарламаларына деген сұранысты толық қамтамасыз етпейді.

Азаматтардың профилактикалық сауаттылығын дамыту және полицияның имиджін арттыру үшін коммуникациялық стратегияның жетілдірілмеуі себептеріне тоқталып өтсек:

2018 – 2022 жылдары ішкі істер органдары бұқаралық ақпарат құралдарында және әлеуметтік желіде 1,5 миллионнан астам материал жариялады. Оларда имидждік сипаттағы ақпарат және жүргізіп жатқан реформа шеңберінде алға қойылған міндеттерді іске асыру туралы ресми хабарламалар басым болды.

Сонымен қатар тәуелсіз сараптамалық талдау полицейдің имиджін жасаудың біртұтас жүйесі қалыптаспағанын көрсетті, материалдар біркелкі берілмейді, әсіресе бұл әртүрлі өңірлік бұқаралық ақпарат құралдарында орналастырылған бір-біріне ұқсас «қайталанатын жарияланымға» қатысты (Қазақстан Республикасы Ішкі істер Министрлігі мен тәуелсіз сарапшылар зерделеген жобасы аясында «Promo group communications» жауапкершілігі шектеулі серіктестігі дайындаған «Қазақстан Республикасында полицияның сервиске бағдарланған моделін ендіру және жылжыту жөніндегі коммуникациялық стратегия» талдамалық есебі, 2021 ж.).

Бұл ретте әлеуметтік желідегі полиция қызметкерінің бейнесі айқын емес, ол көп жағдайда теріс стереотиптің әсерінен жағымсыз болып көрінеді (өкілеттікті асыра пайдалану, жаман әдеттерінің болуы, сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық).

Сонымен қатар, полиция жұмысының сервистік тәсілі шеңберінде халықпен коммуникация тиісті деңгейде дамытылмаған (қылмыстан зардап шеккендерге ақпараттық көмек, полицияның өкілеттігін түсіндіру, профилактикалық сауаттылықты дамыту,

қауіпсіздікті қамтамасыз ету процесіне халықтың қатысуы жөніндегі нұсқаулықтар).

Бұл ретте сарапшылардың пікірінше, азаматтардың полиция әрекетіне қатысты басты сұранысы қызметкерлердің өз міндеттерін орындаудағы тиімділігі мен кәсіптік шеберлігі болып табылады, тиісінше ішкі істер органдарының коммуникациялық стратегиясы осы құзыретті көрсетуге тиіс.

Қорытынды: Мен өз мақаламда атқарушы билік функциясын орындаушы полиция қызметінің азаматтық қоғаммен өзара іс-қимылының мемлекеттік кешендік заңнамалық шараларына және осы саланы жүзеге асырудағы туындап отырған өзекті мәселелерге тоқталып өттім. Осы саладағы азаматтық қоғам мүшелері болып танылатын жеке тұлғалар мен азаматтардың құқықтық сауаттылық деңгейлерін жоғарылату, соның ішінде полицияға шағымдану бойынша өз құқықтарын білулері және сауаттылығы төмен болуы себепті азаматтардың құқық бұзушы әккі қылмыскерлердің құрығына түсіп қалмауының алдын алу мәселелерін сөзге тиек еттім.

Мақаланы қорытындылай келе, қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша азаматтық қоғам мен полиция арасындағы қарым-қатынастың қоғам мен мемлекет үшін тиімді болуының ең басты бағыты ол - азаматтардың заңнамалық нормаларды сақтауы мен жалған ақпараттарға сенбей, тек қана құқық қорғау органдарының ресми алдын алу ақпараттары мен профилактикалық үндеулеріне құлақ асулары қажеттілігі деген пікірдемін. Осы жағдайда ғана қоғамдастық полиция қызметіне қанағаттанады деп санаймын. Сонымен қатар қоғамның полицияға сенімін арттыру үшін полиция қызметінің кәсібилігі мен имиджін жоғарылату бағытындағы мемлекет тарапынан жасалынатын іс-шаралар кешендері әрі қарай жалғасуы тиіс деп есептеймін.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында азаматтық қоғамды дамыту тұжырымдамасын бекіту туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 27-ші тамыздағы № 390 Жарлығы;

---

2. Қоғамдық қауіпсіздікті қоғаммен әріптестік жасап қамтамасыз етудің 2024-2028 жылдарға арналған тұжырымдамасын (құқық бұзушылық профилактикасы саласында) бекіту туралы Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2023 жылғы 29-шы желтоқсандағы № 1233 қаулысы

Сведения об авторах

¹*Симанова Гүлдана Тагыбергенқызы* – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының жалпы заң пәндері кафедрасының оқытушысы, полиция капитаны.

Симанова Гүлдана Тагыбергеновна – преподаватель кафедры общих юридических дисциплин Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, капитан полиции.

Simanova Guldana Tagybergenovna – lecturer of the Department of General Legal Disciplines of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, police captain.

-
- Әкімшілік құқық
  - Административное право
  - Administrative law

Жаманов А.Б.¹

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, Ақтөбе, Қазақстан Республикасы.

ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫҢ АЛДЫН АЛУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Құқық бұзушылық жасау себептері және олардың алдын-алу мәселелері шеңберінде, мақала авторымен құқық бұзушылық жасауына негіз болатын себептер және олардың алдын-алу мәселелері қаралады. Қауіпсіздік деңгейінде, қоғам мен мемлекет негізінен әлеуметтік қауіпті сипаттағы ішкі қауіптерден көрінетін ұлттық қауіпсіздік компоненттерінің тұтастай алғанда қоғамның, атап айтқанда жекелеген азаматтардың қауіпсіздігіне әсер ететін қылмыстар мен құқық бұзушылықтардың нақты деңгейімен сипатталады. Құқық бұзушылық профилактикасының субъектілері, Ішкі істер органдарының құзыреті, Ішкі істер органдары қоғамдық тәртіпті сақтауға және құқық бұзушылықтардың алдын алуға қатысатын азаматтармен және ұйымдармен өзара іс-қимыл жасайды.

Түйінді сөздер: тәрбие жұмысы, мекен-жайы, мақсаты, тәртіп, маңыздылығы, құқық бұзушылық, мінез-құлық, билік, құзырет, ескерту, нұсқау, ереже, профилактика, алдын алу, шектеу, жауапкершілік, қоғам, қауіпсіздік, шаралар.

ВАЖНОСТЬ ПРОФИЛАКТИКИ ПРАВОНАРУШЕНИЙ СОТРУДНИКАМИ ПОЛИЦИИ

В рамках изучения проблемы причин совершения правонарушений и их предупреждения автором статьи рассматриваются причины, способствующие к совершению лицами правонарушений и вопросы их предупреждения. Составляющих национальной безопасности, выраженная в уровне защищенности личности, общества и государства преимущественно от внутренних угроз общественно опасного характера, характеризуется удельным уровнем преступлений и правонарушений, влияющих на состояние безопасности общества в целом и отдельных граждан в частности. Субъекты профилактики правонарушений, компетенция Органов внутренних дел. Органы внутренних дел взаимодействуют с гражданами и организациями, участвующими в охране общественного порядка и профилактике правонарушений.

Ключевые слова: дисциплина, правонарушения, правительство, предупреждение, правило, инструкция, поведение, профилактика, ограничение, ответственность, общество, безопасность, меры.

THE IMPORTANCE OF CRIME PREVENTION BY POLICE OFFICERS

As part of the study of the problem of the causes of offenses and their prevention, the author of the article examines the causes that contribute to the commission of offenses by persons and issues of their prevention. The components of national security, expressed in the level of protection of individuals, society and the state mainly from internal threats of a socially dangerous nature, are characterized by a specific level of crimes and offenses affecting the state of security of society as a whole and individual citizens in particular. Subjects of crime prevention, the competence of internal affairs bodies. The internal affairs bodies interact with citizens and organizations involved in the protection of public order and the prevention of offenses.

Keywords: discipline, offenses, government, prevention, rule, instruction, behavior, prevention, restriction, responsibility, society, safety, measures.

Құқық бұзақылыққа қарсы күрес саласында ішкі істер органдарына қоғамдық

тәртіпті, азаматтардың қоғамға қарсы қол сұғушылықтардан (әрекеттерден) құқықтары

мен заңды мүдделерін сенімді қамтамасыз ету, бұзақылық көріністерінің уақтылы алдын алу және жолын кесу, құқыққа қарсы әрекеттер жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау және олардың алдын алу жүктеледі. Бұдан басқа, олар тұрақты профилактика жүргізу және ұсақ қылмыстар мен құқық бұзушылықтардың ашылуын қамтамасыз ету жөніндегі іс-шаралардың кең кешенін жүзеге асырады, өйткені тәртіпсіздік пен рұқсат етілу сезімі неғұрлым елеулі құқық бұзушылықтар жасау үшін негіз жасайды. Құқық бұзушылық – жеке адамның қоршаған ортамен өзара іс-әрекетінің күрделі нәтижесі болып табылады. Жеке адам мен нақты құқық бұзушылықты туғызатын көптеген объективтік факторлар арасындағы ниеттің байланысын ашып көрсету бірнеше деңгейде мүмкін болады. Құқық бұзушылықтың ниетін зерделеу мен әкімшілік құқық бұзушылықтардың алдын алу шаралары кезінде жеке адамның адамгершілік тұрғысынан қалыптасуы мен – құлқының бүкіл дамуын зерттеу қажеттігі туындайды. Әкімшілік құқық бұзушылықтың мәнінде құқық бұзушылық әрекет пайда болуының тетігі мен оны дәлел – деу құрылымына дендеп үңілеу проблемасы бірінші орынға қойылады.

Адамның кез келген қызметінің, оның ішінде әкімшілік құқық бұзушылық әрекетінің жеке адамның әлеуметтік құндылықтарға, қоршаған ортаға, оған қойылатын құқықтық, моральдық, имандылық және өзге де талаптарға көзқарасының ерекшелігінде көрнетін әлеуметтік-психологиялық негізі болады.

Сонымен бірге әкімшілік құқық бұзушылық ең алдымен құқық бұзушылық заңында көрініс табатын әлеуметтік талаптарды теріске шығарудың дәлелі болып табылады. Құқық бұзушылықтың әрбір түрі құқық қорғау мүдделеріне зиян келтіреді және нақты адамның жасаған әрекетіне (әрекетсіздігіне) және қоғамдық қауіпті салдарларына психикалық көзқарасының ерекшелігімен сипатталады.

Жеке адамның мінез-құлқының мазмұндық жағын реттейтін әлеуметтік қадір қасиеттері белгілі бір ниеттер мен

талаптануға байланысты оның нақты қылықтарынан көрініс табады. Сана мен ерік – жігер қасиеттеріне ие бола отырып, субъект солардың негізінде өзінің қажеттіліктері мен мүдделерін, оның ішінде құқық бұзушылық жасау есебінен қанағаттандыру нысандары мен құралдарын таңдап алады. Өз кезегінде, мінез-құлық жеке адамның имандылық, құқықтық айқындамасын, олардың әлеуметтік мәнін білдіреді.

Ниет кейде субъектінің негізгі қызметінің себептеріне айналады және жеке адамның қоғамға қарсы бағытын білдіре отырып, оның қадір-қасиеттеріне көшеді. Әкімшілік жауапкершілік негіздері ұғымын ашып көрсететін әкімшілік құқықтың, әкімшілік, жазаның және басқа да институттардың жалпы теориясы олардың психологиялық мазмұнынан ешқасан да сырт қалған емес. Ол құқық бұзушылық субъектісін, сананы кінәнің түрін, құқық бұзушының себебін және т.б. анықтау кезінде психологиялық ұғымдар мен санаттарды пайдаланады. Алайда полицияның сыртқы бағыты полицияның қоғамдастықпен ынтымақтастығы мен серіктестігінің негізгі принциптерінің бірі болып табылады. Полиция өзін қоғамға қарсы қоймайды, бірақ оның ажырамас бөлігі болып табылады. Дәл осы интеграция полицияға қауіпсіздік пен өмір сапасы тұрғысынан қоғамда болып жатқан оқиғаларға тез және толық жауап беруге, демек, жағдайдың дамуын уақтылы жауап беруге және тіпті болжауға мүмкіндік береді.

Осылайша, бірінші іргелі элемент қызметтің екі бағытын қарастырады: қоғам мен қоғамдастыққа интеграция және халықтың қажеттіліктері мен үміттеріне назар аудару. Бұл интеграцияның негізгі идеясы-халықпен қарым-қатынас полицияға жауап беру қажеттілігі туындағанға дейін әлеуметтік мәселелердің табиғатын түсінуге мүмкіндік беруі керек. Қоғамдық ынтымақтастыққа негізделген полиция жұмысының тұжырымдамасы, оның ішінде идеяға негізделген қоғамдастық полицияға қарағанда қауіпсіздік тұрғысынан өз қажеттіліктерін жақсы біледі. Осыдан халықтың өмір сүру қауіпсіздігі мен

сапасының басым мәселелеріне қатысты консенсусы бар деген болжам туындайды.

Алайда, бұл көбінесе қажеттіліктердің жеке сипаттамаларына (жынысына, жасына, этникалық тегіне, білім деңгейіне және т.б.), сондай-ақ тіршілік ету ортасына (географиялық орналасуы, урбанизация деңгейі және т. б.) байланысты өзгеруіне байланысты болмайды. Бұдан шығатын бірінші қорытынды-полиция өз ұсыныстарын саралап, оларды әртүрлі әлеуметтік немесе мақсатты топтарға бейімдеуі керек. Қалыптасқан қажеттіліктерге сүйене отырып, қауымдастық өз мәселелерінің белгілі бір шешімдерін күтеді. Қауымдастық сонымен қатар осы мәселелерді шешуге бағытталған сапалы кәсіби қызметтерді күтеді, сонымен қатар бұл мәселелердің қалай шешілетіні немесе шешілетіні туралы ақпарат береді.

Халықтың қажеттіліктері мен үміттері туралы ақпаратты үш жолмен жинауға болады: оны азаматтардың өздері ұсына алады, оны кез-келген сенімді адамдар немесе көшбасшылар ұсына алады немесе ақпаратты зерттеу, жинау және статистикалық талдау арқылы алуға болады. Ең толық суретті әдетте осы үш әдісті біріктірген кезде жасауға болады.

Халықтың полиция мен ынтымақтастығын тереңдету үшін батыс елдерінде жалпы қатысу және жауапкершілік ұғымы қолданылады. Ол бір-бірін өзара күшейтетін үш элементке негізделген: 1) белгілі бір полиция қызметкерін белгілі бір аумаққа немесе белгілі бір қауымдастық тобына жауапты етіп тағайындау, бұл оған осы жұмыс тобының немесе ауданның өміріне, соның ішінде олардың проблемаларына қатысу сезімін береді 2) полиция қызметкерлері мен аудан тұрғындары немесе жұмыс тобының мүшелері арасындағы қарым-қатынасты жекелендіру өмірге қатысу сезімін тудырады қауымдастықтар; 3) ортақ мәселелерді бірлесіп шешу. Бұл тәсілдің маңызды ерекшелігі - жергілікті қоғамдастықтың қауіпсіздігі жөніндегі ынтымақтастық ұйымның ең төменгі құрылымдық деңгейінде болуы керек, бұл

орталықсыздандыру мен жауапкершілікті талап етеді.

Полиция адамдардың қауіпсіздігі мен өмір сүру сапасына өз бетінше кепілдік бере алмайтынын түсініп, қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында басқа серіктестердің қатысуымен серіктестіктер құрылды. Қауіпсіздікті қамтамасыз ету ұжымдық қызмет болып табылады, онда қоғамның әрбір мүшесі жан-жақты және кешенді тәсіл шеңберіндегі буын болып табылады. Кешенді қауіпсіздік саясаты шеңберінде полиция қолданыстағы буындардың бірі ғана болып табылады, олардың әрқайсысы қауіпсіздікті қамтамасыз ету бойынша бірлескен кешенді тәсілге өз үлесін қосады.

Есеп беру тетіктері полицияға қоғамдастыққа оның қажеттіліктері мен қажеттіліктеріне қалай жауап беретінін түсіндіруге мүмкіндік береді. Полиция мен қоғамдастық арасындағы серіктестік принципіне негізделген модельде полиция өз жұмысы мен қол жеткізілген нәтижелер туралы хабарлауға міндетті деп болжануда. Сонымен қатар, қорытындылау демократиялық қоғамдағы полиция жұмысының ажырамас бөлігі болып табылады, оған сәйкес полиция заңды қорғауда ашық ұстанымға ие болуы керек. Бұған полицияның жұмысына қатысты шешімдер қабылдау жауапкершілігі де, шешімдерді орындау процесінде полицияның нақты әрекеттері үшін жауапкершілік те кіреді.

Құқықтарды кеңейту және өкілеттіктерді беру серіктестер мен халықтың көмегімен полиция қызметкерлері функционалдық міндеттерді және бұл міндеттердің қалай орындалатынын сыни тұрғыдан бағалай алатынын білдіреді. Басқаша айтқанда, полиция қызметкері сапалы түрде басқаша болуы керек. Оның кәсібилігі қазір тереңірек мамандандыруға ғана емес, ең алдымен ол тұратын немесе жұмыс істейтін қауымдастық туралы кең білімге негізделген.

Құқық бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу жалпы шараларының негізгі мақсаты – тұрмыс тіршілігі нашар тұлғаларды әлеуметтік қолдау, халықтың

табысын индексиациялау, салық салу саясатын дұрыс жүргізу, халықтың еңбек пен айналысуын және оның тұрмыстық күн көрінісін бақылау, жұмыссыздықты жою, оларды да еңбекке орналастыру, қоғамдық қатынастарды жетілдіру, тұлғалардың рухани байлығын ашу, мәдениетін, санасын көтеру, т.б. болып табылады.

Қорыта айтқанымызда, Қоғамдық имандылыққа қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылық-бұл әкімшілік жауапкершілік шараларымен қорғалатын қоғамдық моральды, азаматтардың қоғамдық және жеке тыныштығын, олардың ар-намысы мен қадір-қасиетін бұзатын әлеуметтік зиянды, заңсыз, кінәлі әрекеттер болып табылады.

Әлеуметтік бейімделу-қоғамдағы мінез-құлық нормалары мен қағидаттарын қабылдауға және сақтауға қабілетті тұлғаны қалыптастыруға бағытталған құқық бұзушылықтардың және профилактикасы субъектілері жүзеге асыратын іс-шаралар тәртібі кешені болып табылады. Әлеуметтік оңалту – құқыққа қарсы мінез-құлқы бар адамға құқықтық, әлеуметтік, психологиялық, педагогтік көмек көрсетуге бағытталған, құқық бұзушылық профилактикасының субъектілері жүзеге асыратын шаралар жөніндегі кешені, сондай-ақ психологиялық және моральдық зардаптарды есептеу процесі.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының Конституциясы республикалық референдумда қабылданған 30 тамыз 1995 жыл).
2. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 8 шілдедегі № 235-V әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексі.
3. «Қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге азаматтардың қатысуы туралы» Қазақстан Республикасының 2004 жылғы 9 шілдедегі № 590-II Заңы.
4. «Құқық бұзушылықтардың профилактикасы туралы» Қазақстан Республикасының 2010 жылғы 29 сәуірдегі № 271-IV Заңы.
5. «Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңы.
6. «Қазақстан Республикасының Ішкі істер органдары туралы» 2014 жылғы 23 сәуірдегі № 199-V Қазақстан Республикасының Заңы.
7. «Қазақстан Республикасы мемлекеттік қызметшілерінің әдептілік нормаларын және мінез-құлық қағидаларын одан әрі жетілдіру жөніндегі шаралар туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2015 жылғы 29 желтоқсандағы №153 Жарлығы. 22.07.2019ж.

Автор туралы мәлімет

¹Жаманов Айдос Бекжанұлы — Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ІІО әкімшілік қызметі кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі.

Жаманов Айдос Бекжанович — старший преподаватель кафедры административной деятельности ОВД Актюбинского юридического института М.Букенбаева МВД Республики Казахстан, подполковник полиции.

Zhamanov Aidos Bekzhanovich — Senior lecturer at the Department of Administrative Activities of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute M.Bukenbaeva of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, police Lieutenant Colonel.

Кульбаев С. Б.¹¹Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, Ақтөбе, Қазақстан Республикасы.**ҚОҒАМДЫҚ СЕНІМДІ АЗАМАТТАРДЫҢ ПОЛИЦИЯҒА ПРОФИЛАКТИКАЛЫҚ ЖҰМЫСТАР БОЙЫНША ЖӘРДЕМ БЕРУІНЕ ЫҚПАЛ ЕТЕТІН ФАКТОРЛАР**

Полиция қызметінің карауылдық моделі қоғамдық тәртіпті сақтауға бағытталған. Полицияның міндеті – дауларды шешу және тәртіпті сақтау, жағымсыз оқиғалардың алдын алу ғана емес, құқықтық модель Заңның әр тармағын сақтауға бағытталған. Құқықтық модельде жұмыс істейтін полиция ұйымдары заңды бұзбайтын әлеуметтік нормалардың сақталмауы салдарынан туындайтын қоғамдық дауларға қатысудан аулақ болады. Қазіргі қоғам бастан кешірген қылмыс пен зорлық-зомбылықтың ушығуы полиция қызметінің қолданыстағы модельдерін қайта карауға әкелді, олар тиімсіздігімен қатар полицияға және нәтижесінде мемлекетке деген сенімге нұқсан келтіре бастады.

Түйінді сөздер: сервис, қоғам, қылмыс, зорлық-зомбылық, полиция, міндет-дау, тәртіп, әлеумет.

ФАКТОРЫ, СПОСОБСТВУЮЩИЕ СОДЕЙСТВИЮ ГРАЖДАН ОБЩЕСТВЕННОГО ДОВЕРИЯ ПОЛИЦИИ ПО ПРОФИЛАКТИЧЕСКОЙ РАБОТЕ

Караульная модель полицейской службы направлена на поддержание общественного порядка. Задача полиции – разрешать споры и поддерживать порядок, а не предотвращать негативные события, правовая модель направлена на соблюдение буквы закона. Полицейские организации считают себя хранителями закона. Полицейские организации, работающие по правовой модели, избегают участия в общественных спорах, возникающих из-за несоблюдения социальных норм, не нарушающих закон. Эскалация преступности и насилия, с которыми сталкивается современное общество, привела к пересмотру существующих моделей полицейской деятельности, которые, наряду с неэффективностью, начали подрывать доверие к полиции и, как следствие, к государству.

Ключевые слова: сервис, общество, преступность, насилие, полиция, долг-спор, дисциплина, социум.

FACTORS CONTRIBUTING TO THE PROMOTION OF CITIZENS' PUBLIC TRUST IN POLICE PREVENTIVE WORK

The guard model of the police service is aimed at maintaining public order. The task of the police is to resolve disputes and maintain order, rather than prevent negative events, the legal model is aimed at complying with the letter of the law. Police organizations working according to the legal model avoid participating in public disputes arising from non-compliance with social norms that do not violate the law. The escalation of crime and violence faced by modern society has led to a revision of existing models of policing, which, along with inefficiency, have begun to undermine confidence in the police and, as a result, in the State.

Keywords: service, society, crime, violence, police, debt dispute, discipline, society.

Қазақстанда қауіпсіздікті қамтамасыз етудің сервистік моделін қалыптастыру мемлекет пен қоғамның тікелей өзара іс-қимылына негізделген. Қауіпсіздікті қамтамасыз етудің сервистік моделі оның барлық элементтерінің жұмыс істеуін

көздейді. Құқық бұзушылықтың алдын алу олардың қатарына жатады. Қоғамдық тәртіп пен қоғамдық қауіпсіздіктің жай-күйі көп жағдайда халықтың құқық бұзушылықтарға қарсы іс-қимыл жасауға дайындығына, азаматтардың құқықтық санасы мен

құқықтық мәдениетінің деңгейіне байланысты екені атап өтілді. Оларды қоғамдық тәртіпті сақтауға және қылмысқа қарсы күреске тарту профилактикалық қызметтің маңызды бағыттарының бірі болып табылады, бапта қаралған азаматтардың қоғамдық тәртіпті қамтамасыз етуге қатысуының қолданыстағы жүйесі құқық бұзушылықтардың алдын алу саласына ұйымдасқан (жеке немесе ұжымдық қатысу нысанында) және ұйымдастырылмаған тарту тәртібіне негізделеді. Бүгінгі күні жүргізіліп жатқан реформалар шеңберінде жүзеге асырылатын мемлекеттік басқарудың тиімді моделін құру қызметтің түрлі салаларындағы, оның ішінде құқық қорғау саласындағы өзгерістермен сүйемелденеді. «Әлеуметтік-экономикалық дамудың бірде-бір аспектісі Заңның үстемдігінсіз және азаматтарымыздың қауіпсіздігіне кепілдік бермей сәтті жүзеге асырыла алмайды», – делінген «Қазақстан Жаңа шындықта: іс-қимыл уақыты» бағдарламалық құжатында [1]. Құқық тәртібін және адамның, қоғамның, мемлекеттің құқықтары мен заңды мүдделерін сақтау кепілдіктерін нығайтудың тиімді құралдарын құру тиісті құқық қорғау жүйесімен қамтамасыз етілуге тиіс. Бұл жүйенің ең көп және көп функциялы сегменті – ішкі істер органдары. Олардың әлеуметтік және саяси маңыздылығы жүктелген өкілеттіктердің сипаты мен көлеміне байланысты, олардың шеңберінде ішкі істер органдары құқықтық мемлекеттің институттары мен құндылықтарына құқыққа қарсы қол сұғушылықтардың жолын кеседі. Қауіпсіздіктің сын-қатерлері мен қатерлеріне ден қою құралдарының қолда бар арсеналы ішкі істер органдары туралы азаматтардың қауіпсіздігі мен тыныштығы, қылмыстың жай-күйі және елдегі криминогендік жағдайдың деңгейі қызметінің тиімділігіне байланысты субъект ретінде айтуға мүмкіндік береді. Бұл мемлекет механизміндегі ішкі істер органдарының бүкіл жүйесінің жұмыс істеу тиімділігі мен одан әрі жетілдіру мәселесін тікелей өзектендіреді. Қылмыстық көріністерге тез және барабар ден қою және құқық бұзушылықтардың алдын алу

Қазақстан Республикасының құқықтық саясат тұжырымдамасында ішкі істер органдарын жетілдіру бағыттарының бірі ретінде белгіленді [2]. Құқық бұзушылықтардың алдын алу және оны қамтамасыз етудің мемлекеттік жүйесінің тиімділігі, құқықтық базаның сапасы және оның реттеуші әлеуеті, құқық бұзушылықтардың алдын алу субъектілерінің қызметі және олардың азаматтық қоғам институттарымен өзара іс-қимылының сипаты – осы және басқа аспектілер 30 азаматтың қорғалу деңгейін, олардың мемлекетке деген сенімін және, сайып келгенде, құқықтық мемлекет құндылықтарының мызғымастығын айқындайтын критерийлер қатарына жатады. Қазақстанда қауіпсіздікті қамтамасыз етудің сервистік моделін қалыптастыру, оған көшу ел Президентінің «Қазақстандықтардың әлауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» Жолдауын орындау мақсатында басталды [3] Мемлекет пен қоғамның тығыз және тікелей өзара іс-қимылына негізделген. Қауіпсіздікті қамтамасыз етудің бұл моделі: жергілікті халықтың қажеттіліктеріне бағдарланған құқық бұзушылықтардың алдын алу; тиімді ведомствоаралық өзара іс-қимыл; кәсіби және қолжетімді полиция сияқты элементтердің жұмыс істеуін болжайды; қауіпсіз инфрақұрылым және ақпараттық коммуникациялық шешімдер. Аталған элементтердің әрқайсысы шеңберінде жекелеген жобаларды іске асыру «халық үніне құлақ асатын мемлекет» құру және қоғам тарапынан қауіпсіздік кепілі ретінде мемлекетке және оның институттарына деген сенімге қол жеткізу сияқты стратегиялық міндеттерді шешуге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Қоғамның құқық бұзушылықтардың алдын алу, мораль мен құқық нормаларын бұзудың фактор құраушы жағдайларының алдын алу саласына тартылу мәселелерін өзектендіру бір жағынан «қадамдық қол жетімділік полициясы» тұжырымдамаларымен, екінші жағынан, құқыққа қайшы, тіпті ең елеусіз әрекеттерге нөлдік төзімділікпен шартталған. Бұл тұжырымдамалардың идеологиялық негізі бірқатар саясатты анықтайтын құжаттар болып табылады. «Мемлекет тәртіпсіздікке нөлдік төзімділік

принципін ұстануы керек. Дамыған қоғам тәртіп пен тәртіптен басталады. Біз тіпті ең кішкентай құқық бұзушылықтарға, бұзақылыққа, мәдениетсіздікке жол бермеуіміз керек, өйткені бұл қоғамдық тыныштықты бұзады, өмір сапасын төмендетеді. Тәртіпсіздік пен рұқсат беру сезімі аса ауыр қылмыстарға жол ашады», - делінген «Қазақстан-2050» стратегиясында: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» бағдарламасында [4]. Жарияланған мақсаттарға қол жеткізу және қойылған міндеттерді шешу тиісті ресурстық қамтамасыз етуді талап етеді, оның тиімділігі құқықтық базаның тұрақтылығымен де, азаматтардың құқықтық санасы мен құқықтық мәдениетінің деңгейімен де, олардың құқықтық мемлекеттің жұмыс істеу процесіне қатысуымен де анықталады. «Біз елдегі азаматтық белсенділікті оятып, мемлекет пен қоғам арасындағы саналы және сындарлы әріптестік процесін бастауымыз керек», – деп атап өтті Мемлекет басшысы [5]. Мемлекет пен қоғамның тығыз және тікелей өзара іс-қимылына негізделген. Қауіпсіздікті қамтамасыз етудің бұл моделі: жергілікті халықтың қажеттіліктеріне бағдарланған құқық бұзушылықтардың алдын алу; тиімді ведомствоаралық өзара іс-қимыл; кәсіби және қолжетімді полиция; қауіпсіз инфрақұрылым және ақпараттық-коммуникациялық шешімдер сияқты элементтердің жұмыс істеуін болжайды. Аталған элементтердің әрқайсысы шеңберінде жекелеген жобаларды іске асыру «халық үніне құлақ асатын мемлекет» құру және қоғам тарапынан қауіпсіздік кепілі ретінде мемлекетке және оның институттарына деген сенімге қол жеткізу сияқты стратегиялық міндеттерді шешуге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Қоғамның құқық бұзушылықтардың алдын алу, мораль мен құқық нормаларын бұзудың фактор құраушы жағдайларының алдын алу саласына тартылу 31 мәселелерін өзектендіру бір жағынан «қадамдық қол жетімділік полициясы» тұжырымдамаларымен, екінші жағынан, құқыққа қайшы, тіпті ең елеусіз әрекеттерге нөлдік төзімділікпен шартталған. Азаматтарды

қоғамдық тәртіпті қорғауға және қылмысқа қарсы күреске тарту профилактикалық қызметтің маңызды бағыттарының бірін алады. Ерікті халық жасақтарының қызметі кең таралған кеңестік кезеңдегі тәжірибе де, полиция құрылымдарына көмек көрсету жөніндегі қызметке халықты тартудың шетелдік тәжірибесі де айқын мысал бола алады. Сонымен, Ұлыбританияда «азаматтық қамауға алу» (citizen ' s arrest) ұғымы қолданылады, оның мәні – азаматтардың қылмыс жасаған кезде қылмыскер табылған жағдайда осы шараны қолдану құқығында [6]

Полицияның ескірген әдістерін қайта қарау және қоғамның қазіргі қажеттіліктерін ескеру көптеген полиция күштерін полицияның дәстүрлі реактивті формасынан қоғаммен ынтымақтастыққа бағытталған тәсілге көшуге мәжбүр етті. Сервистік полиция деп аталатын жаңа моделі пайда болды, ол зорлық-зомбылық пен қылмыстың алдын алуға, сондай-ақ қоғамның қылмысқа тұрақтылығын арттыруға бағытталған міндеттерді бірінші орынға қояды. Қызметке бағытталған полиция қызметі – бұл полиция мен қоғамға қылмысты ашуда, құқық қорғау және қауіпсіздік мәселелерін шешуде ынтымақтастықтың жаңа әдістерін қолдануға мүмкіндік беретін моделі. Ол екі негізгі құрамдас бөлікке негізделген: полицияның әдістері мен тәжірибесін өзгерту және полиция мен қоғам арасында сындарлы қарым-қатынас орнату үшін шаралар қабылдау. Бұл модельдің мәні қоғам мүшелерінің қауіпсіздік мәселелерін анықтау процесіне белсенді қатысуы болып табылады. Азаматтарды тарту аясында құқық бұзушылықтардың алдын алу және қылмысқа қарсы күрес бойынша кеңейтілген көзқарас орын алады, бұл бүкіл полиция қызметіне терең өзгерістер енгізуге әкеп соғады. Тиімділікке қол жеткізетін бұл тәсіл барлық полиция қызметтері тарапынан да, өзара іс-қимыл мен осы процестегі өз үлестерінің нәтижелерін байқай алатын жұртшылық тарапынан да мақсатты қолдауды көздейді. Сервистік модельде полиция өздерін қылмыспен күресетін сарбаздар емес, қоғамның досы деп санайды. Қылмыс – бұл полицияның ғана емес,

қоғамның 32 көкейтесті мәселесі. Сондықтан азаматтық қоғаммен серіктестік қарым - қатынасты сақтау – осы модельдің негізгі қағидаттарының бірі. Осы үлгідегі полиция ұйымдары кәметке толмағандар мен құқық бұзушыларға нақты көмек көрсету, қоғамдық топтарға қылмыс пен зорлық-зомбылықтың алдын алуға көмектесу және проблемаларды шешумен айналысу мақсатында әлеуметтік қызметтермен және басқа агенттіктермен ынтымақтасады. «Халықаралық тәжірибеде сервистік полицияның келесі тұжырымдамасы қабылданды: сервистік полиция – полиция қызметіндегі қоғамдық бағдарланған тәсіл – басқару стилі, мәселені шешуге және қоғаммен серіктестікке бағытталған ұйымдастырушылық стратегия. Осы стратегия шеңберінде полиция қоғаммен тығыз өзара іс-қимыл жасауға, полиция қызметінің тиімділігі және нақты аумақта тұратын тұрғындардың қауіпсіздігі мәселелерінің басымдылығы туралы халықтың пікірін ескере отырып, қауіпсіздік мәселелерін бірлесіп шешуге бағытталған белсенді жұмыс моделіне бағдарланады.

Қызметке бағытталған полиция қызметі – полиция мен қоғамға қылмысты ашуда, құқық қорғау және қауіпсіздік мәселелерін шешуде ынтымақтастықтың жаңа әдістерін қолдануға мүмкіндік беретін модель. Ол екі негізгі құрамдас бөлікке негізделген: полицияның әдістері мен тәжірибесін өзгерту және полиция мен қоғам арасында сындарлы қарым-қатынас орнату үшін шара қабылдау» болып табылады.

Бұл модельдің мәні – қоғам мүшелерінің қауіпсіздік мәселелерін анықтау процесіне белсенді қатысуы. Азаматтарды тарту аясында құқық бұзудың алдын алу және қылмысқа қарсы күрес бойынша кеңейтілген көзқарас орын алады, бұл бүкіл полиция қызметіне терең өзгерістер енгізуге әкеп соғады. Тиімділікке қол жеткізетін бұл тәсіл барлық полиция қызметтері тарапынан да, өзара іс-қимыл мен осы процестегі өз үлесінің нәтижесін байқай алатын жұртшылық тарапынан да мақсатты қолдауды көздейді. «Полицияның сервистік моделінің» негізін сипаттауға болатын негізгі қағидат: Полиция – бұл халық, ал

халық – полиция. [7] «Қазір Қазақстанда ұлттық модель құру процесі жүріп жатыр. Біз полицияны азаматтардың өзекті мәселелерін шешетін және көмектесетін қызмет деп санаймыз. Сервистік полицияның мақсаты – қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мәселелерінде жергілікті қауымдастықпен әріптестік қатынас орнату.

Полиция қызметі – бұл полиция мен қоғамға қылмысты ашуда, құқық қорғау және қауіпсіздік мәселелерін шешуде ынтымақтастықтың жаңа әдістерін қолдануға мүмкіндік беретін модель. Ол екі негізгі құрамдас бөлікке негізделген: полицияның әдістері мен тәжірибесін өзгерту және полиция мен қоғам арасында сындарлы қарым-қатынас орнату үшін шаралар қабылдай отырып, тығыз өзара ісқимыл арқылы ғана үлкен нәтижеге қол жеткізілетінін ескере отырып, «полицияның сервистік моделін» енгізу және дамыту қоғамның да, барлық мемлекеттік органдардың да барлық мүдделі тараптарының қатысуын талап етеді.

Осылайша полиция жұмысындағы өзгерістер көптеген демократиялық елдердегі мемлекеттік басқарудың қазіргі тенденцияларының көрінісі болып табылады. Бұл мәселе тек ішкі істер органдарының ғана проблемасы емес. Ол былайғы жұртшылықты да алаңдатып отыр. Сол арқылы азаматтарды өзіне бағынышты етуге ұмтылады. Бұл дұрыс емес. «Соңғы он жылда ішкі істер органдары ескерту беру, кешірім жасау дегенді қойды. Міндетті түрде айыппұл жазып береді. Айыппұлдардың сомасы да күннен-күнге ша ықтап барады. Тек қана жазалау позициясымен мәселе шешіліп кетті деп ойламаймын. Халықтың полицияға сенімінің аз болуы да осында. Рецидивист бұзақы мен заңға бағынышты азаматты бір санатта қарастырады. Бұл дұрыс емес. Ескерту беру практикасын қайтару керек», деген ұсыныс беремін. Өйткені, полицияның азаматтардың санатына қарап, әділ болғаны дұрыс. Халыққа жазалау доктринасымен қарауға болмайды. Мұның соңы олардың сенімі тұрмақ, наразылығын тудырып, қазіргі ахуалды одан сайын ушықтыра түсуі мүмкін. Ендеше, полицияға тек жазалаушы ғана

емес, кешірімшіл болуға да таңдау берген жөн. Ал сервистік модельдің қайнар бастауында полиция қызметкерінің мәдениеті жатуы тиіс. Біздің жаңа қазақстандық қоғамда ПО қызметкерінің кәсіби этикасына төмендегідей негізгі категорияларының талаптарына тән:

- Отанға адал болу, кәсіби-әкімшілік қызметті халық пен мемлекеттің мүддесіне бағындыра білу;

- патроиттық сезім, Қазақстан республикасын, халқын мақтан тұту, оның жетістіктеріне зор сыйластық білдіру;

- адамдармен сыйластық қарым-қатынаста болу, азаматтардың адамгершілік іс-әрекеттері мен жақсы қасиеттерін қалыптастыруда жанжақты көмек көрсету;

- ПО-ның кәсіптік қызметін, оның ерлікке толы өткен кезеңін сыйлай білу, жақсы дәстүрлеріне өз үлесін қосуға үнемі талпыну және олардың абыройын арттыруға көмек көрсету, азаматтардың ПО-на деген

сенімін қалыптастыруға және күшейтуге қатысу;

- қызметтік міндеттерін, қызметтік парызын қайсарлықпен орындау, Антты, жарғыларды, бұйрықтар мен өкімдерді орындауда өзіне жоғары талаптар қою;

- қоғамның мүдделерін қорғауда жоғары азаматтық ерлік, заңдылықтарды бұзушылықтардың кез-келген түріне қарсы тұруға дайын болу, азаматтардың құқығын қамтамасыз етуде батылдық, риясыздық және табандылық таныту;

- қоғамдық байлықты көбейту, құқықтық білімді насихаттауға қатысу, азаматтарды халық байлығын ұйымшылдықпен қарауға тәрбиелеу, табиғи байлықты шаруашылық мақсатпен үнемді пайдалануға тәрбиелеу;

- қызмет бабында азаматтармен қарым-қатынаста адал және әділ болу, тұрмыста ізгілікті болу, қоғамдық парызға сыйластық білдіру және оны мүлтіксіз орындау, биязы, төзімді болу.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. «ҚР Конституциясы» 30.08.1995ж (өзгертулер мен толықтырулар 17.09.2022 жылы енгізілді).
2. «ҚР ПО туралы» ҚР Заңы 23.04.2014ж (өзгертулер мен толықтырулар 22.10.2022 жылы енгізілді).
3. Сындалы қоғамдық диалог – Қазақстанның тұрақтылығы мен өркендеуінің негізі: Мемлекет басшысының 2019 жылғы 2 қыркүйектегі Қазақстан халқына Жолдауы. // Егемен қазақстан. – 2019. - 3 қыркүйек.
4. Х.Сафир Қоғамдық полицияның мақсатты қызметі: Нью-Йорк полициясының көзқарасы / полиция бастығы. -1997. Желтоқсан.-Б.31-39,56.
5. «Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы» 04.12.2009ж. № 214-IV ҚР Заңы (өзгертулер мен толықтырулар 23.12.2021 жылы енгізілді).
6. Е.Т. Абеуов., Е.К. Балымов «Формы и методы реагирования полиции на факты насилия сексуального и бытового характера» Ақтобе 2018г. - 52с.
7. Полиция жұмысының қазақстандық сервистік моделі: Перспективалар және даму стратегиясы Нұр-Сұлтан – 2022 ж.

Авторлар туралы мәліметтер

¹**Кульбаев Сәкен Базарбекұлы** – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының кәсіби психологиялық даярлық және ПО басқару кафедрасының доценті, полиция полковнигі.

Кульбаев Сәкен Базарбекович – доцент кафедры профессиональной психологической подготовки и управления ОВД Актюбинского юридического института МВД РК им.М.Букембаева, полковник полиции.

Kulbayev Saken Bazarbekovich – Associate Professor of the Department of Professional Psychological Training and Management of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukembayev, Police Colonel

Найманбаев М.Ж.,¹ Амангельдиев Д.А.²

^{1,2}Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, Ақтөбе, Қазақстан Республикасы.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫХ ПРОИСШЕСТВИЙ И ПУТИ ИХ РЕШЕНИЙ

В настоящей статье были рассмотрены актуальные проблемы дорожно-транспортных происшествий и пути их решений.

Успешное выполнение задач по решению проблем дорожно-транспортных происшествий возможно лишь при условии совершенствования организации дорожного движения и подготовки соответствующих специалистов в данной отрасли.

Важным вопросом при разработке конкретных мер по улучшению условий дорожного движения значение имеет методологический подход к решению поставленных задач.

Ключевые слова: дорожная безопасность, дорожное движение, дорожно-транспортные происшествия, проблемы ДТП, пути решения.

ЖОЛ-КӨЛІК ОҚИҒАЛАРЫНЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ ЖӘНЕ ОЛАРДЫ ШЕШУ ЖОЛДАРЫ

Берілген мақалада жол-көлік оқиғаларының өзекті мәселелері және оларды шешу жолдары қарастырылды.

Жол-көлік оқиғалары проблемаларын шешу жөніндегі міндеттерді табысты орындау жол қозғалысын ұйымдастыруды жетілдіру және осы салада тиісті мамандарды даярлау шартымен ғана мүмкін болады.

Жол қозғалысы жағдайларын жақсарту бойынша нақты шараларды әзірлеу кезінде маңызды мәселе қойылған міндеттерді шешуге әдіснамалық көзқарас болып табылады.

Түйінді сөздер: жол қауіпсіздігі, жол қозғалысы, жол-көлік оқиғалары, ЖКО проблемалары, шешу жолдары.

CURRENT PROBLEMS OF ROAD TRAFFIC ACCIDENTS AND WAYS TO SOLVE THEM

In this article, the current problems of road accidents and their solutions have been considered.

Successful completion of tasks to solve the problems of road accidents is possible only if the organization of traffic is improved and appropriate specialists in this industry are trained.

An important issue in the development of specific measures to improve traffic conditions is the methodological approach to solving the tasks set.

Keywords: road safety, traffic, traffic accidents, traffic accident problems, solutions.

Быстрые темпы развития автомобилизации Республики Казахстан требуют обеспечения безопасности и эффективности дорожного движения. Негативной стороной такого явления стало рост дорожно-транспортных происшествий (далее – ДТП).

Происходящие явления вызывают большую обеспокоенность в связи с увеличением количества пострадавших в результате ДТП. Только за период 2023 года на дорогах

нашей страны зарегистрировано **15886** дорожно-транспортных происшествий. В результате ДТП пострадало **22097** человек, в том числе **4659** несовершеннолетних (детей и подростков), из них: ранено **19554** человек, в том числе **4342** несовершеннолетних (детей и подростков), погибло **2543** человек, в том числе **317** несовершеннолетних (детей и подростков) [1]. По статистическим сведениям за 2022 год в нашей стране зарегистрировано

14834 аварий на дорогах, в которых пострадало **21560** человек, в том числе **4237** несовершеннолетних (детей и подростков), ранено **19135** человек, в том числе **3989** несовершеннолетних (детей и подростков), погибло **2425** человек, в том числе **248** несовершеннолетних (детей и подростков) [1].

Рост дорожно-транспортных происшествий по стране за период 2023 года составил **7,1%**, где количество пострадавших возросло более **2,5%**, по сравнению с аналогичным периодом 2022 года. Как известно, что зачастую ДТП происходят по вине водителя автотранспортных средств – **14128** факта, а также по вине пешехода – **618** фактов. Наиболее опасным и трагичным является попутное или боковое столкновение автотранспортных средств – **4491** фактов. На втором месте среди ДТП это наезд на пешеходов – **6080** фактов [1].

Как и прежде наибольшее число аварий на дорогах приходится на густонаселенные города республиканского значения, это г. Алматы – 3823 случаев, а самый высокий показатель смертности установлен в Алматинской области, где погибло 319 лиц. В г. Астана зафиксировано – 818 ДТП, в г. Шымкент – 650 ДТП, в которых пострадали люди. Наименьшее количество аварий совершено в Атырауской области – 344 и области Улытау – 129.

В настоящее время автотранспортное средство, при свойственной ей практичности и удобству в использовании, представляет потенциальную угрозу жизни и здоровью человека, в результате имевших место быть ДТП. Дорожно-транспортные происшествия, без преувеличения, можно назвать одной из самых опасных угроз жизни и здоровью человечества.

Согласно информационным данным всемирной организации здравоохранения ежегодно в результате дорожно-транспортных происшествий погибает около 1,3 миллиона человек, еще от 20 до 50 миллионов человек получают травмы различной степени тяжести, которые во многих случаях приводят к инвалидности. Ущерб, который несет большинство стран в результате дорожно-транспортных происшествий, дости-

гает 3 % от их валового внутреннего продукта. Дорожно-транспортный травматизм является ведущей причиной смертности среди детей и молодых людей в возрасте от 5 до 29 лет [2].

За последнее время характерно рост грузоперевозок автомобильным транспортом. Промышленное производство, строительная индустрия, сельское хозяйство и торговля не могут функционировать без широкого использования автотранспортных средств. Без автотранспортных перевозок практически невозможна работа и всех других видов транспорта, так как подвоз грузов и пассажиров к железнодорожным станциям, водным и воздушным портам, главным образом обеспечивается автомобилями.

Главной задачей любого транспортного средства является полное и своевременное удовлетворение потребностей населения в грузоперевозках, повышение эффективности и качества работы транспортной системы.

В этих целях, **рекомендуется**:

1. Усовершенствовать организацию грузоперевозки и управление им;

2. Наиболее максимально повысить и улучшить обслуживание пассажиров на всех видах транспортных средств;

3. Повысить безопасность дорожного движения и обеспечить уменьшение вредного воздействия автотранспорта на окружающую среду.

В настоящее время автомобили и мотоциклы шире используются не только для хозяйственных целей, но и в индивидуальных целях (как средство туризма и спортивного отдыха). Поэтому, все больше становится авто-мотолюбителей.

Как показывает практический опыт, автомобилизация наряду с положительным влиянием на экономику страны, улучшение удобства и комфорта для людей, может вызвать ряд негативных явлений, которые особенно проявились в крупных городах; человеческие жертвы, огромный материальный ущерб в результате дорожно-транспортных происшествий, шум, загазованность воздушных бассейнов городов, загромождение улиц стоящими автомобилями и, наконец,

автотранспортные заторы, и резкое снижение скоростей движения.

В связи с чем, современные научные исследования и практический опыт позволяют объяснить причины указанных негативных явлений и дать рекомендации по сокращению и ликвидации нежелательных последствий автомобилизации.

Установлено три важнейших характерных черты для современных автомобильных перевозок, обуславливающих порой низкий уровень безопасности:

1) *недостаточная обеспеченность автомобильного транспорта, соответствующими по своим параметрам дорогами;*

2) *недостаточная изоляция автомобильного движения от других участников дорожного движения;*

3) *массовость профессии водителя.*

В условиях перенасыщения улиц и дорог транспортными средствами особенно заметно проявляются все негативные явления автомобилизации.

Таким образом, можно сказать, что автомобиль как транспортное средство обладает рядом преимуществ перед другими видами транспортных средств. К этим преимуществам относятся: высокая мобильность, способность доставлять пассажиров и грузы «от двери до двери», относительная простота управления. Именно с этими преимуществами автомобиля связаны названные отрицательные явления, сопровождающие автомобилизацию, и в первую очередь, недостаточный уровень безопасности движения.

За последнее время в любом крупно развитом государстве количество водителей автомобилей, мотоциклов и других моторизованных транспортных средств исчисляется десятками миллионов человек. При такой массовости трудно обеспечить достаточно высокий уровень профессиональной подготовки водителей. При современном уровне развития автомобильной техники, надежность деятельности водителей является решающим фактором безопасности дорожного движения. Ведь постоянное следование транспортных средств по необходимой траектории, соблюдение соответствующих дистанций и интервалов между автомобилями

и разрешение возникающих на дороге конфликтных ситуаций возлагается целиком на водителей. На дорогах существует сложная динамическая система, представляющая собой совокупность движущихся и неподвижных пешеходов, а также различных типов механических и немеханических транспортных средств, управляемых людьми и называемая *дорожным движением* [3].

Данный термин «*дорожное движение*» (*Road Traffic*) впервые был широко введен в международную практику Конвенцией о дорожном движении, принятой в рамках ООН в 1949 г. и был пересмотренной в 1968 г.

Главной особенностью дорожного движения, с точки зрения возможных отказов, является, решающее значение водителя, а также роль других участников движения (*пешеходов, велосипедистов и пр.*).

Наиболее частой причиной отказа, приводящего к дорожно-транспортным происшествиям, являются именно неправильные действия людей. Основными показателями эффективности дорожного движения являются *скорость и безопасность*.

Специфические особенности дорожного движения, в первую очередь, исключительная массовость его участников затрудняют централизованное управление движением. В связи с этим возникает необходимость введения подробных правил поведения участников движения, позволяющих установить единообразие их действий и предупредить опасные конфликты на дорогах.

Организация дорожного движения с помощью правил поведения (*Правил дорожного движения*) охватывает все условия и ситуации движения и имеет, поэтому исключительное значение [4].

Правила дорожного движения могут действовать эффективно только в сочетании с различными современными инженерно-организационными мерами и техническими средствами, облегчающими участникам дорожного движения восприятие и оценку обстановки [5]. Однако надежность такого метода управления, как показывает опыт, является недостаточной в связи с различной способностью участников движения оценивать обстановку и выполнять заданные правилами многочисленные требования, особенно

в сложных условиях интенсивных автотранспортных и пешеходных потоков. Для достижения более эффективного дорожного движения необходимо усовершенствовать свойства транспортных средств, водителей и дорожных условий, а также обеспечивать их взаимное соответствие требованиям.

Таким образом, процесс дорожного движения, не допущение фактов дорожно-транспортных происшествий решающим образом зависит только от надежности самих водителей, которая в основном определяется их обученностью, работоспособностью и дисциплинированностью.

Быстрые темпы развития автомобилизации Республики Казахстан требуют обеспечения безопасности и эффективности дорожного движения. Негативной стороной такого явления стало рост дорожно-транспортных происшествий (далее – ДТП).

Происходящие явления вызывают большую обеспокоенность в связи с увеличением количества пострадавших в результате ДТП. Только за период 2023 года на дорогах нашей страны зарегистрировано **15886** дорожно-транспортных происшествий. В результате ДТП пострадало **22097** человек, в том числе **4659** несовершеннолетних (детей и подростков), из них: ранено **19554** человек, в том числе **4342** несовершеннолетних (детей и подростков), погибло **2543** человек, в том числе **317** несовершеннолетних (детей и подростков) [1].

По статистическим сведениям за 2022 год в нашей стране зарегистрировано **14834** аварий на дорогах, в которых пострадало **21560** человек, в том числе **4237** несовершеннолетних (детей и подростков), ранено **19135** человек, в том числе **3989** несовершеннолетних (детей и подростков), погибло **2425** человек, в том числе **248** несовершеннолетних (детей и подростков) [1].

Рост дорожно-транспортных происшествий по стране за период 2023 года составил **7,1%**, где количество пострадавших возросло более **2,5%**, по сравнению с аналогичным периодом 2022 года. Как известно, что зачастую ДТП происходят по вине водителя автотранспортных средств – **14128** факта, а также по вине пешехода – **618** фактов.

Наиболее опасным и трагичным является попутное или боковое столкновение автотранспортных средств – **4491** фактов. На втором месте среди ДТП это наезд на пешеходов – **6080** фактов [1].

Как и прежде наибольшее число аварий на дорогах приходится на густонаселенные города республиканского значения, это г. Алматы – 3823 случаев, а самый высокий показатель смертности установлен в Алматинской области, где погибло 319 лиц. В г. Астана зафиксировано – 818 ДТП, в г. Шымкент – 650 ДТП, в которых пострадали люди. Наименьшее количество аварий совершено в Атырауской области – 344 и области Улытау – 129.

В настоящее время автотранспортное средство, при свойственной ей практичности и удобству в использовании, представляет потенциальную угрозу жизни и здоровью человека, в результате имевших место быть ДТП. Дорожно-транспортные происшествия, без преувеличения, можно назвать одной из самых опасных угроз жизни и здоровью человечества.

Согласно информационным данным всемирной организации здравоохранения ежегодно в результате дорожно-транспортных происшествий погибает около 1,3 миллиона человек, еще от 20 до 50 миллионов человек получают травмы различной степени тяжести, которые во многих случаях приводят к инвалидности. Ущерб, который несет большинство стран в результате дорожно-транспортных происшествий, достигает 3 % от их валового внутреннего продукта. Дорожно-транспортный травматизм является ведущей причиной смертности среди детей и молодых людей в возрасте от 5 до 29 лет [2].

За последнее время характерно увеличился рост грузоперевозок автомобильным транспортом. Промышленное производство, строительная индустрия, сельское хозяйство и торговля не могут функционировать без широкого использования автотранспортных средств. Без автотранспортных перевозок практически невозможна работа и всех других видов транспорта, так как подвоз грузов и пассажиров к железнодорожным станциям,

водным и воздушным портам, главным образом обеспечивается автомобилями.

Главной задачей любого транспортного средства является полное и своевременное удовлетворение потребностей населения в грузоперевозках, повышение эффективности и качества работы транспортной системы.

В этих целях, **рекомендуется:**

1. *Усовершенствовать организацию грузоперевозки и управление им;*

2. *Наиболее максимально повысить и улучшить обслуживание пассажиров на всех видах транспортных средств;*

3. *Повысить безопасность дорожного движения и обеспечить уменьшение вредного воздействия автотранспорта на окружающую среду.*

В настоящее время автомобили и мотоциклы шире используются не только для хозяйственных целей, но и в индивидуальных целях (как средство туризма и спортивного отдыха). Поэтому, все больше становится автолюбителей.

Как показывает практический опыт, автомобилизация наряду с положительным влиянием на экономику страны, улучшение удобства и комфорта для людей, может вызвать ряд негативных явлений, которые особенно проявились в крупных городах; человеческие жертвы, огромный материальный ущерб в результате дорожно-транспортных происшествий, шум, загазованность воздушных бассейнов городов, загромождение улиц стоящими автомобилями и, наконец, автотранспортные заторы, и резкое снижение скоростей движения. В связи с чем, современные научные исследования и практический опыт позволяют объяснить причины указанных негативных явлений и дать рекомендации по сокращению и ликвидации нежелательных последствий автомобилизации.

Установлено три важнейших характерных черты для современных автомобильных перевозок, обуславливающих порой низкий уровень безопасности: 1) *недостаточная обеспеченность автомобильного транспорта, соответствующими по своим параметрам дорогами;*

2) *недостаточная изоляция автомобильного движения от других участников дорожного движения;*

3) *массовость профессии водителя.*

В условиях перенасыщения улиц и дорог транспортными средствами особенно заметно проявляются все негативные явления автомобилизации.

Таким образом, можно сказать, что автомобиль как транспортное средство обладает рядом преимуществ перед другими видами транспортных средств. К этим преимуществам относятся: высокая мобильность, способность доставлять пассажиров и грузы «от двери до двери», относительная простота управления. Именно с этими преимуществами автомобиля связаны названные отрицательные явления, сопровождающие автомобилизацию, и в первую очередь, недостаточный уровень безопасности движения.

За последнее время в любом крупном развитом государстве количество водителей автомобилей, мотоциклов и других моторизованных транспортных средств исчисляется десятками миллионов человек. При такой массовости трудно обеспечить достаточно высокий уровень профессиональной подготовки водителей.

При современном уровне развития автомобильной техники, надежность деятельности водителей является решающим фактором безопасности дорожного движения. Ведь постоянное следование транспортных средств по необходимой траектории, соблюдение соответствующих дистанций и интервалов между автомобилями и разрешение возникающих на дороге конфликтных ситуаций возлагается целиком на водителей. На дорогах существует сложная динамическая система, представляющая собой совокупность движущихся и неподвижных пешеходов, а также различных типов механических и немеханических транспортных средств, управляемых людьми и называемая **дорожным движением** [3].

Данный термин «дорожное движение» (Road Traffic) впервые был широко введен в международную практику Конвенцией о дорожном движении, принятой в рамках ООН в 1949 г. и был пересмотренной в 1968 г.

Главной особенностью дорожного движения, с точки зрения возможных отказов, является, решающее значение водителя, а также роль других участников движения (*пешеходов, велосипедистов и пр.*).

Наиболее частой причиной отказа, приводящего к дорожно-транспортным происшествиям, являются именно неправильные действия людей. Основными показателями эффективности дорожного движения являются *скорость и безопасность*.

Специфические особенности дорожного движения, в первую очередь, исключительная массовость его участников затрудняют централизованное управление движением. В связи с этим возникает необходимость введения подробных правил поведения участников движения, позволяющих установить единообразие их действий и предупредить опасные конфликты на дорогах. Организация дорожного движения с помощью правил поведения (*Правил дорожного движения*) охватывает все условия и ситуации движения и имеет, поэтому исключительное значение [4].

Правила дорожного движения могут действовать эффективно только в сочетании

с различными современными инженерно-организационными мерами и техническими средствами, облегчающими участникам дорожного движения восприятие и оценку обстановки [5].

Однако надежность такого метода управления, как показывает опыт, является недостаточной в связи с различной способностью участников движения оценивать обстановку и выполнять заданные правилами многочисленные требования, особенно в сложных условиях интенсивных автотранспортных и пешеходных потоков. Для достижения более эффективного дорожного движения необходимо усовершенствовать свойства транспортных средств, водителей и дорожных условий, а также обеспечивать их взаимное соответствие требованиям.

Таким образом, процесс дорожного движения, не допущение фактов дорожно-транспортных происшествий решающим образом зависит только от надежности самих водителей, которая в основном определяется их обученностью, работоспособностью и дисциплинированностью.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Отчет №ДТП-1 «О лицах, пострадавших в дорожно-транспортных происшествиях». Интернет-портал органов правовой статистики и специальных учетов. Интернет-ресурс: <https://qamqor.gov.kz/crimestat/indicators/accident> дата обращения напр.: 29.01.2024.
2. Основные факты о дорожно-транспортном травматизме по состоянию на 21.06.2021 // Официальный сайт Всемирной организации здравоохранения. Электронный ресурс [URL: <https://www.who.int/ru>]. Режим доступа <https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/roadtraffic-injuries>.
3. Закон Республики Казахстан от 17 апреля 2014 года № 194-V «О дорожном движении» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 31.12.2023 г.).
4. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 30 июня 2023 года № 534 «Об утверждении Правил дорожного движения, Основных положений по допуску транспортных средств к эксплуатации, перечня оперативных и специальных служб, транспорт которых подлежит оборудованию специальными световыми и звуковыми сигналами и окраске по специальным цветографическим схемам» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 18.09.2023 г.).
5. Приказ Министра внутренних дел Республики Казахстан от 15 февраля 2023 года №164 «Об утверждении Инструкции по несению патрульно-постовой службы сотрудниками полиции Республики Казахстан по обеспечению охраны общественного порядка и дорожной безопасности в населенных пунктах и на загородных автомобильных дорогах» (с изменениями по состоянию на 07.11.2023 г.).

Авторлар туралы мәліметтер

¹*Найманбаев Марат Жалгасович* – научный сотрудник Научно-исследовательского центра Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, магистр юридических наук, полковник полиции.

Найманбаев Марат Жалғасұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты ғылыми-зерттеу орталығының ғылыми қызметкері, заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі.

Naimanbayev Marat Zhalgasovich – Researcher at the Scientific Research Center of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Master of Law, Police Colonel.

²***Амангельдиев Дархан Амангельдиевич*** – начальник факультета профессиональной подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, доктор философии (PhD), полковник полиции.

Амангельдиев Дархан Амангелдіұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты кәсіби даярлық факультетінің бастығы, (PhD) философия докторы, полиция полковнигі.

Amangeldiev Darkhan Amangeldievich – Head of the Faculty of Professional Training of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Doctor of Philosophy (PhD), Police Colonel.

Сахарбай А.¹

¹ Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан Республикасы.

АҚШАЛАЙ ӨНДІРІП АЛУДЫҢ ӘКІМШІЛІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ

Берілген мақалада ақшалай өндіріп алудың әкімшілік-құқықтық аспектілері сипатталады. Қылмыстық процестік және әкімшілік-құқықтық заңнамалардың шегінде тұрған ақшалай өндіріп алу шарасының шетел заңнамаларымен салыстырмалы түрде талдау жасалады. Сонымен қатар мақалада ақшалай өндіріп алу шарасын процеске қатысушыларға қатысты мәселелер зерделенген. Процессуалист ғалымдардың пікірлеріне талдау жасалып ақшалай өндіріп алу шарасының қасиеттері қарастырылған.

Түйінді сөздер: ақшалай өндіріп алу, айыппұл, қылмыстық іс жүргізу, Қазақстан Республикасы, мәжбүрлеу шаралары, мәжбүрлеудің өзге де шаралары, ақшалай өндіріп алудың негіздері, қылмыстық іс жүргізулік жауаптылық, қылмыстық іс жүргізушілік санкция.

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ ДЕНЕЖНОГО ВЗЫСКАНИЯ

В данной статье рассмотрены административно-правовые аспекты денежного взыскания. Проводится сравнительный анализ с зарубежным законодательством касательно применения денежного взыскания в отношении участников уголовного судопроизводства. Описываются основные проблемы при применении меры денежного взыскания в рамках уголовно-процессуального законодательства и отличительные черты от административного штрафа.

Ключевые слова: денежное взыскание, штраф, уголовное процесс, Республика Казахстан, меры принуждения, иные меры процессуального принуждения, уголовно-процессуальная ответственность, уголовно-процессуальные санкции, основания наложения денежного взыскания.

ADMINISTRATIVE AND LEGAL ASPECTS MONETARY FORECLOSURE

This article discusses the administrative and legal aspects of monetary recovery. A comparative analysis is carried out with foreign legislation regarding the application of monetary penalties in the relations of participants in criminal proceedings. The main problems in the application of a monetary penalty measure within the framework of criminal procedure legislation and the distinctive features of an administrative fine are described.

Keywords: monetary penalty, criminal proceedings, the Republic of Kazakhstan, coercive measures, other measures of procedural coercion, criminal procedural responsibility, criminal procedural sanctions.

Қылмыстық іс жүргізуге қатысушыларға немесе оған басқаша нысанда қатысатын тұлғаларға қатысты қолданылатын ақшалай өндіріп алуды немесе айыппұлды қолдану мәселесін қылмыстық-процестік заңнамасын мейлінше жетілдіру бойынша заңгер ғалымдардың көптеген ұсыныстарын, ресми заң проектiлер мен доктриналдық

көзқарастарын ескере отырып, заң шығарушы ҚР ҚПК-ні қабылдау барысында ақшалай өндіріп алудың іс жүргізулік мәжбүрлеу шарасы ретіндегі құқықтық құрылым шеңберіндегі негізгі тағайындалуын заңи тұрғыда реттеді.

Осы аталған құрылымның басты элементтері болып мына жағдайлар табылады:

- ақшалай өндіріп алу өзінің мазмұны бойынша жазалаушы сипатқа ие: ақшалай өндіріп алуды тағайындау нәтижесінде және сотпен анықталған нақты соманы жазаланған тұлға төлеген жағдайда, ол белгілі бір материалдық шығынға ұшырайды. Қазақстан Республикасының азаматтары заңды түрде алған қандай да болсын мүлкін жеке меншігінде ұстай алатындығы, оны пайдалану мен басқара алатындығы Қазақстан Республикасының Конституциясымен кепілденген (26б.). Алайда, ҚР Конституциясы азаматтардың меншік пен мүліктерін ерекше жағдайда соттық тәртіп бойынша ғана айыруды қарастырған (26б.). Сондықтан, ҚР ҚПК-де бекітілген ақшалай өндіріп алу шарасын қолдану шешімі, тек сот тәртібімен жүргізілуі тиіс және ол мүлік иесінің мүлкін, оның қаражатын қорғау туралы конституциялық ережелерге сәйкес келеді;

-заңнамамен ақшалай өндіріп алу бір жағынан қылмыстық-процестік қызметіндегі белгілі бір қатысушылар тобының дұрыс мінез-құлық тәртібін қамтамасыз ету құралы ретінде қарастырылса, ал екінші жағынан – сот талқылауы барысында тәртіптің сақталуына көмектесетін шара ретінде қарастырылады. Екі жағдайда да ақшалай өндіріп алу өзіндік мәні бойынша қылмыстық-процестік құқық нормаларының бұзылғандығы үшін іс жүргізулік жауапкершілік болып табылады;

-ақшалай өндіріп алу түріндегі іс жүргізулік мәжбүрлеу шарасының басты және негізгі тағайындалуының бірі – қылмыстық іс жүргізудің қатысушыларының өздеріне заңмен жүктелген міндеттерін бұлжытпай орындауын қамтамасыз ету.

Қазіргі заманғы қылмыстық іс жүргізудегі мәжбүрлеу ғылымы мыналардан бастау алады: - процестік субъектілері өздеріне жүктелген - процестік міндеттерінің орындалуы құқықтық мәжбүрлеу шаралар кешенімен кепілденуінен; осы шаралардың тек қылмыстық іс жүргізумен ғана емес, сонымен қатар, басқа да құқық салаларымен реттелуінен: әкімшілік құқық, қылмыстық құқық немесе мамандандырылған заңнама мен нормативтік актілер. Қылмыстық іс жүргізуге қатысушылардың өздеріне

жүктелген іс жүргізулік міндеттерінің жүзеге асырылуына, осы субъектілердің тәніне әсер ету арқылы да жетуге болады.

ҚР Қылмыстық кодексінде қылмыстық іс бойынша іс жүргізуді жүзеге асыруға байланысты жасалған қылмыс үшін жауапкершіліктерді анықтайтын тепе – теңдік нормалар жүйесі бекітілген. Бұл нормалар ҚР ҚК-нің «Сот әділдігіне қарсы қылмыстар» атты 15-тарауында біріктірілген. Бұдан басқа, қылмыстық-процестік қызметіне қатысушылардың мүдделерін қорғауға бағыттылығы ретінде «Адам және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарына қарсы қылмыстар» атты 3-тарауына енгізілген кейбір қылмыстардың құрамын да қарастыру қажеттілігі туады.

Осы жерде, бірінші кезекте алдымызға қылмыстық-құқықтық нормалардың іс жүргізуге қатысушыларының мінез-құлқына және оның мақсаттарына жетуді қамтамасыз ету әрекеттеріне әсер ету механизмін жан-жақты талдау міндетін қою керек. Осы салада қылмыстық-құқықтық мәжбүрлеу қылмыстық-процестік қызметіне тартылатын азаматтардың конституциялық құқықтары мен қылмыстық істер бойынша әділдікке жету кеңістігіндегі қатынастарды қорғауда үлкен роль атқарады. Осы аталған мәжбүрлеулік-құқықтық құралдар тобын шынайы түрде іске қосып қолданбау және аталған міндеттерді ескермеу, кінәлілерді қылмыстық жауапқа тарту, жәбірленушілерге қылмыспен келтірілген зиянды өтеу мен қылмыстық істер бойынша дәлелдемелерді жинауға бағытталған қылмыстық іс жүргізудің үдерісінің өзі үлкен қауіп-қатерде болар еді.

Қылмыстық іс жүргізуге көрсетілетін қарсы әрекеттер әртүрлі нысандарда байқалады. Олар мынадай жағдайлармен көрсетілуі мүмкін: қылмыстық-процестік қатынастарындағы субъектілер өз міндеттерін дұрыс орындамауы; қылмыстық іс бойынша іс жүргізіп отырған лауазымды тұлға мен соттың заңды талаптарын азаматтардың елемей; ұйымдар мен мекемелер басшыларының соттардың қалыпты қызметін қамтамасыз ету мақсатында шаралар қолданбау; сот

қызметіне заңсыз араласу, қауіп-қатер төндіру, судьяларға, анықтаушыларға, тергеушілер мен прокурорларға қарсы күш қолдану және оларға қатысты қолданылған қауіпсіздік шаралар туралы мәліметтерді жария ету.

Көрсетілген әрекеттердің қауіптілік сипатына байланысты, осы әрекеттер заңнамамен тек қылмыс ретінде ғана емес, сонымен қатар, әкімшілік құқық бұзушылық ретінде де қарастырылады. Осыған орай, ҚР ӘҚБтК-дегі «Мемлекеттік билік институттарына қол сұғатын әкімшілік құқық бұзушылық» атты 29-тарауына, қорғау объектісі – қылмыстық-процестік тәртібі мен сот билігі болып табылатын тиісті баптар (653-521, 525б.) енгізілген.

Қылмыстық іс жүргізуге байланысты орын алатын құқық бұзушылық үшін азаматтарды әкімшілік жауапкершілікке тарту үрдісі, сот әділдігіне қарсы қылмыс үшін қылмыстық жауапкершілікке тарту үрдісіне қарағанда, біріншісі тиімді, әрі жедел түрде жүзеге асуымен сипатталады.

Сондықтан, әкімшілік-құқықтық санкциялардың көмегімен қылмыстық іс бойынша тергеулік әрекеттер мен басқа да процессуалдық әрекеттердің жүргізілуіне, сонымен қатар, істің сотта қаралуына кедергі болатын жағдайларды жедел жою мүмкіндігі бар.

Демек, қылмыстық-процестік кеңістігіндегі құқық бұзушылық үшін әкімшілік құқық санкциялары, лауазымды тұлғалармен қолданылатын-процестік нормаларын да қорғауға жәрдемдеседі. Ал, осы әрекет қылмыстық іс жүргізудің қатысушыларының өздеріне ҚПК-мен жүктелген міндеттерін бұлжытпай орындауына әсер етеді.

Сонымен, процессуалдық құқық бұзушылық қылмыстық іс жүргізушілік, әкімшілік және қылмыстық жауапкершіліктерге әкеліп соғуы мүмкін.

Мәселен, куә өзіне жүктелген ҚР ҚПК-нің 78-бабында көрсетілген міндеттерін қасақана орындамаса, яғни, іс бойынша қасақана жалған жауап бергені үшін, жауап беруден бас тартқаны үшін және анықтаушының, тергеуші мен прокурордың рұқсатынсыз өзіне іс бойынша белгілі болған мән-жайлар туралы мәліметтерді жария

еткені үшін, ол ҚР ҚК-нің үш бірдей баптарымен қылмыстық жауапкершілікке тартылуы мүмкін.

Мәселен, Куба елінде керісінше куә өзі іс жүргізуге қатысуға ерік білдірмесе оны көндіру мақсатында оған ақшалай өндіріп алу секілді мәжбүрлеу шарасын қолдану мүлде қылмыс болып саналады. Осындай әрекетке жол берген лауазымды тұлға қылмыстық жауаптылыққа тартылады [1].

Өздерінің іс жүргізулік міндеттерін орындамаған қылмыстық іс жүргізудің қатысушыларына қатысты ақшалай өндіріп алуды қолдану мүмкіндігінің бар болуының өзі, кінәлі тұлғаға заң талаптарын бұзғаны үшін және ҚПК-де рұқсат етілмеген әрекеттерді жасағаны үшін қолданылатын айыппұл сипатындағы санкциясы болып табылады.

Ю.В. Францифировтың пікірінше, ақшалай өндіріп алу қылмыспен келтірілген зиянды өтеуді қамтамасыз етуге бағытталған іс жүргізулік мәжбүрлеу шараларына кіреді [2]. Бұл пікірмен келісуге болмайды, өйткені, заңнама ақшалай өндіріп алудың алдына мұндай мақсатты тұжырымдамайды. Оның қолданылуы қылмыстық іс жүргізудің қатысушыларымен өздеріне ҚПК-мен жүктелген міндеттерін бұзуымен және сот отырысында тәртіптің бұзылуымен шартталған. Қылмыспен келтірілген зиянға мұндай құқық бұзушылықтардың біреуі де байланысты емес және оларды өтеуді мүлде қамтамасыз ете алмайды.

Осыдан 13 жыл бұрын заң әдебиеттерінде ақшалай өндіріп алуды түпнегізінен қылмыстық-процестік тәртібімен жүзеге асыруға көшу ұсыныстары айтыла бастаған болатын. Олардың бірі – отандық ғалым, заң ғылымдарының докторы Т.А. Ханов еді. Оның пікірінше: «...барлық іс жүргізулік мәжбүрлеу шараларын қолдану тәртібі қылмыстық-процестік заңнамасымен реттелуі тиіс, сонымен қатар, қылмыстық іс жүргізудегі ақшалай өндіріп алу да. Ақшалай өндіріп алуды қолданудың нақты анықталған іс жүргізулік тәртібінің болуы, іс жүргізулік қатынастардың кеңістігіне кіретін тұлғалардың құқықтары мен заңды мүдделерін қамтамасыз етілуіне септігін тигізеді. Яғни, бұл шара әкімшілік іс жүргізі

тәртібімен емес, тек қылмыстық-процестік тәртібімен жүзеге асырылуы тиіс.

Қылмыстық-процестік заңы мен әкімшілік құқық бұзушылық туралы заңдарының ережелерін өзара айырып алу жалпы заңнамалық-құқықтық тәртіптілікке әкеледі. Ақшалай өндіріп алуды қылмыстық-процестік тұрғысындағы тәртіппен қолдануға көшу, іс жүргізулік нормаларының дұрыс сақталуын, - процестік мен әкімшілік заңдарымен бекітілген ережелерінің бір-бірімен араласып кетпеуін қамтамасыз етеді. Құқықтық ретсіздіктің болуынан сақтайды. Мемлекеттік органдардың қылмыспен күресуге бағытталған қызметін жүзеге асыру тәртібі өзгеше, сондықтан, сотқа дейінгі қылмыстық іс жүргізудің өзіндік ерекше мақсаттары мен міндеттері бар» [3].

Ханов Т.А. пен Ю.В. Францифировтың пікірлерін уәж ретінде қабылдап ақшалай өндіріп алу шарасын шетел заңнамалары тұрғысында зерделеуді жүргізейік.

Мәселен, Өзбекстан Республикасының ҚПК-нің 272-бабына сәйкес сот отырысында тәртіпті бұзған немесе төрағалық етушінің өкіміне бағынбай оған құрметтемеушілік білдірген құқық бұзушыға әкімшілік жауаптылыққа тартылатындығы туралы ескертіледі.

Өзбекстанның қылмыстық іс жүргізулік заңнамасы бойынша қылмыстық іс бойынша іс жүргізу барысында өздерінің процесуалдық міндеттерін орындаудан бас тартқан тұлғаға ақшалай өндіріп алумен қатар айыппұл да қолданылуы мүмкін. Себебі, ҚПК-нің 274-бабында: «ақшалай өндіріп алу мен айыппұлды қылмыстық істі қарауға құзыретті сот заңда көрсетілген тәртіппен тағайындайды. Егер тәртіп бұзушылық сот отырысы залында орын алса, онда айыппұлды істі қарастырып отырған судья сол отырыста тағайындайды. Басқа жағдайларда ақшалай өндіріп алу мәселесі құқық бұзған тұлғаны шақырта отырып сот тағайындайды. Құқық бұзушының сотқа шақырту бойынша келмеуі мәселенің шешілуіне кедергі болмайды» [4]. Бұл сұрақты қарастыру барысында анықталғаны: ақшалай өндіріп алу – қылмыстық іс жүргізуге қатысушыларға қатысты, ал

айыппұл – іс жүргізудің қатысушысы болып табылмайтын адамдарға қатысты қолданылады.

Беларус Республикасының ҚПК-нің 133-бабының 1-бөліміне сәйкес қанағаттанарлық себептерсіз өздерінің процесуалдық міндеттерін орындамаған немесе қылмыстық іс жүргізуші органның талаптарына бағынбаған жәбірленушіге, азаматтық талапкерге, азаматтық жауапкерге, олардың өкілдеріне, куәға, маманға, сарапшыға, педагогқа, аудармашыға, куәгерге және басқа да тұлғаларға 3 тен 10 ға дейінгі төменгі жалақы мөлшерінде ақшалай өндіріп алу тағайындалады [5].

Ресей Федерациясының ҚПК-нің 117 бабында «Қылмыстық іс жүргізудің қатысушылары өздеріне заңмен жүктелген міндеттерді орындамауы немесе сот отырысы залында тәртіпті бұзғаны үшін олар ақшалай өндіріп алуға тартылуы мүмкін...» [6] Ю.А. Кузовенкованың пікірінше РФ ҚПК-де ақшалай өндіріп алу іс жүргізуге қатысушылардың өздеріне жүктелген процесуалдық міндеттерін орындауды ынталандыру мақсатында қолданылады [7].

Литва Республикасының қылмыстық іс жүргізулік заңында іс жүргізуге қатысушылар өздерінің процесуалдық міндеттерін орындамаған жағдайда оларға айыппұл салынатындығы қарастырылған. Мәселен, аталған заңның 163-бабында қылмыстық іс жүргізудің қатысушысы ретінде танылатын куә іс жүргізуші органның шақыртуы бойынша қанағаттанарлық себептерсіз келмеген жағдайда оған өмір сүру құнының отызға еселенген сомасы көлемінде айыппұл салынады немесе заңда көрсетілген жағдайларда бір айға дейін қамаққа алынады [8].

Литваның заңнамасы бойынша қылмыстық іс жүргізулік міндеттерін орындамаған тұлғаларға айыппұлды прокурор, сотқай дейінгі тергеу судьясы және сот, ал қамаққа алуды сотқай дейінгі тергеу судьясы немесе сот қолдануға құзыретті. Сонымен қатар, аталмыш заң бойынша іс жүргізуші органның шақыртуы бойынша қанағаттанарлық себептерсіз

келмеген күдікті немесе айыпталушыға да қатысты айыппұл қолданылуы мүмкін. Прокурор белгілі бір тұлғаға қатысты айыппұл салу туралы қаулыны өз бастамашылығымен немесе сотқа дейінгі іс жүргізу органының өтініші бойынша шығарады. Прокурордың қаулысына Литва Республикасының ҚПК-нің 63 бабында анықталған талаптарға сәйкес шағым беріле алады. Ал сотқай дейінгі тергеу судьясы немесе сот қамаққа алу және айыппұл салу туралы қаулыны өз бастамашылығымен немесе прокурордың өтінішімен шығарады. Байқап отырғандай жоғарыда баяндалған шара біздің заңнамамыздағы «ақшалай өндіріп алу» болып табылады. Литва Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасында аталмыш шара «айыппұл» деп көрсетілген.

Молдова мен Әзірбайжан Республикаларының Қылмыстық процесуалдық кодекстерінде қылмыстық процестің қатысушыларының өздеріне заңмен жүктелген міндеттерін бұзғаны үшін тағайындалатын айыппұлға қатысты ережелері өзара ұқсас келеді. Мысалы, Молдова Республикасының ҚПК 184-б. 4 бөл. сәйкес қылмыстық іс бойынша жасы кәмелетке толмағанды өз қарауына алған тұлғаға, егер ол өзіне заңмен жүктелген міндеттерін бұзған жағдайда қылмыстық қудалау судьясымен немесе тиісті жағдайларға байланысты соттық инстанциямен 10-нан 25 дейін шарттық бегі көлемінде соттық айыппұл салынуы мүмкін [9].

Ал, Әзірбайжан Республикасының ҚПК 166.2 бабы жеке кепілгерлік берген тұлғаға өзіне заңмен жүктелген міндеттерін бұзған жағдайда және 310.6.1-бабы сот отырысы залында тәртіпті бұзған тұлғаға айыппұл салуды қарастырады [10].

Түркменстан Республикасының ҚПК-нің 205-бабы тәртіп бұзған қылмыстық процестің тараптарына қатысты әкімшілік жауаптылық түріндегі айыппұлды қолдану тәртібін реттейді, ал кейбір жағдайларды (осы кодекстің 164б. 2 бөл.) ол ақшалай өндіріп алу деп аталады.

Іс жүргізулік айыппұл – қылмыстық іс жүргізулік құқық бұзушылықты жасағаны

үшін әкімшілік жауаптылық ретінде көрініс табатын санкциялық сипатқа ие жазалаушы шара. Айыппұлдың көлемі әкімшілік заңнамасымен анықталады, ал оны тағайындаудың негіздері Түркменстанның ҚПК-ң (168, 370б.) басқа баптарымен реттеледі [11].

Германияда іс жүргізу барысында сот отырысының тәртібін сақтамағаны үшін жауаптылық ретінде әкімшілік айыппұл қарастырылған. «Ordnungsgeld» – неміс тілінен қазақ тіліне аударғанда «әкімшілік айыппұл» деген мағынаны береді. Қылмыстық заңның (E int uhrungsgesetz zum Strafgesetzbuch - EGStGB) от 27. 01. 1877 г. (RGBI. 1 S. 77; BGBI. III 300-1) 6-бабына сәйкес сот отырысының тәртібін бұзған тұлғаға 5-тен 1000 евроға дейінгі көлемде айыппұл салынады. Ал егер судья орын алған тәртіп бұзқшылықты елеусіз деп таныса, онда кінәлі тұлғаға аталған заңның §153,47 сәйкес әкімшілік айыппұл салынбайды [12].

Сонымен қатар, Германияның Қылмыстық процестік кодексінің ережелерін талдау барысында өздерінің іс жүргізулік міндеттерін орындамағаны үшін жауаптылық тек куә мен сарапшыға жүктелетіндігі анықталды. Германияның ҚПК-ң § 51 сәйкес сот отырысына тиісті талаптарға сәйкес шақыртылған куә қанағаттанарлық себептерсіз сот отырысына қатыспаған жағдайда, оған қатысты: куәні сот отырысына мәжбүрлеп әкелу; себепсіз келмеуіне байланысты орын алған шығындарды өтеттіру және ақшалай өндіріп алу да (шығындарды өтеттірумен қатар жүреді) жүктеледі. Егер ақшалай өндіріп алу мүмкін болмаған жағдайда қамаққа алу жүзеге асырылады. Сонымен қатар іс жүргізуге қатысушы куә процесуалдық құқық бұзушылықты қайталаған жағдайда мәжбүрлеу шаралары қайта қолданылады.

Егер шақыртылған куә өзінің отырысқа келмегендігі туралы қанағаттанарлық себептерін және отырысқа кешігіп келу себебі оған тәуелді емес жағдайлардан болғандығы жөнінде негізделген түсіндірмелерін дер кезінде хабарлаған жағдайда, онда оған қатысты мәжбүрлеу мен шығындарды өтеттіру шаралары

қолданылмайды. Аталған шараларды қолдануға алдын ала тергеу шеңберінде судья немесе сот отырысын жүргізіп отырған соттың судьясы құзыретті.

Германияның ҚПК 77 бабына сәйкес ақшалай өндіріп алу сарапшыға да қолданылуы мүмкін. Сарапшы өзінің процесуалдық міндеттеріне сәйкес шақырту бойынша іс жүргізуші тұлғаға келмесе, сараптамалық қорытынды беруден бас тартса, онда оған қатысты осы жағдай бойынша жиналған қаржылық шығындардың орнын толтыру жүктеледі және ақшалай өндіріп алу қолданылады. Іс жүргізуші тұлғаның талаптарына қайталап бағынбаса, онда ақшалай өндіріп алу мен шығындарды өтеттіру шаралары қайта қолданылады.

Аталған заңның §73 сәйкес сарапшымен сараптамалық қорытындыны берудің өзара келісілген мерзімі анықталады, егер сарапшы аталған мерзімді өткізіп алса, онда осы жағдай бойынша да сарапшыға қатысты ашалай өндіріп алу қолданылады. Ақшалай өндіріп алу шарасы тағайындалмас бұрын сарапшыға ескерту жолданады және сараптамалық қорытындыны беруге қосымша мерзім беріледі. Берілген мерзімді сарапшы қайталап өткізіп алса, ақшалай өндіріп алу оған қатысты қайта қолданылды.

Германияның ҚПК-ң «Заңдық тұлғалар мен ұйымдарға қатысты ақша өндіріп алу барысында іс жүргізу» деп аталатын IV Тарауына [12] назар аударған абзал, себебі бұл норма шетел заңнамасында іс жүргізуді қамтамасыз етуге байланысты бірқатар мәселелерді шешеді. Белгілі бір ұйым (мемлекеттік немесе жеке меншік болсын) іс жүргізудің қатысушысының жұмыс берушісі болуы мүмкін. Сол себептен іс жүргізудің қатысушысы (куә, куәгер, жәбірленуші) еңбек шарттарына сәйкес жұмыс берушіге тәуелді болады. Егер ұйымның басшысы өзіне тәуелді тұлғаның іс жүргізуге қатысуына қарсы болып өзінің мүддесін жоғары қоятын болса, онда мұндай жағдайлар барысында тиімді, толық және объективті іс жүргізудің орындалуы екі талай болуы мүмкін. Жоғарыда көрсетілген норма ұйымдар мен заңдық тұлғаларға белгілі бір іс жүргізулік жауапкершілік арта

отырып іс жүргізуге қатысушылардың еңбекке байланысты мүдделерін қорғап отыр.

Германияның «Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы» Заңының §30 сәйкес ұйымдар мен мекемелерге қатысты ақшалай өндіріп алуды тағайындауға жол беріледі. Ал оны тағайындаудың процесуалдық тәртібі аталмыш елдің ҚПК-ң §444 сәйкес анықталады. Оған қоса төмендегідей әрекеттерге де жол беріледі, мысалы, Германияның «Әкімшілік құқық бұзушылықтар туралы» Заңының §30 сәйкес ұйымдар мен мекемелерге қатысты ақшалай өндіріп алуды негіздер бар жағдайда жеке бөлек тағайындай беруге болады. Ал егер орын алған процесуалдық құқықбұзушылық фактісі бойынша қылмыстық іс қозғалмаса немесе қысқартылса онда Германияның Қылмыстық процесуалдық кодексінің §444 (3 абз.) сәйкес ұйымдар мен мекемелерге қатысты ақшалай өндіріп алуды тағайындауға болады. Бұл жағдайда тағайындалған ақшалай өндіріп алу шарасы қылмыстық емес әкімшілік жауаптылық ретінде көрініс табады.

Сонымен, Германияның ҚПК-де көрсетілген куә мен маманның өздеріне жүктелген процесуалдық міндеттерін орындамағаны үшін төмендегідей процесуалдық жауаптылық қарастырылады: ақшалай өндіріп алу; шығындардың орнын толтыру; сот отырысында тәртіпті бұзғаны үшін қамаққа алу және мәжбүрлеп алып келу. Ал заңдық тұлғалар мен ұйымдарға салынатын ақшалай өндіріп алу шарасы әкімшілік айыппұл ретінде көрініс табады және оны сот өзінің процесуалдық немесе әкімшілік іс жүргізу қызметтерінде қолданады.

Германияның заңнамасына сәйкес ақшалай өндіріп алу шарасы бірнеше мақсаттарға қол жеткізуді қамтамасыз етеді. Біріншіден, өзінің міндеттерін орындамаған тұлғаны мүлкінен айыру мақсатында оған әсер етуді көздейді. Екіншіден, бұл санкция баламалы мақсаттарды көздейді, яғни, іс жүргізуге қатысатын қандай да бір тұлғаның өзіне жүктелетін міндеттерге мұқият қарауын, оларды құрметтеуін болжайды. Сонымен қатар, бұл шарадан іс жүргізуге

қатысуы мүмкін тұлғаларға кейінгі құқық бұзушылықтарға жол бермеу мақсатында баламалы түрде әсер етуі болжанады [12].

Австрияның ҚПК бойынша ақшалай өндіріп алуды тағайындауға қатысты жоғарыда аталған елдердің заңнамаларына ұқсас ережелері бар. Австриялық сот іс жүргізу барысында іске қатысушылар тарапынан сот отырысының тәртібін бұзу фактілері орын алған жағдайда кінәліге қатысты ақшалай өндіріп алу шарасын қолдануға міндетті. Австрияның ҚПК §235,236 сәйкес мұндай әсер ету шаралары мәселен сотталушыға, куәгерге, жеке айыптаушыға, жәбірленушіге, куәға, сарапшыға, маманға және басқа да билік өкілі ретінде танылмайтын тұлғаларға қолданылуы мүмкін. Ал сотпен шығарылған шешім көп ұзатпай орындалуы тиіс және шағым берілуге жатпайды [13].

Егер куә немесе сарапшы сот отырысына шақырту бойынша келмесе, онда олар сот шешімі бойынша мәжбүрлеп әкелінуі мүмкін. Ал мәжбүрлеп алып келу мүмкін болмаса, онда сот тараптардың уәждерін тыңдап болған соң соттың үдерісін әрмен қарай жалғастыру немесе кейінге қалдыру туралы шешім қабылдайды, сонымен қатар Австрияның ҚПК §242 сәйкес сотқа келмеген тұлғаларды сот отырысына қатыстыруға байланысты шаралар қолданады. Судья сот отырысын жалғастыру туралы шешім қабалдаған жағдайларда дәлелдемелерді зерттеу барысында сот отырысына келмеген қатысушылардың алдын ала тергеу сатысында берген жауаптарын тыңдауға құқылы. Бірақ сот отырысына шақырту бойынша келмеген тұлғалардың қанағаттанарлық себепсіз келмегендігі анықталса, онда сот кінәлге қатысты ақшалай өндіріп алу шарасын қолданады [13].

Чехияда ақшалай өндіріп алу шарасы 1961 ж. қабылданған ҚПК-мен реттеледі. Аталмыш заңның § 66 сәйкес төмендегіше көрсетілген: «...кімде кім алдын ала ескертуден соң іс жүргізу барысында тәртіп бұзса немесе сотқа, мемлекет өкіліне, тергеушіге, полиция органына құрметтемеушілік көрсетсе және алдын ала тергеу барысында тергеушімен, мемлекет

өкілімен, полиция органымен заңға сәйкес берілген өкімдер мен бұйрықтарды қанағаттанарлық түрде орындамаса 50000 кронға дейінгі сомада ақшалай жазаға тартылады» [14].

Бельгияның ҚПК сәйкес куә іс бойынша айғақтар беруге міндетті (153б.) және қажетті болған жағдайларда ол іс бойынша жауап беруге шақыртылады. Куә іс бойынша қатысуға, жауап беруге қанағаттанарлық себептерсіз бас тартса, онда ол мәжбүрлі түрде іс жүргізуші органға жеткізіледі. Куә айғақтар беруден негізсіз бас тартқан жағдайда оған қатысты айыппұл қолданылуы мүмкін (190б.). Сонымен қатар куә сот отырысына анықталған тәртіпке сәйкес шақыртылу барысында келмесе, онда бұл әрекет құқық бұзушылық деп танылып белгілі бір мөлшерде айыппұл шарасын қолдануға әкелуі мүмкін [15].

Францияның ҚПК ақшалай өндіріп алу шарасын процессуалдық тәртіп бұзушылыққа жол берген іс жүргізуге қатысушылардың барлығына қатысты реттейді. Бұл норма ақшалай өндіріп алуды іс жүргізу барысында іс жүргізушілік құқық бұзушылыққа жол берген әртүрлі лауазымды тұлғаларға да қатысты қолдануды қарастырады.

Францияның соттық полиция офицері – соттық билік тарапындағы лауазымды тұлға. Оның қызметтік міндеттері қазақстандық қылмыстық процестегі тергеушінің қызметтік міндеттеріне ұқсас келеді. Аталмыш лауазымды тұлғаның құқықтары:

– қылмыстық іс жүргізу барысында заңдылықты сақтай отырып істің қысқа мерзім ішінде, әділетті шешілуін қамтамасыз ету үшін іс жүргізуге қатысушыларды шақыртуға;

– қылмыстық іс бойынша күдіктінің кінәсін дәлелдеу мақсатында меншік иесіне қарамастан кез келген заттарды, құжаттарды, компьютерлік файлдарды, іс қағаздарды беруді талап етуге құқылы. Бұл талап жеке тұлғалар мен қатар кез келген ұйымдарға, мекемелер мен кәсіпорындарға (олардың басшыларына) қойылуы мүмкін. Егер іс жүргізуші органның талабын қанағаттандырудан бас тартқан жағдайда сол немесе басқа да ұйымдардың басшылары

Францияның ҚПК 60-1 бабына сәйкес 3 750 евро көлемінде айыппұл салынады. Осындай көлемдегі айыппұл прокурормен немесе тергеулік судьямен іс бойынша саусақ іздерін беруден және суретке түсуден бас тартқан тұлғаға да қатысты қолданылуы мүмкін.

Францияның қылмыстық заңнамасы бойынша (ҚПК 438, 706-47-26.) куәға қатысты ақшалай өндіріп алуды қолданудың бірқатар негіздері көрсетілген:

1) іс бойынша сот отырысына шақырту барысында қанағаттанарлық себептерсіз келмесе;

2) сот отырысында іс бойынша тек шындықты айтуға ант беруге қарсылық бідірсе;

3) іс бойынша дәлелдемелерді жинау барысында биологиялық үлгілерін (қан, сілекей, ұрық және т.б.) талдау үшін тапсырудан бас тартса;

4) іс бойынша қажетті медициналық тексерістен өтуден бас тартса. Көрсетілген жағдайлар орын алса, онда тиісті заңға сәйкес 3 750 евро көлемінде айыппұл қолданылуы мүмкін.

Сонымен қатар, ақшалай өндіріп алу шарасы сот отырысына шақырту бойынша себепсіз келмеген немесе өзінің процесуалдық міндеттерін орындаудан бас тартқан немесе тиісті түрде орындамаған сот алқа биіне қолданылуы мүмкін [16].

Францияда ақшалай өндіріп алуға тарту рәсімі іс жүргізудің жеңілдетілген тәртібімен орындалады. Яғни, бұл тәртіппен сотқа дейінгі тергеу жүргізілмейді, құқық бұзушылыққа жол берген кінәлі тұлға (полицейлік агенттің өкіміне бағынбаған азамат) айыппұлды құқық бұзушылық фактісін анықтаған полицейлік агентке төлейді. Ол жөнінде хаттама түзіледі. Төленген айыппұл тұлғаның өз кінәсін мойындағандығын білдіреді [16].

Қытайдың қазіргі заманғы қылмыстық-процестік құқығының негіздері сонау 1950 ж. қабылданған. ҚХР Қылмыстық-процестік кодексі дәл КО Қылмыстық-процестік кодексінің үлгісі бойынша құрастырылған. Сондықтан, Қытай кодексін талдау барысында ақшалай өндіріп алудың тағайындалуына байланысты анық жаңалық

байқалмайды [17]. Францияда ақшалай өндіріп алуға тарту рәсімі іс жүргізудің жеңілдетілген тәртібімен орындалады. Яғни, бұл тәртіппен сотқа дейінгі тергеу жүргізілмейді, құқық бұзушылыққа жол берген кінәлі тұлға (полицейлік агенттің өкіміне бағынбаған азамат) айыппұлды құқық бұзушылық фактісін анықтаған полицейлік агентке төлейді. Ол жөнінде хаттама түзіледі. Төленген айыппұл тұлғаның өз кінәсін мойындағандығын білдіреді [16].

Сонымен, қорытындылай келе қылмыстық іс жүргізу барысында өздерінің процесуалдық міндеттерін орындамаған және сот отырысында тәртіп бұзған қатысушыларға қатысты ақшалай өндіріп алуды қолдануды *шетел заңнамалары негізінде зерделеу* оның әлемдегі келесідей сипаттарын анықтауға мүмкіндік берді:

– ақша өндіріп алу шарасы алдын ала тергеу сатысында және сот отырысы кезінде тәртіпті бұзғаны үшін, сонымен қатар қылмыстық іс жүргізу заңында көрсетілген міндеттерін орындамағаны үшін қолданылатын қылмыстық процесуалдық жауапкершілік сипатына ие;

– ақша өндіріп алу шарасы–қылмыстық процеске қатысушылардың жіберген процесуалдық құқық бұзушылықтары үшін әкімшілік тәртіппен қолданылатын айыппұл;

– процеске қатысушыларға тиісті тәртіпті бұзғаны үшін және өздерінің іс жүргізулік міндеттерін орындамағаны үшін мәні бойынша әртүрлі мүлктік санкция ретінде танылатын айыппұл және онымен қатар ақшалай өндіріп алу да қолданылуы мүмкін;

– ақша өндіріп алу шарасы–қылмыстық процеске қатысушылардың жіберген процесуалдық құқық бұзушылықтары үшін қылмыстық процесуалдық тәртіппен қолданылатын айыппұл;

– қылмыстық процеске қатысушылар алдын ала тергеуге немесе сот отырысына қатысуға тиісті тәртіппен шақырту барысында қанағаттанарлық себептерсіз келуден бас тартқан жағдайда оларға қатысты айыппұл немесе ақшалай өндіріп алумен қатар оның келмеуі себебінен орын

алған шығындардың орнын толтыруға міндеттелуі мүмкін.

Дегенмен, бұл көрсетілген сипаттардың барлығы біздің заңнамамыздың қисынына толықтай сәйкес келмейді. Алайда ақшалай өндіріп алудың қылмыстық процестегі ерекше бір феномен ретінде көрсететіндігі сөзсіз.

Осы көрсетілгендерге сәйкес келесідей қорытындыға келеміз:

– ақшалай өндіріп алуға жазалау сипаты тән, оны қолдану барысында тұлға материалдық шығынға және экономикалық мәжбүрлеуге ұшырайды;

– мүлік иесінің мүлкін, оның қаражатын қорғау туралы конституциялық ережелерді ескере отырып, кінәлі тұлғаның иелігіндегі белгілі бір үлкен көлемде

анықталған мүліктер мен қаражаттан заңды түрде айыру тек сот тәртібімен жүзеге асырылады, ал елу айлық есептік көрсеткішке дейінгі мөлшерде ақшалай өндіріп алуға тарту мүмкіндігін анықтаушыға, тергеуші мен прокурорға беру - заңнаманы оңтайландыруға септігін тигізеді;

– ақшалай өндіріп алу – қылмыстық процеске қатысушылардың дұрыс мінез-құлық тәртібін қамтамасыз ету құралы және сот талқылауы барысында тәртіптің сақталуына көмектесуші шара бола тұра, ол өзіндік мәні бойынша қылмыстық процестік заңнама нормаларының бұзылғандығы үшін іс жүргізулік жауапкершілік болып табылады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Azieri M. Introduction to Cuban Socialist Law // Review of Socialist Law. – 2020. – Vol. 6. – P. 153-163.
2. Францифиров Ю.В. Противоречия уголовного процесса. – М., 2006. – 176 с.
3. Закон Республики Узбекистан. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Узбекистан: принят 22 сентября 1994 года, №2013-ХІІ (с изм. и доп. по состоянию на 23.06.2022 г.) // <https://online.zakon.kz>. 18.02.2022.
4. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Беларусь: принят 16 июля 1999 года, №295-3 // <http://etalonline.by/?type=text&>. 18.02.2022.
5. Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации: принят 18 декабря 2001 года, №174-ФЗ (ред. от 02.08.2019) // http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481. 18.02.2022.
6. Кузовенкова Ю.А. Денежное взыскание в системе мер уголовно-процессуальной ответственности: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. – Самара, 2009. – 209 с.
7. Литовский Уголовно-процессуальный кодекс: принят 14 марта 2002 года, №ІХ-785 (с изм., внесенными Законом №ХІ-1264 от 23.12.2010 г.) // <https://wipolex.wipo.int/ru/text/202109>. 18.02.2022.
8. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Молдова: принят 14 марта 2003 года, №122-ХV (с изм. и доп. по состоянию на 30.03.2017 г.) // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30397729. 03.07.2021.
9. Закон Азербайджанской Республики. Уголовно-процессуальный кодекс: принят 14 июля 2000 года, №907-ІІ // <http://ugolovnykodeks.ru/tag/ugolovno-processualnyj-kodeks-azerbajdzhanskoj-respubliki/>. 19.08.2021.1
10. Комментарий к Уголовно-процессуальному кодексу Туркменистана. Постатейный / под ред. А.В. Смирнова. – Ашхабад, 2012. – 656 с.
11. Головненков П., Спица Н.С. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия - Strafprozessordnung (StPO): научно-практический комментарий и перевод текста закона. – Потсдам, 2012. – 408 с.
12. Хайне Г. Ответственность в немецком административном праве. Проблемы реформации // Уголовное право. – 2001. – №1. – С. 99-101.
13. Австралийский Уголовно-процессуальный кодекс: принят 9 декабря 1975 году (с последними изменениями, внесенными Федеральным законом (BGBl I №33/2011) // <https://www.wipo.int/wipolex/ru/details>. 25.09.2021.
14. Уголовно-процессуальное законодательство Чешской республики: учеб.-метод. пос. / сост. Л.В. Майорова. – Красноярск, 1999. – 107 с.

-
15. Бельгияның қылмыстық процессуалдық кодексі. [https://ru.frwiki.wiki/wiki/Code_d%27instruction_criminelle_\(Belgique\)](https://ru.frwiki.wiki/wiki/Code_d%27instruction_criminelle_(Belgique)) 13.11.2022
16. Францияның Қылмыстық іс жүргізу кодексі: 2021 жылдың 18 науырзда қабылданған // <https://www.wipo.int/wipolex/ru/details>. 05.09.2021.
17. Калиновский К.Б. Уголовный процесс современных зарубежных государств: учеб. пос. – Петрозаводск. 2000. – 45 с.

Автор туралы мәлімет

Сахарбай Арман – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Ғылыми-зерттеу орталығының бастығы, з.ғ.м., полиция подполковнигі.

Сахарбай Арман – начальник Научно-исследовательского центра Актыобинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, м.ю.н., подполковник полиции.

Sakharbay Arman – head of the Scientific Research Center of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev, m.y.n., Lieutenant Colonel of the police.

Смагулова Ш.У.¹

¹Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева,
Актобе, Республика Казахстан

ПРОБЛЕМА БЕЗОПАСНОСТИ НА ДОРОГАХ: ПРИЧИНЫ И ВОЗМОЖНЫЕ РЕШЕНИЯ

Статья посвящена проблемам обеспечения безопасности дорожного движения. В данной работе рассматриваются вопросы влияния психофизиологических особенностей водителей на возникновение дорожно-транспортных происшествий и затронуты вопросы повышения безопасности пешеходов, как участников дорожного движения. В статье исследуется взаимосвязь между дорожными условиями и безопасностью дорожного движения.

Ключевые слова: безопасность дорожного движения, дорожно-транспортные происшествия, автомобильная дорога, водитель, пешеход, светоотражающий элемент, состояние дороги, дорожные условия, интенсивность движения, содержание дороги, ландшафтное проектирование.

ЖОЛДАРДАҒЫ ҚАУІПСІЗДІК МӘСЕЛЕСІ: СЕБЕПТЕРІ ЖӘНЕ ШЕШУ МҮМКІНДІКТЕРІ

Мақала жол қауіпсіздігін қамтамасыз ету мәселелеріне арналған. Бұл жұмыста жүргізушілердің психофизиологиялық ерекшеліктерінің жол-көлік оқиғаларының пайда болуына әсері қарастырылады және жол қозғалысына қатысушылар ретінде жаяу жүргіншілердің қауіпсіздігін арттыру мәселелері қозғалады. Мақалада жол жағдайлары мен жол қауіпсіздігі арасындағы байланыс қарастырылады.

Түйін сөздер: жол қауіпсіздігі, жол-көлік оқиғасы, автомобиль жолы, жүргізуші, жаяу жүргінші, шағылыстыратын элемент, жол жағдайы, жол жағдайлары, қозғалыс қарқындылығы, жолды күтіп ұстау, ландшафттық дизайн.

THE PROBLEM OF ROAD SAFETY: CAUSES AND POSSIBLE SOLUTIONS

The article is devoted to the problems of ensuring road safety. In this paper, the issues of the influence of psychophysiological characteristics of drivers on the occurrence of road accidents are considered and the issues of improving the safety of pedestrians as road users are raised. The article explores the relationship between road conditions and road safety.

Keywords: traffic safety, traffic accident, highway, driver, pedestrian, reflective element, road condition, road conditions, traffic intensity, road maintenance, landscape design.

Проблема обеспечения безопасности дорожного движения имеет уже сравнительно длительную историю с момента зарождения и на всех этапах истории её развития. Аварии на дорогах были и будут оставаться одной из самых серьезных угроз для жизни человечества. Статистически было доказано, что количество смертей и травм в ре-

зультате дорожно-транспортных происшествий неуклонно увеличивается в течение последних лет.

Необходимо признать, что довольно продуманной системе плановых мероприятий по организации дорожного движения, строительству новых и реконструкции существующих автомобильных дорог в соответствии с современными требованиями, во

многих странах добились постоянного снижения не только относительного, но и абсолютного числа происшествий [1,2].

Однако, существует обратное положение - возрастание числа дорожно-транспортных происшествий.

Пора отдать себе отчёт в том, что мы имеем дело с проблемой национального масштаба, в решение которой должны активно включиться все слои общества. Есть много причин дорожно-транспортных происшествий и наиболее важным фактором на сегодняшний день, способствующим возникновению дорожно-транспортных происшествий, является безответственность водителей. Вождение автомобильного транспорта - это сложный процесс, к которому многие относятся недостаточно ответственно. Все, что может повлиять на способность принимать правильные и взвешенные решения, нивкоем случае не должно мешать вождению. Под ответственностью водителей подразумевается понимание ими того, что им не следует водить машину, если они чувствуют себя усталыми, больными или в плохом настроении.

Водители должны всегда соблюдать правила безопасности на дороге и, что важнее всего, придерживаться ограничений скоростного режима или придерживаться скорости, позволяющей владеть обстановкой и принимать правильные решения [3].

Отвлечение внимания водителя и невнимательность являются важными вопросами безопасности вождения. Так, а последнее время использование зотовых телефонов стало всё более распространённым. Сотовый телефон способен полностью отвлечь внимание водителя. Всевозможные рекламные материалы в поле зрения водителя также не способствуют концентрации внимания на процессе вождения.

Водители, однако, не единственные участники движения, кого можно обвинить в повышении аварийности. За последние три года на долю пешеходов приходилось не менее 45% дорожно-транспортных происшествий (в крупных городах доля наездов на пешеходов составляет более 73% от всех дорожно-транспортных происшествий). Вины в этом прежде всего низкая культура са-

мых пешеходов, которые зачастую пересекают проезжую часть вне зоны обозначенных пешеходных переходов. Также малозаметность пешеходов в тёмное время суток, где нет освещения. Пешеходы должны всегда ходить по пешеходным переходам и пересекать дороги с особой осторожностью, всегда предоставляя право проезда приближающимся автомобилям и убедившись в том, что их заметили и снизили скорость движения. Даже если водитель внимателен и осторожен, кто виноват, если аварии все ещё происходят? Водители не могут безопасно ездить в небезопасных условиях [4].

Еще одним фактором, способствующим повышению количества дорожно-транспортных происшествий, является состояние дорог и всей инфраструктуры страны. К решению этой проблемы должны подключиться и дорожные организации. В числе причин возникновения происшествий указывающая статистика из-за несовершенства методов расследования аварий на дорогах не уделяет должного внимания роли самих автомобильных дорог, их состояния в возникновении дорожно-транспортных происшествий. В разные годы неблагоприятным дорожным условиям приписывали от 10 до 20% происшествий [5]. Но эти цифры, статистически соизмеримые с вождением в нетрезвом состоянии и недисциплинированностью пешеходов, не вызывают должной реакции в деятельности проектных и эксплуатационных дорожных организаций. Связи с этим, *причины неблагоприятного влияния дорожных условий можно разделить на явные и скрытые*, провоцирующие возникновение происшествий в определённых условиях и напрямую не указывающие непосредственно на сами дорожные условия. Значительную роль играет также недостаточная развитость и плотность дорожной сети, особенно в сельских районах и невысокие темпы ведущегося дорожного строительства. Практически всегда это объясняют недостаточным финансированием, что зачастую недалеко от истины. Даже в наиболее населённых сельскохозяйственных районах с благоприятными климатическими и ландшафтными условиями сеть автомобильных дорог с твёрдым покрытием составляет небольшую протяжённость.

Кроме того, существует обширная сеть внутрихозяйственных сельских дорог, которую практически никто регулярно не содержит, и в периоды весенне-осенней распутицы большая её часть остаётся непроезжаемой для автомобилей, вследствие чего многие сельские населённые пункты остаются отрезанными от «большой земли» [6].

Ещё одна причина высокой аварийности – это перегрузка существующей дорожной сети движением, которая неуклонно возрастает. Наши дороги загружены движением, и многие из них работают за пределами установленной для них интенсивности движения. Всё чаще режим движения автомобилей характеризуется как стесненный с характерным для него формированием колонного движения с большим числом вынужденных, рискованных обгонов при ограниченном пространстве между автомобилями и, как следствие, повышенной аварийностью [7].

Положение осложняется неуклонным возрастанием в составе транспортного потока доли большегрузных автомобилей и автопоездов. При существующем состоянии автомобильных дорог это ведет к повышенному износу дорожных конструкций и большому объему ремонтно-восстановительных работ с привлечением больших материальных ресурсов, которые могли пойти на модернизацию существующей дорожной сети и строительство новых дорог, так как значительная протяжённость дорог была запроектирована и построена по устаревшим техническим условиям, уже не удовлетворяющим возросшим требованиям современного движения. Проведённые исследования психофизиологического восприятия водителями дорожных условий показали, что неожиданные для них изменения дорожных условий, вызванные ошибочными проектными решениями или неудовлетворительными условиями эксплуатации, способствуют принятию неверных решений при управлении транспортными средствами, приводящим к дорожно-транспортным происшествиям.

Таковыми «скрытыми» факторами могут быть и недостаточный уровень содержания автомобильных дорог, и недостаточное или

формальное использование средств организации и регулирования движения, и отсутствие в необходимом количестве и надлежащем качестве объектов дорожного сервиса, и недостаток, а то и полное отсутствие оперативной информации об постоянно изменяющихся дорожных условиях [8].

Необходима активизация деятельности дорожных служб в области повышения безопасности движения и важным вкладом дорожных организаций в безопасность движения должно явиться рациональное проектирование вновь строящихся и реконструкция дорог по новым, современным нормам.

Как показывают исследования, совершенно необоснованно при проектировании всё ещё широко применяют минимальные допустимые нормами величины элементов трассы дороги. Вызвано это всё тем же стремлением к минимизации расходов на проектирование и строительство автомобильных дорог. До сих пор недостаточно широко используются принципы архитектурно-ландшафтного проектирования и принципы эргономики автомобильных дорог - обеспечения взаимными сочетаниями элементов трассы и ее увязкой с окружающим ландшафтом, которые оптимизируют нервно-эмоциональную напряженность водителей и повышают уровень безопасности дорожного движения [9].

Нормативные документы лишь вскользь упоминают об улучшении трассы автомобильной дороги как об одном из видов ремонтов, не акцентируя его важного значения для повышения уровня безопасности движения, что принижает значимость этих работ, ставит их в зависимость от финансирования и зачастую не приводит к снижению аварийности. Помимо прочего, улучшение условий движения без одновременного совершенствования трассы дороги неизбежно ведёт к выбору ошибочного режима движения и как следствие к росту числа происшествий. На первый план здесь выходит необоснованное увеличение скорости движения. Для успеха борьбы за безопасность и организованность дорожного движения необходимо, активизировать научные исследования, которые должны более детально изучить роль самих автомобильных дорог, как

одной из основных причин возникновения дорожно-транспортных происшествий.

Не следует забывать о том, что дорога - это место работы водителей и глубокое изучение их психофизиологических особенностей и роли в выборе режимов движения, разработка норм оптимальной напряженности участников движения очень важны.

Кроме того, необходимо совершенствовать сами нормы на проектирование автомобильных дорог в соответствии с постоянно меняющимися условиями движения. Здесь необходимо учитывать весь комплекс местных условий. Необходимо более широко внедрять принципы архитектурно – ландшафтного проектирования. Процесс этот

долгий и трудный и на первом этапе необходимо повысить ответственность водителей за принимаемые решения. В этом могло бы помочь развитие и совершенствование систем видеофиксации нарушений и улучшение патрулирования дорог, особенно в ночное время для выявления и пресечения случаев вождения автомобилей в нетрезвом состоянии.

Всё это требует финансовых затрат, но при решении данного вопроса следует помнить о спасённых людских жизнях, об увеличении скорости движения, повышении эффективности автомобильного транспорта. И вклад дорожников в области повышения безопасности дорожного движения может явиться значительным в решении этой неотложной задачи.

Список использованных источников

1. *A Policy on Geometric Design of Highways and Streets. AASHTO, 1990. 108p.*
2. *Marcasse Marc. AutoRoute du littoral nord de Marseille. -Metropolis, 1987, №80, pp 39-58.*
3. *Лобанов Е.М. Проектирование дорог и организация движения с учетом психофизиологии водителя. — М.: Транспорт, 1980. — 311 с.*
4. *Поздняков М.Н. Совершенствование методики оценки условий движения пешеходов // Инженерный вестник Дона, 2012 №4 (часть1) URL: ivdon.ru/ru/magazine/archive/n4p1y2012/1122.*
5. *Васильев А.П. Состояние дорог и безопасность движения автомобилей в сложных погодных условиях. — М.: Транспорт, 1976. — 224 с.*
6. *Бабков В.Ф. Дорожные условия и безопасность движения. — М.: Транспорт, 1993. — 271 с.*
7. *Девятков М., Кюхлер В., Девятков В., Витолин С. Основы теории транспортных потоков, организации и управления движением в России и Германии. Учебное пособие на русском и немецком языках; Волгогр. гос. архит.- стрит. ун-т. Изд. 2-е, перераб. и доп.-Волгоград: ВолгГАСУ, 2009. 428 с.*
8. *Ремонт и содержание автомобильных дорог. Справочник / Под ред. А.П. Васильева. — М.: Транспорт, 1989. — 287 с.*
9. *Сардаров А.С. Архитектура автомобильных дорог 2-е изд., перераб. и доп. — М.: Транспорт, 1993. -272 с.*

Сведения об авторе

Смагулова Шолпан Умыргалиевна – старший научный сотрудник Научно-исследовательского центра Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, м.ю.н., майор полиции;

Смагулова Шолпан Өміргалиқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері, з.ғ.м., полиция майоры

Smagulova Sholpan Umyrgaliyevna – senior researcher at the Scientific Research Center of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, m.y.n., police major.

Умурзакова А.А.¹

¹ Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан Республикасы.

ЖОЛ-КӨЛІК ОҚИҒАСЫНЫҢ СЕБЕПТЕРІ МЕН АЛДЫН АЛУ ШАРАЛАРЫ

Мақала жол-көлік оқиғаларының алдын алу шараларына арналған. Жол-көлік оқиғаларының әртүрлі факторларға тәуелділігі келтірілген. ЖКО алдын алу және ескерту жұмыстары сипатталған.

Түйінді сөздер: жол-көлік оқиғасы, алдын алу, көлік жүргізу, жаяу жүргінші, апат, жол қозғалысы ережелері, соқтығысу, аударылу, кедергіге соғылу, жаяу адамды басу, жолаушының құлауы, адами фактор, алаңдаушылық, шаршау, тәжірибесіздік, медициналық жағдайлар, көлік құралының ақаулығы, механикалық ақаулар, автомобиль дизайны.

ПРИЧИНЫ И МЕРЫ ПРОФИЛАКТИКИ ДОРОЖНО-ТРАНСПОРТНЫХ ПРОИСШЕСТВИЙ

Статья посвящена мероприятиям по предупреждению дорожно-транспортных происшествий. Приведена зависимость дорожно-транспортных происшествий от различных факторов. Описаны работы по профилактике и предупреждению ДТП

Ключевые слова: дорожно-транспортное происшествие, профилактика, вождение, пешеход, авария, правила дорожного движения, столкновение, опрокидывание, столкновение с препятствием, подавление пешехода, падение пассажира, человеческий фактор, отвлечение, усталость, неопытность, медицинские состояния, неисправность транспортного средства, механические неисправности, конструкция автомобиля.

CAUSES AND MEASURES FOR THE PREVENTION OF ROAD ACCIDENTS

The article is devoted to measures to prevent road accidents. The dependence of road accidents on various factors is given. The work on the prevention and prevention of accidents is described

Keywords: traffic accident, prevention, driving, pedestrian, accident, traffic rules, collision, rollover, collision with an obstacle, pedestrian suppression, passenger fall, human factor, distraction, fatigue, inexperience, medical conditions, vehicle malfunction, mechanical malfunction, car design.

Қазіргі уақытта жол-көлік оқиғаларының (ЖКО) алдын алу, жол қозғалысына қатысушыларға көмек көрсету және жәрдемдесу, сондай-ақ жолдарда жүргізушілер мен жаяу жүргіншілердің өрескел құқық бұзушылықтары мен қоғамға жат мінез-құлқының жолын кесу басымдығына ерекше назар аударылады. Алдын алу шараларының, жол қозғалысына адал қатысушыларға жәрдемдесудің және жүргізушілердің агрессивті бөлігіне қатаң санкциялардың сауатты үйлесуі қажет. Бұл тәсіл жиі жарияланады, бірақ

орындалмайды. Бұл жол қозғалысына қатысушылардың өте жағымсыз реакциясын тудырады. Күштер мен құралдарды орналастырудың алдында жол жағдайын егжей-тегжейлі талдау қажет: көше-жол желісінің ең проблемдық жерлері бойынша, тәулік уақыты бойынша, апта күндері, маусым бойынша.

Жол-көлік оқиғасының себептері әртүрлі болуы мүмкін. Оларды екі топқа бөлуге болады – объективті және субъективті. Объективті факторларға жол, климаттық жағдайлар сияқты технологиялық

факторлар жатады. Бірақ барлық дерлік статистика бүкіл әлемде жол көлік оқиғаларының 80-90% субъективті себептермен - адамның кінәсінен болатынын растайды.

Жол-көлік оқиғаларын бірнеше түрге бөлуге болады:

а) соқтығысу – жол кедергілерінің және т.б. себептердің әсерінен көлік құралының қозғалып бара жатқан немесе уақытша жол қиылысындағы «тоқта» сызығында тоқтап тұрған басқа көлік құралдарымен соқтығысуы;

б) аударылу – көлік құралы орнықтылығынан айырылып, аунап түсуі. Бұған көлік құралдарымен соқтығысудан болған аударылу жатпайды.

в) кедергіге соғылу – көлік құралының қозғалмайтын затқа (көпірдің тіреуі, бағана, өсіп тұрған ағаш, ғимараттар және т.б.) оның ішінде аялдамада тұрған көлік құралына соғылу жатады;

г) жаяу адамды басу – көлік құралының адамды басып немесе жүріп бара жатқан адамның қозғалып бара жатқан көлік құралына өзінің соғылуы;

д) жолаушының құлауы – көлік құралының ішінде немесе үстіндегі жүргізушіден басқа кез келген адамның қозғалып бара жатқан көлік құралынан құлап түсуі.

Жол-көлік оқиғаларын талдай келе, бұлардың ең көп мөлшері қалаларда, аудан орталықтарында және басқа да елді мекендерде, яғни жаяу адамдар көп жиналған және көлік құралдарының қарқындылығы жоғары жерлерде болатыны белгілі.

Жол-көлік оқиғалары жыл сайын миллиондаған адамдардың өмірін қиып, мүгедектікке әкеп соқтыратын бүкіл әлемдегі жұртшылықтың басты проблемасы болып табылады. Жол-көлік оқиғалары себептерін түсіну олардың алдын алудың тиімді стратегияларын әзірлеу үшін өте маңызды. Бұл мақалада ауқымды талдау негізінде Жол-көлік оқиғалары себептері туралы шолу берілген:

1. Адами факторы:

- Мас күйінде көлік жүргізу: алкогольді немесе есірткіні қолданған

адамның реакция уақытын айтарлықтай бәсеңдетеді, үйлестіруді және шешім қабылдауды төмендетеді, бұл апат қаупінің жоғарылауына әкеледі;

- Алаңдаушылық: ұялы телефондарды пайдалану, мәтіндік хабарламалар жіберу, тамақтану немесе көлік жүргізу кезінде ұйықтау жүргізушінің назарын жолдан алшақтатады және соқтығысу қаупін арттырады;

- Шаршау: шаршау реакцияның баяулауына, зейіннің нашарлауына және апат қаупінің жоғарылауына әкеледі;

- Тәжірибесіздік: жас және тәжірибесіз жүргізушілер көлік жүргізу дағдыларының болмауына және қауіпті шешімдер қабылдауға байланысты апатқа ұшырайды;

- Медициналық жағдайлар: эпилепсия, қант диабеті немесе жүрек проблемалары сияқты кейбір медициналық жағдайлар адамның көлік жүргізу қабілетіне әсер етуі мүмкін.

2. Көлікке қатысты факторлар:

- Көлік құралының дұрыс жұмыс істемеуі: тежегіш ақаулары, ақаулы шиналар немесе жарық ақаулары сияқты механикалық ақаулар апаттарға әкелуі мүмкін;

- Көлік құрлымы: көліктің өлшемі, салмағы және аэродинамикасы соқтығысу кезінде оның өңделуіне және қауіпсіздігіне әсер етуі мүмкін;

- Қауіпсіздік технологиялары: қауіпсіздік жастықтары, құлыпқа қарсы тежегіштер және электронды тұрақтылықты бақылау жүйелері сияқты қауіпсіздік мүмкіндіктерінің болуы апаттың ауырлығын төмендетуі мүмкін.

3. Қоршаған орта факторлары

- Жол жағдайлары: шұңқырлар, тайғақ жол немесе нашар көріну сияқты нашар жол жағдайлары көлік жүргізуді қиындатып, апат қаупін арттыруы мүмкін.

- Ауа-райы: қатты жаңбыр, қар, тұман немесе қатты жел көрінуді нашарлатып, шиналардың тартылуы азайуына, бұл апат қаупінің жоғарылауына әкеледі.

- Жарықтандыру: нашар жарықтандыру көлік жүргізуді қиындатады және соқтығысу қаупін арттырады, әсіресе түнде.

4. Инфрақұрылымдық факторлар

- Жол құрылысы: тар жолақтары, қатты бұрылыстары немесе жарығы жоқ нашар жобаланған жолдар апат қаупін арттыруы мүмкін;

- Жол белгілері мен сигналдары: жол белгілері мен сигналдарының нашар көрінуі жүргізушінің қателіктері мен соқтығысуына әкелуі мүмкін;

- Жаяу жүргіншілер өткелдері: нашар жобаланған жаяу жүргіншілер өткелдері немесе жаяу жүргіншілер жолдарының болмауы жаяу жүргіншілердің қатысуымен болатын апаттар қаупін арттыруы мүмкін.

5. Жүйелік факторлары

- Жүргізу мәдениеті: жолдағы жүргізушілердің көзқарасы мен мінез-құлқы апаттың жиілігіне айтарлықтай әсер етуі мүмкін;

- Жол қауіпсіздігі саясаты: жылдамдықты шектеу, қауіпсіздік белдіктері апат қаупін азайтуы мүмкін;

- Жол қозғалысы инженериясы: айналма жолдар, жолдарды қайта құру және жол жиектерін кеңейту сияқты жолдарды жобалау шаралары апаттың ықтималдығы мен ауырлығын төмендетуі мүмкін.

6. ЖКО-ның көп факторлы сипаты

Айта кету керек, жазатайым оқиғалар, әдетте, белгілі бір себепке емес, бірнеше факторлардың күрделі өзара әрекеттесуінің нәтижесі болып табылады. Мысалы, нашар жарықтандырылған жолда қолайсыз ауа-райында мас күйінде көлік жүргізетін жүргізуші алкоголь пайдаланбай және жақсы жағдайда жұмыс істейтін көлікті басқарушыға қарағанда апатқа ұшырау қаупі әлдеқайда жоғары.

ЖКО себептерін түсіну олардың алдын алудың тиімді стратегияларын әзірлеу үшін өте маңызды. Апаттардың пайда болуында адам факторы, көлікке қатысты факторлар, қоршаған орта факторлары, Инфрақұрылым факторлары және жүйелік факторлар маңызды рөл атқарады. Жүргізушілерге білім беру бойынша шараларды, автомобиль технологияларын жетілдіруді, жол жағдайларын жақсартуды және құқық қолдануды күшейтуді қамтитын кешенді тәсілді қабылдау ЖКО жиілігі мен

ауырлығын төмендету үшін маңызды мәнге ие.

ЖКО алдын алу шаралары

Қазақстанда ЖКО алдын алу үшін шаралар кешені қабылдануда, оның ішінде:

1. Жүргізушілердің құқықтық санасын арттыру: жол қозғалысы Ережелері және оларды бұзудың салдары туралы хабардарлықты арттыруға бағытталған білім беру науқандарын жүргізу; жол қозғалысы ережелерін бұзғаны үшін жазаны қатаңдату;

2. Жол инфрақұрылымын жақсарту: қауіпсіздік талаптарын ескере отырып, жолдарды салу және реконструкциялау; бағдаршамдарды, жол белгілерін және таңбаларды орнату; жолдардағы жарықтандыруды жақсарту

3. Жол қозғалысы ережелерінің сақталуын бақылауды күшейту: жолдарда жол полициясы қызметкерлерінің санын көбейту; бейнебақылау камералары мен фоторадарларды орнату; рейдтер мен алдын алу іс-шараларын жүргізу

4. Көлік құралдарының сапасын жақсарту: көлік құралдарына техникалық бақылауды қатаңдату; қауіпсіздік жүйелері бар автомобильдерді пайдалануды ынталандыру

5. Шұғыл көмек жүйесін дамыту: жедел жәрдем бригадаларының санын көбейту; ЖКО орнына бригадалардың келу уақытын қысқарту; ЖКО зардап шеккендерге алғашқы көмек көрсету бойынша шұғыл қызмет персоналын оқыту.

6. Мас күйінде көлік жүргізудің алдын алу: алкогольдік немесе есірткілік мас күйінде көлік құралын басқарғаны үшін жазаны қатаңдату; жүргізушілердің мас күйіне тексеру жүргізу; көліктің баламалы түрлерін танымал ету

7. Заманауи технологияларды қолдану: жол қозғалысын бақылауға және басқаруға мүмкіндік беретін Интеллектуалды көлік жүйелерін әзірлеу және енгізу; жүргізушілерді жол қозғалысы жағдайы мен кептелістер туралы хабардар ететін мобильді қосымшаларды пайдалану

8. Қоғамдық ұйымдармен ынтымақтастық: ЖКО алдын алуға қоғамдық ұйымдарды тарту; жол полициясы

қызметкерлеріне көмектесетін қоғамдық патрульдер құру.

Қазақстанда ЖКО алдын алу кешенді тәсілді талап ететін күрделі және көп қырлы міндет болып табылады. Аталған шараларды іске асыру жолдардағы ЖКО, жарақаттану және өлім-жітім санын азайтуға мүмкіндік береді, бұл оларды жол қозғалысының барлық қатысушылары үшін қауіпсіз етеді.

Әлемдік тәжірибе ЖКО алдын алу және олардың салдарының ауырлығын төмендету бойынша бірқатар тиімді шараларды әзірледі:

1. Фронтальды және бүйірлік соқтығысулар, соның ішінде қиылыстарда. Шешім: қозғалысты кәріздеу, бөлу жолағы бойынша тосқауыл жол қоршауын орнату және басып озу үшін қосымша жолақты

жайластыру, көліктік және жеңіл қозғалысты бөлу, X тәрізді қиылыстарды айналмалы қозғалыспен айырбастауға қайта жабдықтау.

2. Жол инфрақұрылымы объектілеріне соққылар. Шешім: соққыға қарсы құрылғылар.

3. Жол қозғалысына қатысушылардың нашар көрінуі. Шешім: күндізгі уақытта фаралардың төмен сәулесін пайдалану.

4. Жол-көлік оқиғасы салдарынан жеңіл автомобильдердің жүргізушілері мен жолаушыларының осалдығы. Шешім: жүргізушілер мен жолаушыларға арналған қауіпсіздік белдіктерін пайдалану, белдіктер мен қауіпсіздік жастықтарын біріктіру, балалар креслолары.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. «Жол жүрісі қағидаларын, Көлік құралдарын пайдалануға рұқсат беру жөніндегі негізгі ережелерді, көлігі арнайы жарық және дыбыс сигналдарымен жабдықталуға және арнайы түсті-графикалық схемалар бойынша боялуға тиіс жедел және арнайы қызметтер тізбесін бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2023 жылғы 30 маусымдағы № 534 бұйрығы (18.09.2023 ж. өзгерістер мен толықтырулармен).

2. Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу Комитетінің құқықтық статистика Интернет-порталы

3. <https://www.zakon.kz/obshestvo/6396574-v-kazakhstane-ezhednevno-na-dorogakh-pogibaet-odin-rebenok.html>

4. «Жол қозғалысы туралы» Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 17 сәуірдегі № 194-V ҚРЗ Заңы (29.06.2023 ж. өзгерістер мен толықтырулармен).

Автор туралы мәлімет

Умурзакова Айгүл Әлібекқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Ғылыми-зерттеу орталығының аға ғылыми қызметкері, полиция подполковнигі.

Умурзакова Айгүл Алібековна – доцент кафедрасы тактико-специальной подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, магистр юридических наук, подполковник полиции.

Umurzakova Aigul Alibekovna – Associate Professor of the Department of Tactical and Special Training of the Ak-Tyubinsk Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Master of Law, Lieutenant Colonel of the police.

-
- ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ, КРИМИНОЛОГИЯ
  - Уголовное право, криминология
  - Criminal law, criminology

Баймуханов Е.М.¹*¹Қарагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова
г. Караганда, Республика Казахстан***Саханова Н.Т.²***Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева
г. Актюбе, Республика Казахстан*

ВОПРОСЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ КОРРУПЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

В статье рассматриваются вопросы, связанные с противодействием коррупции в Республике Казахстан. Проанализирована национальная нормативно-правовая база и международного сообщества. Приведены примеры противодействия коррупции в государстве. Проанализированы меры по противодействию коррупции за годы независимости. Дан ряд рекомендаций по улучшению ситуации с коррупцией в Казахстане.

Ключевые слова: коррупция, меритократия, коррупционные риски, академическая честность, прозрачность, гражданское общество.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Мақалада Қазақстан Республикасындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға байланысты мәселелер қарастырылады. Ұлттық нормативтік-құқықтық база және халықаралық қоғамдастық талданды. Мемлекеттегі сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың мысалдары келтірілген. Тәуелсіздік жылдарындағы сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жөніндегі шаралар талданды. Қазақстандағы сыбайлас жемқорлық жағдайын жақсарту бойынша бірқатар ұсыныстар берілді.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, меритократия, сыбайлас жемқорлық тәуекелдері, Академиялық адалдық, ашықтық, азаматтық қоғам.

CRIMINALISTIC CHARACTERISTICS OF CRIMES AGAINST SEXUAL FREEDOM AND SEXUAL INVIOABILITY OF MINORS

The article discusses issues related to combating corruption in the Republic of Kazakhstan. The national regulatory framework and the international community are analyzed. Examples of countering corruption in the state are given. Anti-corruption measures over the years of independence have been analyzed. A number of recommendations are given to improve the situation with corruption in Kazakhstan.

Keywords: corruption, meritocracy, corruption risks, academic integrity, transparency, civil society.

Коррупция – это одно из негативных явлений современности, имеющее определенные признаки, такие как масштабность (распространяется на государство в целом и выходит за его пределы, устойчивость и системность (положительное отношение человека к коррупции, нарушение целостности моральных принципов и добродетели). Должностные лица, которые занимаются коррупционными правонарушениями, как правило имеют

покровителей в лице государственных служащих, занимающих серьезные посты во власти. Данное преступление отличается особой тщательностью подготовки, идет четкое распределение ролей и планирование. Обычно в таких преступных группах все участники следуют четкому сценарию поведения, даже в случае обнаружения преступления и задержания. Практически во всех случаях моральная составляющая коррупционеров выражается в

следующей ориентации: «четко выраженной потребительской ориентацией, когда сумма материальных благ и возможностей рассматривается как единственный критерий и содержание жизненного успеха. Этим лицам присущи такие эмоционально - волевые свойства, как эгоизм, зависть, распушенность, несамостоятельность, а для значительной части – и слабости, неумение противостоять «ситуации соблазна» [1].

Более того, если обратиться к историческим примерам, то видно, что уровень коррупции растет в периоды социальных потрясений для государства (перевороты, состояние войны, чрезвычайных ситуациях, бедствиях), эти периоды характеризуются практически полным отсутствием законности, нарушаются права человека и народ становится незащищенным от произвола чиновников. Для общества важно знать причины, по которым появляется коррупция, либо это первоначальная коррупция, зависящая от самого общества, либо коррупция, порождаемая определенными обстоятельствами в то или иное время. И уже в зависимости от причин увеличения или снижения уровня коррупции, необходимо предпринимать те или иные меры. Само понимание коррупции должно исходить в первую очередь из ее социальной направленности. Она предполагает использование своего служебного положения и возможностей государства для достижения личных целей, а не государственных, таким образом влияет на жизнь народа страны в целом.

Коррупция – это явление, которое влияет на нормальное функционирование государства в целом и выходит за его рамки, и мешает нормальным отношениям между различными государствами. Более того, коррупция является одним из видов транснациональной преступности, которая пересекает границы разных государств используя при этом сложные конструкции и схемы для присвоения национальных богатств народа, определенного государства. При этом в данную схему входят как должностные, так и корпоративные служащие. Этот вид коррупции имеет схожую структуру во всем мире и распространяется через определенные схемы. Транснациональная коррупция действует через подкуп иностранных чиновников в целях

получения возможности вести экономическую деятельность в определенных странах, или получить определенное преимущество в этой деятельности.

Законом о противодействии коррупции п. 6 ст. 1 дается следующее определение коррупции: «коррупция – незаконное использование лицами, занимающими ответственную государственную должность, лицами, уполномоченными на выполнение государственных функций, лицами, приравненными к лицам, уполномоченным на выполнение государственных функций, должностными лицами своих должностных (служебных) полномочий и связанных с ними возможностей в целях получения или извлечения лично или через посредников имущественных (неимущественных) благ и преимуществ для себя либо третьих лиц, а равно подкуп данных лиц путем предоставления благ и преимуществ» [2].

Если дать более короткое и более понятное понятие коррупции для населения то, коррупция – это получение вознаграждения с использованием служебных полномочий от должностных лиц, за незаконные действия, помощь в решении определенного вопроса лица, либо третьих лиц.

Это зло, которому к сожалению, подвержено наше государство. Президент Республики Касым-Жомарт Токаев отметил, что бескомпромиссная борьба с коррупцией является одним из основных приоритетов государственной политики. По его мнению, чтобы установить верховенство закона и построить настоящее правовое государство, прежде всего, нужно искоренить коррупцию [3].

Антикоррупционная политика Республики Казахстан за годы независимости претерпела ряд серьезных изменений, которые соответствуют текущей ситуации и запросов современного общества. На протяжении 30 лет, последовательно менялись подходы к борьбе с коррупцией, а далее к противодействию коррупции. В процессе длительной и кропотливой работы Республика пришла к определенным результатам. Это стало возможным с принятием определенных шагов государством. Большим существенным прорывом стало, принятие Антикоррупционной стратегии Республики Казахстан на 2015-

2025 годы. Данный документ позволил провести реформирование правовой, судебной и правоохранительной системы государства.

В соответствии с антикоррупционной стратегией был осуществлен переход от карательных мер к комплексному подходу в противодействии коррупции, сочетающий в себе меры, превентивного, карательного и образовательного характера. Государство пришло к осознанию, что только одними карательными мерами не победить коррупцию, нужно бороться не с последствиями, а направить основные силы на превенцию, т.к. болезнь легче предупредить, чем лечить.

Серьезным шагом по противодействию коррупции стало принятие 18 ноября 2015 года закона Республики Казахстан «О противодействии коррупции», в котором полностью изменены меры и подходы, расширен круг субъектов противодействия коррупции (ранее, борьбой с коррупцией занимались специализированные органы). В настоящее же время в противодействие коррупции вовлечено практически все население – от простых граждан до предпринимателей и квазигосударственного сектора. Определены новые формы контроля за уровнем коррупции, определения коррупционных рисков во всех сферах жизни, вовлечения гражданского общества в этот процесс.

Одним из направлений антикоррупционной политики является повышение антикоррупционной культуры и правовой грамотности населения.

В соответствии с вышеуказанным законом, формирование антикоррупционной культуры – это деятельность, осуществляемая субъектами противодействия коррупции в пределах своей компетенции по сохранению и укреплению в обществе системы ценностей, отражающей нетерпимость к коррупции [2]. Формирование антикоррупционной культуры населения, одна из основных задач, стоящих перед государством. В первую очередь, это формирование у населения негативного отношения к коррупции во всех ее проявлениях т.е. человек должен отрицать коррупцию не только в форме получения, либо дачи взятки, но и в таких как nepoтизм, продвижение по службе по принципу землячества и кровных связей. Очень часто коррупция проявляется в

поведении людей, когда им необходимо получить определенный ряд услуг (который либо невозможно получить, либо сроки получения большие). В таком случае человек начинает искать выход из сложившейся ситуации и этот выход, как правило незаконный. В связи с этим необходимо развивать антикоррупционное воспитание, которое должно начинаться в семье и продолжаться в дошкольных, школьных, а далее в высших учебных заведениях и в трудовых коллективах. Данная работа должна проводиться планомерно на протяжении всей жизни человека. В антикоррупционное движение вовлечены различные слои населения – это учащиеся, студенты, домохозяйки, предприниматели, государственные служащие и др. Коррупция не должна восприниматься обществом, как возможность легче решить проблему, совмещение дружеских отношений и протекционизма с работой. Коррупционные действия должны осуждаться общественностью. Практически во всех вузах страны, введено изучение дисциплины «Антикоррупционная культура». К примеру, в Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова введена дисциплина «Основы антикоррупционной культуры и противодействие коррупции в ОВД» имеющая ряд тем, напрямую связанных со спецификой дальнейшей профессиональной деятельности курсантов. Многие вузы приняли стандарты Академической честности и объединились в Лигу честности.

Кроме формирования антикоррупционной культуры, данным законом установлен полный запрет на получение подарков государственными служащими в связи с исполнением ими служебных полномочий, введен запрет на работу в непосредственном подчинении близких родственников. Это связано с тем, что работа близких родственников в непосредственном подчинении ведет к серьезным коррупционным рискам по службе и большому соблазну совершить коррупционное правонарушение и остаться безнаказанным. Что противоречит основному принципу правовой системы Республики Казахстан – неотвратимости наказания, за совершенное преступление вне зависимости от пола, расы, финансового и служебного положения. Придерживаясь данного постулата, в 2022 году в

Конституцию Республики Казахстан была введена норма о недопустимости работы близких родственников, действующего Президента на должностях политических государственных служащих, руководителей субъектов квазигосударственного сектора (п. 4 ст. 43) [4]. Эта поправка серьезный шаг и показатель приверженности государства к честной антикоррупционной политике. Принцип неотвратимости наказания, должен содержать не только карательные меры, но и обеспечивать возврат имущества в казну государства и восстанавливать социальную справедливость.

Важной мерой государства является принятие 29 декабря 2015 года единого Этического кодекса государственных служащих, в котором утверждены требования к поведению государственных служащих, как на службе, так и в повседневной жизни.

Кроме того, в закон о противодействии коррупции введен принцип «меритократии» – продвижение по службе в силу своих профессиональных качеств, а не каких-либо других причин, не соответствующих профессионализму сотрудника. На высшестоящую должность государственные служащие претендуют на основе конкурсного отбора. В государственном секторе введен принцип дифференцированной оплаты труда и премирования в зависимости от объема проделанной работы и личных достижений в труде.

В судебном корпусе введена система прозрачности при отборе кадров, а в правоохранительных органах система рекрутинга. Данные системы позволяют управлять всем процессом найма, начиная с момента размещения вакансий и заканчивая выбором наилучших кандидатов на службу. Они помогают отбирать кандидатов на службу более прозрачно, с оценкой деловых, профессиональных и моральных качеств личности, что обеспечивает так называемую «чистоту кадров». В январе 2023 года в дополнение к этическим нормам государственных служащих, были приняты этические нормы сотрудников правоохранительных органов, органов гражданской защиты и государственной фельдшерской службы, где введены специальные принципы несения службы такие как: офи-

церская честь, высокая нравственность, доброжелательность, самодисциплина и гуманность [5]. Акцент на этих понятиях даст возможность проводить кадровый отбор более тщательно и отсеет кандидатов не готовых к принятию на себя столь важных обязательств.

Серьезной мерой противодействия коррупции является введение института «конфликта интересов», закон обязал государственных служащих при малейшем признаке наличия конфликта интересов, сообщать об этом своему руководителю. К примеру, у следователя в производстве находится уголовное дело, по которому потерпевшим проходит близкий родственник. И даже если следователь честно исполняет свои служебные обязанности и не сообщит о данном факте неумышленно и если это выяснится в суде, то такая ситуация может привести к оправдательному приговору и уходу от ответственности преступника.

Республика Казахстан является полноправным участником международного сообщества и ратифицировав в 2008 году Конвенцию ООН против коррупции, Казахстан взял на себя обязательство по формированию в государстве эффективной и скоординированной антикоррупционной политики, обеспечив возможность участия в ней гражданского общества.

Показывая приверженность нашего государства данной Конвенции в Республике в 2 февраля 2022 года была принята Концепция антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022-2026 годы, предыдущая стратегия утратила законную силу.

В соответствии с данной Концепцией проведен анализ текущей ситуации и намечены дальнейшие действия по противодействию коррупции. Основная цель антикоррупционной политики Казахстана – это снижение уровня коррупции и достижение индекса восприятия коррупции Transparency International не ниже 47 баллов.

В настоящее время Республика Казахстан по результатам исследования 2023 года заняла 93 место из 180 стран, улучшив свою позицию на 8 пунктов (2022 г. – 101 место). Казахстан расположился на одной позиции с Индией, Лесото, Мальдивами, набрав 39 баллов (2022 г. – 36 баллов) [6].

Индекс восприятия коррупции – это составной рейтинг, он формируется по совокупности 13 источников путем опроса различных категорий населения, например, предпринимателей, экспертов и т.д. При определении рейтинга Казахстана используются 9 источников (Международный рейтинг конкурентоспособности IMD, Проект «Многообразие демократии», Всемирный экономический форум EOS, Индекс трансформации Фонда Бертельсманна, Рейтинг стран от Economist Intelligence Unit, Рейтинг Freedom House Nations in Transit, Страновой рейтинг рисков Global Insight, Руководство PRS International по страновым рискам, Индекс верховенства закона).

В источниках для определения индекса восприятия коррупции учитываются следующие коррупционные проявления в государственном секторе: взяточничество, нецелевое использование бюджетных средств, преобладающее количество должностных лиц, использующих свое положение для получения личной выгоды и не боящийся ответственности, способность правительства сдерживать уровень коррупции в государственном секторе, чрезмерный уровень бюрократизации, который создает предпосылки для совершения коррупционных правонарушений, назначение на должности вне принципа меритократии, законодательство, устанавливающее требование для государственных служащих о раскрытии доходов и конфликте интересов, защита в законах граждан, сообщающих о фактах коррупции, власть в руках узкого круга людей, уровень доступности информации о деятельности правительства и общественно-политической обстановки.

Важно отметить, что положение Казахстана улучшилось по следующим исследованиям:

Международный рейтинг конкурентоспособности IMD (с 56 до 62 баллов), Проект «Многообразие демократии» (с 18 до 29 баллов), Всемирный экономический форум EOS (с 26 до 30 баллов) [6].

По остальным позициям рейтинг Казахстана остался неизменным.

Одним из целевых индикаторов антикоррупционной политики является снижение «бытовой коррупции». Данный показатель

значительно снижен в различных сферах государственной службы, однако он еще высок в правоохранительной системе. Это связано с тем, что при осуществлении служебных полномочий, сотрудникам не удается избежать непосредственного контакта с гражданами. К примеру, следственно-оперативная группа должна выезжать на место происшествия, где происходит непосредственный контакт с потерпевшими, свидетелями, а в дальнейшем и с преступниками. Нет возможности избежать непосредственного контакта с адвокатом подозреваемого, следственные действия проводятся в присутствии участников уголовного производства. Для снижения этого показателя в органах внутренних дел, системе исполнения наказания введено сплошное видеонаблюдение. Такая мера направлена не только на снижение «бытовой коррупции», но и на обеспечении прав и свобод человека при отправлении уголовного производства. Кроме того, введена трехзвенная модель уголовного процесса, которая направлена не только на защиту прав и свобод человека, но и на снижение коррупционных рисков. Одним из ярких примеров применения цифровизации для снижения уровня «бытовой коррупции» является повсеместное применение системы видеоконтроля «Сергек», которая позволяет исключить прямое взаимодействие нарушителя с сотрудником полиции.

В судебной системе удалось снизить уровень «бытовой коррупции» путем применения автоматизированного распределения дел на рассмотрение, в таможенной службе так же введено автоматизированное распределение очереди автотранспорта для таможенного контроля.

В уголовном законодательстве введено ужесточение наказания за коррупционные правонарушения, но наряду с этой мерой сотрудникам правоохранительных органов был поднят уровень оплаты труда, а также установлена компенсация за аренду и приобретение жилья отдельным категориям сотрудников. Для улучшения материального положения сотрудников правоохранительных органов и снижения коррупционных рисков предлагается компенсацию за аренду и приобретение жилья установить всем категориям сотрудников.

Повсеместно государством получение государственных услуг переводится в цифровой формат, доля электронных государственных услуг в 2020 году составила 90%, уровень удовлетворенности услугополучателей их качеством и доступностью - 75,1% (2018 г. - 72,4%, 2019 г. - 74,8%) [7]. Многие государственные услуги, граждане могут получить либо через портал электронного правительства, отдельные через банковские приложения (получение справок о рождении, смерти, о медицинских учетах, снятие и постановка с регистрационного учета граждан и автомобилей и т.д.).

Создание электронного правительства было необходимо для того, чтобы сделать работу органов власти более эффективной, открытой и доступной для граждан. Раньше каждый государственный орган «жил своей жизнью» и мало соприкасался с остальными, а гражданам приходилось обходить множество инстанций, чтобы собрать всевозможные справки, подтверждения и прочие бумаги. Все это превращало процесс получения одной услуги в бесконечную ходьбу по учреждениям. Теперь с этим покончено, благодаря проектам электронного правительства.

Электронное правительство – это единый механизм взаимодействия государства и граждан, а также государственных органов друг с другом, обеспечивающий их согласованность при помощи информационных технологий. Именно этот механизм позволил сократить очереди в государственные органы, упростить и ускорить получение справок, свидетельств, разрешительных документов и многого другого [8].

Однако с ростом электронных услуг активизировались мошенники, которые с использованием цифровых технологий пытаются выманить из граждан денежные средства. В связи с чем, здесь необходимо усиление работы по профилактике мошенничеств и совершения преступлений в интернет-пространстве, а также усиление защиты личных данных граждан.

Государством введена антикоррупционная экспертиза нормативных правовых актов, что позволило значительно снизить пробелы в праве и коррупционные риски, она позволяет выявить и устранить потенциальные

коррупционные риски и уязвимости в законодательстве. Это значительно помогает создать прозрачные и эффективные правила и процедуры, которые минимизируют возможности коррупции и обеспечивают соблюдение принципов законности, справедливости и честности. Например, в законе не прописаны конкретные сроки по выполнению государственной услуги, это дает возможность государственному служащему не предоставлять услугу длительное время, что может привести к предложению вознаграждения за оказание услуги в кратчайшие сроки. А это уже коррупционное правонарушение.

Принимаемые государством антикоррупционные меры будут не эффективны без вовлечения в противодействие коррупции представителей гражданского общества. Чем сильнее гражданское общество, тем сильнее государство, тем лучше живет народ, тем лучше все сферы жизни страны. В рамках концепции «слышащего государства» введена возможность прямого контакта через различные возможности сети интернет быть на связи с государственными служащими, на портале электронного правительства введена функция «e-Отініш». Гражданам дана возможность участвовать в распределении бюджетных средств, для улучшения условий проживания в населенном пункте (ремонт дорог, благоустройство дворов и т.д.). Кроме того, в целях поддержания принципа открытого и подотчетного государства были созданы пять ресурсов открытых данных – это «Открытые бюджеты», «Открытые НПА», «Открытые данные», «Оценка эффективности государственных органов», «Открытый диалог». Данные интернет-ресурсы позволяют гражданам в режиме онлайн получить всю интересующую информацию.

В рамках платформы «Открытый диалог» граждане имеют возможность задать вопросы государственным служащим об их деятельности, поделиться мнением по тем или иным вопросам, касающихся деятельности государства, сообщить, к примеру, о фактах коррупции или нецелевого использования бюджетных средств, о нарушении этических норм государственного служащего и т.д. Одной из следующих серьезных мер, предпринимаемых государством, по вовлечению

граждан в противодействие коррупции – это мера по поощрению граждан за сообщение о фактах коррупции. Причем получение вознаграждения соответствует пропорционально тяжести совершенного коррупционного правонарушения. Однако при получении информации о совершенном коррупционном правонарушении, необходимо тщательно проверять информацию т.к. желание людей получить материальное вознаграждение за сообщение о преступлении, может породить вал недостоверных сообщений. Здесь играет главную роль правовая грамотность населения и знание об уголовной ответственности за заведомо ложное сообщение о преступлении.

Кроме того, государством обеспечивается на законодательном уровне защита лиц, сообщивших о коррупции. Однако, как нам кажется эта мера не в достаточной мере содержит в себе защищающий механизм, касающийся сообщений о коррупционных правонарушениях в коллективах. Так лица, которые хотели бы сообщить о фактах коррупции в коллективе, боятся это делать, т.к. находятся в непосредственном подчинении и возможно испытывают определенное давление со стороны руководства. Как нам представляется, возможно было бы ввести в законодательство норму, запрещающую увольнять сотрудника, сообщившего о факте коррупции в течении 2-х лет. А также рассматривать вопрос о дисциплинарной ответственности в течении 2-х лет комиссионно. Кроме того, в масштабе всей страны введен проект «Адалдық алаңы», который позволил выстроить каналы взаимодействия государственных органов с гражданским обществом в вопросах предупреждения коррупции на всех уровнях. Кроме того, необходимо на государственном уровне прославлять тех лиц, которые вскрыли коррупционные действия в трудовых коллективах, компания, государственных учреждениях. Это можно было бы осуществить путем освещения историй этих людей СМИ, учредить определенную награду. К примеру, в США, был снят художественный фильм «Серпико», который посвящен американскому полицейскому Фрэнку Серпико, который в конце 60-х, начале 70-х годах боролся с коррупцией и пытался ее выявить в Нью-Йоркском полицейском департаменте. Таким

способом прославляется не только деятельность простых людей по выявлению фактов коррупции, но и подчеркнуть важность их работы, а также укрепить общественное осуждение коррупции.

А отдельных людей вдохновить на аналогичные поступки. Кроме того, необходимо предавать всеобщей огласке факты коррупции и о количестве изъятого имущества у коррупционеров добытого преступным путем, открыто сообщать в СМИ и интернет-платформах сколько возвращено активов в бюджет государства. Можно было бы ввести отчет о том, на какие нужды потрачены возвращенные активы государству от коррупционеров. Для того, чтобы легче было отследить на какие нужды граждан были потрачены средства, изъятые у коррупционеров, такие средства направлять на специальный для этого счет. Более того, дать возможность гражданам на открытых интернет-площадках отслеживать движение денежных средств на этом счете.

Подводя итоги, можно сказать, что, коррупция – это негативное явление, оказывающее влияние на все сферы жизни государства в целом, так и отдельных категорий населения. Она влияет не только на экономическую составляющую, но и в целом на права человека, что противоречит принципу правовой системы Республики Казахстан, где мы утверждаем, что для государства важен в первую очередь, человек, его права и свободы.

На сегодняшний день государством сделано не мало, однако не смотря на принимаемые меры по противодействию коррупции, уровень коррупции в стране все еще находится на высоком уровне. В связи с чем, предлагаем выделить следующие меры по улучшению антикоррупционной ситуации в Республике Казахстан:

1. Введение в трудовое законодательство нормы-запрета на увольнение в течении 2-х лет сотрудника, сообщившем о факте коррупции в коллективе, решение о дисциплинарной ответственности в отношении него принимать комиссионно.

2. Расширить список государственных услуг, получаемых на портале электронного правительства.

3. Для снижения риска получения государственных услуг и денежных средств граждан с помощью портала электронного правительства, при аутентификации личности ввести обязательное использование Face ID, а также активизировать работу по профилактике мошенничеств.

4. Усилить работу по вовлечению гражданского общества в противодействие коррупции путем проведения разъяснительной работы в интернет-пространстве и СМИ по поощрительным мерам за сообщение гражданами о фактах коррупции.

5. Для снижения уровня «бытовой коррупции», увеличить уровень цифровизации и перевода большего процента деятельности государственных служащих в дистанционный формат.

6. Активизировать работу по увеличению правовой грамотности населения в области

антикоррупционного законодательства и проводимой государством политики.

7. Для профилактики совершения коррупционных правонарушений, на государственном уровне создать фильмы прославляющих людей, которые борются с коррупцией в коллективах.

8. Для улучшения материального положения сотрудников правоохранительных органов и снижения коррупционных рисков предлагаем компенсацию за аренду и приобретение жилья установить всем категориям сотрудников.

9. Для обеспечения прозрачности и подотчетности государства при распределении средств, конфискованного у коррупционеров, предлагаем ввести специальный счет для этих целей, с возможностью отслеживания гражданами о поступлениях и расходах с него.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Криминология. М., 1979, с.261. См. также: Бабаев М.М. Социально-культурные процессы и проблемы преступности в советском обществе. - в кн.: Методологические вопросы изучения социальных условий преступности. М., 1979, с.59; Толстых В.И. Образ жизни: понятие, реальность, проблемы. М., 1975. с.162.

2. Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V «О противодействии коррупции» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 01.05.2023 г.) // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=33478302&pos=175;-50#pos=175;-50 (дата обращения 15.04.2024)

3. Глава государства провел совещание по вопросам противодействия коррупции // URL: <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-provel-soveshchanie-po-voprosam-protivodeystviya-korruptcii-1128> (дата обращения 15.04.2024)

4. Конституция Республики Казахстан (принята на республиканском референдуме 30 августа 1995 года) (с изменениями и дополнениями по состоянию на 19.09.2022 г.) // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1005029&pos=405;-57#pos=405;-57 (дата обращения 15.04.2024)

5. Указ Президента Республики Казахстан от 2 января 2023 года № 81 «Об утверждении Этического кодекса сотрудников правоохранительных органов, органов гражданской защиты и государственной фельдъегерской службы Республики Казахстан» (с изменениями и дополнениями от 17.11.2023 г.) // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=32946803 (дата обращения 15.04.2024)

6. Индекс восприятия коррупции 2023 // URL: https://economy.kz/ru/Novosti_instituta/id=6331/arch=2023_114 (дата обращения 15.04.2024)

7. Указ Президента Республики Казахстан от 2 февраля 2022 года № 802 «Об утверждении Концепции антикоррупционной политики Республики Казахстан на 2022 - 2026 годы и внесении изменений в некоторые указы Президента Республики Казахстан» // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2200000802#z381> (дата обращения 15.04.2024)

8. Электронное правительство Республики Казахстан // URL: <https://egov.kz/cms/ru/information/about/help-elektronnoe-pravitelstvo> (дата обращения 15.04.2024)

Авторлар туралы мәліметтер

¹**Баймуханов Ербакыт Мухамедкалиевич** – начальник кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, кандидат политических наук, подполковник полиции.

Баймуханов Ербақыт Мұхамедқалиұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ Б.Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының кәсіби-психологиялық даярлық және ІО басқару кафедрасының бастығы, саяси ғылымдардың кандидаты, полиция подполковнигі.

Bajmuhanov Erbakyt Muhamedkalievich – Head of the Department of Professional Psychological Training and Management of the Department of Internal Affairs of the Karaganda Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after B. Beisenov, Candidate of Political Sciences, police Lieutenant Colonel., e-mail: baimuhanov.e81@mail.ru.

²**Саханова Нелли Талаповна** – начальник кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им.М.Букенбаева, магистр юридических наук, полковник полиции, e-mail:**nelli_uralsk@mail.ru**

Саханова Нелли Талапқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының бастығы, заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі.

Sakhanova Nelli Talapovna – Master of Laws, Head of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Ministry of Internal Affairs, Master of Laws, e-mail: nelli_uralsk@mail.ru.

Губайдуллин Ж.Ж.¹¹Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан
им. М. Букенбаева, г.Актобе, Республика Казахстан

ПОИСК УСТРОЙСТВ НЕЗАКОННОГО СНЯТИЯ ИНФОРМАЦИИ: ВОПРОСЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬНОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ

В данной статье рассматриваются проблемные вопросы такого оперативно-розыскного мероприятия, как поиск устройств незаконного снятия информации. В связи с его спецификой, оно является мало исследованным в науке и практике оперативно-розыскной деятельности. Поэтому углубленный анализ показывает некоторые вопросы законодательной регламентации данного оперативно-розыскного мероприятия. В редакции нормы Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» оно охватывает лишь технические устройства, оставляя за рамками регулирования программные продукты. Между тем, с их помощью совершается все большее количество уголовных правонарушений. С учетом этого, предлагается дополнить редакцию действующего законодательства соответствующей нормой.

Ключевые слова: оперативно-розыскные мероприятия, поиск устройств незаконного снятия информации

ЗАҢСЫЗ АҚПАРАТ АЛУ ҚҰРЫЛҒЫЛАРЫН ІЗДЕУ: ЗАҢНАМАЛЫҚ РЕТТЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұл мақала ақпаратты заңсыз түсіруге арналған құрылғыларды іздеу сияқты жедел-іздістіру әрекеттерінің проблемалық мәселелерін талқылайды. Өзінің ерекшелігіне байланысты жедел-іздістіру қызметінің ғылымы мен тәжірибесінде аз зерттелген. Сондықтан, терең талдау осы жедел-іздістіру қызметін заңнамалық реттеудің кейбір мәселелерін көрсетеді. «Жедел-іздістіру қызметі туралы» ҚР Заңының нормасымен енгізілген өзгертулермен ол тек техникалық құрылғыларды қамтиды, бағдарламалық өнімдерді реттеу шеңберінен тыс қалдырады. Ал, олардың көмегімен қылмыстық құқық бұзушылықтар саны артып келеді. Осыны ескере отырып, қолданыстағы заңнаманы тиісті нормамен толықтыру ұсынылып отыр.

Түйінді сөздер: жедел-іздістіру іс-шаралары, ақпаратты заңсыз алу құрылғыларын іздеу

SEARCH FOR ILLEGAL DATA COLLECTION DEVICES: ISSUES OF LEGISLATIVE REGULATION

This article discusses problematic issues of such operational-search activities as the search for devices for illegally capturing information. Due to its specificity, it is little studied in the science and practice of operational investigative activities. Therefore, an in-depth analysis shows some issues of legislative regulation of this operational-search activity. As amended by the norm of the Law of the Republic of Kazakhstan «On Operational Investigative Activities», it covers only technical devices, leaving software products outside the scope of regulation. Meanwhile, an increasing number of criminal offenses are being committed with their help. Taking this into account, it is proposed to supplement the current legislation with a corresponding norm.

Key words: operational search activities, search for devices for illegal information removal

Поиск устройств незаконного снятия информации является наименее исследованным в научном отношении оперативно-розыскным мероприятием (ОРМ). Видимо, это обусловлено его очень редким проведением

в реальной практике оперативно-розыскной деятельности (ОРД) органов внутренних дел (ОВД).

Как правило, поиск устройств незаконного снятия информации осуществляется в

плановом порядке при проверке служебных помещений, либо в случае внезапно возникших подозрений в их наличии; это происходит при получении соответствующей оперативной информации. Такие мероприятия проходят в рамках обеспечения собственной безопасности (пункт 11) статьи 2 Закона Республики Казахстан «Об оперативно-розыскной деятельности» (Закон РК об ОРД)) [1].

Еще одним основанием поиска устройств незаконного снятия информации может быть обращение какой-либо организации за содействием в защите коммерческой тайны, которой нанесен или мог быть нанесен ущерб (пункт 8) статьи 2 Закона РК об ОРД) [1].

Но такие случаи тоже очень редки; практика по ним в достаточной мере не разработана.

По мнению М.П. Сысалова, поиск устройств незаконного снятия информации направлен на обнаружение незаконно используемых (с точки зрения законодательства Республики Казахстан) средств ауди-, видеонаблюдения, прослушивания и записи переговоров, ведущихся с телефонов и других переговорных устройств, снятия информации с технических каналов связи, компьютеров, компьютерных систем и т.д. Законное использование таких средств в ходе специальных ОРМ разрешается только органам, осуществляющим ОРД при наличии предусмотренных Законом оснований и соблюдении соответствующих условий, в частности получении санкции прокурора.

В то же время известно, что иностранные спецслужбы, организации и отдельные лица Республики Казахстан в преступных и других целях довольно широко незаконно используют устройства снятия информации, в том числе и по объектам, задача информационной и другой защиты которых стоит перед органами, осуществляющими ОРД. В зависимости от решаемых задач мероприятие может проводиться гласно и негласно [2].

Гласная форма данного ОРМ может иметь место в вышеуказанных случаях открытого его проведения по собственной инициативе или по обращению коммерческих организаций.

Что касается негласного поиска устройств незаконного снятия информации, то в организационном и тактическом плане прежде всего возникает вопрос: каким образом правомерно осуществлять данное общее ОРМ втайне от собственников (владельцев) помещения, и не приобретает ли оно в таком случае статус специального, для которого обязательная санкция прокурора?

Действующее законодательство и подзаконные акты ответа на это вопрос не дают.

Следует отметить, что в некоторых соседних странах подобного ОРМ вообще нету в перечне – в России и Беларуси. Аналогичное мероприятие закреплено в Законе Кыргызской Республики «Об оперативно-розыскной деятельности», где оно называется «поиск технических средств незаконного снятия информации» (пункт 18) статьи 7), но в понятийном аппарате (статья 2) его дефиниция не дается [3].

Поэтому для уяснения сущности поиска устройств незаконного снятия информации необходимо знать, о каких из них идет речь.

Такие устройства (средства) делятся на несколько видов в зависимости от их функциональности:

1) устройства для получения и регистрации акустической информации. Они бывают активные и пассивные. Активные – радиомикрофоны, радиостетоскопы, оптоэлектронные стетоскопы, микрофоны и передатчики. Пассивные – направленные микрофоны, диктофоны, средства повышения разборчивости речи;

2) устройства визуального наблюдения и документирования – специальные наблюдательные приборы, приборы ночного видения, скрытые фото- и видеокамеры со «зрачками» малого диаметра;

3) устройства прослушивания телефонных переговоров с контактным подключением либо бесконтактными датчиками (сенсорами);

4) устройства перехвата и регистрации информации с технических каналов связи – средства радиомониторинга, перехвата каналов сотовой связи, проводных сетей, служебных коммуникаций и каналов межкомпьютерной связи;

5) устройства контроля почтовых сообщений и отправок – инструменты для вскрытия конвертов (упаковок) и их последующего восстановления, технические (оптоэлектронные) средства преодоления конвертовой защиты, маркерная техника;

6) устройства проникновения и обследования помещений, транспортных средств и других объектов – комплексы диагностики запирающих устройств и их преодоления;

7) устройства контроля за перемещением транспортных средств и других объектов – специальные радиомаяки;

8) устройства получения (изменения, уничтожения) информации с технических средств ее хранения, обработки и передачи – специальные сигнальные радиопередатчики, средства анализа излучений компьютеров; средства для экспресс-копирования информации с дисков или разрушение (уничтожение) её [4].

Как видно, спектр технических средств, предназначенных для негласного получения информации, достаточно широк. Какие-то из них используются широко, другие – в единичных случаях, но всех их объединяет одно общее свойство – они являются физическими устройствами, изготовленными из металла, пластика, стекла и т.д.

В то же время, в нынешний век динамичного развития новых информационных технологий незаконное снятие (доступ) информации может осуществляться и без наличия таких специальных устройств, оборот которых серьезно ограничен соответствующими государственными органами. Достаточно иметь обычный компьютер (ноутбук), смартфон, на которых имеются особые программные продукты, предназначенные именно для доступа, снятия или перехвата информации с любых электронных гаджетов, принадлежащих интересующему лицу или его окружению.

Здесь главную роль сыграл переход общества от использования наличных денежных средств к электронным средствам платежа и способам бесконтактной оплаты. Исходя из этого, злоумышленники успешно перешли в информационное пространство и ежедневно разрабатывают новые способы

обмана населения с использованием информационных технологий [5].

Тем более, что современное многообразие различных программных продуктов создают благоприятные условия для их адаптации под криминальную деятельность.

Например, специализированные диагностические программы дают возможность «слушать» сетевой трафик и анализировать его на уровне единиц передачи отдельных протоколов. Они называются анализаторами трафика, на профессиональном жаргоне – сниферами [6].

При этом, современные программы могут делать это даже в защищенных сегментах Интернета, в том числе таких, как Darknet («темный интернет»), в котором пользователи считаются анонимными.

В этой сети каждый участник может предоставить свои вычислительные ресурсы для организации Node-сервера – узлового элемента сети, который выполняет функцию посредника в информационном обмене. В Darknet существует два типа узлов: промежуточные и выходные (exit node). Последние являются крайним звеном в операции расшифровки трафика и представляют собой конечную точку, которая может стать каналом получения необходимой информации [7].

При этом различают пассивную и активную систему мониторинга интернет-ресурсов. При пассивной системе на своем компьютере осуществляется вход в Darknet и он запускается как TOR-сервер; после этого необходимо дождаться завершения процедуры загрузки своих координат на сервер директорий – это поможет «заявить» о себе всем участникам Darknet. После того, как через компьютер (действующий как выходной узел) начнет проходить трафик TOR-пользователей, запускается анализатор трафика (снифер), например, программа tshark, которая мониторит проходящий поток информации и записывает его в специальный файл [7].

Суть активной системы заключается в том, чтобы с помощью перехвата трафика организовать посреднический узел на чужом компьютере и управлять им: перенаправлять пользователя на подконтрольный ресурс,

корректировать содержимое потока информации либо организовать утечку каких-либо сведений из браузера клиента. Это принцип так называемой MITM-атаки [7].

Смысл MITM-атаки (англ. Man-in-the-middle, *Человек посередине*) заключается в том, что трафик пропускается «через себя» и таким образом получают все отправляемые пользователем данные (логин, пароль, ПИН-код и т.п.) [8].

В криминальной деятельности перехват и анализ трафика является основой почти половины всех методов совершения преступлений [9, с. 121].

Помимо незаконного доступа к интернет-трафику, злоумышленниками активно используется перехват мобильной связи, осуществляемый также с помощью специальных программ.

Так, с помощью программы Stagefright хакеры в 2015 году взломали почти миллиард устройств на Android по всему миру. Взломщики могли отслеживать местоположение и банковские счета владельцев устройств и дистанционно активировать их микрофон и камеру [10].

Очевидно, что в настоящее время незаконное снятие (перехват) информации приобрело характер высокотехнологичной криминальной деятельности со сформировавшимися методами и способами, включающими в себя как специальные устройства (технические средства), так и программные продукты, которые могут применяться как в комплексе, так и отдельно.

Перехват трафика может осуществляться с помощью кейлогеров (keyloggers). Это устройства (программные или аппаратные) для перехвата сигналов с клавиатуры, то есть для записи последовательности нажатых пользователем клавиш.

Большинство паролей набирается с клавиатуры. С нее же вводится большая часть переписки, персональных данных и иной информации, которая может интересоваться. Поэтому сбор информации о нажатых клавишах является перспективным инструментом для проведения ОРМ. Кейлогер можно отнести к устройствам двойного назначения. У него есть ряд легальных применений: отслеживание владельцем случаев

несанкционированного использования его собственного компьютера, архивирование информации пользователя на случай ее утраты при сбоях. Тем не менее, основным предназначением кейлогеров является скрытое (негласное) получение информации [9, с. 191].

Аппаратные кейлогеры выполнены в виде переходника, который вставляется в разрыв клавиатурного кабеля. Бывают устройства, которые встроены непосредственно в клавиатуру. Современный кейлогер имеет встроенную память на сотни килобайт или несколько мегабайт, собранную информацию хранит в зашифрованном виде. Взаимодействие с «хозяином» обычно строится на том же самом интерфейсе, то есть при помощи клавиатуры, в которую он включен. Программные кейлогеры выполнены по технологиям, используемым в троянских программах. Большинство программных кейлогеров могут быть признаны вредоносными программами, поскольку приспособлены для скрытного внедрения и незаметной для пользователя работы. Многие программные кейлогеры имеют дополнительные функции – запись движений мыши и снятие скриншотов [9, с. 192].

Таким образом, обобщая изложенную выше тематику незаконного снятия (перехвата) информации, можно сделать обоснованный вывод о том, что действующие нормы Закона РК об ОРД, криминализируя использование устройств (технических средств) для этих целей, не охватывают обширную сферу специальных программных продуктов, которые могут использоваться для таких же целей.

С учетом изложенного, предлагается дополнить рассматриваемый подпункт 13) пункта 2 статьи 11 Закона РК об ОРД и изложить его в следующей редакции:

«13) поиск устройств **и программ** незаконного снятия (**перехвата**) информации;».

На наш взгляд, такой подход расширит границы тактической активности оперативных подразделений органов-субъектов ОРД и будет отвечать современным реалиям информационных процессов

Список использованных источников:

1. Закон Республики Казахстан от 15 сентября 1994 года № 154-ХІІІ «Об оперативно-розыскной деятельности». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z940004000_ (дата открытия 21.03.2024 г.).
2. Сысалов М.П. Основы оперативно-розыскной деятельности: Учебник. – Алматы: Юридическая литература, 2006. – 338 с. – С. 169.
3. Закон Кыргызской Республики от 16 октября 1998 года № 131 «Об оперативно-розыскной деятельности». – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: [http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/138#:~:text=\(дата открытия 22.03.2024 г.\)](http://cbd.minjust.gov.kg/act/view/ru-ru/138#:~:text=(дата%20открытия%2022.03.2024%20г.)).
4. Средства негласного получения информации. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: https://cyclopedia.ifcg.ru/wiki/Средства_негласного_получения_информации (дата открытия 23.03.2024 г.).
5. Ущекин С.Н., Степанов Г.И. Некоторые неблагоприятные факторы в борьбе с преступлениями в сфере IT-технологий // Вестник Актыбинского юридического института МВД РК им. М. Букенбаева. – № 3(8). – Актобе, 2022. – С. 104.
6. Анализ сетевого трафика на сервере при помощи tshark. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://blog.selectel.ru/analiz-setevogo-trafika-na-servere-pri-pomoshhi-tshark/> (дата открытия 23.03.2024 г.).
7. Система мониторинга onion-доменов. Снимаем выходную ноду Tor'a и анализируем получившийся контент. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://habr.com/ru/company/haker/blog/244485/> (дата открытия 23.03.2024 г.).
8. MITM-атака (атака «человек посередине»). – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://encyclopedia.kaspersky.ru/glossary/man-in-the-middle-attack/> (дата открытия 23.03.2024 г.).
9. Федотов Н.Н. Форензика – компьютерная криминалистика. – М.: Юридический мир, 2007. – 418 с. – С. 121.
10. Будущее преступлений. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://apparat.cc/world/future-crimes/> (дата открытия 23.03.2024 г.).

Сведения об авторе

Губайдуллин Жумагельды Жубандыкович – начальник кафедры организации безопасности на объектах транспорта Актыбинского юридического института МВД РК имени М.Букенбаева, E-mail: zhumagub@mail.ru, +7-775-345-99-06

Губайдуллин Жумагельді Жұбандықұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Көлік объектілерінде қауіпсіздікті ұйымдастыру кафедрасының бастығы, E-mail: zhumagub@mail.ru, +7-775-345-99-06

Zhumageldy Zh. Gubaydullin – Head of the Department of Security Organization at Transport Facilities of Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev, E-mail: zhumagub@mail.ru, +7-775-345-99-06

Досжанова А.Б.¹

¹Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасы жанындағы
Құқық қорғау органдары академиясы, Қосшы қ., Қазақстан Республикасы.

ЦИФРЛЫҚ БИЛБОРДТАР: ЖАСӨСПІМДЕР ҚЫЛМЫСТАРЫНА ЖӘНЕ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРҒА ҚАЗАҚСТАНДЫҚ КӨЗҚАРАС

Мақалада соңғы жылдардағы жақсартуларға қарамастан, Қазақстандағы жасөспірімдер қылмысымен байланысты заманауи сын-қатерлер талданады. Автор Бас прокуратураның Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті бөлген 2018-2023 жылдар аралығындағы балалар қылмысының динамикасы туралы деректерді пайдаланады. Әлеуметтік медиа мониторингі және цифрлық қауіпсіздік сияқты стратегиялардың тиімділігіне баса назар аудара отырып, қылмыстың өсуінің алдын алудағы ақпараттық-коммуникациялық технологиялардың (АКТ) рөліне ерекше назар аударылады. Мақалада сондай-ақ осы салада АКТ-ны қолданудың жаһандық тәжірибесі қарастырылады, оның ішінде әртүрлі елдердің мысалдары жасанды интеллектті пайдалану кезінде этика мен деректердің құпиялылығының маңыздылығын көрсетеді. Қорытындылай келе, автор кәметке толмағандар қылмысымен күресу үшін АКТ мен жасанды интеллектті пайдаланудың келешегін атап көрсетеді және теңгерімді заңнамалық тәсілге шақырады.

Түйінді сөздер: қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологиялар, адамдарды тану жүйесі, онлайн-платформа, үлкен деректер, жасанды интеллект, нейрожелілер, жасанды интеллект интеграциясы, электрондық коммуникация, цифрлық қауіпсіздік.

ЦИФРОВЫЕ РЕКЛАМНЫЕ ЩИТЫ: К ПОДРОСТКОВЫМ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ И КАЗАХСТАНСКИЙ ПОДХОД К ИНФОРМАЦИОННЫМ ТЕХНОЛОГИЯМ

Статья анализирует современные вызовы, связанные с детской преступностью в Казахстане, несмотря на улучшения в последние годы. Автор использует данные о динамике детской преступности с 2018 по 2023 год, выделенные Комитетом по правовой статистике и специальными учетами Генеральной прокуратуры. Особое внимание уделяется роли информационно-коммуникационных технологий (ИКТ) в предотвращении роста преступности, с фокусом на эффективности стратегий, таких как мониторинг социальных сетей и обеспечение цифровой безопасности. Статья также рассматривает мировой опыт применения ИКТ в этой области, включая примеры из различных стран, подчеркивая важность этики и конфиденциальности данных при использовании искусственного интеллекта. Завершая, автор выделяет перспективы использования ИКТ и искусственного интеллекта для борьбы с детской преступностью и призывают к сбалансированному законодательному подходу.

Ключевые слова: современные информационно-коммуникационные технологии, система распознавания человека, онлайн-платформа, большие данные, искусственный интеллект, нейронные сети, интеграция искусственного интеллекта, электронная коммуникация, цифровая безопасность.

DIGITAL BILLBOARDS: TO TEEN CRIMES KAZAKHSTAN'S APPROACH TO INFORMATION TECHNOLOGIES

The article analyzes modern challenges associated with child crime in Kazakhstan, despite improvements in recent years. The authors use data on the dynamics of child crime from 2018 to 2023, allocated by the Committee on Legal Statistics and special records of the Prosecutor General's Office. Particular attention is paid to the role of information and communications technology (ICT) in preventing

the rise of crime, with a focus on the effectiveness of strategies such as social media monitoring and digital security. The article also reviews global experience in the use of ICT in this area, including examples from various countries, highlighting the importance of ethics and data privacy when using artificial intelligence. In conclusion, the authors highlight the prospects for using ICT and artificial intelligence to combat child crime and call for a balanced legislative approach.

Key words: modern information and communication technologies, human recognition system, online platform, Big Data, artificial intelligence, neural networks, integration of artificial intelligence, electronic communication, digital security.

Қазақстандағы жасөспірімдер қылмысы проблемасы, кейбір оң үрдістерге қарамастан, өзекті болып қалып отыр және қоғам мен құқық қорғау органдары тарапынан елеулі назар аударуды талап етеді. Соңғы жылдары елде балалар қылмысының өзгермелі төмендеуі байқалады, алайда кәмелетке толмағандар әлі де құқық бұзушылыққа әкеп соғуы мүмкін азаптаулар мен сын-қатерлерге ұшырайды. Бұл қазіргі жағдайды егжей-тегжейлі талдау ғана емес, сонымен қатар осы құбылыстың түбірімен белсенді күресу қажеттігін атап көрсетеді.

Қазақстан Республикасы Бас прокуратурасының Құқықтық статистика және арнайы есепке алу жөніндегі комитеті ұсынған деректер соңғы 6 жыл ішінде балалар қылмысының ауыспалы динамикасын растайды. 2018-2021 жылдар аралығында кәмелетке толмағандар жасаған қылмыстардың саны 2417-ден 1227-ге дейін (-49,2%) тұрақты төмендеген. Алайда, 2022 жылы олардың 9,5% өсімі байқалады (1227-ден 1344-ке дейін). Мұндай динамика 2023 жылы да сақталып отыр, онда 9 ай ішінде өткен жылғы 823-ке қарсы 904 құқық бұзушылық тіркелген (+ 9,8%). Бұл фактілер кәмелетке толмағандар қылмысының ұлғаюын болдырмау үшін одан әрі талдау мен тиімді шаралар қабылдаудың маңыздылығын атап көрсетеді [1].

Аталған санаттағы қылмыстар кәмелетке толмағандардың жеке дамуына зиян келтіріп қана қоймай, жалпы қоғамға елеулі әсер етеді. Осыдан балалар қылмысын болдырмау және қысқарту жөніндегі шараларды нығайтудың шұғыл қажеттілігі туындайды.

Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің жыл сайынғы халыққа жолдауында интернет және телефон

алаяқтығына, сондай-ақ құқық қорғау органдарына осындай қауіп-қатерлерді анықтау және бейтараптандыру бойынша ақпараттық-талдау жұмыстарын күшейту қажеттігіне ерекше назар аудару керектігін атап өтті [2].

Балалар қылмысына қарсы күрестің тиімді стратегиясы қазіргі заманғы ақпараттық-коммуникациялық технологияларды енгізуді талап етеді. Полиция аталған технологияларды әлеуетті жағдайлар туралы ақпаратты жинау және талдау үшін, сондай-ақ құқық қорғау органдары мен әлеуметтік қызметтер арасындағы өзара іс-қимылды жақсарту үшін белсенді пайдалануы тиіс.

Әлеуметтік желілер мен басқа да онлайн-платформалардың мониторингі де қатер-лерді анықтау мен құқық бұзушылықтың алдын алудағы негізгі құрал болуы мүмкін. Цифрлық ақпаратпен жұмыс істеудің соңғы технологияларының қарқынды дамуы, ақпараттық-коммуникациялық инфрақұрылымның өмірдің барлық саласына енуі, әртүрлі ақпараттың экспоненциалды өсуі жеке ғылыми бағыттың пайда болуына және қалыптасуына оның ішінде үлкен деректермен (Big Data) жұмыс істеу әдістері мен құралдарын жасөспірімдер қылмыстарын алдын алу, ашу және тергеуде тиімді қолдануға мүмкіндік береді.

Қазіргі уақытта жеке тұлғаны анықтау және сәйкестендіру үшін генетикалық тестілеу саласындағы зерттеулер ғалымдардың үлкен деректермен жұмыс істеу әдістерін қолдануға биологиялық іздер негізінде этногеографиялық шығу тегін, жасын, жынысын, сыртқы түрін, популяциясының тиістілігін, психо-эмоционалдық жағдайын, ДНҚ-ның интравитальді модификациясын және жиі кездесетін ауруларға бейімділігін анықтау

әдістерін әзірлеу деңгейіне жетуге дейін пайдалануға болады [3].

Ақпараттық технологиялар компьютерлік техника және өзге де жоғары технологиялар, коммуникацияның жаңа құралдары, бағдарламалық қамтамасыз ету және практикалық тәжірибе саласындағы қазіргі заманғы жетістіктерді негізге ала отырып және ұтымды пайдалана отырып, адам өмірі мен қазіргі заманғы қоғамның барлық салаларында уақыт, еңбек, энергия және материалдық ресурстардың шығындарын азайту үшін ақпараттық процесті тиімді ұйымдастыру жөніндегі міндеттерді шешуге арналған.

Кез келген қызмет саласында үлкен деректерді пайдаланудың жалпы мойындалған артықшылықтарына қарамастан, біздің елде олардың әлеуеті телекоммуникация, сақтандыру және қаржы секторларында кеңінен қолданыла пайдаланылады.

Криминалистика бойынша бар ғылыми жұмыстардың мониторингі бұл ғылымда, қылмысты тергеу және криминалистикалық қызметте үлкен деректерді пайдалануға тиісті көңіл бөлінбейтінін көрсетті.

Ақпараттық технологиялар өзара іс-қимыл жасайды және көбінесе құрамдас бөлігі қызмет көрсету саласына, басқару саласына, өнеркәсіптік өндіріске, әлеуметтік процестерге кіреді [4].

Бүгінгі таңда қоғамдық қатынастарды дамытумен қатар технологиялық прогрестің қарқынды ілгерілеуі байқалады. Бұл процеске құқық қорғау қызметін қоса алғанда, қоғамдық өмірдің барлық салаларын іс жүзінде қамтитын ақпараттық-коммуникациялық технологиялар айтарлықтай әсер етеді.

Қазақстан Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің жыл сайынғы халыққа жолдауында республика ІТ-елге айналуы тиіс екенін атап өтті [5], сондай-ақ 2023 жылдың қазан айында ІТ-форумдардың бірінде сөйлеген сөзінде елімізде ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту жөніндегі міндеттер туралы атап өтті. Мемлекет басшысының айтуынша, елімізде жасанды зияткерлікті дамытудың қолданылу саласын, міндеттері мен

құралдарын айқындайтын стратегиялық құжат қабылданады [6].

2023 жылдың шілдесінде Global CIO порталы қазақстандық АТ нарығына арналған және түрлі салалардың цифрлық трансформациясының ерекшеліктері бойынша дайындалған зерттеуді жариялады.

Есеп авторларының айтуынша, 2022 жылы Қазақстан цифрлық жағынан ең дамыған 30 елдің қатарына енді. Әлемдік рейтингте Қазақстан Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту индексіне 51-орында, Желілік дайындық индексіне 58-орында тұр. 2025 жылға қарай Қазақстан үкіметі БҰҰ Электрондық үкіметті дамыту индексіне 20 үздік елдің қатарына және Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды дамыту индексі бойынша 40 үздік елдің қатарына кіруді жоспарлап отыр [7].

Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар ауқымды деректер базасын құрады, бұл қажетті ақпаратты жедел іздестіруді және талдауды қамтамасыз етеді.

Қылмыстарды анықтау мен болдырмауда ақпараттық технологиялар мен жасанды интеллект пайдаланудың тиімділігін көрсететін әлемдік тәжірибелерде көптеген нақты мысалдар бар.

Мысалы, Қытай полициясы қылмыс жасады деген күдіктілерді ұстау үшін адамдарды тану жүйесін тиімді пайдалануда:

- 2017 жылдың тамыз айында Циндаодағы сыра фестивалінде Шаньдун полициясы 25 күдіктіні тұтқындаған, олардың біреуі 10 жыл бойы полициядан жасырынған.

- 2018 жылдың наурыз айында Чжэнчжоу қаласындағы теміржол станциясында полиция балаларды ұрлап, ЖКО орнынан қашып кетті және жалған құжаттарды пайдаланды деген күдікпен 33 адамды ұстады. Бұл жағдайда полицейлер беттерін тануға мүмкіндік беретін құрылғысы бар арнайы көзілдіріктерді пайдаланды.

АҚШ-та 2019 жылы генетикалық генеалогиялық іздеу жүйесі GEDmatch пайдаланылған сериялық кісі өлтіруші ашылды, ол ДНК-профильдерін ата-тегінің дерекқорымен салыстырады.

2020 жылы Ресейде бюджет қаражатын ұрлаған күдікті қылмыстың басқа қатысушыларымен байланысын анықтаған «Криминалист» жүйесінің арқасында ұсталды.

Мәскеу метросында 01.09.2021 жылдан бастап 25.01.2022 жылға дейін «Сфера» полицияға 2788 қылмыскерді ұстауға көмектесті, 400-ден астам адам, соның ішінде 96 бала хабарсыз кеткен.

Нақты уақытта қылмыстың алдын алу үшін жасанды интеллект пайдаланудың табысты тәжірибесі бар.

Жапонияда жасаушылар нейрожүйені супермаркеттердегі адамдардың күдікті мінез-құлқын тануға үйретті, бұл дүкен ұрлығы пайызын айтарлықтай төмендетті. Қылмысқа қарсы күресте нейрожелілерді пайдаланудың әлемдік тәжірибесі белгілі бір жерлерде және белгілі бір уақыт аралығында бұзушылықтар туралы тарихи деректерді талдау негізінде қылмыс жасау ықтималдығын болжайтын PredPol (Predictive Policing) жүйесіне сүйенеді. Басқа алгоритм – COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions) – сотталушылар мен сотталушылардың түрлі факторларды талдау негізінде қайталану қаупін бағалайды. Бағдарлама атыс қаруынан оқ атуды анықтайды және оқиға орнын анықтайды.

Ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолдану бүгінде қылмыстарды тергеуге байланысты көптеген проблемалар үшін тиімді шешімдер береді:

Қазіргі заманғы технологиялардың ықпалдасуы қылмыстық істер бойынша уақытша шектеулерді төмендете отырып және жүйенің жалпы жеделдігін арттыра отырып, сот талқылауы процестерін жеделдетуге мүмкіндік береді.

1. Желідегі мониторинг кәметке толмағандардың интернеттегі белсенділігін бақылауға мүмкіндік береді.

2. Цифрлық қауіпсіздік: балаларды жағымсыз контент пен байланыстардан қорғау үшін, сондай-ақ желіде өткізілетін уақытты бақылау үшін құралдар ұсынады.

3. Электрондық коммуникация: электрондық хат алмасуды оңай анықтауға

және талдауға мүмкіндік береді, бұл тергеуде маңызды болуы мүмкін.

4. Бейнебақылау жүйелері: балалар қауіп төнуі мүмкін оқу орындарында және басқа да орындарда қауіпсіздікті қамтамасыз етуге көмектеседі.

Қорытындысында кәметке толмағандар жасаған қылмыстардың алдын алу, ашу және тергеу саласында ақпараттық-коммуникациялық технологияларды пайдаланудың стратегиялық маңызы бар екенін атап өтуге болады. Технологиялар балалардың желідегі белсенділігін тиімді мониторингілеуге және бақылауға, олардың цифрлық қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, сондай-ақ әлеуетті қауіп-қатерлерге жеделден қою үшін құралдар ұсынуға мүмкіндік береді. Алайда, бұл технологияларды енгізу қауіпсіздік пен жеке деректерді қорғау арасындағы теңгерімді қамтамасыз ету үшін тиісті заңнамалық реттеумен сүйемелденуі тиіс. Мұндай кешенді тәсіл кәметке толмағандардың сандық кеңістіктегі мүдделерін тиімді қорғауға, олардың әлауқаты мен қауіпсіз дамуына жәрдемдесуге көмектеседі.

Кәметке толмағандардың қылмыстарына қарсы күрес бағытында нейрожелілер мен жасанды интеллект интеграциясы қоғамдағы теріс құбылыстарды анықтау және болдырмау үшін тиімді тәсіл болып табылады. Нейрожелілердің деректерді талдауға және құқыққа қайшы мінез-құлқын заңдылықтарын анықтауға қосқан елеулі үлесін ескере отырып, мұндай технологияларды қолдану кәметке толмағандар жасаған қылмыстарға қарсы күрестің тиімділігін айтарлықтай арттыруы мүмкін.

Осы салада жасанды интеллект пайдаланудың ағымдағы тәжірибесі әлі даму сатысында екенін және тиісті технологияларды енгізу этика, ашықтық және деректердің құпиялылығын қорғау мәселелерін мұқият қарауды талап ететінін атап өту қажет. Кәметке толмағандардың қылмыстарына қарсы күрес саласында жасанды интеллект қолдануды реттеу және нормативтік бекіту технологияларды табысты интеграциялаудың негізгі элементіне айналады және қоғам мүдделері мен

жеке адамның құқықтарын қорғауға теңдестірілген тәсілді қамтамасыз етеді.

Келешекте, ақпараттық-коммуникациялық технологияларды одан әрі жетілдіре отырып және кәмелетке толмағандардың қылмыстарына қарсы күресте жасанды интеллект пайдалану үшін тиісті заңнамалық

іргетас құра отырып, құқық бұзушылықтың алдын алудың тиімді құралы ғана емес, сондай-ақ жас ұрпақтың қауіпсіздігі мен құқықтары мен мүдделерін қорғауды қамтамасыз етудің маңызды компоненті болады.

Список использованных источников:

1. Комитет по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан. Сайт: <https://www.gov.kz/memleket/entities/pravstat?lang=kk>.
2. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Справедливое государство. Единая нация. Благополучное общество» 1 сентября 2022 года.
3. Научно-техническая программа Союзного государства на 2017–2021 годы «Разработка инновационных геногеографических и геномных технологий идентификации личности и индивидуальных особенностей человека на основе изучения генофондов регионов Союзного государства». URL: <https://www.postkomsg.com/programs/208833/> (дата обращения: 18.10.2018).
4. Информационные процессы в различных сферах деятельности // Сайт о коммуникативных процессах Архивная копия от 2 ноября 2014 на Wayback Machine.
5. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана «Экономический курс Справедливого Казахстана» 1 сентября 2023 года.
6. Официальный сайт Президента Республики Казахстан. <https://www.akorda.kz/ru/glava-gosudarstva-prinyal-uchastie-v-mezhdunarodnom-forume-digital-bridge-2023-1294242>.
7. Портал Global CIO. Исследование: Цифровая трансформация Казахстана. <https://globalcio.ru/discussion/33708/>.

Сведения об авторе

¹*Досжанова Айтолқын Бұғыбайқызы* – Қазақстан Республикасы Бас Прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясының докторанты, полиция подполковнигі.

Досжанова Айтолқын Бұғыбаевна – докторант Академии правоохранительных органов при Генеральной Прокуратуре Республики Казахстан, подполковник полиции.

Doszhanova Aitolkyn Bugybaevna – is a doctoral student at the Academy of Law Enforcement Agencies at the Prosecutor General's Office of the Republic of Kazakhstan, a police lieutenant colonel.

Жумабаева Г.А.¹¹*Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, Актюбе, Республика Казахстан.*

ПРОФИЛАКТИКА КОРРУПЦИИ СРЕДИ СОТРУДНИКОВ ПАТРУЛЬНОЙ ПОЛИЦИИ

Возникновение коррупции имеет определенную социальную среду, как и любое другое уголовно наказуемое деяние. В данной статье коррупция рассматривается как явление, затрагивающее все сферы общества и государства.

Ключевые слова: сотрудник патрульной полиции, антикоррупционная культура, уголовной кодекс.

ПАТРУЛЬДІК ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІ АРАСЫНДА СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ

Сыбайлас жемқорлықтың пайда болуы кез келген басқа қылмыстық жазаланатын іс-әрекет сияқты белгілі бір әлеуметтік ортаға ие. Берілген мақалада сыбайлас жемқорлық қоғам мен мемлекеттің барлық салаларына әсер ететін құбылыс ретінде қарастырылады.

Түйінді сөздер: патрульдік полиция қызметкері, сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет, Қылмыстық кодекс.

PREVENTION OF CORRUPTION AMONG PATROL POLICE OFFICERS

The emergence of corruption has a certain social environment, like any other criminally punishable act. In this article, corruption is considered as a phenomenon affecting all spheres of society and the state.

Key words: patrol police officer, anti-corruption culture, criminal code.

Коррупция – с латинского (corruption подкуп, порча) термин, обозначающий, обычно, использование должностным лицом своих властных полномочий и доверенных ему прав.

В том числе, и сотрудников патрульной полиции. Одними из существенных мер профилактики коррупции среди сотрудников патрульной полиции является не только привлечение к уголовной и административной ответственности, но также меры, изложенные в законе о противодействии коррупции в Республике Казахстан от 18 ноября 2015 года. В статье 6 данного закона разработана целая система мер профилактики коррупционных правонарушений. Одной из таких существенных мер борьбы с коррупцией является формирование антикоррупционной культуры. Антикоррупционная культура включает в себя нетерпимость к фактам коррупции. Данный метод только тогда будет эффективно действовать, если в него будет

вовлечена вся общественность, общественные, и неправительственные организации, государство. По сведениям статистики, количество сотрудников патрульной полиции по областям за 2023 год, привлечённых к уголовной ответственности, следующая: г. Астана – 65, Акмолинская область – 31, г. Алматы – 35, Абайская область – 2, Алматинская область – 35, Актюбинская область – 35, Атырауская область – 1, по ВКО случаев привлечения к уголовной ответственности не зафиксировано. Жамбылская область – 21, Жетысуйская область – 34, ЗКО – 4, Каргандинская область – 32, Костанайская область – 44, Кызлординская область – 11, Мангистауская область – 3, Павлодарская область – 3, СКО – 21, Туркестанская область – 16, Улытауская область – 2, г. Шымкент – 31. Опираясь на сведения статистики можно сделать следующие выводы: первое – факты коррупции в рядах патрульной полиции есть, второй вывод – борьба с коррупционными

правонарушениями в рядах сотрудников патрульной полиции ведётся эффективно. Третий вывод – уголовная ответственность должна быть не единственной мерой предупреждения и предотвращения коррупционных правонарушений. В этой связи необходимо ужесточить уголовное, административное законодательство.

В Уголовном кодексе одной из существующих мер наказания за коррупционные преступления является конфискация имущества с запретом занимать государственные должности пожизненно. Также назначение суммы штрафа равной сумме полученной взятки. Данные виды наказаний изложены в статьях 366, 367 Уголовного кодекса Республики Казахстан.

В сторону ужесточения наказания за Коррупционные преступления следует увеличить сроки лишения свободы в 1 пунктах данных статей. В Кодексе РК Об административных правонарушениях Статья 676. РК говорится о мере наказания в виде штрафа в размере двухсотмесячных расчётных показателей. Как вариант возможного ужесточения законодательства в сфере административных правонарушений за коррупционные правонарушения, рекомендуется увеличить штрафные санкции за факты коррупции, особенно, в сфере государственной службы.

Также необходимо ужесточить правила отбора на государственную службу лиц желающих занять ответственные вакантные должности. Повышать правовую культуру сотрудников правоохранительных органов в сфере законодательства о противодействии Коррупции Республики Казахстан. Проводить открытые судебные процессы лиц осуждённых за коррупционные преступления с привлечением сотрудников патрульной полиции. В качестве меры профилактики коррупционных правонарушений. Кроме этого, необходимо опираться на международный опыт борьбы с коррупцией. Усилить взаимодействие и сотрудничество компетентных органов по борьбе с коррупцией иностранных государств, особенно, стран СНГ. Только с применением обобщённого международного опыта по борьбе с коррупцией

возможны эффективные результаты в этой сфере.

Унификация антикоррупционного законодательства из открытых источников известно, что по итогам 2018 года в Глобальном рейтинге коррупции Transparency International Казахстан находится на 124-м месте из 180. В ряду постсоветских государств есть только одна страна, которой успешно удалось очистить репутацию страны от коррупции, – это Грузия.

По последним данным, в рейтинге международной организации по борьбе с коррупцией Transparency International Грузия занимает 41-е место из 180 – на 83 позиции выше Казахстана. Это лучшие показатели в регионе.

Вместе с тем еще 15 лет назад Грузия была одной из самых коррумпированных стран постсоветского пространства.

К примеру, в рейтинге Transparency International 2003 года Грузия занимала 124-е место из 133 и делила его с Анголой, Азербайджаном, Камеруном и Таджикистаном. Казахстан тогда был на 24 пункта выше, Реформа одной из самых коррумпированных систем в Грузии – дорожной милиции - была осуществлена мгновенно и радикально – летом 2004 года в один день из рядов тогдашней дорожной полиции (бывшее ГАИ) было уволено более 15 тысяч работников и создана совершенно новая структура – патрульная полиция. Отбор сотрудников в эту структуру проводился очень тщательно. Полиция получила самую современную технику, ее сотрудники были обеспечены хорошей по местным меркам зарплатой – в 5-6 раз больше, чем прежде. В МВД была создана генеральная инспекция, занимающаяся внутренним служебным расследованием фактов взяточничества.

Была развернута борьба с организованной преступностью за искоренение института «воров в законе»: в советское время и до 2003 года почти половина от общего количества «воров в законе» в бывшем СССР составляли уроженцы Грузии. Десятки криминальных авторитетов были арестованы, часть «воров в законе» перебралась в страны СНГ или в Западную Европу. Были приняты законы, в соответствии с которыми «воров в законе» можно при-

влекать к ответственности не только за конкретные преступления, но и за то, что они публично признают себя «ворами в законе». Эти меры оказали положительное влияние на молодежь, способствуя искоренению у части молодежи моды на т.н. «воровские понятия» и тяги к «воровской жизни».

Реформы позволили создать профессиональную полицию, ориентированную на оказание услуг гражданам, что существенно повысило доверие населения к стражам порядка. Опросы и исследования, проведенные в Грузии некоторыми международными организациями, показали, что полиции доверяет 87% населения страны, и что Грузия является одной из самых безопасных стран в Европе. Согласно этим исследованиям, по уровню доверия населения к полиции Грузия заняла первое место среди стран Восточной Европы, а среди всех европейских стран – третье. Оказалось также, что 87% населения Грузии довольны работой правоохранительных органов и выражают им доверие, 96,4% жителей чувствуют себя защищенными от преступлений, а 60% готовы сотрудничать с правоохранительными органами, если окажутся свидетелями преступления.

Важным шагом в борьбе с коррупцией стало введение практически во всех структурах

принципа «одного окна», что уменьшило до минимума бюрократические барьеры и проволочки. Этот принцип действует, в частности, в Агентстве обслуживания МВД Грузии, которое выполняет множество различных функций, таких как прием жалоб от населения, выдача водительских удостоверений и различных справок, а также постановка на учет автомобилей. Получить права, переоформить автомобиль теперь можно за считанные минуты. В 2008 году начала действовать программа электронного документооборота, что дало возможность гражданам страны в максимально сжатые сроки получать все необходимые документы – от свидетельства о рождении и удостоверения личности до сертификата о регистрации предприятия.

Реформы были проведены и в таможенном ведомстве, где до 2004 года был очень высок уровень коррупции. В 2004-2005 гг. в этой системе были произведены многочисленные кадровые перестановки, аресты сотрудников, причастных к правонарушениям, что широко освещалось в СМИ. Были случаи, когда в ряде пунктов таможенного контроля были уволены практически все сотрудники, значительную часть их арестовали и предали суду.

Список использованных источников:

1. Конституция Республики Казахстан. от 30. 08. 1995г.
2. Закон о противодействии коррупции 18. 11. 2015г.
3. Уголовный кодекс Республики Казахстан.3. 07. 2014 г.
4. Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях. 5.07. 2014г.
5. Закон о государственной службе Республики Казахстан. 23. 11.2015г.

Сведения об авторе

Жумабаева Галия Амангельдиновна – научный сотрудник Научно-исследовательского центра Актюбинского юридического института МВД РК им. М. Букенбаева, доктор философии (PhD)

Жумабаева Галия Амангелдіқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Ғылыми-зерттеу орталығының ғылыми қызметкері, философия докторы (PhD).

Zhumabayeva Galiya Amangeldinovna – Researcher at the Scientific Research Center of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Doctor of Philosophy (PhD).

БОРЬБА С КОРРУПЦИЕЙ: ОПЫТ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

В данной статье рассматривается стратегия и механизмы, которые Республика Казахстан применяет для борьбы с коррупцией. Анализируются успехи и неудачи в этой области, а также обсуждаются возможные пути улучшения антикоррупционной политики.

Ключевые слова: коррупция, продажность, общество, государство, клептократия, правительство, общественная опасность, угроза, национальная безопасность.

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚҚА ҚАРСЫ КҮРЕС: ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ТӘЖІРИБЕСІ

Бұл мақалада Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлықпен күресу үшін қолданатын стратегиясы мен тетіктері қарастырылады. Осы саладағы жетістіктер мен сәтсіздіктер талданады, сондай-ақ сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатты жақсартудың ықтимал жолдары талқыланады.

Түйінді сөздер: сыбайлас жемқорлық, жексұрындық, қоғам, мемлекет, клептократия, үкімет, қоғамдық қауіп, қауіп, ұлттық қауіпсіздік.

FIGHTING CORRUPTION: THE EXPERIENCE OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

This article discusses the strategy and mechanisms that the Republic of Kazakhstan uses to combat corruption. The successes and failures in this area are analyzed, as well as possible ways to improve anti-corruption policy are discussed.

Keywords: corruption, corruption, society, state, kleptocracy, government, public danger, threat to national security

Коррупция представляет собой серьезную проблему для экономики и стабильности многих стран мира. Республика Казахстан, стремясь к улучшению инвестиционного климата и укреплению верховенства закона, разработала комплекс мер по противодействию коррупции. Целью данной статьи является исследование эффективности этих мер и выявление ключевых аспектов, которые могут способствовать или препятствовать успеху в борьбе с коррупцией.

Коррупция — не просто правонарушение. Она подрывает веру в эффективность государства и является прямой угрозой национальной безопасности. Резко усилить борьбу с коррупцией, в том числе посредством совершенствования антикоррупционного законодательства, с тем, чтобы достичь

нашей конечной цели — искоренить коррупцию как явление.

Большой круг политологов, экономистов, юристов широко в статьях и публикациях раскрывают как само понятие «коррупции», так и борьбу с ней.

С начала 2000-х годов Казахстан приступил к разработке и внедрению антикоррупционных законов и стратегий. Важным этапом стало принятие в 2005 году Закона «О противодействии коррупции», который определил коррупцию как уголовно наказуемое деяние и установил механизмы ее пресечения.

Приняты комплексные меры по развитию сферы государственных услуг и информатизации работы государственного аппарата.

рата, сокращающие прямые контакты чиновников с гражданами и минимизирующие условия для коррупционных явлений.

В Законе «О противодействии коррупции» отмечено, что Закон направлен на защиту прав и свобод граждан, обеспечение национальной безопасности Республики Казахстан от угроз, вытекающих из проявлений коррупции, обеспечение эффективной деятельности государственных органов, должностных и других лиц, выполняющих государственные функции, а также лиц, приравненных к ним, путем предупреждения, выявления, пресечения и раскрытия правонарушений, связанных с коррупцией, устранения их последствий и привлечения виновных к ответственности, определяет основные принципы борьбы с коррупцией, устанавливает виды правонарушений, связанных с коррупцией, а также условия наступления ответственности [1].

Важная особенность социально-педагогического климата в обществе, способствующая процветанию коррупции, — двойной моральный стандарт. С одной стороны, коррупция, особенно верхушечная, считается общественно-неприемлемой. Это всячески поддерживается и обыденной моралью, и прессой, и политической практикой, эксплуатирующей антикоррупционную тематику.

С другой стороны, коррупция, особенно низовая, является принимаемой «по умолчанию» частью быта. Продолжают существовать зоны, почти закрытые для действий правоохранительных органов, борющихся с коррупцией. Обвинения в коррупции стали настолько обыденными и расхожими, что грань между нормой и отклонением стирается.

Нормальная демократия позволяет конвертировать экономический капитал во властный (например, через механизм выборов), но в своих развитых формах препятствует конвертации властного капитала в экономический. В работах, затрагивающих проблемы коррупции, отмечаются негативные как психолого-педагогические, социально-политические, так и экономические последствия.

Мы, полагаем, что основная причина коррупции в Казахстане, да и во всем мире

заключается не в экономических факторах, а в нравственных. Если человек не имеет духовно-нравственного воспитания, то каким бы богатым он не был, все равно этот человек будет брать взятки. С самого детства духовно-нравственное воспитание, когда с детства ему привиты высокие моральные качества. Поэтому самым эффективным методом борьбы с коррупцией должно является правовое воспитание.

Под правовым воспитанием принято понимать целенаправленную систематическую деятельность государства, его органов и их служащих, общественных объединений и трудовых коллективов по формированию и повышению правового сознания и правовой культуры [2].

Система правового воспитания определяется характером и политикой государства. Правовое воспитание часто рассматривается в рамках гражданского воспитания. Эти направления воспитания имеют много общего, Правовое воспитание в большей степени ориентировано на осознанное восприятие юридических законов, правовых норм и обязанностей.

Деформация профессионального правосознания — состояние, при котором формируются идеи, взгляды, представления, знания, переживания и эмоции, искажающие правовую действительность, то есть формируется правовой инфантилизм, проявляющийся в несформированности правового сознания, обусловленном недостаточностью правовых знаний, отсутствием четко определенных правовых установок и правовой нигилизм, являющийся психологической предпосылкой противоправного поведения, способный к быстрому изменению и адаптации к обстановке.

Также следует отметить, что в нашей культуре не определены границы между именно взяткой и тем, что считается благодарностью. И именно коррумпирующее поведение во многом создает возможность коррупционного поведения. Подобное поведение не воспринимается у нас как коррумпирующее, а как выражающее только непосредственную человеческую благодарность, тем более, что их получатель ничего взамен своих услуг не требует.

Непосредственным условием устойчивого существования коррупции в Казахстане является толерантное отношение к ней со стороны граждан, воспринимающего коррупцию как неотъемлемую часть жизни. Осознавая противоправность коррупции, народ, тем не менее, всем своим поведением поощряет ее.

На основании вышеизложенного, считаем, что необходима массовая пропагандистская компания по борьбе с коррупцией с широким вовлечением СМИ и других средств воздействия на массовое сознание, которая должна быть хорошо продуманной психологически и педагогически. В этом плане широкие возможности открываются перед социальной рекламой.

Мы считаем, что важным направлением в борьбе с коррупцией должен быть педагогический мониторинг законов антикоррупционной направленности, что позволило бы не принимать «неработающие», а то и в принципе неисполнимые законы, которые вызывают недоверие населения к законам вообще.

Для эффективного противодействия коррупции в Казахстане создан специальный орган - Агентство по противодействию коррупции Республики Казахстан (АПК РК). Он осуществляет контроль за соблюдением антикоррупционных норм, проводит расследования и разрабатывает рекомендации по улучшению законодательной базы. Агентство также сотрудничает с другими государственными органами, международными организациями и общественными организациями для более эффективной борьбы с коррупцией и создания прозрачной и справедливой системы управления. Работа этого органа направлена на создание условий для развития честного и эффективного управления, а

также на формирование нулевой терпимости к коррупции в обществе.

Казахстан продолжает совершенствовать свое законодательство в области борьбы с коррупцией. В частности, в последние годы были приняты законы, направленные на повышение прозрачности государственных закупок и улучшение системы государственного управления.

Кроме того, Казахстан активно сотрудничает с международными организациями, такими как Организация экономического сотрудничества и развития (ОЭСР) и Группа стран против коррупции (GRECO), для обмена опытом и лучших практик в области противодействия коррупции. Такие меры помогают укрепить институциональные возможности страны в борьбе с коррупцией и создать более прозрачную и ответственную систему управления.

Несмотря на значительные успехи, такие как улучшение рейтингов по индексу восприятия коррупции, в Казахстане все еще существуют проблемы, связанные с коррупцией. Важными вызовами являются недостаточная эффективность правоприменительных органов, низкий уровень общественного доверия к государственным институтам и недостаточная прозрачность в деятельности государственных органов.

Борьба с коррупцией в Казахстане является сложным и длительным процессом, требующим постоянных усилий и корректировок стратегии. Для достижения более существенных результатов необходимо углубленное реформирование системы государственного управления, повышение эффективности правоохранительных органов и усиление общественного контроля

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Закон Республики Казахстан от 18 ноября 2015 года № 410-V «О противодействии коррупции (с изменениями и дополнениями от 23.12.2017 года)»// <http://zakon.kz>.
2. Харитончик Т.А. «Правовое воспитание. Организация работы с педагогами, детьми и родителями. Семинары-практикумы, занятия, игры»: «Учитель!» М. 2013.С. 28-31.

Авторлар туралы мәліметтер

¹*Сағынтаева Асель Амангельдиновна* – начальник отдела организации научно-исследовательской и редакционно-издательской работы Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букембаева, подполковник полиции.

Сағынтаева Әсел Амангелдіқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы, полиция подполковнигі.

Sagintayeva Assel Amangeldinovna – Head of the Department of Organization of scientific research and editorial and publishing work of the Aktobe Legal Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, Police Lieutenant Colonel

²*Тайшыбаева Айнагуль Сагандуковна* – начальник отдела планирования и контроля Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букембаева, полковник полиции.

Тайшыбаева Айнагуль Сагандықызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының ғылыми-зерттеу және редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімінің бастығы, полиция полковнигі.

Tayshybayeva Ainagul Sagandukovna – Head of the Planning and Control Department of the Aktyubinsky Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police colonel.

Саханова Н.Т.¹

¹ *Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, Актюбе, Республика Казахстан.*

ФОРМЫ ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА ПО УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Одним из главных назначений уголовно-процессуальной политики как Российской Федерации, так и Республики Казахстан выступает конструирование такого уголовно-процессуального законодательства, которое бы формировало условия продуктивной деятельности правоохранительных структур в борьбе с противоправными явлениями, обеспечивая при этом эффективную защиту граждан, их законодательных прав и свобод, а также интересов государства и социума. При этом на успешности реализации уголовно-процессуальной политики во многом сказывается реализация форм досудебного производства. Целью работы является исследование форм досудебного производства по уголовно-процессуальному законодательству Российской Федерации и Республики Казахстан. Методологическую основу исследования образуют методы диалектики как общенаучного метода познания, а также частнонаучные методы (сравнительно-правовой, технико-юридический, формально-логический). Результатом исследования стало выявление отличительных особенностей форм досудебного производства по уголовно-процессуальному законодательству Российской Федерации и Республики Казахстан.

Ключевые слова: дознание, дознание в сокращенной форме, досудебное расследование, предварительное расследование, предварительное следствие, преступление, протокольная форма досудебного расследования.

ФОРМЫ ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА ПО УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Ресей Федерациясының да, Қазақстан Республикасының да қылмыстық іс жүргізу саясатының басты мақсаттарының бірі – азаматтарды, олардың заңнамалық құқықтары мен бостандықтарын, сондай-ақ мемлекет мүдделерін тиімді қорғауды қамтамасыз ете отырып, құқық қорғау құрылымдарының құқыққа қарсы құбылыстарға қарсы күресте нәтижелі қызмет ету шарттарын қалыптастыратын осындай қылмыстық іс жүргізу заңнамасын құру. Бұл ретте қылмыстық іс жүргізу саясатын іске асырудың табыстылығына сотқа дейінгі іс жүргізу нысандарын іске асыру көп жағынан әсер етеді. Жұмыстың мақсаты – Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасы бойынша сотқа дейінгі іс жүргізу нысандарын зерттеу. Зерттеудің әдіснамалық негізі жалпы ғылыми таным әдісі ретінде диалектика әдістерін, сондай-ақ жеке ғылыми әдістерді (салыстырмалы-құқықтық, техникалық-құқықтық, формальды-логикалық) құрайды. Зерттеу нәтижесі Ресей Федерациясы мен Қазақстан Республикасының қылмыстық іс жүргізу заңнамасы бойынша сотқа дейінгі іс жүргізу нысандарының айрықша ерекшеліктерін анықтау болды.

Түйінді сөздер: анықтау, қысқартылған нысанда анықтау, сотқа дейінгі тергеп-тексеру, алдын ала тергеп-тексеру, алдын ала тергеп-тексеру, қылмыс, сотқа дейінгі тергеп-тексерудің хаттамалық нысаны.

ФОРМЫ ДОСУДЕБНОГО ПРОИЗВОДСТВА ПО УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ И РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

One of the main purposes of the criminal procedure policy of both the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan is the construction of such criminal procedure legislation that would create conditions for the productive activity of law enforcement agencies in the fight against illegal phenomena,

while ensuring effective protection of citizens, their legislative rights and freedoms, as well as the interests of the state. the impact of wealth and society. At the same time, the success of the implementation of the criminal procedure policy is largely influenced by the implementation of forms of pre-trial proceedings. The purpose of the work is to study the forms of pre-trial proceedings under the criminal procedure legislation of the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan. The methodological basis of the research is based on the methods of dialectics as a general scientific method of cognition, as well as private scientific methods (comparative legal, technical legal, formal logical). The result of the study was the identification of distinctive features of the forms of pre-trial proceedings under the criminal procedure legislation of the Russian Federation and the Republic of Kazakhstan.

Key words: inquiry, inquiry in abbreviated form, pre-trial investigation, preliminary investigation, preliminary investigation, crime, protocol form of pre-trial investigation.

Говоря о формах досудебного производства по уголовно-процессуальному законодательству Российской Федерации и Республики Казахстан, мы должны сказать о том, что как в Уголовно-процессуальном кодексе Российской Федерации (далее – УПК РФ) [6], так и Уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан (далее – УПК РК) [5] не используется термин «формы досудебного производства».

Так, в ст. 150 УПК РФ говорится о «формах предварительного расследования», а в ст. 189 УПК РК – о «формах досудебного расследования».

В ст. 150 УПК РФ определяется, что формами предварительного расследования выступают предварительное следствие и дознание.

Согласно ч. 2 ст. 150 УПК РФ предварительное следствие реализуется по всем уголовным делам, за исключением тех, по которым проводится дознание.

В силу ч. 3 ст. 150 УПК РФ дознание осуществляется по таким преступлениям, как умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью (ст. 112 Уголовного кодекса Российской Федерации (далее - УК РФ) [8]), умышленное причинение легкого вреда здоровью (ст. 115 УК РФ), кража (ч. 1 ст. 158 УК РФ), мошенничество (ч. 1 ст. 159 УК РФ) и др.

Предварительное следствие представляет собой деятельность, пределы которой распространяются на всю стадию предварительного расследования. Его основным назначением выступает определение предмета уголовно-процессуального доказывания на досудебной стадии, то есть до того мо-

мента, пока материалы конкретного уголовного дела не будут переданы для рассмотрения в компетентный судебный орган. Напомним, что предмет уголовно-процессуального доказывания образует совокупность обстоятельств, которые должны быть доказаны в уголовном процессе.

Дознание как одна из форм предварительного расследования производится по уголовным делам, по которым производство предварительного следствия необязательно. При этом законодатель выделяет условия, с соблюдением которых должно производиться предварительное расследование в форме дознания. Так, к примеру, дознание производится по уголовным делам небольшой или средней тяжести, перечень которых определен в п. 1 ч. 3 ст. 150 УПК РФ. Кроме этого, производство предварительного расследования в форме дознания осуществляется по уголовным делам небольшой или средней тяжести и по письменному указанию прокурора.

Особая ценность предварительного следствия состоит в том, что оно вобрало в себя наиболее массивный перечень уголовно-процессуальных гарантий прав личности в сфере уголовного судопроизводства.

А.И. Александров, анализируя соотношение дознания и предварительного следствия, указывает, что их основным отличием служит более сложная структура предварительного следствия как формы расследования, которая объясняется более сложной категорией уголовных дел [1, с. 32]. По мнению ряда правоведов [2, с. 32], дознание в определенной степени носит вспомогательный характер по отношению к предварительному

следствию; данный вспомогательный характер проявляется в фиксации следов совершенного общественно опасного деяния, а также осуществлении неотложных следственных действий с тем, чтобы облегчить дальнейшую работу следователя в рамках предварительного следствия.

Предварительное следствие, выступая в качестве самостоятельной формы предварительного расследования, включает действия и решения уголовно-процессуального характера. В частности, в его содержания входят: 1) производство следственных действий; 2) процедура привлечения конкретного гражданина в качестве обвиняемого; 3) использование мер уголовно-процессуального принуждения и др.

Вполне логично отечественный законодатель предусматривает сроки для осуществления предварительного следствия. Отсутствие требований к соблюдению сроков, очевидно, способствовала распространению злоупотреблений в правоприменительной деятельности со стороны органов следствия. По общему правилу, срок предварительного следствия не должен превышать двух месяцев. При этом уголовно-процессуальный закон говорит о возможности его пролонгации руководителем конкретного следственного органа при условии соблюдения всех уголовно-процессуальных правил, сконструированных в ст. 162 УПК РФ.

Нужно сказать о том, что в отечественной правовой доктрине принято дифференцировать предварительное следствие на несколько подстадий (подэтапов), которые в своей совокупности оформляются в конкретную уголовно-процессуальную систему. В частности, такими подэтапами признаются:

1. Принятие конкретного уголовного дела следователем к собственному производству. Важно понимать, что появление возможности у следователя реализовывать весь набор уголовно-процессуальных компетенций, сконструированных в законе, связывается именно с данной подстадией. Следователь использует указанные полномочия прежде всего для того, чтобы собрать, проверить и оценить уголовно-процессуальные доказательства по конкретному делу. Принять к своему производству уголовное дело

можно в двух случаях: 1) следователь, соблюдая правила о подследственности, возбуждает конкретное уголовное дело; 2) следователю поручают производство по уголовному делу, которое уже возбуждено другим должностным лицом.

2. Реализация установленных уголовно-процессуальным законом следственных действий для определения всех значимых для конкретного уголовного дела фактов.

Следственные действия представляют собой указанные в уголовно-процессуальных нормах действия специально управомоченных участников уголовно-процессуальных отношений, имеющие своей целью сбор уголовно-процессуальных доказательств и реализующиеся в строго соответствующей нормам законодательства форме.

В группу следственных действий относят осмотр, освидетельствование, следственный эксперимент, допрос, обыск и выемку и др. Отметим, что наиболее распространенными следственными действиями в работе следователей являются осмотр места происшествия и допрос подозреваемого (обвиняемого).

3. Привлечение лица в качестве обвиняемого. Предъявление обвинения представляет собой уголовно-процессуальное действие, состоящее в ознакомлении обвиняемого с постановлением о привлечении в качестве обвиняемого, в разъяснении ему сущности изложенного обвинения и прав обвиняемого.

4. Проверка доводов участников уголовно-процессуальных отношений со стороны защиты и реализация уголовно-процессуальных действий по итоговому установлению фактов, составляющих предмет уголовно-процессуального доказывания.

5. Окончание предварительного следствия. Как известно, предварительное следствие заканчивается тогда, когда составлено обвинительное заключение, в том случае, когда полно, всесторонне и объективно исследованы, а также установлены все обстоятельства, которые подлежат доказыванию, предъявленное обвинение подтверждено доказательствами и при этом отсутствуют об-

стоятельства, которые влекут за собой прекращение уголовного дела. Прежде чем приступить к составлению обвинительного заключения, следователь должен произвести соответствующие процессуальные действия.

Ознакомление потерпевшего, гражданского истца, гражданского ответчика или их представителей с материалами дела. Установив, что предварительное следствие закончено, а собранные доказательства достаточны для составления обвинительного заключения, следователь должен уведомить об этом потерпевшего, гражданского истца, гражданского ответчика или их представителей.

При этом он обязан разъяснить им, что они имеют вправо ознакомиться с материалами уголовного дела.

В Казахстане формы досудебного расследования регламентируются ст. 189 УПК РК. В частности, в ч. 1 ст. 189 УПК РК называются три формы досудебного расследования: а) дознание; б) предварительное следствие; в) протокольная форма.

Досудебное расследование в форме дознания осуществляется правоохранительными органами Республики Казахстан по преступлениям, названным в ч.ч. 2-12 ст. 191 УПК РК.

Например, к этой группе преступлений относятся умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью (ч. 1 ст. 107 Уголовного кодекса Республики Казахстан (далее – УК РК) [7]), истязание (ч. 1 ст. 110 УК РК), заражение венерической болезнью (ч. 1 ст. 117 УК РК) и др.

Предварительное следствие в Республике Казахстан реализуется по:

1. преступлениям, названным в ст. 187 УПК РК, например планирование, подготовка, развязывание или ведение агрессивной войны (ст. 160 УК РК), Пропаганда или публичные призывы к развязыванию агрессивной войны (ст. 161 УК РК), государственная измена (ст. 175 УК РК) и др.;

2. по всем уголовным правонарушениям, которые совершены: а) несовершеннолетними; б) лицами, которые ввиду своих физических или психических недостатков не могут сами осуществить свое право на защиту; 3. по уголовным делам дознания, по

которым не известно лицо, подозреваемое в совершении преступления. Исключения здесь составляют уголовные правонарушения, которые названы в ч. 2 ст. 32 УПК РК, например понуждение к половому сношению, мужеложству, лесбиянству или иным действиям сексуального характера (ч. 1 ст. 123 УК РК), нарушение неприкосновенности жилища (ч. 1 ст. 149 УК РК) и др.

До декабря 2019 года [3] в УПК РК указывалось, что в случае, если невозможно в установленные законодательством сроки обеспечить полноту и всесторонность установления обстоятельств, подлежащих доказыванию по уголовному делу (т.е. предмет уголовно-процессуального доказывания), начальник органа дознания по делам об уголовных проступках обладает правом назначить дознание с уведомлением об этом прокурора в пределах суточного срока. С декабря 2019 года в случае, если начальник органа дознания столкнулся с такой невозможностью, он наделяется не правом, а обязанностью назначить дознание или предварительное следствие по правилам, установленным ч.ч. 3-5 ст. 189 УПК РК, также проинформировав об этом прокурора в пределах суточного срока.

Кроме того, в силу ч. 5 ст. 189 УПК РК начальник органа дознания наделяется правом принять решение о производстве предварительного следствия в ситуациях, при которых в предусмотренные законодательством сроки нет возможности обеспечить достаточность и полноту исследования обстоятельств конкретного уголовного дела.

Протокольная форма досудебного расследования в Республике Казахстан правоприменителями используется в отношении уголовных проступков, названных в ч.ч. 16-24 ст. 191 УПК РФ. Например, в группу этих преступлений включаются: угроза (ч. 1 ст. 115 УК РК); оставление в опасности (ч. 1 ст. 119 УК РК); нарушение экологических требований при обращении с микробиологическими или другими биологическими агентами или токсинами (ч. 1 ст. 326 УК РК) и др.

Полагаем, что аналогом протокольной формы досудебного расследования по УПК РК служит дознание в сокращенной форме,

регламентируемое ст. 226.1 УПК РФ, несмотря на то, что российский законодатель не признает его самостоятельной формой предварительного расследования. Соответственно, с точки зрения российского уголовно-процессуального законодательства дознание в сокращенной форме является особой разновидностью дознания как формы предварительного расследования. При этом мы солидарны с авторами, которые утверждают, что фактически и дознание в сокращенной форме по УПК РФ, и протокольная форма досудебного расследования по УПК РФ выступают ничем иным, как аналогами советской протокольной формы досудебной подготовки [4, с. 24].

Сущность протокольной формы досудебного расследования по уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан раскрывается в ст. 526 УК РК. В частности, в указанной уголовно-процессуальной норме устанавливается, что компетентный орган дознания оформляет протокол об уголовном проступке в течение десяти суток с момента допроса подозреваемого в пределах срока давности привлечения к уголовной ответственности.

Таким образом, регулирование форм

досудебного производства в уголовно-процессуальном законодательстве РФ и РК существенным образом различается. Во-первых, в УПК РФ формы досудебного производства именуется «формами предварительного расследования», в УПК РК казахский законодатель использует термин «формы досудебного расследования». Во-вторых, в УПК РФ предусмотрены две самостоятельные формы предварительного расследования (предварительное следствие и дознание), в УПК РК – три (предварительное следствие, дознание, протокольная форма). При этом важно иметь в виду, что в российском уголовно-процессуальном законодательстве аналог протокольной формы, в частности дознание в сокращенной форме, рассматривается как разновидность дознания. В-третьих, в основе законодательного деления предварительного расследования на формы лежит критерий тяжести совершенного преступления. В казахском уголовно-процессуальном законодательстве используются три критерия дифференциации досудебного расследования на формы: а) тяжесть совершенного преступления; б) категория лиц, совершивших преступления; в) наличие сведений о подозреваемом.

Список использованных источников:

1. Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 года № 345-III «О правах ребенка в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.07.2022 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1032460 (дата обращения 01.09.2022 г.).
2. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сентября 2020 г. Казахстан в новой реальности: время действий Режим доступа: URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (дата обращения 10.08.2022 г.).
3. Как буллинг мешает жить и учиться казахстанским детям и подросткам / Специальный совместный проект Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан и Представительства Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ) в Казахстане – 2023 г. // Режим доступа: URL: <https://www.inform.kz/socialwork/3863268> (дата обращения 01.09.2023 г.).
4. А. С. Макаренко. Лекции о воспитании детей. Общие условия семейного воспитания // URL: http://antmakarenko.narod.ru/liter/vospm/vosp_det.htm (дата обращения 15.09.2022 г.).
5. А. С. Макаренко. Педагогические сочинения: в 8-ми т. Т. 4. М.: Педагогика, 1984. // URL: [https://ru.m.wikisource.org/wiki/Воспитание_в_семье_и_школе_\(Макаренко\)](https://ru.m.wikisource.org/wiki/Воспитание_в_семье_и_школе_(Макаренко)) (дата обращения 15.09.2022 г.).
6. Стрельба в школе Ижевска: 17 человек погибли, из них 11 - дети. // URL: <https://www.bbc.com/russian/news-63032260> (дата обращения 27.09.2022 года).
7. Стрелявший в казанской школе получил разрешение на оружие 28 апреля. // URL: <https://www.interfax.ru/russia/765379> (дата обращения 23.04.2022 года).

8. Д. Серков. Эксперты назвали казанского стрелка террористом-одиночкой: что известно о стрельбе в гимназии № 175 URL: <https://www.rbc.ru/society/11/05/2021/609a54249a794720634de06a> (дата обращения 23.04.2022 года).
9. И. Жилин. Керченский колумбайн? Массовое убийство в Крыму // URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2018/10/17/78234-kerchenskiy-kolumbaun> (дата обращения 23.04.2022 года).
10. При нападении на керченский колледж пострадали 67 человек. // РИА Новости // URL: <https://ria.ru/20181031/1531859155.html> (дата обращения 23.04.2022 года).
11. Источник рассказал о подготовке керченского стрелка к преступлению. // РИА Новости // URL: <https://ria.ru/20181020/1531114891.html> (дата обращения 23.04.2022 года).
12. Нападения учащихся на школы / Материал из Википедии // URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата обращения 23.04.2022 года).
13. Ф. Г. Галым. О некоторых проблемах профилактики преступности в подростковой среде. // Роль общественности и взаимодействие с правоохранительными органами в предупреждении и профилактике правонарушений (к 25-летию Конституции и Ассамблеи народа Казахстана). Материалы международной научно-практической конференции, 15 мая 2020 г. / Под ред. М. Ж. Кайбжанова. Ақтөбе, 2020. С. 158.
14. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗПК. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>
15. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗПК. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>
16. КоАП Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗПК. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>
17. <https://ntp.kz/articles/pravovaja-zashhita-maloletnih-i-nesovershennoletnih-ot-bullinga/>
18. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39472846&pos=362;-45#pos=362;-45
19. <https://infourok.ru/vistuplenie-soc-pedagoga-na-pedsovete-shkoli-profilaktika-bullinga-1811226.html>.

Сведения об авторе

¹*Саханова Нелли Талаповна* – начальник кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им.М.Букембаева, магистр юридических наук, полковник полиции, e-mail: nelli_uralsk@mail.ru

Саханова Нелли Талапқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының бастығы, заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі.

Sakhanova Nelli Talapovna – Master of Laws, Head of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Ministry of Internal Affairs, Master of Laws, e-mail: nelli_uralsk@mail.ru.

Саханова Н.Т.¹, Мухамедьярова Б.М.²

^{1,2} *Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, Актюбе, Республика Казахстан.*

ПРАВОВАЯ ЗАЩИТА МАЛОЛЕТНИХ И НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ ОТ БУЛЛИНГА

В данной статье автором представлены проблемы правовой защиты малолетних и несовершеннолетних от буллинга в образовательной среде; раскрыты его причины и риски для здоровья учащихся. к буллингу. Исследуются проблемы взаимодействия школьных учителей, психологов и ювенальной полиции в профилактике буллинга и подростковой преступности в образовательной среде.

Ключевые слова: буллинг, школа, подростки, учитель, психолог, полиция, суицид, профилактика, права ребенка, подростковая преступность.

ЖАСӨСПІРІМДЕР МЕН КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАРДЫ БУЛЛИНГТЕН ҚҰҚЫҚТЫҚ ҚОРҒАУ

Бұл мақалада автор жасөспірімдер мен кәметке толмағандарды білім беру ортасында буллингтен құқықтық қорғау мәселелерін ұсынады; оның себептері мен оқушылардың денсаулығына қауіптері ашылды. Бұл ғылыми мақалада автор мектеп мұғалімдерінің, психологтардың және ювеналды полицияның білім беру ортасындағы буллинг пен жасөспірімдер қылмысының алдын алудағы өзара әрекеттесу мәселелерін зерттейді.

Түйінді сөздер: буллинг, мектеп, жасөспірімдер, мұғалім, психолог, полиция, суицид, алдын алу, бала құқықтары, жасөспірімдер қылмысы.

LEGAL PROTECTION OF MINORS AND MINORS FROM BULLYING

In this article, the author presents the problems of legal protection of minors and minors from bullying in the educational environment; its causes and risks to the health of students are disclosed. to bullying. The problems of interaction between school teachers, psychologists and juvenile police in the prevention of bullying and juvenile delinquency in the educational environment are investigated.

Key words: bullying, school, teenagers, teacher, psychologist, police, suicide, prevention, child rights, juvenile delinquency.

Сегодня, особую обеспокоенность в казахстанском обществе вызывает проблема буллинга, в т. ч. и в социальных сетях. Законодательство о правах ребенка в Республике Казахстан определяет буллинг ребенка как систематические (два и более раза) действия унижительного характера, преследование и (или) запугивание, в том числе направленные на принуждение к совершению или отказу от совершения какого-либо действия, а равно те же действия, совершенные публично или с использованием средств массовой информации и (или) сетей телекоммуникаций (кибербуллинг). В Послании народу Казахстана от 1 сентября 2020 г. «Казахстан в новой реальности: время действий» К.-Ж.

К. Токаев отметил, что «как и весь мир, Казахстан тоже столкнулся с незащищенностью граждан от травли в интернете. В первую очередь от этого страдают дети. Они особенно остро воспринимают интернет-травлю, которая, к сожалению, приводит к печальным последствиям. Пришло время принять законодательные меры по защите граждан, особенно детей, от кибербуллинга. Нужно усилить и другие меры по защите прав детей, в частности, присоединиться к Факультативному протоколу к Конвенции о правах ребенка, касающемуся процедуры сообщений».

В 2023 году представительство Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ) в Казахстане

проведя исследование состояния насилия в отношении детей установили, что травля детей в условиях школы стала серьезной проблемой в масштабе всей страны. Так, например, среди подростков, принявших участие в проведенном анкетировании, 66% участников лично сталкивались с проявлениями буллинга и дискриминации, при этом 63% подростков были свидетелями насилия и дискриминации, 44% подростков были жертвами, и 24% – сами совершали акты насилия и дискриминации в отношении других детей в школе. Самое примечательное здесь, на что следует сделать особый акцент – треть школьников, ставших свидетелями буллинга, не рассказали никому о происшествии, т. е. скрыли факт насилия.

В случаях, когда ребенок становится жертвой школьной травли, большинство специалистов-психологов рекомендуют родителям понять, как и почему их ребёнок оказался в подобной ситуации, после чего решать проблему совместно с сотрудниками ювенальной полиции, учителями, администрацией школы и школьными психологами. Однако здесь, в качестве еще одной острой проблемы профилактики буллинга и подростковой преступности в целом следует отметить и имеющуюся практику замалчивания администрации организаций образования фактов агрессивного и прокриминального поведения несовершеннолетних.

Можно предположить, что причина сокрытия подобных фактов кроется, как бы это банально не звучало, в «погоне за рейтингами», нежелании нести ответственность и становиться центром негативного внимания средств массовой информации. Соответственно, школьник, ощущая относительную безнаказанность, продолжает свою асоциальную деятельность, что в итоге приводит к совершению преступлений, в т. ч. насильственного характера. Хотя, если с подобными «трудными» подростками своевременно и качественно проводить воспитательную, психологическую и профилактическую работу, то многих преступлений можно было бы избежать. И здесь, именно школьный учитель, ежедневно находясь в эпицентре всех школьных событий, имеет все возмож-

ности для выявления и предупреждения различного рода правонарушений несовершеннолетних.

Естественный процесс становления личности в подростковом возрасте требует от школьных педагогов и психологов постоянного изучения именно индивидуальных особенностей подростка, и уже с учетом этого разрабатывать и применять на практике комплекс мер по формированию системы воспитательного процесса.

Школьные драки, школьные хулиганы, сигареты и спиртные напитки в руках школьников, мелкие кражи, травля слабых – все это в той или иной мере давно стало обычной действительностью казахстанских школ и колледжей. Но как относиться к несовершеннолетнему правонарушителю? Относиться как к малолетнему, но закоренелому преступнику, место которого в местах лишения свободы, или же как к агрессивному и невоспитанному подростку, которого еще можно исправить и перевоспитать?

Безусловно, причин совершения подростками различного рода правонарушений достаточно много, зависящих как от личностных особенностей несовершеннолетнего преступника, так и от различных социальных факторов, таких как семейное неблагополучие и взаимоотношения в семье; влияние интернета, социальных сетей и СМИ; отсутствие организации досуга и неблагоприятное окружение; низкий уровень патристического воспитания; слабая профилактика подростковой преступности; неудовлетворительная система безопасности организаций образования.

В этот перечень причин и условий подростковой преступности хотелось бы отнести и слабую роль школьных учителей и психологов в работе с подростками в организациях образования, а также низкую психологическую и педагогическую подготовку сотрудников подразделений ювенальной полиции местной полицейской службы. Конечно же, было бы весьма хорошо, если бы сотрудники, назначаемые на должность участкового инспектора полиции по делам несовершеннолетних проходили длительные подготовительные курсы, с углубленным изуче-

нием психологии и педагогики. Наличие подобных специалистов в ОВД было бы неоценимым преимуществом в системе профилактики подростковой преступности.

Вместе с тем, говоря о возможностях психологии и педагогики в профилактике правонарушений несовершеннолетних, нельзя не упомянуть о всемирно известном педагоге советского периода А. С. Макаренко, который разработал авторскую методику эффективного перевоспитания беспризорников и несовершеннолетних правонарушителей в 20-30 годы XX века. В своих лекциях о воспитании детей А. С. Макаренко говорил, что «воспитание детей – самая важная область нашей жизни. Наши дети – это будущие граждане нашей страны. Они будут творить историю. Наши дети – это будущие отцы и матери, они тоже будут воспитателями своих детей. Наши дети должны вырасти прекрасными гражданами, хорошими отцами и матерями. Но и это не все: наши дети – это наша старость. Правильное воспитание – это наша счастливая старость, плохое воспитание – это наше будущее горе, это – наши слезы, это – наша вина перед другими людьми, перед всей страной».

Анализируя педагогические труды А. С. Макаренко сквозь призму современности, без учета актуальных для того периода «трудовых коммун ОГПУ» и «приобщения к коллективному труду индустриального типа», возникает необходимость новой систематизации видения выдающегося педагога в части воспитания детей и профилактики правонарушений в подростковой среде.

Например, А. С. Макаренко был убежден в том, что не всегда можно отдать воспитание ребенка на откуп только семье, утверждая: «Семьи бывают хорошие, и семьи бывают плохие. Поручиться за то, что семья воспитывает как следует, нельзя. Говорить, что семья может воспитывать как хочет, мы не можем. Мы должны организовать семейное воспитание, и организующим началом должна быть школа как представительница государственного воспитания. Школа должна руководить семьей». И это высказывание можно найти весьма актуальным для нашего времени, когда в одном случае, в силу тех или иных обстоятельств, родители

не могут уделить должного внимания воспитанию своих детей, а в другом – воспитательные методики неопытных родителей, мягко говоря, оставляют желать лучшего.

Безусловно, школьными учителями и службой школьных психологов проводится огромная разъяснительная и обучающая работа с родителями по правилам воспитания детей, но, в то же время, не каждый родитель добросовестно относится к вопросам воспитания. В этой связи, образовавшийся вакуум, полагаю, должны занять школьные психологи, педагоги и, конечно же, участковые инспектора полиции по делам несовершеннолетних, не как карательный орган, но, как старший товарищ. В свою очередь, для этого, школьные учителя и сотрудники ювенальной полиции должны иметь определенные коммуникативные навыки, знать психологию общения, знать психологию личности, наконец, знать тактические особенности установления психологического контакта с несовершеннолетними.

Кроме того, общеизвестным является тот факт, что качественно организованная система безопасности организаций образования, включающая в себя контрольно-пропускную систему, систему видеонаблюдения, освещение зданий и прилегающей территории, наличие специализированной охранной службы – все это является надежным залогом безопасности как самих учащихся, так и персонала учебного заведения, а также эффективным средством профилактики буллинга, подростковой преступности на территории школы, колледжа, университета.

Например, в последние годы во всем мире, в т. ч. и в сопредельных странах ближнего зарубежья все чаще наблюдаются факты совершения относительно нового вида массовых убийств – «schoolshooting», что в переводе с английского буквально означает стрельбу в школах.

Так, например, утром 26 сентября 2022 года в городе Ижевске Российской Федерации в средней школе №88, бывший выпускник данной школы Артем Казанцев устроил стрельбу, в результате которой погибли 17 человек, 11 из них – дети, ещё 23, включая 21

ребёнка получили ранения различной тяжести. Нападавший покончил с собой.

11 мая 2021 года в столице Республики Татарстан Российской Федерации девятнадцатилетний юноша, вооруженный гладкоствольным ружьём Hatsan Escort PS, ворвался в казанскую гимназию № 175 и совершил массовое убийство учащихся и сотрудников гимназии, где погибли 9 человек и 32 – пострадали. В ходе расследования стало известно, что подозреваемый Г. весной 2021 года прошёл шестичасовые курсы по безопасному обращению с оружием, имея требуемые медицинские справки, а также билет охотника, без труда смог приобрести полуавтоматическое гладкоствольное ружьё Hatsan Escort PS и патроны к нему, впоследствии ставшем орудием преступления.

17 октября 2018 года в Керченском политехническом колледже произошло аналогичное массовое убийство учащихся и сотрудников колледжа, где в результате взрыва и стрельбы погиб 21 человек и 67 – пострадали. Подозреваемый восемнадцатилетний студент колледжа Р. погиб на месте преступления, покончив с жизнью самоубийством. В ходе расследования стало известно, что подозреваемый Р. 13 октября 2018 года законно приобрёл помповое ружьё Hatsan Escort и 150 патронов с картечью, предварительно получив необходимое разрешение.

Если говорить о подобных массовых убийствах в странах дальнего зарубежья, то здесь следует выделить Соединенные штаты Америки, и самым резонансным является инцидент, произошедший 20 апреля 1999 года в старшей школе «Колумбайн», где ученики Эрик Харрис и Дилан Клиболд расстреляли на территории школы 13 человек и оба покончили с собой.

В Казахстане подобного рода нападений и массовых убийств с применением огнестрельного оружия, к счастью, не происходило, но, тем не менее, убийства и причинение вреда здоровью в результате огнестрельного ранения регистрируются регулярно, в том числе и с участием несовершеннолетних. Так, например, в ноябре 2014 года в поселке Жибек жолы Сарыагашского района ЮКО конфликт между школьниками закончился

перестрелкой, где один десятиклассник застрелил другого из обрез охотничьего ружья; в феврале 2015 года в одной из школ Актау конфликт учеников завершился перестрелкой; в апреле 2015 года перестрелка между учащимися случилась в городе Алматы; в сентябре 2015 года в больницу города Арыси в тяжелом состоянии с огнестрельными ранениями доставлено трое подростков 16-17 лет, участников групповой драки; в сентябре 2019 года в городе Шымкенте патрульными нарядами пресечена массовая драка, в ходе которой телесные повреждения получил 16-летний подросток. У задержанных изъяты нож, обрез охотничьего ружья и травматический пистолет.

Таким образом, существование реальной угрозы применения огнестрельного и холодного оружия учащимися организаций образования в решении различных конфликтных ситуаций, в том числе и по месту учебы, указывает на необходимость комплексного и детального исследования всей системы обеспечения безопасности в организациях образования Казахстана. Данные мероприятия положительно отразятся и на полном исключении фактов правонарушений, совершаемых как подростками, так и в отношении последних.

В числе прочего, необходимо обеспечить полное оснащение объектов организаций образования, прилегающей к ним территории и максимально приближенных путей подхода освещением и качественной системой видеонаблюдения, исключая наличие «слепых» зон. Что безусловно окажет благоприятное действие на предупреждение, своевременное пресечение и раскрытие возможных преступлений. Также, необходимо усилить контрольно-пропускную систему организаций образования, с отказом от привычных всем вахтерш и привлечением для данных целей сотрудников специализированных охранных служб, так как объекты организаций образования относятся к категории объектов, уязвимых в террористическом отношении.

В связи с подготовкой и обсуждением в Парламенте Республики Казахстан проекта Закона РК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты

Республики Казахстан по вопросам защиты прав ребенка», представляется необходимым внесение изменений в Кодекс об административных правонарушениях (КоАП РК) и Уголовный кодекс Республики Казахстан (УК РК), которые бы в полной мере защищали права несовершеннолетних от буллинга.

На данный момент УК РК в статье 131 закрепляет состав уголовного правонарушения — **оскорбления**, которое определяется как унижение чести и достоинства другого лица, выраженное в неприличной форме. Часть вторая указанной статьи предусматривает квалифицирующие признаки оскорбления: совершенное публично или с использованием средств массовой информации или сетей телекоммуникаций.

Данное уголовное правонарушение относится к категории уголовных проступков, то есть, по мнению законодателя, не представляет большой общественной опасности, причиняет незначительный вред, или создает угрозу его причинения личности, организации, обществу или государству. Статья 15 УК РК предусматривает общий возраст уголовной ответственности — 16 лет. В части второй данной статьи перечислены уголовные правонарушения, за совершение которых уголовной ответственности подлежат лица, достигшие 14-летнего возраста. Так, например, 14-летнего гражданина можно привлечь к ответственности за совершение убийства, похищение человека, разбой, заведомо ложное сообщение об акте терроризма, вандализм, хулиганство при отягчающих обстоятельствах. Снижение возраста привлечения к уголовной ответственности за отдельные правонарушения обусловлено тем, что в 14 лет лицо уже способно в полной мере осознавать противоправный характер деяния и его последствия.

Важно отметить, что в соответствии с Уголовно-процессуальным кодексом (УПК РК) оскорбление относится к делам частного обвинения, то есть производство по этим делам начинается не иначе как по жалобе потерпевшего и подлежит прекращению за примирением его с обвиняемым, подсудимым. Кроме того, функция поддержания об-

винения ложится на плечи потерпевшего, зачастую непрофессионального юриста. Как следует из данных статистики, именно по делам частного обвинения самый высокий процент оправдательных приговоров.

Изложенное позволяет сделать вывод о том, что оскорбление, даже в отношении малолетнего или несовершеннолетнего, по мнению законодателя — не представляет большой общественной опасности и посягает на законные интересы конкретного лица, но не государства в целом. Такой узкий подход к уголовно-правовому понятию и значению оскорбления в данный момент является неактуальным и не позволяет защитить права личности по делам об оскорблении.

Клевета: в 2020 году произошла декриминализация, и клевета перешла из разряда уголовных правонарушений в административные. В соответствии со статьей 73-3 КоАП РК, клевета — это распространение заведомо ложных сведений, порочащих честь и достоинство другого лица или подрывающих его репутацию.

Согласно КоАП РК, ответственность за совершение административного правонарушения наступает с 16 лет. В отличие от уголовного, административное законодательство не предусматривает снижения возраста привлечения лица к ответственности за отдельные категории правонарушений.

Интересна позиция законодателя, который не считает субъектами клеветы и оскорбления лиц, достигших 14-летнего возраста. Ни для кого не секрет, что буллинг или, как мы привыкли называть, травля — явление давно существующее, и, к сожалению, повсеместное. Уже давно буллинг в отношении детей вышел за пределы образовательных организаций и большая часть травли происходит в Интернете. В связи с этим возникает вопрос: неужели лица, достигшие 14-лет не способны осознавать противоправный характер и последствия совершенного оскорбления или клеветы?

Буллинг травмирует психику ребенка и приводит к опасным последствиям. Из новостных сообщений СМИ, Интернета можно проследить, что в последние годы всё чаще и

чаще буллинг, а именно кибербуллинг становится причиной суицидов среди несовершеннолетних.

И если в новостях мы видим лишь единичные случаи таких трагедий, то статистика Генеральной Прокуратуры РК позволяет сделать вывод, что количество суицидов в Казахстане пугающе большое. Безусловно, причины суицида разные и не всегда связаны с травлей, но глупо отрицать, что большая часть людей с суицидальным поведением не подвергались буллингу или кибербуллингу в своей жизни.

Статистика и обозначенная Президентом РК проблема защиты детей от буллинга позволяет сделать вывод о высокой общественной опасности таких деяний как клевета и оскорбление и вызывает необходимость во внесении изменений в Уголовный кодекс РК и Кодекс об административных правонарушениях РК:

1. 1) Дополнить статью 131 УК РК частью третьей: «3. Деяния, предусмотренные частями первой или второй настоящей статьи, совершенные в отношении малолетнего либо несовершеннолетнего, наказываются штрафом в размере до пятисот месячных расчетных показателей, лишением свободы на срок до двух лет с лишением права занимать определенные должности или заниматься определенной деятельностью на срок до пяти лет или без такового.»

2) Изложить часть вторую статьи 32 УК РК в следующей редакции: «Дела об уголовных правонарушениях, предусмотренных статьями 114 (частями первой и второй), 123 (частью первой), 131 (частями первой и второй), за исключением случая, предусмотренного частью третьей настоящей статьи, считаются делами частного обвинения. Производство по этим делам начинается не иначе как по жалобе потерпевшего и подлежит прекращению за примирением его с обвиняемым, подсудимым».

2. Снизить возраст уголовной ответственности за совершение уголовного правонарушения, предусмотренного статьей 131 УК РК «Оскорбление» до 14-лет.

Изложить часть вторую статьи 15 УК РК в следующей редакции: «Лица, достигшие ко времени совершения преступления

четырнадцатилетнего возраста, подлежат уголовной ответственности за убийство (статья 99), умышленное причинение тяжкого вреда здоровью (статья 106), умышленное причинение средней тяжести вреда здоровью при отягчающих обстоятельствах (часть вторая статьи 107), изнасилование (статья 120), насильственные действия сексуального характера (статья 121), похищение человека (статья 125), **оскорбление (часть 3 статьи 131), ...».**

3. Предусмотреть в статье 73-3 КоАП РК «Клевета» квалифицирующий признак: в отношении малолетнего или несовершеннолетнего.

Дополнить статью 73-3 КоАП РК частью четвертой: «4. Действия, предусмотренные частями первой, второй и третьей настоящей статьи, совершенные в отношении малолетнего или несовершеннолетнего,

— влечет штраф на физическое лицо в размере триста месячных расчетных показателей или административный арест на срок двадцать пять суток.»

4. Предусмотреть в статье 73-3 КоАП РК «Клевета» ответственность родителей или лиц, их замещающих за совершение данного административного правонарушения несовершеннолетним в возрасте от четырнадцати до шестнадцати лет.

Дополнить статью 73-3 КоАП РК частью пятой: «5. Действия, предусмотренные частями первой, второй, третьей и четвертой настоящей статьи, совершенные несовершеннолетними в возрасте от четырнадцати до шестнадцати лет, —

влекут штраф на родителей или лиц, их заменяющих, в размере пятисот месячных расчетных показателей».

5. Предусмотреть обязательное участие прокурора по делам о клевете в отношении малолетних или несовершеннолетних.

Дополнить часть первую ст. 805 КоАП РК после: «1. Прокурор выносит постановление о возбуждении дел об административных правонарушениях, предусмотренных **частью 4 статьи 73-3...**». В заключении хотелось бы отметить, что проблема буллинга очень злободневна в настоящее время.

Травля, которой подвергается растущий человек в школе, накладывает неизгладимый отпечаток на дальнейшую жизнь, мешает строить полноценные отношения в семейной жизни, мешает достичь больших вершин при получении профессии, и часто приводит к самоубийству. Поэтому важно сохранять бдительность, наблюдать за происходящим и

при необходимости уметь действовать. Каждый ребенок должен чувствовать себя защищенным, поэтому не стоит закрывать глаза на случаи травли. Если ребенок столкнулся с буллингом или другими проблемами в школе, то он имеет полное право обратиться к школьному психологу, который обязан его выслушать и помочь.

Список использованных источников:

1. Закон Республики Казахстан от 8 августа 2002 года № 345-ІІ «О правах ребенка в Республике Казахстан» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 24.07.2022 г.) URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1032460 (дата обращения 01.09.2022 г.).
2. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сентября 2020 г. Казахстан в новой реальности: время действий Режим доступа: URL: https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g (дата обращения 10.08.2022 г.).
3. Как буллинг мешает жить и учиться казахстанским детям и подросткам / Специальный совместный проект Министерства труда и социальной защиты населения Республики Казахстан и Представительства Детского фонда ООН (ЮНИСЕФ) в Казахстане – 2023 г. // Режим доступа: URL: <https://www.inform.kz/socialwork/3863268> (дата обращения 01.09.2023 г.).
4. А. С. Макаренко. Лекции о воспитании детей. Общие условия семейного воспитания // URL: http://antmakarenko.narod.ru/liter/vospm/vosp_det.htm (дата обращения 15.09.2022 г.).
5. А. С. Макаренко. Педагогические сочинения: в 8-ми т. Т. 4. М.: Педагогика, 1984. // URL: [https://ru.m.wikisource.org/wiki/Воспитание_в_семье_и_школе_\(Макаренко\)](https://ru.m.wikisource.org/wiki/Воспитание_в_семье_и_школе_(Макаренко)) (дата обращения 15.09.2022 г.).
6. Стрельба в школе Ижевска: 17 человек погибли, из них 11 - дети. // URL: <https://www.bbc.com/russian/news-63032260> (дата обращения 27.09.2022 года).
7. Стрелявший в казанской школе получил разрешение на оружие 28 апреля. // URL: <https://www.interfax.ru/russia/765379> (дата обращения 23.04.2022 года).
8. Д. Серков. Эксперты назвали казанского стрелка террористом-одиночкой: что известно о стрельбе в гимназии № 175 URL: <https://www.rbc.ru/society/11/05/2021/609a54249a794720634de0ba> (дата обращения 23.04.2022 года).
9. И. Жилин. Керченский колумбайн? Массовое убийство в Крыму // URL: <https://novayagazeta.ru/articles/2018/10/17/78234-kerchenskiy-kolumbayn> (дата обращения 23.04.2022 года).
10. При нападении на керченский колледж пострадали 67 человек. // РИА Новости // URL: <https://ria.ru/20181031/1531859155.html> (дата обращения 23.04.2022 года).
11. Источник рассказал о подготовке керченского стрелка к преступлению. // РИА Новости // URL: <https://ria.ru/20181020/1531114891.html> (дата обращения 23.04.2022 года).
12. Нападения учащихся на школы / Материал из Википедии // URL: <https://ru.wikipedia.org/wiki/> (дата обращения 23.04.2022 года).
13. Ф. Г. Галым. О некоторых проблемах профилактики преступности в подростковой среде. // Роль общественности и взаимодействие с правоохранительными органами в предупреждении и профилактике правонарушений (к 25-летию Конституции и Ассамблеи народа Казахстана). Материалы международной научно-практической конференции, 15 мая 2020 г. / Под ред. М. Ж. Кайбжанова. Актобе, 2020. С. 158.
14. Уголовный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>
15. Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000231>
16. КоАП Республики Казахстан от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/K1400000235>
17. <https://ntp.kz/articles/pravovaja-zashhita-maloletnih-i-nesovershennoletnih-ot-bullinga/>
18. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=39472846&pos=362;-45#pos=362;-45

Сведения об авторе

¹*Саханова Нелли Талаповна* – Начальник кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, магистр юридических наук, полковник полиции, e-mail: nelly_uralsk@mail.ru

Саханова Нелли Талапқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының бастығы, заң ғылымдарының магистрі, полиция полковнигі.

Sakhanova Nelli Talapovna – Master of Laws, Head of the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Ministry of Internal Affairs, Master of Laws, e-mail: nelly_uralsk@mail.ru.

Мухамедьярова Ботагоз Мардановна – старший преподаватель кафедры уголовного права, уголовного процесса и криминалистики Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, магистр юридических наук.

Мухамедьярова Ботагөз Марданқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының қылмыстық құқық, қылмыстық процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі.

Mukhamedyarova Botagoz Mardanovna – is a senior lecturer at the Department of Criminal Law, Criminal Procedure and Criminalistics of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbayev, Master of Law.

Сахарбай А.¹

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты
Ақтөбе, Қазақстан Республикасы.

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТЕГІ АҚШАЛАЙ ӨНДІРІП АЛУДЫ МӘЖБҮРЛЕУ ШАРАСЫ РЕТІНДЕ ҚОЛДАНУ БАРЫСЫНДАҒЫ ҚҰРАМДЫҚ ЭЛЕМЕНТТЕРДІҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Берілген мақалада ақшалай өндіріп алу шарасы қылмыстық процестегі жауаптылық сипатындағы қасиеті мәжбүрлеудің өзге де шараларының бірі ретінде талданады. Сонымен қатар сотқа дейінгі тергеп тексеру барысында лауазымды тұлғалар іс жүргізу барысында өздерінің процестік міндеттерін орындамаған іс жүргізуге қатысушыларға ақшалай өндіріп алу шарасын қолданар алдында оның құрамдық элементтеріне назар аудару қажеттілігі айтылады. Автор ақшалай өндіріп алу шарасының объект, субъект, объективтік жақ және субъективтік жақ секілді құрамдық элементтеріне жеке тоқталып олардың маңыздылығын зерделейді.

Түйінді сөздер: ақшалай өндіріп алу, қылмыстық іс жүргізу, Қазақстан Республикасы, мәжбүрлеу шаралары, мәжбүрлеудің өзге де шаралары, ақшалай өндіріп алудың негіздері, қылмыстық іс жүргізулік жауаптылық, қылмыстық іс жүргізулік санкция, ақша өндіріп алудың құрамдық элементтері.

ДЕНЕЖНОГО ВЗЫСКАНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ ВАЖНОСТЬ СОСТАВНЫХ ЭЛЕМЕНТОВ В ПРОЦЕССЕ ПРИМЕНЕНИЯ В КАЧЕСТВЕ ПРИНУДИТЕЛЬНОЙ МЕРЫ

В данной статье рассматриваются вопросы применения денежного взыскания в уголовном процессе Республики Казахстан. Анализируется как мера ответственности в уголовном процессе и ее влияние на порядок уголовного судопроизводства в целом. Кроме того автором предлагается внедрение составных элементов (объект, субъект, объективная сторона, субъективная сторона) нарушения порядка уголовного процесса для эффективного и законного применения денежного взыскания. Вместе с тем автор рассматривает денежное взыскание как меру процессуальной ответственности.

Ключевые слова: Денежное взыскание. Уголовное процесс. Республика Казахстан. Меры принуждения. Иные меры процессуального принуждения. Уголовно-процессуальная ответственность. Уголовно-процессуальные санкции. Основания наложения денежного взыскания. Составные элементы денежного взыскания.

MONETARY PENALTIES IN CRIMINAL PROCEEDINGS THE IMPORTANCE OF THE CONSTITUENT ELEMENTS IN THE PROCESS OF APPLICATION AS A COERCIVE MEASURE

This article examines the issues of the application of monetary penalties in the criminal proceedings of the Republic of Kazakhstan. It is analyzed as a measure of responsibility in criminal proceedings and its impact on the procedure of criminal proceedings in general. In addition, the author proposes the introduction of constituent elements (object, subject, objective side, subjective side) of violation of the order of the criminal process for the effective and lawful application of monetary penalties. At the same time, the author considers monetary punishment as a measure of procedural responsibility.

Keywords: Monetary penalty. Criminal proceedings. The Republic of Kazakhstan. Coercive measures. Other measures of procedural coercion. Criminal procedural responsibility. Criminal procedural sanctions.

Мәжбүрлеу шараларын қолдану негіздерін дұрыс анықтау – оны қолданудың заңды болуының кепілі. Ал, қолдану негіздерінің дұрыс анықталмауы, тиісінше іс жүргізуші мәжбүрлеу шараларын қолдану барысында көптеген қарама-қайшылықтарды тудырып, оның заңсыз қолданылуына себеп болуы мүмкін.

Сол себептен, іс жүргізуші мәжбүрлеу шараларын қолданудың ортақ негіздері бар деген тұжырымды дұрыс деп есептеуге болмайды. Заңда белгіленгендей іс жүргізуші орган қылмыстық істе көрсетілген жағдайларды ескере отырып, заңда көрсетілген шарттарға бағына отырып, Қылмыстық-процестік кодекстің (бұдан былай – ҚПК) тиісті бабында көрсетілген негіздер бар болған жағдайда ғана белгілі бір мәжбүрлеу шараларын қолдануға жол беруге болады.

Қылмыстық істі жүргізу барысында мәжбүрлеу шараларын тек қылмыстық ізге түсу органдары ғана қолдануға құқылы. Яғни, ҚР ҚПК-нің 7-б. 23 т. негізінде іс жүргізуші органына сот, ал сотқа дейінгі іс жүргізуде прокурор, тергеуші, анықтау органы мен анықтаушы жатады. Осы аталғандардан басқа ешкім де іс жүргізуші мәжбүрлеу шараларын қолдануға құқысы жоқ. Бірақ, іс жүргізуші мәжбүрлеу шарасын қылмыстық істі өз өндірісіне қабылдаған лауазымды тұлға немесе осы тұлғаның тапсырысы бойынша ғана қолданылады. Мүлікті тәркілеуден басқа, барлық іс жүргізуші мәжбүрлеу шараларын қолдану шешімі тергеушінің немесе анықтаушының жеке дербестігімен қабылданады.

Қылмыстық іс жүргізуші мәжбүрлеудің мына қағидалық ерекшеліктері мен қасиеттері назар аударуды талап етеді:

– қылмыстық іс жүргізудің мәжбүрлеу шаралары іске қатысатын тұлғаның әлеуметтік-экономикалық, саясаттық, мәдениет пен жеке құқықтары аясындағы құқықтық жағдайын *шектейтін шара* болып табылады;

– іс жүргізуші мәжбүрлеу шаралары қылмыстық іс жүргізу құқық нормаларымен анықталған іс жүргізудің қатысушыларының дұрыс мінез-құлық тәртібін *қамтамасыз ету* үшін және дәлелдемелерді алу үшін тағайындалады. Дегенмен, олардың қолданылуы қылмыстық іс жүргізу құқық нормаларының бұзылуымен ғана байланысты емес;

– мәжбүрлеу шаралары қылмыстық іс бойынша айыпталушының соттан немесе тергеуден бойтасалағаны үшін заң белгілі бір санкцияларды қарастырған. Осындай санкцияларға алып келу, бұлтартпау шараларын таңдау немесе оны өзгерту кіреді. Яғни осыдан мәжбүрлеу шараларының *санкциялық* қасиеті анық байқалады. Мысалы, мәжбүрлеу шарасының бірі–ақшалай өндіріп алу, алып келу, іс жүргізуге қатысушының өздеріне заңмен жүктелген процессуалдық міндеттерін жүзеге асыруды қамтамасыз ететін құрал ғана емес, сонымен қатар, іс жүргізуге қатысушыларының жасаған құқық бұзушылығы үшін (шақыру бойынша қасақана жалтаруы) әсер ету шарасы болып табылады. Сондықтан да, процессуалист ғалымдар оны іс жүргізудің *жауапкершілік* шарасы немесе санкция ретінде қарастырады [1];

– бір жағдайларда мәжбүрлеу шаралары іс жүргізуші және тергеушілік әрекетердің бөлінбес табиғи элементі болып табылады, осы әрекеттердің жүргізілуінің шеңберінде реттеледі, ал басқа жағдайларда– іс жүргізуші мәжбүрлеу шаралары мәжбүрлеудің өзге де шаралары ретінде көрініс табады– қылмыстық іс жүргізуші нормаларының *құқықты қалпына келтіруші* шара ретінде реттеледі;

– субъектінің өзіне жүктелген іс жүргізуші міндеттерін жүзеге асыруын қамтамасыз ету мақсатында қолданылатын тәніне тікелей *әсер ету шарасы* – қылмыстық іс жүргізудегі мәжбүрлеу шаралары түрлерінің бірі болып табылатындығы даусыз емес [2];

– мәжбүрлеу шаралары азаматтың тәні мен психикасына әсер ету тәсілімен өздеріне жүктелген іс жүргізулік міндеттерін жүзеге асыруын қамтамасыз етеді. Мәселен, құзыретті органға келу үшін белгілі бір тұлғаға шақыру қағазы берілген соң, тұлға ішкі сезімі бойынша өз уақытымен санасады[3]. Ол өзінің жеке жоспарына өзгертулер енгізбеу мақсатында немесе іс жүргізулік мәжбүрлеу қатерін сезінбегендіктен оның құзыретті органға бармау ойы қалыптасуы мүмкін. Бірақ, шақыру қағазындағы: «Егер сіз келмеген жағдайда әкімшілік жауапкершілікке тартыласыз немесе мәжбүрлеп әкелінесіз», деген сөзді оқып, тұлғада үрей туып, содан соң ол құзыретті органға келеді. Мұны психикалық мәжбүрлеу дейді. Мәжбүрлеу бірін бірі толықтыру мақсатында жүргізілуі мүмкін, егер психикалық мәжбүрлеуге мойынсынбай, ол лауазымды тұлғаның шақыртуымен құзыретті органға келмесе, онда оған алып келу мәжбүрлеу шарасы қолданылады. Мұны тұлғаның тәніне әсер еткені деп түсінеміз. Оған қоса кінәліге қатысты ҚР ҚПК-нің 159, 160 б.б. сәйкес жазалаушы сипатқа ие ақшалай өндіріп алу шарасын қолдануға болады. Бұл қорытынды әрекетті іс жүргізулік мәжбүрлеудің *жазалаушы* сипатындағы көрінісі деп атауға болады [4];

– мәжбүрлеу шаралары жоғарыда көрсетілгендерге сәйкес айыпталушының жағымсыз әрекеттерін жасауын *ескерту*, құқыққа қайшы әрекеттерді жүзеге асыру мүмкіндігін жою мақсатында қолданылады, оларға: анықтаудан, алдын ала тергеу мен соттан жасырыну, не істі сотта объективті зерттеуге және талдауға бөгет жасау, қылмыстық әрекетпен шұғылдануды жалғастыру, үкімнің орындалуына бөгет жасау және т.б. жатады. Осыған сәйкес іс жүргізулік мәжбүрлеу шараларын тағайындау негізі ретінде–қылмыстық қудалаудың толық, объективтік және жан-жақты орындалуы үшін қолайлы жағдайлар жасау секілді қылмыстық іс жүргізу ғылымындағы көзқарасты қолдауға болады. Мәжбүрлеу қылмыстық іс жүргізу заңының талаптарына сәйкес іс жүргізуге қатысушыларының дұрыс мінез–құлық

тәртібін *қамтамасыз ету* мен олардың құқыққа қайшы ниетпен жасауға тырысқан әрекеттерін басу мақсатында және заң жүзінде кейбір құқықтарын *шектеу* үшін қолданылады[5].

Осы көрсетілгендерді ескере отырып келесідей тұжырым жасауға болады, яғни, құқық теориясында мемлекеттік мәжбүрлеу үш түрге бөлінеді: *заңдық жауаптылық; қорғау және баламалы шаралар*. Мәжбүрлеудің осындай тұжырымын бірқатар процессуалистер формальді-логикалық тұрғыда қылмыстық іс жүргізу құқығына да бейімдеуге тырысқан [6]. Бұл ұстаным осы уақытқа дейін әлі де сақталып келеді. Сонымен қатар осы күнде мәжбүрлеудің көрсетілген құрылысына келесілер қосылды: қылмыстық іс жүргізудің қалыпты үдерісін қамтамасыз ету, қылмыстық процессуалдық жауаптылық және ескерту шаралары. Десе де бұлардың мәжбүрлеудің жоғарыда көрсетілген тұжырымынан ешқандай елеулі айырмашылығы жоқ. Сол себепті пайымдауымызша процессуалистер қылмыстық іс жүргізудегі мәжбүрлеудің жіктелуіне қатысты қағидалық бір пікірге әлі де келген жоқ.

Қылмыстық іс жүргізуге қатысушылардың белгілі бір шектеулер мен анықталған тәртіпті сақтауға және талаптарды орындауға мүліктік, қаржылық сипатпен мәжбүрлейтін немесе орын алған іс жүргізулік құқықбұзушылық үшін материалдық жауаптылық нысанында көрініс табатын экономикалық сипаттағы мәжбүрлеудің бір түрі–ақшалай өндіріп алу деп есептейміз. Қолданыстағы заңнамаға сәйкес ақшалай өндіріп алу шарасы өзге де процестік мәжбүрлеу шараларына жатқызылған (ҚР ҚПК 19 тарау). Сонымен қатар, өзге де процестік мәжбүрлеу шараларының қатарына келесілер жатады: сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүзеге асыратын адамға және сотқа келу туралы міндеттеме; күштеп әкелу; лауазымынан уақытша шеттету; мүлікке тыйым салу; жақындауға тыйым салу.

Негізінен, қолданыстағы заң ақшалай өндіріп алудың орнын және оны қолдану тәртібін заңнама кеңістігінде жуырда ғана

енгізілген толықтырулар мен өзгерістерге сәйкес нақты анықтады. Қазіргі таңда қолданылып жүрген Қазақстан Республикасының ҚПК-де қылмыстық процестік мәжбүрлеу шаралары үш топқа жүйелендірілген:

1. Күдіктіні ұстау.
2. Бұлтартпау шаралары.
3. Мәжбүрлеудің өзге де шаралары.

Соңғысы қосымша екі топқа бөлінеді:

а) жәбірленушіге, куәға, куәгерге, аудармашыға, маманға, азаматтық талапкерге;

ә) күдікті мен айыпталушыға қолданылатын шаралар.

Көрсетілген мәжбүрлеу шаралары қылмыстық іс бойынша қандай да бір тергеу әрекеттерін жүргізу барысында дәлелдемелерді тиімді жинау үшін қолданылатын әдістер болып табылатындығын ұмытпау қажет.

Ақшалай өндіріп алу ҚР ҚПК-нің 159-б. сәйкес іс жүргізу барысында процестік міндеттерді орындамағаны және сот отырысында тәртіп бұзғаны үшін, адвокатты, прокурор мен сотталушыны қоспағанда, жәбірленушіге, куәға, қорғануға құқығы бар куәға, маманға, аудармашыға және өзге де адамдарға 160 б. белгіленген мөлшерде және тәртіппен қолданылуы мүмкін. Іс жүргізуге қатысушылар өздерінің заңда көрсетілген процестік міндеттерін орындамағаны—іс жүргізулік құқық бұзушылық болып табылады. Ал ақшалай өндіріп алу орын алған іс жүргізулік құқық бұзушылық үшін жауаптылық ретінде сипатталады. Заң әдебиеттерінде жауаптылықтың жағымды және жағымсыз түрлері анықталады [7].

Жағымды қылмыстық іс жүргізушілік жауаптылығының сотқа дейінгі тергеп-тексеру үшін өзіндік бір құндылығы бар. Ол қылмыстық іс бойынша тергеушінің дұрыс әрекетінің қоғам мен мүдделі тараптар үшін маңызды екендігін тереңірек ұғындырады. Тергеуші іс бойынша әрқашан да өзіне тәуелді азаматтардың Конституциялық құқықтарына нұқсан келтіретін шешімдер қабылдайды. Сондықтан ол тергеушіге өз міндеттеріне жоғары жауапкершілікпен қарауға септігін тигізетін қылмыстық іс

бойынша әділдікке жетудің ең тиімді жолы. Яғни, жағымды заңдық жауапкершілік дегеніміз, бұл лауазымды тұлғалардың өз қызметін атқару кезінде жіберген іс жүргізулік қателіктері мен заңсыз әрекеттері үшін көзделетін жауапкершіліктері (қылмыстық, тәртіптік) болып табылады.

Жағымсыз жауаптылық қылмыстық іс жүргізудің қандай да бір болмасын қатысушылары өздерінің іс жүргізулік міндеттерін дұрыс орындамауы немесе орындаудан бас тартуы салдарынан туындайды. Оның маңыздылығы өздерінің процестік міндеттерін орындамаған құқық бұзушыға әсер ету тәсілімен айқындалады. Осының әсерінен құқық бұзушыға заңдық міндеттеме қойылады: сотталуы, белгілі бір құқығынан айырылуы немесе ақшалай өндіріп алуға тартылуы. Жағымсыз қылмыстық іс жүргізулік жауаптылыққа тартылуы азаматтардың өздерінің іс жүргізулік міндеттерін дұрыс және толық орындалуын қамтамасыз етеді. Осыдан бірінші кезекте тергеу органына шақыртылған азаматтың келмеуі нәтижесінде оның мәжбүрлеп жеткізілуі, жеңіл бұлтартпау шараның қатаң түріне ауыстырылуы, өздерінің іс жүргізулік міндеттерін дұрыс орындамаған аудармашыға, маманға, куәға, жеке кепіл берушіге қолданылатын ақшалай өндіріп алу мәселелерін заңнамада тиімді реттеп оның әлеуметтік маңыздылығын арттыру қажет.

Көрсетілген көзқарас қылмыстық іс жүргізудегі мәжбүрлеу мен жауапкершілік өзара байланысты әрі өз беттерінше бір күрделі құқықтық құбылыс екендігін көрсетеді. Сонымен қатар іс жүргізулік мәжбүрлеу шараларын тәжірибеде қолдану мүмкіндігінің болуы іс жүргізуге қатысушылардың өздеріне жүктелген міндеттерді орындамауы немесе дұрыс орындамауы жолындағы тежеуші факторы болып табылады. Іс жүргізулік мәжбүрлеуді заңды, негізді әрі әділ қолдану жасалған заңсыз әрекет үшін міндетті түрде белгілі бір жауаптылық болатындығын көрсетеді. Оған қоса жасалған құқықбұзушылықтарды жазалайтын мемлекеттің жеткілікті құралы бар екендігін профилактикалық тұрғыда ұғындырады. Осының барлығы азамат-

тардың мінез-құлқын дұрыстауға, санасына, ерік жігеріне дұрыс әсер береді. Өздерінің заңсыз әрекеттеріне сын беруге, бағалауға мемлекетпен қойылған тәртіп пен талаптарға мойынсұнуға итермелейді. Ал, сотқа дейінгі тергеп-тексерудің міндеттерін толық орындалуына қылмыстық іс жүргізудегі заңдық жауаптылық сияқты құқық қамтамасыз ету құралы үлкен әсер береді.

С.С. Алексеевтің көзқарасы бойынша мемлекеттік мәжбүрлеудің жүзеге асырылуы заңдық жауапкершілікпен, қорғану шараларымен және баламалы мәжбүрлеу шараларымен қамтамасыз етіледі [8]. Ғалымдардың басым көпшілігі қылмыстық іс жүргізулік жауаптылықты заңдық жауаптылықтың бөлек түрі ретінде көрініс табуын қолдамайды. Мұндай көзқарасты ұстанушылардың пікірінше, бұл мәселені шешу үшін жауаптылықты құқықтың жалпы теориясының санаты ретінде түсіну қажет [9].

Әдебиеттерде қылмыстық іс жүргізулік жауаптылық туралы мәселе орынды талқыланады. Себебі бұл мәселеге қатысты процессуалистердің пікірлері әртүрлі. В.А. Лазареваның пікірінше, қылмыстық іс жүргізулік жауаптылық заңдық жауаптылықтың бір түрі болып табылады. Сонымен қатар, заңдық жауаптылыққа тиісті (қылмыстық, әкімшілік, тәртіптік) барлық белгілері мен ерекшеліктерге ие (құқық бұзушылықтың құрамы) [10].

С.Н. Братусь осындай белгілердің екеуін көрсетеді. Олар: өздерінің міндеттерін орындауға мәжбүрлеу және тұлғаның құқыққа қайшы әрекеті үшін жауапқа тарту [11]. О.С. Иоффе мен М.Д. Шаргородский заңдық жауаптылықтың үш элементтерін анықтап көрсетті. Олардың қатарына жеке және мүліктік құқықтарын шектеуімен көрінетін әрі құқық бұзған тұлғаны қоғамдық пен заңдық жауаптылыққа тартуымен негізделетін мемлекеттік мәжбүрлеу шаралары кірді [12].

В.М. Корнуковтың пайымдауынша, қылмыстық іс жүргізулік жауаптылық – бұл, қылмыстық-процестің саласындағы өз міндеттерін орындамағаны үшін және құқыққа қайшы әрекет жасағаны үшін қылмыстық-процестік құқығы нормалары-

мен қарастырылатын заңдық жауаптылықтың түрі [14].

З.Ф. Ковриганың пікірінше қылмыстық іс жүргізулік жауаптылықтың пайда болуы дәстүрлі қисынның аксиомасы болып табылатын ережелерден туындаған. Осыған сәйкес жалпы ұғымдағы белгілі бір топтағы құбылыстарда оның белгілері байқалса, онда осы топқа кіретін арнайы құбылыстарда да осы белгі міндетті түрде байқалады. Сонымен, жауаптылық ұғымы жалпы құқықта кездесетін ұғым болса, онда қисынның ережесіне сәйкес ол жалпы құқыққа тиесілі басқа да бөлімдерінде кездеседі, сонымен қатар қылмыстық-процестік құқығында да кездесуі ғажап емес [13].

Қылмыстық іс жүргізулік жауаптылықтың маңыздылығы құқық бұзушылыққа жол берген тұлғаға белгілі бір айыппұлға немесе ақшалай өндіріп алуға тарту қатерімен әсер ету арқылы заңдық міндеттерді орындатуға мәжбүрлеумен көрінеді. Қылмыстық іс жүргізулік жауаптылық ретінде көрінетін ақшалай өндіріп алуға тарту арқылы қылмыстық іс бойынша тергеп-тексеру кезінде қолайлы жағдайларды қамтамасыз ету – оның басты тағайындалуы болып табылады.

Жоғарыда атап кеткендей қылмыстық іс жүргізулік жауаптылық идеясымен кейбір авторлар келіспейді. Олардың пікірлерінше іс жүргізулік жауаптылық заңдық жауаптылықтың бір түрі ретінде бөлек өмір сүрмейді [15]. Осы жөнінде Е.М. Клюков былай дейді: «іс жүргізулік мәжбүрлеу шаралары қандай да бір заңдық жауаптылықтың бір түрі ретінде қарастырыла алмайды, өйткені кез келген заңдық жауаптылық – бұл материалдық құқықтың белгілі бір нормаларының бұзылғандығының дәлелденген фактісінің нәтижесі және кез келген заңдық жауаптылық – бұл материалдық құқықтың санаты» [16].

А.А. Филющенконың пікірінше қылмыстық іс жүргізулік мәжбүрлеудің заңдық жауаптылықтан басты айырмашылығы – олардың орын алуы мүмкін құқық бұзушылықтардың жолын кесуге деген бағыттылығында [17].

Осылайша ол *заңдық жауаптылықты* іс жүргізулік мәжбүрлеуден бөлек қарастырады. Іс жүргізулік мәжбүрлеуге тек ескерту сипатындағы шараларды жатқызады. Ал *іс жүргізулік жауаптылықты* басқа осы тектес жауаптылық түрлерімен қатар зерделейді. Заң әдебиеттерінде іс жүргізулік жауаптылық мемлекеттік мәжбүрлеудің бөлінбес компонентінің бірі ретінде қарастырылатын бірқатар авторлардың пікірлері басым [18].

Себебі қылмыстық іс жүргізулік заң орын алған құқық бұзушылықтар үшін нақты іс жүргізулік жауаптылықтарды қарастырған. Мәселен, өздерінің іс жүргізулік міндеттерін орындамаған субъектілерге қатысты қолданылатын ақшалай өндіріп алу немесе кепіл шарасы қолданылған айыпталушының бойтасалап кетуінің салдарынан қойылған кепілдің мемлекет кірісіне аударылуы.

Л.Б. Алексееваның пікірі бойынша іс жүргізулік жауаптылық туралы сөз қозғау үшін алдымен іс жүргізулік жауаптылыққа тартылуы мүмкін субъектілер қатарына қылмыстық іс бойынша іс жүргізуге жауапты лауазымды тұлғалар секілді субъектілерді де енгізу қажет. Сонымен қоса, ол: «...іс жүргізулік жауаптылық ұғымын тек іс жүргізулік сипатындағы шаралармен шектеп қана қоймай оны әрмен қарай кеңейту қажет» екендігін көрсетеді [19].

Қылмыстық іс жүргізулік құқықта жауаптылықтың негізгі белгісін оның құрамындағы санкциялық сипаты көрсетеді. Бірақ, санкцияның ұғымы теорияда әр түрлі анықталады. Мәселен, құқық теориясында: «Санкция – бұл құқықтық норманы бұзудың нәтижесі ретінде көрінетін заң бұзушылыққа жол берген тұлға үшін заңдық жауаптылықтың түрі мен мөлшерін қарастыратын заңдық норманың құрылымдық элементі» [20]. Ал, басқа жағдайда санкция ретінде «...құқықтық норманың диспозициясын бұзудың салдарынан пайда болатын жағымсыз нәтижелер» түсіндіріледі [21]. Сонымен қатар, санкция – бұл «норманың диспозициясымен реттелген қатынастарға қайшы келетін әрекеттер жасалған құқық

субъектілерінің жауаптылық мөлшерін анықтайтын норманың бөлігі» [22].

Осы көрсетілген санкцияның түсінігі процессуалистердің басым көпшілігінің қолдауын тапты. С. Полунин, Н. Громов, Е. Жога осы жөнінде былай дейді: «Санкция – бұл қылмыстық-процестік нормасының талаптарын орындамауы немесе дұрыс орындамауы барысында іс жүргізулік қатынастардың субъектілеріне қатысты жағымсыз нәтижені қарастыратын қылмыстық-процестік нормасының құрылымдық элементі» [23].

Заң ғылымында негізінен *құқықты қалпына келтіруші және жазалаушы* іс жүргізулік санкциялар қарастырылады. Құқықты қалпына келтіруші санкциялар «орын алған заң бұзушылықты жоюға және заңдылықты қалпына келтіруге бағытталған» [24].

Бұл санкциялар бірінші кезекте қылмыстық-процестік қатынастары субъектілерінің өздеріне жүктелген міндеттерді орындаттыруына септігін тигізеді. Ол үшін қылмыстық-процестік заңында бекітілген мемлекеттік мәжбүрлеудің толық кешенді шаралары қарастырылған. Мәселен, санкция ретінде заңмен өзіне жүктелген міндеттерді дәлелді себептерсіз орындамаған іс жүргізудің қатысушысына ақшалай өндіріп алуды қолдану қарастырылады.

Жазалаушы санкция өзінің атына сәйкес құқықтық норманың бұзылуына жол берген субъектіні жазалау мақсатына ие болып келеді. Заң әдебиеттерінде жазалаушы санкциялар қатарына төмендегілер жатқызылады:

– бұлтартпау шарасын қатаң түріне өзгерту;

– сот отырысы залынан сотталушыны немесе басқа да қатысушыны шығарып жіберу;

– тергеушіні қылмыстық істі тергеуден шеттету;

– ергеу әрекеттерін жүргізу барысында тергеушінің талаптарына бағынбау;

– анықталған тәртіпті бұзу және т.б. Осыған ұқсас пікірлер басқа да ғалымдардың еңбектерінде көрініс тапқан [25].

Санкцияны қылмыстық іс жүргізуде қолданудың ерекшелігі ретінде мына жағдайды атауға болады, яғни, субъектінің бір құқық бұзушылығы үшін оған бірнеше санкция қатар қолданылуы мүмкін. Мәселен, сот отырысында тәртіп бұзғандығы үшін судья құқық бұзушыны сот отырысы залынан шығарып жіберуге құқылы және қосымша сол сәтте ақшалай өндіріп алуды тағайындай алады. Алайда мына мысалда «ақшалай өндіріп алу» термині логикалық тұрғыда оның табиғаты мен мәніне қарай тағайындалуына қатысты мүлдем сәйкес келмей тұрғандығы анық байқалады. Өйткені «өндіріп алу» мен «жазалау» ұғымдары екі бөлек мағыналар береді [26].

Жоғарыда талданған құбылысты ескере отырып ақшалай өндіріп алудың «өндіріп алу» терминімен келіспеушілігімізді білдіреміз. Себебі ілгерілек баяндалғандай өзге де процестік мәжбүрлеудің бір түрі ретінде қарастырылған ақшалай өндіріп алудың табиғатына «өндіріп алу» емес «жазалаушы» сипаты тән. Іс жүргізулік жауаптылықтың жоғарыда талданған белгілері мен қасиеттері ақшалай өндіріп алудың жазалаушы сипатын куәландырып отыр [27]. Процессуалдық мәжбүрлеу шарасы ретінде көрініс табатын ақшалай өндіріп алу – бұл іс жүргізуге қатысушылардың ҚР ҚПК-де көрсетілген өздерінің процессуалдық міндеттерін орындамағаны және сот отырысында тәртіп бұзғаны үшін қарастырылатын тек қылмыстық процессуалдық жауаптылық шарасы.

Жоғарыда көрсетілгендерді ескере отырып келесідей нәтижеге келеміз, яғни мәжбүрлеу шарасы ретінде көрініс табатын әрі жауаптылық ретінде сипатталатын ақшалай өндіріп алу шарасын заңды және тиімді қолдану мақсатында процестік тәртіп бұзушылықтың құрамдық элементтеріне назар аудару қажет. Процестік тәртіп бұзушылықтың құрамдық элементтеріне келесілерді жатқызамыз: объект, субъект, объективтік жақ және субъективтік жақ.

Объект – іс жүргізудің қалыпты үрдісін және процестік тәртіпті реттейтін қоғамдық қарым қатынастар.

Субъект – 18 жасқа толған, есі дұрыс, құқық және әрекет қабілеті бар процеске қатысушы тұлға.

Объективтік жақ – процеске қатысушы тұлғаның әрекеті немесе әрекетсіздігі.

Субъективтік жақ – процеске қатысушы тұлғаның ішкі ниеті (қасақана, абайсызда).

Ақшалай өндіріп алу шарасын өзінің процестік міндеттерін орындамаған немесе тиісті деңгейде орындамаған іс жүргізуге қатысушыларға қолдану барысында көрсетілген құрамдық элементтердің біреуі сипатталмаса, онда іс жүргізуге қатысатын тұлғаға қатысты ақшалай өндіріп алуды қолдануға жол берілмейді. Соған орай ақшалай өндіріп алу шарасын тиімді әрі заңды қолдану мақсатында көрсетілген құрамдық элементтерінің барлығы толықтай сипатталуы тиіс.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Элькинд П.С. Цели и средства их достижения в советском уголовно-процессуальном праве. – Л., 1976. – 143 с.
2. Лупинская П.А. Решения в уголовном судопроизводстве, их виды, содержание и формы. – М., 1976. – 168 с.
3. Арницане И.Я. Проблема морального конфликта: дис. ... канд. филос. наук: 09.00.05. – М., 1978. – 145 с.
4. Тәшібаев Қ., Байғараев А. Ақшалай жаза – қылмыстық іс жүргізудегі өзге де мәжбүрлеу шарасы ретінде // Хабаршы. – 2007. – №2. – Б. 57-61.
5. Толеубекова Б. Уголовно-процессуальное право Республики Казахстан – Алматы, 1998. – 432 с.
6. Копылова О.П. Меры принуждения в уголовном процессе. – Тамбов, 2011. – 120 с. Б.5.
7. Уголовно-процессуальное право Российской Федерации: учеб. пос. / под ред. П.А. Лупинской. – М.: Юристъ, 2003. – 797 с.
8. Советский уголовный процесс / под ред. Н.С. Алексеева, В.З. Лукашевича. – Л., 1989. – 472 с.

9. Байғараев А. Қылмыстық іс жүргізудегі ақшалай жазаны жауапкершілік ретінде қарастырудың кейбір мәселелері // Актуальные проблемы уголовно-процессуального права: матер. междунар. науч.-практ. конф. – Қарағанды, 2007. – С. 158-162.
10. Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности / под ред. М.С.Строговича, Л.Б. Алексеева и др. – М., 1979. – 319 с.
11. Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. – М., 1976. – 216 с.
12. Лазарева В.А. Судебная власть и ее реализация в уголовном процессе. – Самара, 1999. – 136 с.
13. Коврига З.Ф. Уголовно-процессуальное принуждение. – Воронеж, 1975. – 175 с.
14. Корнуков В.М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве. – Саратов, 1978. – 137 с.
15. Братусь С.Н. Спорные вопросы теории юридической ответственности // Советское государство и право. – 1973. – №4. – С. 27-35.
16. Бұл да сонда.
17. Иоффе О.С., Шаргородский М.Д. Вопросы теории и права. – М., 1961. – 381 с.
18. Самощенко П.С., Фарукшин М.Х. Ответственность по советскому законодательству. – М., 1971. – 240 с.
19. Советский уголовно-процессуальный закон и проблемы его эффективности / под ред. М.С.Строговича, Л.Б. Алексеева и др. – М., 1979. – 319 с.
20. Базылев Б.Т. Об институте юридической ответственности // Советское государство и право. – 1975. – №1. – С. 110-115.
21. Малейн Н.С. Правонарушение: понятие, причины, ответственность. – М., 1985. – 192 с.
22. Клюков Е. М. Мера процессуального принуждения. – Казань, 1974. – 108 с.
23. Филлющенко А.А. Об уголовно-процессуальном принуждении // Правоведение. – 1974. – №3. – С. 108-110.
24. Петелин А.И. Некоторые вопросы общего понятия юридической ответственности // В кн: Проблемы применения советского права. – Свердловск. 1973. – С. 141-146. Трунов И.Л., Трунов Л.К. Предложения по совершенствованию некоторых норм УПК РФ // Российский следователь. – 2002. – №12. – С. 6-13. Лейст О.Э. Правонарушение и юридическая ответственность // В кн.: Теория государства и права. – М., 1996. – С. 464.
25. Теория государства и права: учеб. / под ред. Н.И. Матузова, А.В. Малько. – М., 2001. – 776 с.
26. Теория государства и права: учеб. / под ред. В.М. Корельского, В.Д. Первалова. – Изд. 2-е, изм. и доп. – М., 2002. – 616 с.
27. Теория государства и права: учеб. / под ред. В.О. Лучина, Б.С. Эбзеева. – М., 2000. – 640 с.

Автор туралы мәлімет

Сахарбай Арман – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Ғылыми-зерттеу орталығының бастығы, з.ғ.м., полиция подполковнигі.

Сахарбай Арман – начальник Научно-исследовательского центра Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, м.ю.н., подполковник полиции.

Sakharbay Arman – head of the Scientific Research Center of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev, m.y.n., Lieutenant Colonel of the police.

Sakharbay A.¹

¹*Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan
named after M. Bukenbayev, Aktobe, Republic of Kazakhstan*

MONETARY RECOVERY IN CRIMINAL PROCEEDINGS PROBLEMS OF EXPANDING THE BASICS OF APPLICATION

This article discusses the need for a comprehensive analysis of the issue of applying a monetary penalty during the preliminary investigation. In addition, issues of ensuring strict compliance with established procedures and preventing extraordinary situations are considered in order to ensure a prompt and objective preliminary investigation in a criminal case. In order to effectively organize the process in the case, the need to introduce additional grounds for applying monetary penalties is being considered.

Keywords: monetary penalty, criminal proceedings, coercive measures, other measures of procedural coercion, criminal procedural responsibility, criminal procedural sanctions.

ҚЫЛМЫСТЫҚ СОТ ІСІН ЖҮРГІЗУДЕ АҚШАЛАЙ ӨНДІРІП АЛУ ҚОЛДАНУ НЕГІЗДЕРІН КЕҢЕЙТУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Берілген мақалада алдын ала тергеу кезеңінде ақшалай өндіріп алуды қолдануды жан-жақты қарастыру қажеттілігі айтылады. Оған қоса қылмыстық іс бойынша алдын ала тергеудің жедел әрі объективті жүргізілуін қамтамасыз ету үшін анықталған тәртіптердің қатаң сақталуын және экцестік жағдайлардың орын алмауын қамтамасыз ету мәселелері қарастырылады. Іс бойынша процесті тиімді ұйымдастыру үшін ақшалай өндіріп алу шарасын қолданудың қосымша негіздерін енгізу қажеттілігі сипатталады.

Түйінді сөздер: ақшалай өндіріп алу, қылмыстық іс жүргізу, мәжбүрлеу шаралары, мәжбүрлеудің өзге де шаралары, ақшалай өндіріп алудың негіздері, қылмыстық іс жүргізулік жауаптылық, қылмыстық іс жүргізулік санкция.

ДЕНЕЖНОЕ ВЗЫСКАНИЕ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ ПРОБЛЕМЫ РАСШИРЕНИЯ ОСНОВ ПРИМЕНЕНИЯ

В данной статье рассматривается необходимость комплексного анализа вопроса о применении денежного взыскания в период предварительного расследования. Кроме того, рассматриваются вопросы обеспечения строгого соблюдения установленных процедур и предотвращения эксцесных ситуаций в целях обеспечения оперативного и объективного предварительного расследования по уголовному делу. В целях эффективной организации процесса по делу рассматриваются вопросы о необходимости введения дополнительных оснований для применения мер денежного взыскания.

Ключевые слова. денежное взыскание, уголовный процесс, меры принуждения, иные меры процессуального принуждения, уголовно-процессуальная ответственность, уголовно-процессуальные санкции, основания наложения денежного взыскания

Coercive measures with preventive and influencing properties that significantly restrict constitutional and other human rights and freedoms are applied only in cases where there is a need during the investigation in a criminal case. In accordance with the Constitution of the Republic of Kazakhstan, human rights and

freedoms may be limited only to the required extent in cases specified in the law. What refers to the specified «need for the case» and «required amount», the question arises.

First of all, law enforcement agencies, without initiating a criminal case, are prohibited from applying procedural coercive measures

that restrict their constitutional rights to any citizen or are related to the characteristics of nationality, language, race, social status, etc.

Secondly, participants in proceedings in initiated criminal cases are not allowed to apply coercive measures if there is no need or grounds for the case.

In the course of applying measures of Criminal Procedural coercion, it is necessary to equally assess the interests of all parties (person, society, state) protected by law. The idea of a clerical person: "it is not his duty, but his right to use coercive measures" is a misconception. Because in order to quickly and effectively restore the rights of a person, organization whose rights and legitimate interests have been infringed or suffered material damage, it may be a big mistake that the clerical person does not take coercive measures in relation to the accused who has committed a crime (equally assessing the interests of the parties [1].

The application of coercive measures in a criminal case is regulated by the Criminal Procedure Code. This law specifies the types, limits, grounds, goals and conditions of procedural coercive measures and the powers of the court and law enforcement agencies to apply coercive measures.

Demonstrating the understanding of procedural coercion as one of the ways of legal regulation of public relations in the criminal procedural space and the fact that the term «measures of procedural coercion» is of a general nature, A. N. Akpanov proposed the following classification of means of procedural coercion as the main criterion for differentiating procedural coercive measures:

1. Coercive measures of criminal proceedings that limit the legal status of a person in the framework of socio-economic, political, cultural and personal rights: placement in a medical institution for research in conditions of arrest, detention, permanent treatment.

2. Coercive measures of criminal proceedings limiting the legal status of a person within the framework of socio-economic and personal rights: removal of the accused from office.

Procedural coercive measures regulating the restriction of the legal position of a person within the framework of Personal Rights: 1) due

to the inviolability of property and address (search, seizure, confiscation of property, arrest of correspondence correspondence); 2) due to the inviolability of the body (certification, obtaining samples for Comparative Study, personal search); 3) depending on the choice of address and freedom of movement (obligation to appear to the Inquirer, investigator, prosecutor and court, withdrawal and other preventive measures) [2].

Taking into account the fact that the above-mentioned approaches to coercive measures differ from each other, the legislation not only introduced the term «coercion» into the CPC of the Republic of Kazakhstan, but also defined its structure as «procedural coercive measures. In addition, it was classified into three groups: detention of a suspect (Chapter 17); preventive measures (Chapter 18); other measures of procedural coercion (Chapter 19). Thus, the cornerstone of the institution of coercion is laid in national legislation».

According to K.U. Tashibayev, depending on the essence and purpose, tasks of coercive measures applied in a criminal case, they are divided into five groups as follows:

1. measures to prevent a crime (arrest of a suspect, submission of a ruling, etc.).

2. measures to collect, verify, evaluate and establish the truth of evidence in the case (involuntary bringing, bringing, searching, taking things, banning correspondence).

3. measures that ensure a preliminary investigation, consideration of the case in court, involvement of the accused in the court session (summons, receipt, clarification of the essence of the charge, monetary recovery, expulsion from the courtroom, etc.).

4. measures to ensure the execution of the sentence.

5. measures to compensate for damage caused by a crime or to ensure the seizure of property [3].

In the procedural literature, there are a number of considerations that the measures of Criminal Procedural coercion include liability measures that are of a sanctioning nature [4], [5], [6]. In addition, there are opinions that preventive measures and other procedural measures are sanctions of criminal procedural norms.

R. D. Rakhunov said: «the law provides for certain sanctions for the refusal of the accused from the court or investigation. Such sanctions include the choice of measures of restraint or its change. The obligation to appear to the interrogator, investigator, court is a legal requirement that must be guaranteed, as well as the rights of the accused. Therefore, in order to ensure the implementation of such legal provisions, the law provides for the necessary liability» [7].

N. A. Akincha and V. A. Stremovskiy adhere to the point of view that procedural coercive measures are not a sanction of criminal procedural norms, but are in themselves one legal phenomenon [8], [9].

According to B. B. Bulatov, criminal procedural coercion is not a way of state coercion, but a kind of it. Therefore, it should be provided with all the means of legal coercion, as well as state coercion. And the methods of ensuring state coercion–legal responsibility, alternative means, protective measures–should be required by its sectoral types.

Only on the basis of the classification of branches of law can one speak of such sectoral types of coercion as criminal law, administrative and Criminal Procedure [10].

Z.F. Kovriga said that coercion in the space of criminal proceedings is not formed by procedural coercion itself, which proved that the former has a broader meaning than the latter. The author classified procedural coercion as procedural responsibility and procedural sanctions and established that they are carried out only within the framework of procedural responsibility. Z.F. Kovriga divided the measures of procedural coercion into two groups: 1) preventive measures (preventive measures, making an obligation to appear, detain, bring, declare a search, drive, remove the accused from office, measures applied to violators of order at the court session); 2) means of security (search, seizure, placement of a suspect or accused in a medical institution, seizure of property) [11]. This opinion is flattering, but it is worth adding a kind of additional «coercive measures of a punitive nature». We will base this opinion below.

V.M. Kornukov divided criminal procedural coercion into the following types,

pointing out that the concepts of «Criminal Procedural coercion «and» measures of procedural coercion» are not similar, noting that the former are significantly larger in size:

1) the result of non – compliance with criminal procedural norms or its direct violation–criminal procedural liability (appointment of monetary recovery, transfer of the received pledge to state income);

2) restoration of the rule of law (violation of unjustified and illegally issued decisions) and measures to protect the law and order violated as a result of improper implementation of the provisions of the legal norm;

3) procedural coercion measures as a means of creating the necessary conditions for obtaining and finding evidence (search, seizure, certification, placement of the accused in a medical institution, etc.) and warning of certain actions (preventive measures used to prevent the accused from investigating.

Using the classification of the main feature of procedural coercive measures as a resolution, V.M. Kornukov divided the measures provided into two groups: a) participation in the proceedings and compliance with the correct behavior of the accused and other participants in the proceedings (preventive measures, obligation to appear, bring, remove from office); б) the possibility of finding, obtaining and examining evidence (search, seizure, certification, obtaining samples for comparative study, placement in a medical institution), a civil claim or confiscation of property. Measures to ensure order in the court session (fine, expulsion from the courtroom) were considered by V.M. Kornukov as a procedural sanction, expressed in the nature of procedural responsibility for violation of order in the courtroom. Therefore, he did not include these measures in the system of procedural coercion measures.

V. M. Kornukov divided all measures of procedural coercion into two groups: preventive measures and other measures of procedural coercion. Among other measures of procedural coercion, he added detention, withdrawal, certification, collection of samples for comparative study and placement in a medical institution. However, V. M. Kornukov held the opinion: «the range of other measures of

procedural coercion» is very wide, they are not limited to these examples [12].

«State coercion, which creates favorable conditions for the full performance of the tasks of criminal proceedings and ensures the full and correct performance of procedural tasks defined by law in relation to citizens participating in the proceedings...» [13] Yenikeev Z.D., who considered the measures of procedural coercion as [13], agrees that the measures under study are justified in the division into two groups into preventive measures and other procedural measures. At the same time, on the basis of its conclusions, among other measures of procedural coercion included the following: an obligation to come, arrest a person as a suspect in committing a crime, certification, personal search, obtaining samples for comparative study, placement in a medical institution, delivery, receipt from participants in a criminal case on non-disclosure of preliminary investigation data, search, compulsory seizure, seizure of property, arrest of postal and Telegraph items, their inspection and receipt, removal from office [14]. Of course, it is clear that monetary foreclosure is also part of this type of coercion.

The purpose of Criminal Procedural coercion is to ensure normal proceedings in a criminal case, to create an opportunity for an effective investigation of a criminal case and a legal resolution on its merits, to prevent and prevent undesirable actions on the part of the participants in the proceedings. However, the specified goals of procedural coercion are both its specifics. Let's explain the reason as follows. Thus, the purpose of social coercion is to ensure the protection of public order by isolating a suspect from society or preventing him from committing illegal acts. And the purpose of economic coercion is to ensure compliance with a certain procedural order with the threat of material liability or to bring the suspect to material responsibility for his / her illegal actions.

In order to ensure compliance with the constitutional rights and interests of the participants in the proceedings who fell into the framework of criminal proceedings, the norms governing the application of coercive measures in a criminal case should indicate the specific

goals of coercion. Due to the fact that the current legislative norms do not reflect the specific purpose of coercion, procedural errors and violations of constitutional rights are allowed.

Monetary recovery, expressed as a measure of procedural coercion, is a measure of exclusively criminal procedural liability provided for by the participants in the proceedings for non – fulfillment of their procedural duties specified in the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan and violation of the order at the court session.

Basically, the current law clearly defined the place of monetary foreclosure and the procedure for its application in accordance with the recently introduced additions and changes in the space of legislation. Currently, the Criminal Procedure coercion measures in the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan are systematized into three groups:

- 1) arrest of the suspect;
- 2) preventive measures;
- 3) other coercive measures.

The latter is additionally divided into two groups:

- A) to the victim, witness, witness, translator, specialist, civil plaintiff;
- B) measures taken against the suspect and accused.

It should not be forgotten that these coercive measures are methods used for the effective collection of evidence in the process of conducting any investigative actions in a criminal case.

For example, take consider an investigative action, in the process of forcibly removing a thing belonging to a citizen from his possession by a decision of the clerical body, the owner of the thing may object. In such cases, the thing is forcibly taken away from the owner, and measures of influence (monetary recovery) may be applied against it for obstructing and non-compliance with the order in the course of investigative actions.

Basically, the coercive measures used in the course of conducting investigative actions by the procedural body are not limited to this. In our opinion, in the course of conducting investigative actions, an official may allow the following coercive actions in order to ensure the quality of the investigation:

- not to remove or allow anyone from the place of conducting investigative actions;
- unauthorized entry into a residential building, building, land plot, transport, if necessary;
- limit photo, video shooting;
- temporary withdrawal of smartphone devices until the end of the investigative action;
- to limit the control of the car;
- to take the car under its control;
- restriction of mutual conversations of participants in the proceedings;
- involuntary participation in investigative actions (without prejudice to conscience and honor);
- to prevent a participant in investigative actions from traveling;
- access personal computers, smartphones and other devices and their accounts and get acquainted with the materials contained in them;
- to prohibit the use of property.

The specified actions are required to be regulated by law in accordance with the requirements of the time. Only in the course of regulation by law will the protection of constitutional rights and freedoms of citizens be ensured.

Monetary recovery, which is included in other coercive measures in criminal proceedings (P. 159, 160 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan), is imposed only for an offense that has occurred, for failure or improper performance of the obligation assigned to it by law. Therefore, this measure is recognized as a measure of procedural responsibility.

An important consideration is that some procedural coercive measures apply only to one specific participant in the proceedings, while others continue to apply to different participants in the proceedings. For example, preventive measures apply equally to the suspect and the accused, and the measure of temporary suspension from office applies only to the accused. Monetary foreclosure, on the other hand, does not apply to the accused and the suspect (except for the measure of Prohibition of approach), but may apply to the victim, witness, specialist and expert and other participants in the proceedings. In the Kazakh-procedural science, there are opinions about the difference between

procedural preventive measures and measures of granting an obligation to come, bringing and monetary recovery. «...the latter may be applied not only to the accused and suspect, but also to the victim, witness, specialist, expert, civil plaintiff and his representatives, civil defendant and his representatives and the representative of the accused».

In this regard, first of all, it should be noted that monetary foreclosure does not apply to the accused and the suspect. After all, it is not provided for by legislation. In relation to the rest of the participants in the proceedings, this measure may be applied, since the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan P. 159, 160 indicates the possible expansion of the group of persons who may be attracted to monetary recovery by the use of the phrase «from other persons. «Other persons» may include any citizen involved in the proceedings.

In our opinion, procedural monetary recovery can be applied to any citizen who has not fulfilled or incorrectly fulfilled the legal requirements of the investigator related to maintaining order. An investigator, interrogator may involve surrounding citizens as witnesses, statisticians or witnesses to an investigative action in order to effectively carry out their activities at the scene of a crime or in the course of other investigative actions. These citizens are obliged to perform the procedural duties assigned to the investigator and interrogator without counting on their time. For unauthorized entry of a citizen to the scene of an incident prohibited by the investigator, violation of the procedure for conducting investigative action, there is also a need to consider by law the issue of applying monetary recovery in relation to the relevant citizens.

Currently, the issue of applying monetary foreclosure in office management is very important, so it is necessary to expand and simplify the possibility of its application as much as possible. Article 159, 160 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan states that monetary recovery is applied only in cases stipulated by the relevant articles of the legislation. However, in this article, the procedural principle is regulated only by the participants in a particular case. These are: victim, witness, specialist, translator, witness,

individual guarantors, persons who have taken a minor into custody. Their group should be supplemented by citizens who did not fulfill, or incorrectly performed the instructions of the investigator, interrogator (except for officials), citizens who evaded participation in the investigative action without obeying the requirements of the investigator or interrogator, citizens who violated the procedure for the ongoing investigative action, and citizens who did not obey the requirements of the investigator or interrogator or committed negative actions in relation to them (revealing an investigative secret. This opinion is combined with the thoughts of other authors [15], [16].

In addition, monetary recovery can also be applied to any persons who are not participants in the proceedings, who have violated the order in the courtroom. This conclusion is based on Article 346 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan. The first part of this article states that in the courtroom it is warned that administrative punishment may be imposed against any person who has repeatedly violated the order, except for the defendant. And, in Section 4, persons present in the courtroom, but who are not participants in the process, in case of violation of the procedure, the court clearly determined the possibility of imposing administrative penalties on them.

So, in conclusion, we come to the following conclusion, that is, in this case, although the legislation states an administrative penalty, it implies a measure of monetary recovery of the proceedings. Basically, we believe that this is a legislative error. The fact is that in accordance with the latest amendments and additions to the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan, since the definition of Article 160 as an article regulating the procedure for applying monetary recovery, the Criminal Procedure legislation has ceased to refer to the Administrative Code of the Republic of Kazakhstan.

In addition to the general features inherent in the nature of any criminal procedural coercive measures, monetary foreclosure also has its own properties in criminal proceedings and has a

special function in the general-procedural space. Therefore, a deeper study of the appointment of monetary foreclosure as a coercive measure in criminal proceedings undoubtedly requires special attention from a scientific point of view. For this purpose, it is appropriate to give rise to the development of Criminal

Procedure legislation, which first regulates the conditions and grounds for the appointment of monetary recovery in criminal cases.

Considering the above, we recommend the following:

1) consideration of the possibility of application in relation to any participant in a criminal case among persons who may be involved in a monetary recovery measure recognized as a coercive measure;

2) establish the following restrictions on participants in criminal cases during the pre-trial investigation period:

- not to remove or allow anyone from the place of conducting investigative actions;
- unauthorized entry into a residential building, building, land plot, transport, if necessary;
- limit photo, video shooting;
- temporary withdrawal of smartphone devices until the end of the investigative action;
- to limit the control of the car;
- to take the car under its control;
- restriction of mutual conversations of participants in the proceedings;
- involuntary participation in investigative actions (without prejudice to conscience and honor);
- to prevent a participant in investigative actions from traveling;
- access personal computers, smartphones and other devices and their accounts and get acquainted with the materials contained in them;
- to prohibit the use of property.

Consideration of the issue of applying a monetary recovery measure against participants in the proceedings in case of violation of these restrictions.

List of sources used:

1. Байғараев А. Қылмыстық іс жүргізудегі ақшалай жазаның кейбір мәселелері // Б. Бейсенов атындағы Қарағанды заң институтының Хабаршысы. – 2007. – №2. – Б. 69-71.
2. Ақпанов А.Н. Проблемы уголовно-процессуального принуждения: в стадии предварительного расследования: дис. док. юрид. наук: 12.00.09. – Алматы: Жеті Жарғы, 1997. – 300 с.
3. Тәшібаев Қ.Ө. Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу құқығы: лекц. жин. – Қарағанды, 2003.
4. Каминская В.И. Уголовно-процессуальный закон // В кн.: Демократические основы советского социалистического правосудия. – М., 1965. – С. 113-120.
5. Элькинд П. Толкование и применение норм уголовно- процессуального права. –М., 1967. – 192 с.
6. Шарипова А.Р. Сравнительный анализ институтов денежного взыскания и судебного штрафа в уголовном, арбитражном, гражданском и административном процессе // Актуальные проблемы российского права. – 2022. – Т. 17, №1. – С. 145-153.
7. Рахунов Р.Д. Участники уголовно-процессуальной деятельности по советскому праву. – М., 1961. – 277 с.
8. Акинча Н.А. Подозреваемый и обвиняемый на предварительном следствии. – Саратов, 1964. – 80 с.
9. Стрёмовский В.А. Участники предварительного следствия в советском уголовном процессе. – Р-на-Д, 1966. – 260 с.
10. Булатов Б.Б. Государственное принуждение в уголовном судопроизводстве. – Омск, 2003. – 320 с.
11. Коврига З.Ф. Уголовно-процессуальное принуждение. – Воронеж, 1975. – 175 с.
12. Корнуков В.М. Меры процессуального принуждения в уголовном судопроизводстве. – Саратов, 1978. – 137 с.
13. Еникеев З.Д. Меры процессуального принуждения в системе средств обеспечения обвинения защиты по уголовным делам. – Уфа, 1978. – 72 с.
14. Еникеев З.Д. Социальная ценность и эффективность мер уголовно-процессуального пресечения учеб. пос. – Уфа, 1979. – 88 с.
15. Шабанов В.Б., Буданова Л.Ю. Актуальные вопросы деятельности отдельных субъектов на стадии возбуждения уголовного дела // Известия Тульского государственного университета. Экономические и юридические науки. – 2022. Вып. №1. –Б. 60-66
16. Капсалямов К.Ж. Меры пресечения в системе уголовного преследования. Монография. – Астана; КазПОУ, 2004. - Б. 12.

Information about the authors

Сахарбай Арман – head of the Scientific Research Center of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev, m.y.n., Lieutenant Colonel of the police.

Сахарбай Арман – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының Ғылыми-зерттеу орталығының бастығы, з.ғ.м., полиция подполковнигі.

Sakharbay Arman – начальник Научно-исследовательского центра Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева, м.ю.н., подполковник полиции.

-
- Ішкі істер органдарының кадрларын дайындау
  - Подготовка кадров органов внутренних дел
  - Training of personnel of internal affairs bodies

Айсұлтан Б.А.¹

¹Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, Актюбе, Республика Казахстан.

ГРАЖДАНСКО-ПАТРИОТИЧЕСКОЕ ВОСПИТАНИЕ МОЛОДЫХ СОТРУДНИКОВ ОВД

В данной научной статье рассматривается понятие патриотизма как одной из важнейших ценностей государства. Патриотическое воспитание молодых сотрудников является одним из приоритетных направлений в системе правоохранительных органов Казахстана, так как способствует формированию высокого патриотического сознания. Патриотическое воспитание молодого поколения – залог стабильного развития страны в будущем.

Воспитание патриотизма должно основываться на героической истории нашего народа, которая способствует не только нравственному развитию личности, но и формированию личности. Выделены основные задачи для достижения цели, играющие важную роль в формировании казахстанского патриотизма. Патриотическое воспитание способствует приобщению людей к материальной и духовной культуре народа, укрепляет черты национальной психологии, тем самым прививая людям уважительное отношение к своему народу, к своей Родине.

Ключевые слова: воспитание, патриотизм, Родина, молодое поколение, развития страны, формирование личности, история народа.

ПО ЖАС ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІН АЗАМАТТЫҚ-ПАТРИОТТЫҚ БАҒЫТТА ТӘРБИЕЛЕУ

Бұл ғылыми мақалада патриотизм ұғымы мемлекеттің маңызды құндылықтарының бірі ретінде қарастырылады. Жас қызметкерлерді патриоттық тәрбиелеу Қазақстанның құқық қорғау органдары жүйесіндегі басым бағыттардың бірі болып табылады, өйткені ол жоғары патриоттық сананы қалыптастыруға ықпал етеді. Жас ұрпақты патриоттық тәрбиелеу – болашақта елдің тұрақты дамуының кепілі.

Патриотизмге тәрбиелеу біздің халқымыздың батырлық тарихына, негізделуі керек, бұл адамның адамгершілік дамуына ғана емес, сонымен бірге жеке тұлғаның қалыптасуына да ықпал етеді. Қазақстандық патриотизмді қалыптастыруда маңызды рөл атқаратын негізгі міндеттер бөлінді. Патриоттық тәрбие адамдарды халықтың материалдық және рухани мәдениетімен таныстыруға ықпал етеді, ұлттық психологияның ерекшеліктерін нығайтады, сол арқылы адамдарға өз халқына, Отанына деген құрмет сезімін оятады.

Түйінді сөздер: тәрбие, патриотизм, Отан, жас ұрпақ, елдің дамуы, тұлғаның қалыптасуы, халықтың тарихы.

CIVIL AND PATRIOTIC EDUCATION OF YOUNG POLICE OFFICERS

This scientific article examines the concept of patriotism as one of the most important values of the state. The patriotic education of young employees is one of the priorities in the law enforcement agencies of Kazakhstan, as it contributes to the formation of a high patriotic consciousness. Patriotic education of the younger generation is the key to the stable development of the country in the future.

The education of patriotism should be based on the heroic history of our people, which contributes not only to the moral development of the individual, but also to the formation of personality. The main tasks for achieving the goal, which play an important role in the formation of Kazakhstani patriotism, are highlighted. Patriotic education helps to introduce people to the material and spiritual culture of the people, strengthens the features of national psychology, thereby instilling in people a respectful attitude towards their people, to their Homeland.

Keywords: education, patriotism, Homeland, the younger generation, the development of country, personality formation, the history of the people.

Воспитание предполагает возможно более полный учет особенностей сотрудников. Это требование закреплено в принципе индивидуального и дифференцированного подхода в воспитании. Коллектив органов внутренних дел представляет собой сложную социальную общность, состоящую из неповторимых индивидуальностей. Предпосылки индивидуального подхода обусловлены именно этим объективно существующим разнообразием индивидуальностей, а также социальными, образовательными, национальными, профессиональными различиями сотрудников, неодинаковостью жизненного опыта и интересов. Они реализуются путем изучения и учета всех качеств и свойств личности, анализа внешних и внутренних ее проявлений (действий, целей, настроений, интересов и т.д.), учета положительных сторон личности и ее недостатков. Основой индивидуального подхода является глубокое и всестороннее изучение человека [1].

Индивидуальная воспитательная работа наряду с морально-психологической подготовкой, информационно-пропагандистской работой, работой актива служебных коллективов органов (учреждений) внутренних дел является одним из основных средств реализации задач воспитания сотрудников.

Индивидуальная воспитательная работа с личным составом – система мер целенаправленного психолого-педагогического воздействия руководителя органа, подразделения, образовательного учреждения системы МВД Республики Казахстан на личность сотрудника в целях формирования и развития качеств и свойств, необходимых для эффективного осуществления оперативно-служебной деятельности.

Индивидуальная воспитательная работа проводится в целях полного изучения личных качеств каждого сотрудника, его сильных и слабых сторон, выбора способа психолого-педагогического воздействия, формирования у него высоких морально-

психологических качеств. Она осуществляется постоянно и посеместно как в ходе службы, так и в повседневной жизнедеятельности.

В каждом отдельном случае ее цели и задачи могут конкретизироваться. Изучение личности и сотрудника, которое включает в себя определение положительных черт и качеств, на которые следует опираться воспитателю, уровня необходимых на службе, но развитых недостаточно качеств, выявление отрицательных качеств, затрудняющих осуществление конкретной оперативно-служебной деятельности, соблюдение требований Кодекса профессиональной этики сотрудника органов внутренних дел [2].

Следует учитывать, что процесс вхождения в службу молодого сотрудника психологически труден, так как наступают изменения условий жизни, привычного режима. Все это требует определенной психологической перестройки человека, чего нельзя учитывать в работе с молодыми сотрудниками.

Индивидуальная воспитательная работа с ними направляется на закрепление молодых перспективных сотрудников на службе, воспитание чувства долга, чести, гордости за службу в Министерстве внутренних дел Республики Казахстан, стремления к повышению профессионального мастерства, личной ответственности за выполнение служебных обязанностей.

Серьезное внимание уделяется формированию качеств патриотов нашей страны, убежденных защитников безопасности государства, прав и законных интересов граждан. Профессионально-нравственным руководством и индивидуальной воспитательной работе с молодыми сотрудниками является Кодекс профессиональной этики сотрудника органов внутренних дел. В период становления молодых сотрудников особый упор делается на изучении их морально-психологических качеств и посредством

систематического проведения индивидуальной воспитательной работы.

Особое внимание руководители обращают на тех сотрудников, кто столкнулся с трудностями, выражает сомнения в своих силах, в правильности избранной профессии.

Для этого используются все возможные способы морального и материального стимулирования, различные формы и методы индивидуального воздействия. Индивидуальная воспитательная работа с молодыми сотрудниками ведется как при выполнении ими служебных обязанностей, так и во внеслужебное время; упор делается на определение им индивидуальных заданий по самостоятельному изучению правовых актов, специальной литературы, вооружения и специальной техники.

С целью закрепления у молодых сотрудников, убежденности в правильности выбора профессии принимаются меры к упорядочению их служебной нагрузки, обучению и умению с максимальной отдачей использовать служебное время.

Существенное влияние на адаптацию новичка к службе в системе МВД оказывают социально-психологические факторы. Это, прежде всего, доброжелательное отношение с коллегами, объективная оценка труда молодого сотрудника руководителями, психологическая совместимость, с учетом положительных традиций в коллективе подразделения.

В значительной мере адаптации молодых сотрудников в коллективе способствует вовлечение их в активную общественную работу, избрание в состав различных общественных формирований.

Молодому человеку, пришедшему в органы внутренних дел необходимо показать, что его ждали в коллективе, готовы поддержать и помочь овладеть основами профессионального мастерства, чему способствуют проводимые в органах внутренних дел ритуалы «Принятие Присяги», «Посвящение в сотрудники органов внутренних дел» и «Вручение табельного оружия».

При подготовке и проведении таких мероприятий необходимо добиваться, чтобы

они способствовали возникновению обоюдной ответственности за судьбу молодых сотрудников как со стороны последних, так и их наставников, начальников, всего коллектива органа внутренних дел.

Для контроля над профессиональным становлением, усиления морального и материального стимулирования молодых сотрудников в органах внутренних дел организуются доклады руководителей подразделений и наставников о результатах наблюдения за процессом их становления, проявившихся в особенностях характера и поведении, склонностях, успехах и недостатках, возможных перспективах, дальнейшего служебного роста.

Во всех подразделениях органов внутренних дел должен быть создан действенный механизм, обеспечивающий непрерывность и эффективность процесса профессионального становления, воспитания и социально-психологической адаптации молодого сотрудника.

Воспитательная работа с молодыми сотрудниками направлена на поддержание высокого морального духа, формирование и привитие у молодых сотрудников определенных качеств, отношений и поведения, позволяющих успешно выполнять поставленные служебно-боевые и специальные задачи. Дни открытых дверей, круглые столы, уроки мужества с участием молодежи.

Высокопрофессиональная, разносторонне развитая, культурная и образованная личность молодого сотрудника полиции должна стать неотъемлемой частью свободного демократического и независимого Казахстана.

В этой связи, необходимо проведение целевых мероприятий по разъяснению исторической роли Президента Республики Казахстан в становлении и развитии независимого Казахстана.

Проведение комплекса мероприятий, направленных на формирование у молодых сотрудников высокого уровня исторического сознания, казахстанского патриотизма, уважительного отношения к государственным символам страны,

толерантности, укрепление межнационального согласия, приобщение к национальной культуре и традициям народов многонационального Казахстана.

Необходимо усилить информационно-пропагандитскую работу в органах внутренних дел среди молодежи, обеспечив при этом единство информационно-идеологического содержания при проведении национального и государственных праздников, памятных дат в истории государства. В системе социально-правовой учебы следует провести цикл занятий, направленных на разъяснение и пропаганду основных достижений страны за годы независимости, роли органов внутренних дел в обеспечении правопорядка и безопасности в стране, противодействию идеологии религиозного экстремизма.

Надлежит организовать работу так, чтобы каждый молодой сотрудник гордился и дорожил своей страной, избранной профессией, уважал себя, коллег, сограждан, которым он служит, быть верен Присяге и служебному долгу.

Следует усилить целенаправленную работу по сохранению и развитию славных традиций старшего поколения, повышения престижа службы в органах внутренних дел, пропаганды героизма сотрудников полиции.

Особое место в организации данной работы занимает взаимодействие с ветеранскими организациями органов внутренних дел. Необходимо активнее использовать потенциал ветеранских организаций в патриотическом воспитании личного состава, и в первую очередь, в воспитании молодых сотрудников казахстанской полиции [3]. Таким образом, необходимо принять исчерпывающие меры по совершенствованию идеологической и воспитательной работы с личным составом, воспитывать молодых сотрудников полиции на идеологии государственности, гражданского мира и межнационального согласия, нового казахстанского патриотизма и ответственности за историческую судьбу Казахстана верности Присяге и служебному долгу.

Список использованных источников:

1. Қазақстан Республикасы ІІМ ІІД, келіктегі ІІД кадрлар жұмысы басқармасы бастықтарының орынбасарлары, оқу орындарының бөлім (бөлімше) бастықтарымен өткен оқу-әдістемелік жиының материалдары – Петропавл қаласы, 2013 ж.
2. В. А. Рыбин Москва, 2010. - Индивидуальная воспитательная работа в органах внутренних дел.
3. Методическое пособие По организации деятельности руководителей воспитательных аппаратов по основным направлениям формирования личности сотрудников органов внутренних дел – Астана, 2003.

Сведения об авторе

Айсұлтан Бекет Ардақұлы – инспектор отдела имиджевой работы и внутренних коммуникации Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М.Букенбаева, старший лейтенант полиции.

Айсұлтан Бекет Ардақұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ М. Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты имидждік жұмыс және ішкі коммуникациялар бөлімінің инспекторы, полиция аға лейтенанты

Aisultan Beket Ardakuly – Inspector of the Department of image work and internal communications of the Aktobe Law Institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev, Senior Lieutenant of the police.

Қаирбаев Ж.Қ.¹

¹Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, Ақтөбе, Қазақстан Республикасы.

ЖАТТЫҒУ ПРОЦЕСІНЕ ҚАРСЫЛЫҚТЫ СНАРЯДТАРМЕН ЖҰМЫС ЖАСАУДЫ ҚОСУДЫҢ МАҢЫЗДЫЛЫҒЫ

Бұл мақалада спортшылардың жаттығу процесіне салмақпен немесе снарядтармен айналысудың маңыздылығы, сонымен қатар барлық адамдар үшін денсаулықты нығайту және жақсарту туралы қысқаша айтылады.

Түйінді сөздер: спортшы, қарсылық жаттығулары, снарядтар, жаттығулар, бұлшықеттер, денсаулық, күш, ептілік, төзімділік.

ВАЖНОСТЬ ВКЛЮЧЕНИЯ В ТРЕНИРОВОЧНЫЙ ПРОЦЕСС ЗАНЯТИЙ С ОТЯГОЩЕНИЯМИ

В данной статье, вкратце говорится о важности включения в тренировочный процесс спортсменов занятий с отягощениями или снарядами, но и для укрепления и улучшения здоровья в целом для всех людей.

Ключевые слова: спортсмен, тренировки с отягощениями, снаряды, упражнения, мышцы, здоровье, сила, ловкость, выносливость.

THE IMPORTANCE OF INCLUDING WEIGHT TRAINING IN THE TRAINING PROCESS

This article briefly talks about the importance of including exercises with weights or projectiles in the training process of athletes, but also for strengthening and improving health in general for all people.

Keywords: athlete, weight training, projectiles, exercises, muscles, health, strength, agility, endurance.

Салмақ жаттығулары сіздің бұлшық еттеріңіз қандай да бір қарсы күштерді жеңуі керек жаттығулардың кез келген түрін қамтиды, мейлі ол жабдық болсын (мысалы, гантельдер, шайнектер немесе қарсылық белдеулері) немесе тіпті өз салмағыңыз. Жаттығудың кейбір түрлері күшеюге көмектеседі, ал басқалары бұлшықет төзімділігін, жылдамдығын, ептілігін, қуатын немесе реакциясын жақсартуға көмектеседі.

Салмақ жаттығулары сіздің денсаулығыңыз бен фитнесіңізді жақсартуға көмектеседі. Күш жаттығулары арқылы дене құрамын өзгертуге болады, яғни дене майын азайту, кардионы жақсарту, психикалық денсаулықты жақсарту және жай ғана көңіл көтеру[1].

Міне, салмақ жаттығуларынан көретін ең маңызды артықшылықтар:

1) Жүрек-тамыр жүйесі, сондай-ақ дененің сүйек құрылымы күшейтіледі. Аптасына бір сағаттан аз салмақ көтеру инфаркт немесе инсульт қаупін 40-70% төмендетуі мүмкін. Сонымен қатар, салмақ жаттығулары сүйек тығыздығын жақсартыды және сүйектің жоғалуын болдырмайды, бұл болашақта жасқа байланысты сынықтардың алдын алудың негізгі факторы болып табылады;

2) Жарақат алу қаупі азаяды. Күшті бұлшықеттер тек қосымша күш пен күш емес. Салмақ жаттығулары шын мәнінде байламдардың икемділігін арттырады және бұлшықеттер арасындағы тепе-теңдікті сақтауға көмектеседі, бұл қозғалысқа байланысты жалпы жарақаттарды болдырмауға көмектеседі.

3) Бұлшықет салмағын жоғарылауы. Сарапшылардың пікірінше, егер фитнес

мақсаттарының бірі бір уақытта салмақ жоғалту және бұлшықет салмағын алу болса, онда жаттығу бағдарламасына күш жаттығуларын қосу өте маңызды. Бұлшықет салу өте қиын. Жаңадан бастаушылар үшін жақсы жаңалық: тәжірибеңіз неғұрлым аз болса, соғұрлым тезірек нәтижеге қол жеткізесіз. Негізінде, сіз салмақ жаттығуларын бастағаннан кейін денеңіздің құрамындағы қанағаттанарлық өзгерістерді (маймен салыстырғанда қанша бұлшықет бар) көресіз. Жетілдірілген спортшылар үшін табысқа жетудің кілті-жаттығулармен үйлесімділік және денеңізді одан әрі жетілдіру. Бұл салмақты көтеруді, әртүрлі қарқынмен жұмыс істеуді немесе қайталау көлемін немесе қарқындылық деңгейін тұрақты түрде арттыруды білдіруі мүмкін;

4) Психикалық денсаулықты жақсартуға көмектеседі. Дене құрамын жақсарту, жүрек пен сүйектерді қорғау және жарақаттанудың алдын алу салмақ жаттығуларын бастауға лайықты себептер болғанымен, ең үлкен, мүмкін ең маңызды артықшылық материалдық жағынан аз. Кейбір психиатриялық зерттеулерге сәйкес, аптасына кемінде екі күн қарсылықпен жаттығатын жеңіл және орташа депрессиямен ауыратын адамдарда симптомдар айтарлықтай төмендеді. Депрессияға ұшырамаған адамдарда бір жаттығу көңіл-күйдің айтарлықтай көтерілуін білдірді [2].

Қарсылық жаттығулары бүкіл дененің бұлшық еттерін тез нығайтуға және дене бітімін жақсартуға мүмкіндік береді. Олар озық спортшыларға ұсынылады, өйткені жаттығуларды жүкпен жасау керек. Жаттығу жүрекке, буындарға және қан айналымына пайдалы. Қайталанатын жаттығулар лимфа ағынын белсендіреді, қан айналымын арттырады. Мұндай спорт түрлері қартаю процесін баяулатады. Жаттығуларды денеңіздің күйіне сәйкес таңдау керек. Соқпалы спортпен шұғылданатындар физикалық күшті денемен сипатталады.

Қазіргі заманғы жаттығу әдістері спортшыларды даярлаудың тиімділігі мен тиімділігін арттыру үшін үнемі жетілдіріліп отырады. Бокс, кикбоксинг, таэквондо және т.б. сияқты жекпе-жектің соқпалы

түрлерінде қарсыласу және снаряд сабақтары спортшылардың дене шынықтыруын, техникасын, сондай-ақ психологиялық тұрақтылығын жақсартудың бірегей қабілетінің арқасында танымал бола бастады. Бұл мақалада біз жекпе-жектің ұрмалы түрлеріндегі спортшыларға салмақ пен снаряд жаттығуларының әсерін қарастырамыз және жақсы нәтижеге жету үшін жаттығу процесін оңтайландыру әдістерін қысқаша талдаймыз[3].

Қарсыласу жаттығуларының басты артықшылықтарының бірі-спортшылардың күші мен төзімділігін арттыру мүмкіндігі. Гантельдерді, гирлерді және басқа салмақтарды қолдану бұлшықеттерге жүктемені арттыруға мүмкіндік береді, бұл олардың күшеюі мен дамуына ықпал етеді. Күш пен төзімділік маңызды рөл атқаратын жекпе-жектің перкуссиялық түрлерінде бұл жарыстарда жоғары нәтижелерге қол жеткізу үшін өте маңызды.

Бокс сөмкелері, макиваралар, пневматикалық нысандар және т.б. сияқты снарядтармен жаттығу спортшыларға техникасы мен соққы дәлдігін жақсартуға мүмкіндік береді. Боксерлық қапшығын ұру тәжірибесі қозғалыс үйлестіруін, соққылардың жылдамдығы мен күшін жақсартуға көмектеседі, сонымен қатар реакция мен қашықтық сезімін дамытады. Бұл спортшыларға техникалық күрделі техниканы тиімдірек орындауға мүмкіндік береді және олардың рингтегі бәсекеге қабілеттілігін арттырады. Салмақ пен снаряд сабақтары спортшыларға психологиялық кедергілерді жеңуге және өзіне деген сенімділікті арттыруға көмектеседі. Тұрақты жаттығулар мен қарсылық жаттығуларында нәтижеге қол жеткізу спортшылардың өзін-өзі бағалауын нығайтуға және олардың жаңа биіктерге жетуге деген ынтасын арттыруға ықпал етеді[4].

Дұрыс ұйымдастырылған қарсылық пен снаряд жаттығулары спортшылардың жарақаттануын болдырмауға көмектеседі. Бұлшықеттерді, сіңірлерді және буындарды нығайту спортшыларға жарақатқа төзімді болуға мүмкіндік береді және жаттығулар мен жарыстар кезінде жарақат алу қаупін азайтады. Бұл әсіресе жекпе-жектің ұрмалы

түрлерінде өте маңызды, мұнда жаттығулардың қарқындылығы жоғары және жарақат алу қаупі айтарлықтай артады.

Шамадан тыс жаттығулар мен жарақаттануды болдырмау үшін жаттығулардың қарқындылығы мен көлемін қатаң бақылау қажет. Тұрақты демалу және қалпына келтіру кезеңдері спортшыларға күш-қуатын қалпына келтіруге және шамадан тыс жұмыс істеудің алдын алуға көмектеседі. Күш пен техникалық жаттығулардың дұрыс үйлесімі-бұл күш пен техникалық жаттығулардың үйлесімін қамтитын оңтайлы жаттығу процесі. Күш жаттығулары күш пен төзімділікті арттыруға көмектеседі, ал техникалық жаттығулар техниканы жақсартуға мүмкіндік береді. Осы аспектілердің дұрыс үйлесуі спортшыларға жарыстарда сәтті өнер көрсету үшін қажетті кешенді дағдыларды дамытуға мүмкіндік береді.

Жаттығу бағдарламасы спортшының жеке қажеттіліктері мен жетістіктеріне сәйкес үнемі бейімделуі керек. Бұл оның фитнесін, жаттығулардағы жетістіктерін ескеруге және қойылған мақсаттарға байланысты жүктемелерді реттеуге мүмкіндік береді.

Жаттығу процесін жоспарлау кезінде спортшының денсаулығы мен физикалық жағдайын ескеру маңызды. Тұрақты медициналық тексерулер мен жаттықтырушымен немесе дәрігермен кеңесу денсаулыққа байланысты проблемалардың алдын алуға және оларға уақтылы жауап беруге көмектеседі.

Жаттығу процесінің күштік бөлігі-жауынгердің негізі. Жаттығулардың едәуір бөлігін күш жаттығулары алады. Дене күші спортшыға күшті, өткір және жылдам болуға мүмкіндік береді. Сондай-ақ, қарсылық жаттығулары кезінде оның төзімділігі артады, бұл спаррингке оң әсер етеді, қозғалыс қарқындылығы мен олардың амплитудасы артады. Бұлшықет жүйесінің үйлесімді дамуы спортзалдағы жауынгерлердің жүйелі жаттығуларын қамтиды. Снарядтар мен тренажерлармен

жұмыс барабан спортының барлық спортшыларының жаттығу бағдарламаларында бар. Бұл жұмыс соққы техникасында да, күресте де үлкен нәтижелерге қол жеткізуге мүмкіндік береді. Қолдың, аяқтың, арқаның және бокселердің күшті бұлшықеттері қарсыластарға салмақ дәрежесінде де, одан жоғары санатта да қарсы тұруға және жеңуге мүмкіндік береді. [5]

Қорытындылай келе, салмақпен және снарядтармен жаттығулар жекпе-жекпен айналысатын спортшылар дайындауда маңызды рөл атқарады деп айтқым келеді. Салмақтар мен снарядтарды қолданатын жаттығу әдістері дене шынықтыруды, техниканы орындау техникасын, сондай-ақ спортшылардың психологиялық тұрақтылығын жақсартуға ықпал етеді. Алайда, максималды нәтижеге жету үшін жаттығу процесінің физикалық аспектілерін ғана емес, сонымен қатар әр спортшының психологиялық және жеке ерекшеліктерін де ескеру қажет. Қарсылық пен снарядтар саласындағы зерттеулер мен талдаулар осы әдістердің спортшыларды даярлауға әсерін жақсы түсінуге көмектеседі. Олар соңғы ғылыми деректер мен озық технологияларды, сондай-ақ әрбір спортшының жеке ерекшеліктерін ескере отырып, инновациялық жаттығу бағдарламаларын жасауға мүмкіндік береді. Даму перспективалары жаңа технологияларды біріктіруді, жеке жаттығу бағдарламаларын әзірлеуді және жаттығу нәтижелерін талдау және бағалау әдістерін жетілдіруді қамтиды. Бұл спортшыларға одан да жоғары нәтижелерге қол жеткізуге және әлемдік деңгейде жекпе-жектің ұрмалы түрлерін ұсынуға мүмкіндік береді.

Осылайша, салмақ пен снаряд жаттығулары жекпе-жектің ұрыстық түрлерінде жаттығу процесінің ажырамас бөлігі болып қала береді және оларды тиімді пайдалану спортшыларға керемет нәтижелерге қол жеткізуге және өз шекараларын еңсеруге көмектеседі

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Зимкин Н.В. Физиологическая характеристика особенностей адаптации двигательного аппарата к разным видам деятельности. IV Всесоюз. симпоз. по физиол. пробл. адаптации (Таллин, 1984).
2. Матвеев Л.П. Основы общей теории спорта и системы подготовки спортсменов. К.: Олимп. лит., 1999.
3. Платонов В.Н. Общая теория подготовки спортсменов в олимпийском спорте: учеб. для студ. вузов физ. воспитания и спорта. К.: Олимп. лит., 1997.
4. Ю.В. Дальниченко, А.А. Прудник, Анатомия силовых упражнений с дополненной реальностью – Москва: издательство АСТ, 2021. – 160с.
5. И. Катков, Силовые тренировки для любителей. 406 с.

Автор туралы мәлімет

Қаирбаев Жарас Қаирбайұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының дене шынықтыру кафедрасының аға оқытушысы, полиция майоры.

Қаирбаев Жарас Қаирбаевич – старший преподаватель кафедры физической подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букембаева, майор полиции.

Kairbayev Zharas Kairbayevich – Senior lecturer at the Department of Physical Training of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukembayev, police major.

Мендыбаева С.А.¹

¹Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, Ақтөбе, Қазақстан Республикасы.

ПОЛИЦИЯ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ЖЫНЫСТЫҚ ЖӘНЕ ОТБАСЫЛЫҚ-ТҰРМЫСТЫҚ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТАН ЗАРДАП ШЕККЕН АДАМДАРМЕН ӨЗАРА ІС-ҚИМЫЛЫ КЕЗІНДЕГІ ҚЫЗМЕТІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ АСПЕКТІСІ

Автор мақалада учаскелік полиция инспекторының отбасылық және тұрмыстық саладағы құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі жұмысының тиімділігі көбінесе олардың ішкі істер органдарының басқа қызметтерінің қызметкерлерімен күнделікті қарым-қатынасына байланысты. Мұндай өзара іс-қимылдың негізгі мақсаты учаскелік уәкілетті полицияны оның есеп беретін азаматтармен психологиялық жұмыс істеу жөніндегі міндеттерін басқа қызметкерлерге жүктеу туралы емес, неғұрлым толық ақпаратпен қамтамасыз етуі туралы қарастырған.

Түйінді сөздер: учаскелік полиция, ақпарат, құқық бұзушылық, азаматтар, мінез-құлық, алдын алу, тұрмыс, отбасы, өмір мен денсаулық.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОТРУДНИКОВ ПОЛИЦИИ ПРИ ВЗАИМОДЕЙСТВИИ С ЛИЦАМИ, ПОСТРАДАВШИМИ ОТ СЕКСУАЛЬНОГО И СЕМЕЙНО-БЫТОВОГО НАСИЛИЯ

Автор в статье эффективность работы участкового инспектора полиции по профилактике правонарушений в семейной и бытовой сфере во многом зависит от их повседневного общения с сотрудниками других служб органов внутренних дел. Основной целью такого взаимодействия было обеспечение участковой уполномоченной полиции более полной информацией, а не возложение ее обязанностей по психологической работе с подотчетными гражданами на других сотрудников.

Ключевые слова: участковая полиция, информация, правонарушения, граждане, поведение, профилактика, быт, семья, жизнь и здоровье.

THE PSYCHOLOGICAL ASPECT OF THE ACTIVITIES OF POLICE OFFICERS WHEN INTERACTING WITH VICTIMS OF SEXUAL AND DOMESTIC VIOLENCE

The author writes in the article that the effectiveness of the work of the district police inspector to prevent offenses in the family and domestic sphere largely depends on their daily interaction with employees of other services of the internal affairs bodies. The main purpose of such interaction was provided for the provision of the district authorized police with more complete information, and not the assignment of its responsibilities for psychological work with accountable citizens to other employees.

Keywords: district police, information, offenses, citizens, behavior, prevention, life, family, life and health.

Учаскелік полиция инспекторының отбасылық және тұрмыстық саладағы құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі жұмысының тиімділігі көбінесе олардың ішкі істер органдарының басқа қызметтерінің қызметкерлерімен күнделікті қарым-қатынасына байланысты. Мұндай өзара іс-қимылдың негізгі мақсаты учаскелік уәкілетті полицияны оның есеп беретін

адамдармен жұмыс істеу жөніндегі міндеттерін басқа қызметкерлерге жүктеу туралы емес, неғұрлым толық ақпаратпен қамтамасыз ету болып табылады. Әрине, кейбір қызметтердің тұрмыстық негіздегі құқық бұзушылықтардың алдын алуда, әсіресе құқық бұзушыларды анықтау, олардың өмір салтын бақылау және олардың заңсыз әрекеттерін болдырмау кезеңдерінде

мүмкіндіктерін пайдалану қажеттілігі жоққа шығарылмайды[1].

Учаскелік уәкілетті полицияның қылмыстық іздестіру қызметкерлерімен өзара әрекеттесуінің мәні, олардан бұрын сотталған адамдар туралы ақпарат алумен қатар, бақылаушылардың өмір салтын бірлесіп бақылау және олардың мінез-құлқына сәйкес алдын-алу шараларын қабылдау болып табылады.

Тұрмыстық құқық бұзушыларды қылмыстық ниеттен бас тартуға көндіру үшін қылмыстық іздеу мүмкіндіктерін пайдалану өте маңызды. Полицияның учаскелік уәкілі мен қылмыстық іздестіру қызметкері қажет болған жағдайларда қақтығысушылардың құқыққа қарсы әрекеттерінің жолын кесу шараларын қолдануға міндетті[2].

Учаскелік полиция инспекторы тұрмысы нашар отбасылар туралы маңызды ақпаратты тергеу бөлімінен (бөлімшесінен) ала алады. Азаматтардың өмірі мен денсаулығына қарсы қылмыстар туралы істерді тергеу барысында тергеуші әртүрлі отбасылық-тұрмыстық қақтығыстарға әкелетін әртүрлі фактілерді ашады. Кейде әртүрлі негіздер бойынша олардың қатысушыларына қатысты қылмыстық қудалау алдын ала тергеу сатысында тоқтатылады, ал құқық бұзушылықтар, қылмыстардың себептері мен шарттары туралы ақпарат бұдан әрі қолданылмайды. Іс жүзінде бұл көбінесе анықталған және бірінші кезекте бақылауға мұқтаж адамдардың профилактикалық әсермен қамтылмауына әкеледі.

Осылайша, учаскелік полиция инспекторының отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласында жасалатын құқық бұзушылықтардың алдын алу жөніндегі жұмысы оның кәсіби қызметінде маңызды орын алады. Бұл жұмыс әкімшілік учаскеде отбасы-тұрмыстық қатынастар саласында құқық бұзушылыққа жол берген адамдарды анықтаудан және аталған адамдарға олардың қылмыстар мен әкімшілік құқық бұзушылықтар жасауына жол бермеу мақсатында кейіннен профилактикалық және құқықтық БҚпал етудің уақтылы және жүйелі шараларын қолданудан басталады[3].

Полиция қызметкерінің отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылыққа қатысушылармен құқықтық тәрбие беретін психологиялық байланыс орнату әдістері. Әңгіме жүргізу әдістемесі, отбасылық және жыныстық зорлық-зомбылық құрбандарына сауалнама жүргізу. Тұрмыстық және жыныстық зорлық-зомбылықтан зардап шеккендерге психологиялық қолдау көрсету. Құқық бұзушының мінез-құлқының қауіптілігін бағалау. Жәбірленушінің мінез-құлқындағы Стокгольм синдромы. Балаларға қатыгездік белгілерін анықтау.

1. Белсенді-теріс, оның ішінде: Ауызша (қорлау, қорқыту); физикалық агрессия (зорлық-зомбылық); ешнәрсе шешпейтін, бірақ қазіргі жағдайды ауырлататын байланыс жүйесінен уақытша шығу;

2. Белсенді позитивті, оның ішінде: «Келіссөздер», оның ішінде сендіру, «саудаласу»; агрессиямен (қарсылықпен) күресу; өтініш; байланыс жүйесінен шығу, барлық қатынастардың толық және соңғы үзілуі;

3. Пассивті, оның ішінде: қатынастарды жақсарту немесе нашарлатуға бағытталған кез-келген іс-әрекеттен бас тарту, бірақ қатынастардың шиеленісуімен жүреді. [4]

Осылайша, егер криминогендік жанжал жағдайының субъектілері белсенді позитивті әдістерді уақытында таңдар болса, мысалы, психологқа мінез-құлықты түзету, ресми емдеу немесе отбасын тастап кету (ресми емес ажырасу) үшін ерлі-зайыптылық қатынастарға, тұрғын үй айырбастауға және өмірді толық тоқтату үшін өмір салтын өзгерту көршілес қатынастар үшін байланыстар, содан кейін криминогендік жанжалды жағдай басылып, ауыр зорлық-зомбылық қылмыстарының алдын алуға болатын еді.

Айта кету керек, отбасылық-тұрмыстық қатынастардағы шиеленістің деңгейі, оның көрсеткіші қақтығыстардың өршу белгілерінің пайда болуы болып табылады, алдын-алу субъектілері, мысалы, учаскелік полиция қызметкерлері, әлеуметтік қызметкерлер, қолайсыз отбасылық және көрші тұрмыстық топтардың мүшелерін сұрау, оларды үнемі

бақылауды ұйымдастыру арқылы уақтылы анықтай алады.

Осыған байланысты БҰҰ-ның отбасындағы зорлық-зомбылықтың алдын алу туралы модельдік заңнамасы криминогендік жанжалды жағдайларды еңсерудің белсенді және оң әдістеріне бағытталған механизмдерді ұсынады. Бұл қорғау бұйрықтарының институты, жанжалды жағдайды жасаушыларға арналған түзету бағдарламалары, отбасылық қақтығыстардан зардап шеккендерге көмек көрсету үшін әлеуметтік қызметтерді тарту, ішкі істер органдарының қызметкерлерін құрбан болғандардың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге үйрету, соның ішінде қолайсыз отбасыларға мониторинг жүргізу.

Отбасылық-тұрмыстық қатынастар саласындағы құқық бұзушылықтар санының өсуін біз бүкіл әлемде және Қазақстанда қалыптасып отырған әлеуметтік-экономикалық жағдай – экономиканың құлдырауы, тұрмыс саласындағы көптеген кәсіпорындардың жабылуы, қашықтан жұмыс режиміне көшу, көптеген азаматтардың үй қабырғасында болуына мәжбүрміз. Мұның бәрі әлеуметтік шиеленістің өсуіне, агрессия мен депрессиялық жағдайлардың жоғарылауына әкеледі[5].

Әрбір адам стресстік жағдайдан өз бетінше психологиялық тұрғыдан сауатты түрде шыға алмайды, көптеген адамдар шамадан тыс эмоциялар мен отбасы ішінде жинақталған агрессияны «береді» проблемаларды әлсіздерге ауыстырады; отбасы мүшелерінің үйден тыс жерде – оқуда немесе жұмыста, серуенде және т. б. тегістейтін отбасылық жанжалдар да шиеленіседі.

Мас күйінде жасалатын құқық бұзушылықтар санының ұлғаю үрдісі

байқалады, яғни азаматтардың белгілі бір бөлігі алкогольді тұтытудағы стресстік жағдайдан шығудың жолын табады.

Тұтастай алғанда, халықтың әртүрлі әлеуметтік топтарына жүргізілген социологиялық сауалнамалардың нәтижелерін талдау әйелдерге қатысты қылмыстық зорлық-зомбылықтың жалпы жай-күйін жеткілікті объективті бейнелейді. Демек, қолданыстағы қылмыстық статистикадан немесе оның ішінара болмауынан басқа, дағдарыс орталықтарының, үкіметтік емес ҰЕҰ және қоғамдық зерттеулердің деректерін пайдалануға болады, олар сенімділіктің қажетті деңгейіне ие, бұл олардың ғылыми зерттеулерде барған сайын кеңінен қолданылуынан көрінеді. Бірінші кезеңде абьюзер жәбірленушіні немесе отбасының басқа мүшелерін кінәлауға себеп іздейді, сөздер мен іс-әрекеттермен жанжал тудырады. Бұдан кейін теріс эмоциялардың пайда болуы, отбасылық – тұрмыстық жанжал, оның әртүрлілігіне байланысты-жанжал немесе жанжал, шабуыл және т. б. Содан кейін, абьюзер жиі өз іс – әрекеттеріне өкініп, жәбірленушіге өкініп, одан кешірім сұрай бастайды-татуласу кезеңі жүреді. Шамамен осы схема бойынша отбасылық-тұрмыстық қақтығыстар норма болып табылатын отбасылардағы қатынастар дамиды.

Көп жағдайда отбасылық-тұрмыстық қақтығыстар енді ғана басталған кезде, ерлердің белсенділігі маңызды емес және татуласу кезеңі бірнеше айға дейін созылады. Болашақта отбасылық өмір өтілінің ұлғаюымен және жәбірленушінің зорлық-зомбылық әрекеттеріне тиісті қарсылықтың болмауымен татуласу кезеңінің ұзақтығы біртіндеп бірнеше күн/сағатқа дейін төмендейді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Әйелдерге қатысты зорлық-зомбылықты жою туралы Декларация. Бас Ассамблеяның 1993 жылғы 20 желтоқсандағы 48/104 қарарымен қабылданды
2. «Ерлер мен әйелдердің тең құқықтары мен тең мүмкіндіктерінің мемлекеттік кепілдіктері туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 8 желтоқсандағы № 223-IV Заңы.
3. «Қазақстан Республикасының Әйелдердің саяси құқықтары туралы конвенцияға қосылуы туралы» Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 30 желтоқсандағы № 18-II Заңы.

---

4. «Қазақстан Республикасының азаматтық және саяси құқықтар туралы халықаралық пактіге және экономикалық, әлеуметтік және мәдени құқықтар туралы халықаралық пактіге қол қоюы туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2003 жылғы 15 қарашадағы N 1227 Жарлығы.

5. «Қазақстан Республикасындағы отбасылық және гендерлік саясаттың 2030 жылға дейінгі тұжырымдамасын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2016 жылғы 6 желтоқсандағы № 384 Жарлығы.

Автор туралы мәлімет

Мендыбаева Сәния Аманжолқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының кәсіби психологиялық даярлық және ІО басқару кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі.

Мендыбаева Сания Аманжоловна – старший преподаватель кафедры профессиональная психологическая подготовка и управление ОВД Актыбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букембаева, подполковник полиции.

Mendybayeva Sania Amanzholovna – senior lecturer of the Department of Professional Psychological training and Management of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police Lieutenant Colonel.

Сагинтаева А. А.¹

¹Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева, Актюбе, Республика Казахстан.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ МЕТОДЫ РАЗРЕШЕНИЯ КОНФЛИКТНЫХ СИТУАЦИЙ В ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ОВД

В статье рассматривается психологическая природа и структура конфликта, его виды и динамика его развития, возможность прогнозирования и предупреждения конфликтных ситуаций, конфликтов, возникающий в профессиональной деятельности ОВД.

Раскрыты понятия конфликтогенов и их функции, влияние использования конфликтогенов на коммуникативное взаимодействие, причины конфликтов и ситуаций конфронтаций в служебном коллективе органов внутренних дел.

Ключевые слова: конфликт, конфронтация, участники, конфликтогены, способы, управление, профессиональная деятельность, коллектив.

ПО ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ЖАНЖАЛДЫ ЖАҒДАЙЛАРДЫ ШЕШУДІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ӘДІСТЕРІ

Мақалада қақтығыстың психологиялық табиғаты мен құрылымы, оның түрлері мен даму динамикасы, ПО-ның кәсіби қызметінде туындайтын жанжалды жағдайларды, жанжалдарды болжау және алдын алу мүмкіндігі қарастырылады.

Конфликтогендер ұғымы және олардың функциялары, конфликтогенді қолданудың коммуникативті өзара әрекеттесуге әсері, ішкі істер органдарының қызметтік ұжымындағы қақтығыстар мен қарама-қайшылық жағдайларының себептері ашылды.

Түйінді сөздер: жанжал, қарама-қайшылық, қатысушылар, жанжалдар, әдістер, басқару, кәсіби қызмет, ұжым.

PSYCHOLOGICAL METHODS OF CONFLICT RESOLUTION IN THE ACTIVITIES OF THE DEPARTMENT OF INTERNAL AFFAIRS

The article examines the psychological nature and structure of conflict, its types and dynamics of its development, the possibility of forecasting and preventing conflict situations, conflicts arising in the professional activities of the Department of Internal Affairs.

The concept of conflictogens and their functions, the influence of the use of conflictogens on communicative interaction, the causes of conflicts and situations of confrontation in the service staff of internal affairs bodies are revealed.

Keywords: conflict, confrontation, participants, conflictogens, methods, management, professional activity, team.

Практически любые взаимоотношения людей не протекают ровно, по разным причинам возникают противоречия во взглядах, недопонимания, разные позиции, которые проявляются в скрытом противоборстве, выяснении отношений от перебранок и оскорблений до вплоть вооруженных столкновений. Говоря о конфликтах, как правило, вызывают неприятные ассоциации: угрозы,

враждебность, непонимание, попытки, порой безнадежные, доказать свою правоту, обиды... В результате сложилось мнение, что конфликт – всегда явление негативное, нежелательное для каждого из нас, а в особенности для руководителей, исполняющих их обязанности, ответственных за подразделение, так как им приходится сталкиваться с

конфликтами чаще других. Конфликты рассматриваются как нечто такое, чего по возможности следует избегать.

Однако нельзя воспринимать конфликты, конфликтные ситуации только с негативной стороны: в результате некоторых противостояний происходит совершенствование какой-либо деятельности, находится верное решение, улучшаются взаимоотношения между людьми. В этой связи, возникает необходимость обратить внимание работников органов внутренних дел на роль психологической составляющей в данной профессиональной деятельности, необходимостью и умению предотвращать либо преодолевать различные конфликты с наименьшими негативными последствиями в том числе и разнообразных жизненных ситуациях, умению рефлексировать и регулировать свое поведение.

Издревле, представители ранних школ управления считали, что конфликт – это признак неэффективной деятельности организации и плохого управления. В наше время теории и практики управления все чаще склоняются к той точке зрения, что некоторые конфликты даже в самом эффективном трудовом коллективе при самых лучших взаимоотношениях не только возможны, но и желательны. Надо только управлять конфликтом.

Определений понятия «конфликт» существует множество. Но это явление достаточно хорошо известно каждому сотруднику ОВД, впрочем, как и любому другому человеку. По мнению социолога Я. Щепаньского конфликт – это столкновение, вызванное противоречием установок, целей и способов действия по отношению к конкретному предмету или ситуации [1].

Психологи же, в самом общем виде понимают конфликт как столкновение целей, позиций, интересов, взглядов людей, возникающее в результате противоречий в их жизнедеятельности и сопровождающееся противоборством сторон [2]. Во время конфликта стороны стремятся нанести друг другу моральный или материальный ущерб и завладеть объектом конфликта.

Уяснению сущности конфликта способствует разъяснение некоторых понятий.

Участники (противостоящие стороны, оппоненты) – это субъекты (отдельные личности, группы людей), непосредственно вовлеченные во все фазы конфликта (конфликтную ситуацию, инцидент), непримиримо оценивающие сущность и протекание одних и тех же событий, связанных с деятельностью другой стороны.

Оппонент – это участник конфликтной ситуации, имеющий точку зрения, взгляды, убеждения, аргументы, которые противоположны, отличны от основных, исходных или по сравнению с тем лицом, с которым у него конфликт.

Конфликтный человек – это человек, который чаще других создает и вовлекает других в конфликтные ситуации и конфликты. Его психологическая природа, ее цель добиться конфликта, причем неважно он сам будет участвовать в нем или другие люди, главное это получить эмоциональное состояние, переживания во время происходящего. Такая тяга у данного индивида возникает на сознательном или бессознательном уровне.

Объект конфликта – это предмет, явление, событие, проблема, цель, действия, вызывающие к жизни конфликтную ситуацию и конфликт.

Проблема – это сложный вопрос, задача, требующие разрешения, исследования. То есть чаще всего люди столкнувшись с проблемой, даже если она не велика, чаще всего замалчивают ее, и она со временем стремительно набирает обороты.

Конфликтные отношения – это способ (процесс) взаимодействия, характеризующийся несовпадением либо незнанием, непониманием целей, потребностей, интересов партнера.

При чем такого рода взаимоотношения чаще всего нужны обоим сторонам, которые часто не осознаются. Возникновение конфликтных отношений приводит к созданию конфликтной ситуации и могут иметь системный характер. Поэтому полагаем, каждую подобную ситуацию необходимо анализировать и стараться предметно подойти к ее разбору.

Конфликтная ситуация – это ситуация скрытого или открытого противоборства

двух или нескольких участников (сторон), каждый из которых имеет свои цели, мотивы, средства и способы решения личностно значимой проблемы.

Инцидент – это практические, то есть конфликтные действия участников, конфликтной ситуации, которые характеризуются бескомпромиссностью поступков и направлены на обязательное овладение объектом обостренного встречного интереса.

Итак, конфликт – это открытое противостояние как следствие взаимоисключающих интересов и позиций.

Наблюдения показывают, что 80 % конфликтов возникает помимо желания их участников. Происходит это из-за особенностей нашей психики и того, что большинство людей либо не знает о них, либо не придает им значения.

Как правило, главную роль в возникновении конфликтов играют так называемые конфликтогены – слова, действия и даже бездействия (игнорирование чаще всего), способствующие возникновению и развитию конфликта, то есть приводящие к конфликту непосредственно.

Суть конфликтогенов отрицательная, ее можно объяснить тем, что мы гораздо более чувствительны к словам других, нежели к тому, что говорим сами. Эта особая чувствительность относительно обращенных к нам слов происходит от желания защитить себя, свое достоинство от возможного посягательства. Но мы не так бдительны, когда дело касается достоинства других, и поэтому не так строго следим за своими словами и действиями (то есть, не особенно задумываясь, позволяем себе в коммуникативном взаимодействии окружающими нас людьми различные конфликтогены).

Однако сам по себе «одиночный» конфликтоген не способен, как правило, привести к конфликту. Должна возникнуть «цепочка конфликтогенов» – их, так называемая, эскалация. Они действуют на психологическое и эмоциональное состояние личности как бы порционно, накладывая все больший груз. И в результате как бы «оскорбленный» человек не старался привлечь внимание на этом не заостряя, конфликт не избежен. Эскалация конфликтогенов – на конфликтоген в

наш адрес мы стараемся ответить более сильным конфликтогеном, часто максимально сильным среди всех возможных.

Какова же общая схема этого процесса «обмена любезностями»? Все происходит до невозможного просто. Получив в свой адрес конфликтоген, «пострадавший» хочет компенсировать свой психологический проигрыш, поэтому испытывает желание избавиться от возникшего раздражения. И как чаще всего бывает, индивид старается указать этим оппоненту, чтоб впредь не позволял себе подобного. В результате сила конфликтогенов стремительно нарастает. Вот некоторые из них:

- «Делайте, как вам сказано, а не то...»; «Если вы не будете ..., то...». Такие конфликтогены звучат как угрозы, что приводит к обратной реакции;

- «Не спрашивайте, почему; делайте, как вам говорят» - здесь воспринимается как приказ с неэтичными элементами речевого взаимодействия;

- «Вы недостаточно хорошо работаете» - обращение указывающая на критику;

- «Такое может сказать только идиот»; «Чего еще можно ожидать от вас (тебя). Акцент на оскорблении маскирующиеся в юморе, комментарии, оценке;

- «Почему ты так поздно?», «Чем это вы занимаетесь на рабочем месте?». Воспринимается как психологическое давление, интересующийся воспринимается как человек, который требует тотального отчета и стремится доминировать;

- «Нечего тут обсуждать», «Я не вижу тут никакой проблемы», «Брось, давай», «Поговорим о другом» - интерпретируется как отказ от обсуждения и тд.

Как мы видим, в каждом из представленных примеров – конфликтогенов, при обращении к индивиду, можно ответить иначе, что не только не привело бы к обиде и оскорблению его, но и вызвало у него уважение к говорящему.

Безусловно, требованиям высокой морали отвечает умение сотруднику полиции сдержаться, и не идти на поводу у эмоций, увидеть это и является целью оппонента. Однако на практике, происходит иначе. Причины этому множество: ненормированный

график работы, многофункциональная деятельность, уставы, рамки которых надо придерживаться, служебная субординация и ценность рабочего места, т.п.

Выделяют три основных типа конфликтогенов:

- стремление к превосходству;
- проявления агрессивности;
- проявления эгоизма.

Конфликтогенами могут также являться интонация (презрительная, грозная, насмешливая и т.д.), сопровождающаяся амбициозной мимикой, агрессивными жестами и позой.

Как уже указывалось выше, источником конфликта является противоречие, которое возникает там, где есть несогласование: знаний, умений, способностей и личностных качеств; функций управления, эмоциональных, психических и других состояний; технологических, экономических процессов и т.д.; целей, средств и методов деятельности; мотивов, потребностей, ценностных ориентаций; мнений, взглядов, убеждений; понимания и интерпретации информации; ожиданий, позиций; оценок и самооценок. Не всегда, в отличие от конфликтогенов, удастся правильно выявить истинные причины конфликтов. Многие причины конфликтов либо вообще не осознаются конфликтующими, либо большое количество мелких противоречий заслоняет коренные, глубинные причины.

Причины конфликтов в коллективе могут подразделяться на три основные группы: объективные, субъективные и объективно-субъективные.

Объективные причины включают в себя действия, не имеющие своей задачей целенаправленную провокацию конфликта, но, в конечном счете, приводящие к нему. Так, примерами объективных причин конфликтов в коллективе являются: нечеткое распределение служебных обязанностей в коллективе; несоответствие требований руководителя и коллектива; несовпадение официального и неофициального статусов работников в коллективе; нарушение взаимных ожиданий.

Субъективные причины включают в себя действия, целенаправленно провоцирующие конфликты. Субъективной причиной

конфликта может выступить например, конфликтная личность.

Субъективно-объективные причины конфликта заложены в антиподности субъектов конфликта. Данные субъекты не ставят перед собой задачи целенаправленно провоцировать конфликт между собой, но занимают такие жизненные позиции, что в итоге конфликт неизбежен.

В зависимости от конкретных обстоятельств возникновения противоречий, оттенков в характере столкновений, различий в позициях участников конфликта различаются диагностическая, разрушительная, созидательная или восстановительные функции.

Каждый конкретный конфликт может в явном виде проявить по преимуществу одну или несколько функций, тогда как остальные функции останутся недостаточно реализованными.

В.Ю.Кузнецов предлагает рассмотреть структуру конфликта на следующем примере [3]. В подразделении X появляется вакантная должность. Двое сотрудников данного подразделения считают, что именно они должны стать руководителями/старшим инспектором. Налицо все признаки возникновения конфликта между данными сотрудниками, которые уже могут классифицироваться как субъекты конфликта.

Соответственно предметом конфликта здесь будет появление вакантной должности, а объектом – престижный официальный статус, определяемый этой должностью. В ходе складывающейся ситуации уже четко вырисовывается противостояние двух сторон, поскольку такой объект, как вакантная должность, на двоих разделить нельзя.

Разбирая разные случаи конфликта, и для его решения необходимо рассмотреть его виды:

- внутриличностный конфликт.

Индивид испытывает состояние тревожности, вызванной внутренним противоборством, затрудняется принять решение, считая, что приняв какое-либо может ошибиться.

Внутриличностный конфликт принимает различные формы, самой распростра-

ненной из которых является ролевой конфликт, когда к одному человеку предъявляются противоречивые требования по поводу того, каким должен быть результат его работы. Например, слушателю необходимо подготовить доклад в библиотеке по заданию преподавателя, в то же время он должен обязательно присутствовать в аудитории во время самоподготовки. В итоге слушатель воспринимает оба требования как несовместимые, и возникает внутриличностный конфликт.

Внутриличностный конфликт может также возникнуть в результате того, что производственные требования не согласуются с личными потребностями или ценностями. Например, участковый инспектор полиции должен составить административный протокол, на пожилую женщину, которая годится ему в матери, занимающаяся стихийной торговлей. Но у сотрудника полиции возникают противоречивые мысли из-за того, что она его просит отпустить ее. Внутренние противоборства возникают на основе морального выбора между человеческим фактором и уважением к старшим, испытывающие финансовые затруднения и служебным долгом. Внутриличностный конфликт также может являться ответом на рабочую перегрузку или недогрузку. Такой конфликт связан с низкой степенью удовлетворенности работой, малой уверенностью в себе и организации, а также со стрессом.

- межличностный конфликт является самым распространенным. Он может возникнуть на рабочем месте, в бытовой сфере и т.д. В организациях он чаще всего возникает между руководителями подразделений, работниками между собой.

Межличностный конфликт может также проявляться и как столкновение личностей. Люди с различными чертами характера, взглядами и ценностями иногда просто не в состоянии ладить друг с другом, как правило, взгляды и цели таких людей различаются в корне.

- конфликт между личностью и группой возникает, если ожидания группы находятся в противоречии с ожиданиями отдельной личности. Например, кого-то из коллектива руководитель выделяет как любимчика;

либо личность не согласно с установившимися в коллективе правилами, традициями и т.д.

- межгрупповой конфликт возникает в случае разделения коллектива на две оппозиционные группы, находящиеся в конфронтации.

- межгосударственный конфликт возникает, когда два суверенных государства не находят компромисса по принципиально важным вопросам.

Конфликт – это состояние взаимоотношений людей, которым свойственно постоянно изменяться. Динамика конфликта как психологического явления есть характеристика хода его развития, эволюции, изменения. Развитие конфликта – это, прежде всего изменение психологической структуры противоборства под влиянием различных факторов [4].

Динамика конфликта изменчива и может то усиливаться, то затухать. Усиление конфликта – это процесс обострения противоречия и борьба его участников. Затухание конфликта – это процесс затухания борьбы и постепенная гармонизация взаимоотношений участников конфликта.

Разрешение конфликта может привести к устойчивому взаимопониманию сторон, утверждению моральных принципов общения, делового подхода к решению стоящих задач, к чувству восторжествовавшей справедливости, согласованности общественных и личных интересов, уверенности в себе и других людях.

Итак, управление межличностным конфликтом – это целенаправленный процесс прогнозирования, предупреждения, регулирования и разрешения конфликта. Данный процесс состоит из нескольких этапов, которым присущи соответствующие содержание деятельности и психологические методы.

Прогнозирование конфликта: изучение причин возникновения конфликта;

знание и анализ ранних симптомов скрытого конфликта (ограничение отношений, подчеркнуто-официальная форма общения, критические высказывания в отношении соперника и др.); изучение позиций и целей участников конфликта;

изучение индивидуально-психологических особенностей участников конфликта; логический анализ, прогноз развития и оценка конфликта (конструктивный или деструктивный).

Способы (методы) реализации: наблюдение; анализ результатов деятельности;

беседа; изучение документов; биографический метод и др.

Предупреждение или стимулирование конфликта: принятие мер по нейтрализации причин конфликта; принятие педагогических мер; принятие административных мер.

Способы (методы) реализации: ликвидация дефицита информации; устранение ложной информации и слухов; разъяснение участникам конфликта конфликтности их поведения: неуместности, грубости, бестактности, агрессивности, эгоизма, нарушения обещаний и т.д.; беседы, направленные на сглаживание различий в позициях по религиозным, культурным, этическим и др. ценностям; работа с лидерами в микрогруппах по недопущению развертывания конфликта; изменение условий труда; перевод потенциальных конфликтантов в разные подразделения и т.п.; опрос экспертов; дополнительный анализ конфликта с помощью экспертов.

Регулирование конфликта: добиться признания конфликтующими реальности конфликта; организация общения между конфликтующими сторонами; переговорный процесс; нормализация и укрепление благоприятного морально-психологического климата в группе; изменение условий взаимодействия конфликтующих сторон.

Способы (методы) реализации: беседа-напоминание конфликтующим о соблюдении корректности поведения; дать возможность высказать участникам конфликта свои позиции; работа с лидерами в микрогруппах недопущению вовлечения в конфликт дополнительных лиц; беседа об отрицательных последствиях конфликта; привлечение медиатора (на усмотрение сторон).

Разрешение конфликта: уничтожение или полное подчинение одной из сторон;

компромисс; взаимное примирение; сотрудничество.

Способы (методы) реализации: административные методы (увольнение, перевод на др. работу, решение суда и т.д.); педагогические методы (беседа, убеждение, просьба, разъяснение и т.д.).

Наиболее перспективно предупреждение развития конфликтных ситуаций на ранних стадиях и, прежде всего, на стадии ее зарождения. При этом нельзя не обратить внимание на характерные штрихи, которые чаще всего свидетельствуют о зарождении конфликтной ситуации. Это могут быть подчеркнутая холодность в отношениях; двусмысленные высказывания, в которых чувствуется подтекст или намек на что-то «известное»; отчуждение человека от коллектива; повторяющаяся горячность, связанная с оценкой конкретного вопроса или лица; бестактность, грубость, агрессивность, эгоизм, нарушение обещаний; затянувшееся «выяснение» отношений и т.п. Конечно же, невозможно зафиксировать в памяти каждый такой штрих, но обращать внимание на них или оставаться безучастным к их последствиям, нельзя.

Алгоритма управления межличностным конфликтом – «регулирование конфликта» – направлен на «цивилизованное» протекание конфликта в случае его возникновения и разгорания. На данном этапе необходимо:

- добиться признания конфликтующими реальности конфликта: не всегда противоборствующие стороны могут признать, что они занимают полярные позиции – внешняя «благожелательность» и «солидарность» могут быть только лишь маской;

- организовать общение между конфликтующими сторонами: в случае затянувшегося конфликта, когда стороны демонстрируют непримиримое отношение (игнорирование друг друга, отказ выслушать мнение оппонента) важно, чтобы конфликтующие встретились и высказали свои претензии;

- организовать переговорный процесс: важно не только дать конфликтующим выразить претензии и цели своих действий, но и

объяснить им важность решения возникшей проблемы.

- разграничения между участниками конфликта и возникшими проблемами. Поставьте себя на место оппонента (оппонентов). Будьте жестки по отношению к проблеме и мягки по отношению к людям.

- справедливо и непредвзято относиться к инициатору конфликта. Не забывайте, что за недовольством и претензиями, как правило, стоит достаточно существенная проблема, которая тяготит человека, доставляет ему беспокойство и неудобство.

- не расширять предмет конфликта, старайтесь сократить число претензий. Нельзя сразу разобраться во всех проблемах.

- придерживаться правила «эмоциональной выдержки». Осознавайте и контролируйте свои чувства. Учитывайте эмоциональное состояние и индивидуальные особенности участников конфликта. Это препятствует перерастанию реалистических конфликтов в нереалистические.

- несмотря на конфликтные отношения важно предпринимать усилия для нормализации и укрепления благоприятного морально-психологического климата в группе, не допускать вовлечение в конфликт дополнительных сил;

- изменить условия взаимодействия конфликтующих сторон (развести в разные стороны, перевести на другую работу, выдвигать одинаковые требования и т.д.).

Необходимо отметить, что на поведение людей в конфликтах влияет процесс научения. При затяжном конфликте оппоненты обычно хорошо друг друга изучают и начинают уже предпринимать те или иные действия, ориентируясь на особенности характера, типичные эмоциональные реакции, то есть могут достаточно хорошо прогнозировать действия противоположной стороны. Это позволяет им расширить сферу применяемых тактик и стилей поведения с «коррекцией» на особенности оппонента. Таким образом, действия оппонентов становятся в известной мере взаимообусловленными, что позволяет оказывать на них влияние.

Разрешение конфликта – это процесс нахождения взаимоприемлемого решения проблемы, имеющей личную значимость для

участников конфликта, и на этой основе гармонизация их взаимоотношений.

1. Четкая формулировка требований. Одним из лучших методов управления, предотвращающих дисфункциональные конфликты, является разъяснение требований к результатам работы каждого конкретного работника и подразделения в целом; наличие ясно и однозначно сформулированных прав и обязанностей, правил выполнения работы.

2. Использование координирующих механизмов. Строгое соблюдение принципа единоначалия облегчает управление большой группой конфликтных ситуаций, так как подчиненный знает, чьи распоряжения он должен выполнять. Если у работников есть разногласия по какому-либо производственному вопросу, они могут обратиться к «посреднику» – их общему начальнику, авторитетному лицу.

3. Становление общих целей, формирование общих ценностей. Этому способствует, например, информированность всех работников о политике, стратегии и перспективах организации, а также их осведомленность о состоянии дел в различных подразделениях. Осознание этой «социальной миссии» сплачивает коллектив, что, естественно, приводит к сокращению дисфункциональных конфликтов. Наличие общих целей позволяет людям понять, как им следует вести себя в конфликтных ситуациях, превращая их в функциональные.

4. Система поощрений. Установление таких критериев эффективности работы, которые исключают столкновение интересов различных подразделений и работников. Например, если премировать работников только одного подразделения, это приведет к нескончаемому дисфункциональному конфликту с производственными другими службами. Если поощрять всех работников, это приведет к снижению конфликтности.

Работа с конфликтами, конечно, не исчерпывается перечисленными методами. В соответствии с ситуацией могут быть найдены и другие эффективные организационные методы управления конфликтами.

Управление конфликтами включает и межличностные способы разрешения конфликтных ситуаций.

Участники конфликтной ситуации оказываются перед необходимостью выбора одной из трех принципиальных возможностей своих действий в сложившихся обстоятельствах. Известный российский конфликтолог Н. В. Гришина описывает их следующим образом:

1. Путь «борьбы», направленный на то, чтобы всеми доступными средствами добиться желаемого.

2. Уход от конфликта.

3. Ведение переговоров с целью найти приемлемое решение возникшей проблемы [5].

Выделяют пять основных стратегий разрешения межличностных конфликтов: соперничество, компромисс, сотрудничество, избегание и приспособление. Рассмотрим целесообразность применения данных стратегий.

Соперничество – стратегия поведения оппонента в конфликте, состоящая в ориентации на свои интересы, навязывании другой стороне предпочтительного для себя решения, открытой борьбе по реализации своих интересов. Соперничество оправдано в случаях: явной конструктивности предлагаемого решения; выгоды результата для всей группы, подразделения, а не для отдельной личности, микрогруппы; важности исхода борьбы для проводящего данную стратегию; отсутствия времени на уговоры оппонента.

Соперничество целесообразно в экстремальных и принципиальных ситуациях, при дефиците времени и высокой вероятности опасных последствий. В остальных случаях соперничество носит, как правило, деструктивный характер.

Компромисс состоит в желании оппонентов завершить конфликт частичными уступками. Он характеризуется отказом от части ранее выдвигавшихся требований, готовностью признать претензии другой стороны частично обоснованными, готовностью простить. Компромисс эффективен в случаях: понимания оппонентом, что он и соперник обладают равными возможностями; наличия взаимоисключающих интересов.

Техника открытого разговора в случае решения конфликта компромиссом:

1. Заявить, что конфликт не выгоден обоим.

2. Предложить конфликт прекратить.

3. Признать свои ошибки, уже сделанные в конфликте. Они наверняка есть, и признать их для вас почти ничего не стоит.

4. Сделать уступки оппоненту в том, что в конфликте не является для вас главным. В любом конфликте можно найти несколько мелочей, в которых ничего не стоит уступить. Можно уступить и в серьезных, но не принципиальных вещах.

5. Высказать пожелания об уступках, необходимых со стороны оппонента. Они, как правило, касаются ваших основных интересов в конфликте.

6. Спокойно, без негативных эмоций обсудить взаимные уступки, при необходимости и возможности скорректировать их.

7. Если удалось договориться, то как-то зафиксировать, что конфликт исчерпан.

Приспособление, или уступка, рассматривается как вынужденный или добровольный отказ от борьбы и сдача своих позиций. Принять такую стратегию оппонента вынуждают разные мотивы. Это может быть осознание своей неправоты, необходимость сохранения хороших отношений с оппонентом, сильная зависимость от него, незначительность проблемы. Кроме того, к такому выходу из конфликта приводит значительный ущерб, полученный в ходе борьбы, угроза еще более серьезных негативных последствий, отсутствие шансов на другой исход, давление третьей стороны.

Уход от решения проблемы, или избегание, является попыткой уйти из конфликта при минимуме затрат. Отличается от аналогичной стратегии поведения в ходе конфликта тем, что оппонент переходит к ней после неудачных попыток реализовать свои интересы с помощью активных стратегий. Собственно, разговор идет не о разрешении, а о затухании конфликта. Избегание применяется при отсутствии сил и времени для решения противоречия, стремлении выиграть время, наличии трудностей в определении линии своего поведения, нежелании решать проблему вообще. Сотрудничество считается наиболее эффективной стратегией пове-

дения оппонентов в конфликте, заключающейся в ориентации на совместный поиск решения, которое удовлетворяет интересы всех сторон. Предполагает направленность оппонентов на конструктивное обсуждение проблемы, рассмотрение другой стороны не как противника, а как союзника в поиске решения. Наиболее эффективно в ситуациях: сильной взаимозависимости оппонентов; склонности обоих игнорировать различие во власти; важности решения для обеих сторон; непредубежденности участников.

Способ сотрудничества целесообразно осуществлять по методу «принципиальных переговоров». Его принципы сводятся к следующему:

1. Отделение людей от проблемы: разграничьте взаимоотношения с оппонентом от проблемы; поставьте себя на его место; не идите на поводу своих опасений; показывайте готовность разобраться с проблемой; будьте твердым по отношению к проблеме и мягким к людям.

2. Внимание интересам, а не позициям: спрашивайте «почему?» и «почему нет?»; фиксируйте базовые интересы и их множество; ищите общие интересы; объясняйте жизненность и важность ваших интересов; признавайте интересы оппонента частью проблемы.

3. Предлагайте взаимовыгодные варианты: не ищите единственный ответ на проблему; отделите поиск вариантов от их оценки; расширяйте круг вариантов решения проблемы; ищите взаимную выгоду; выясняйте, что предпочитает другая сторона.

4. Используйте объективные критерии: будьте открыты для доводов другой стороны; не поддавайтесь давлению, только принципу; по каждой части проблемы используйте объективные критерии; используйте несколько критериев; используйте справедливые критерии.

Люди с различными чертами характера, взглядами и ценностями иногда просто не в состоянии ладить друг с другом; как правило, взгляды и цели таких людей различаются в корне.

Повседневно сотрудники полиции являются участниками ситуаций, в которых приходится отстаивать свою точку зрения –

при контакте с правонарушителями и преступниками полицейским необходимо защищать законы, значит вступать в конфликт с лицами, преступившими правовые нормы; с гражданами, которые не проявляют должного уважения к праву и деятельности правоохранительных органов – полицейские вступают в конфликт с целью изменения их отношения и т.д.

Участие полицейских в конфликтах с гражданами должно соответствовать ряду правил, которые закреплены в законодательных и нормативно-правовых ведомственных документах, а также подчиняются рекомендациям профессиональных психологов. Приведем некоторые из этих правил:

✓ При общении с гражданами сотрудники ОВД должны помнить, что являются, в первую очередь, представителями власти, и именно с этой позиции вступают в случае возникновения в конфликтные ситуации. Данное обстоятельство накладывает на полицейских определенные обязательства. В частности, сотрудники ОВД должны вступать в любое взаимоотношение с правонарушителями со словами: «Именем закона ...».

✓ В любой ситуации полицейский должен руководствоваться и строго следовать нормам права. Подозреваемым, обвиняемым, свидетелям происшествия необходимо разъяснить основания, послужившие для обращения к ним сотрудника ОВД, а также их права и обязанности, соблюдать при этом необходимые процессуальные процедуры (составление протокола установленной формы, присутствие понятых, опрос свидетелей, проведение независимой экспертизы, участие в процессе защитника, переводчика и т.д.).

✓ На начальном этапе взаимодействия с гражданином полицейским диагностируется психическое, эмоционально-волевое состояние человека: по высказываниям, жестам, мимике, позе.

✓ Далее полицейским прогнозируется возможное развитие межличностного взаимодействия: бесконфликтное и конфликтное.

✓ На следующем шаге изыскивается возможность установления коммуника-

тивного контакта (исходя из того, что у каждого человека есть свои первоочередные заботы, тревоги, сомнения, желания, интересы, основное правило поведения полицейского: не допускать ничего, что может вызвать негативное к нему отношение):

– в отношении свидетелей это может быть выражение сожаления по поводу причиняемого им беспокойства;

– в отношении потерпевшего – выражение сочувствия по поводу травмирующего его обстоятельства;

– в отношении правонарушителя – заверение гарантии соблюдения всех их законных прав, выяснение неотложных просьб и ходатайств.

✓ Для установления коммуникативного контакта полицейский должен проявить живой интерес к личности гражданина: задать вопросы о его жизни, интересах, отношении к различным сторонам жизнедеятельности, поговорить на отвлеченные темы (политика, социальные проблемы, хобби и т.д.).

✓ В разговоре с гражданами полицейский должен:

– выражаться ясно и убедительно, достаточно эмоционально;

– квалифицировать действия участников происшествия с точки зрения правомерности, сообщить об их правовых и нравственных последствиях;

– изначально опираться на положительные качества личности человека, необходимо понять мотивы действий, представить его чувства, отношения;

– преодолеть собственное негативное отношение к гражданам, не допускать пренебрежительного отношения;

– демонстрировать свое заинтересованное отношение к происшествию, к личности гражданина и его судьбе: «я хочу разобраться в происшедшем, оценивая факты с позиций закона, справедливо, невзирая на материальное и социальное положение участников»;

– проявлять внимательность (не только вникать в суть высказываний, но и следить за мимикой, жестами, позой);

– быть эмоционально устойчивым (вне зависимости от правдивости сообщаемых сведений и показаний, оскорблений и угроз в

свой адрес сдерживать экспрессивные проявления и не провоцировать в свою очередь отрицательные эмоции, не выдавать своими выразительными жестами, мимикой служебной информации;

– проявлять ситуативную гибкость, применять актерские навыки;

– быть корректным, чутким;

– демонстрировать спокойное, доброжелательное отношение, иметь опрятный внешний вид;

– не допускать грубости, необъективного отношения, безразличия к ситуации и судьбе участников происшествия, цинизма;

– не проявлять чрезмерную заинтересованность в признании вины.

– предложить успокоиться в случае проявления чрезмерной нервозности, агрессивности: на 3-5 минут прекратить общение, дать выпить воды (при возможности);

– применить физическую силу и спецсредства, если со стороны гражданина в отношении полицейского или других лиц создается реальная угроза здоровью и жизни.

Применяя знания об алгоритме управления межличностным конфликтом, полицейский способен психологически грамотно вести себя в различных конфликтных ситуациях.

Рекомендации для руководителей

1. Оцените способности, потребности и склонности ваших работников и попытайтесь выбрать объем и тип работы для них, соответствующие этим факторам. Как только они продемонстрируют успешные результаты при выполнении этих заданий, повысьте им рабочую нагрузку, если они того желают. В подходящих случаях делегируйте полномочия и ответственность.

2. Разрешайте вашим работникам отказываться от выполнения какого-либо задания, если у них есть для этого достаточные основания. Если необходимо, чтобы они выполнили это задание, объясните, почему это нужно, и установите приоритеты в их работе, чтобы дать им необходимое время и ресурсы для выполнения дополнительного задания.

3. Четко опишите конкретные зоны полномочий, ответственности и производственных ожиданий.

3. Используйте двустороннюю коммуникацию и информацию своих подчиненных.

4. Используйте стиль лидерства, соответствующий требованиям данной ситуации.

5. Обеспечьте надлежащее вознаграждение за эффективную работу.

6. Выступайте в роли наставника по отношению к вашим подчиненным, развивая их способности и обсуждая с ними сложные вопросы.

7. Научитесь говорить «нет», когда достигнете предела, после которого вы уже не сможете контролировать ситуацию. Объясните окружающим, что вы не можете выполнить их просьбы именно сейчас, может быть, чуть позже.

Таким образом, от умения руководителя подразделения правильно определить неформального лидера в коллективе сотрудников ОВД и способности наладить с ним нормальные взаимоотношения зависит успех профессиональной деятельности всего подразделения в целом:

- нарушение взаимных ожиданий – также одна из самых распространенных причин возникновения конфликта. Невыполнение обязательств по отношению к другому лицу вызывает у этого лица состояние фрустрации и в конечном итоге порождает чувство обиды, желание расквитаться. В этой ситуации вполне возможно возникновение противоборства;

- недостатки в организации труда, обусловленные спецификой деятельности ОВД, заключающейся в его неритмичности, высокой степени ответственности, постоянной перегрузке, неопределенности компетенции и функциональных обязанностей, издержках морального и материального стимулирования сотрудников;

- несовершенство управления, т.е. неумение расставить людей в соответствии с их квалификацией и психологическими особенностями, излишнее администрирование со стороны руководства, недостаточная подготовка руководителей;

- личные причины: низкая культура общения, грубость; недобросовестное исполнение своих обязанностей подчиненными; стремление руководителя утвердить свой авторитет любой ценой; отрицательная установка руководителя по отношению к своему подчиненному и наоборот; психологические особенности участников взаимодействия (повышенная агрессивность, эмоциональная неустойчивость, тревожность, завышенная самооценка, акцентуации характера и т.д.);

причины, связанные с межличностными отношениями в коллективе, между успевающими и отстающими работниками, между молодыми и старшими по возрасту сотрудниками, психологическая несовместимость людей, недостаточная воспитанность, слабая подготовленность работника к выполнению своих функциональных обязанностей, психологический и эмоциональный барьер между общающимися [6].

Таким образом, можно сделать следующие выводы.

В деятельности сотрудников органов внутренних дел практически ежедневно возникают конфликтные ситуации и конфликты – при исполнении функциональных обязанностей – с правонарушителями и другими гражданами, в служебном коллективе – с коллегами и руководством. Поэтому чрезвычайно важным является умение полицейских направлять развитие конфликта, достойно выходить из конфликтной ситуации с наименьшими для себя и окружающих потерями.

Список использованных источников:

1. Щепаньский Я. Элементарные понятия социологии. – М.: Наука, 1969
2. Шиханцов Г.Г. Юридическая психология. Учебник для вузов. – М.: ИКД «Зерцало-М», 2002. – 352 с. Энциклопедия юридической психологии / Под общ. ред. проф. А.М.Столяренко. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2003. – 607 с.
3. Психология. Педагогика. Этика: Учебник для вузов / О.В.Афанасьева, В.Ю. Кузнецов, И.П.Левченко и др. Под ред. проф. Ю.В.Наумкина. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1999. – 350 с.

-
4. Психология и педагогика в деятельности сотрудников ГСК и ОВД: курс лекций / Под общ.ред. Н.А.Минжанова, В.Н.Лапшина. – Караганда: Карагандинская высшая школа ГСК РК, 1996. – 204 с.
  5. Психология конфликта (Серия «Хрестоматия по психологии») / Сост. и общ.редакция Н.В.Гришиной. – СПб.: Питер, 2001. – 448 с.
  6. Психология. Педагогика. Этика: Учебник для вузов / О.В.Афанасьева, В.Ю. Кузнецов, И.П.Левченко и др. Под ред. проф. Ю.В.Наумкина. – М.: Закон и право, ЮНИТИ, 1999. – 350 с.

Сведения об авторе

¹Сагинтаева Асель Айдосовна – старший преподаватель кафедры профессионально-психологической подготовки и управления ОВД Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им.М.Букембаева, подполковник полиции.

Сагинтаева Әсел Айдосқызы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының кәсіптік-психологиялық даярлық және ІО басқару кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі.

Sagintayeva Assel Aidosovna – senior lecturer of the Department of Professional Psychological Training and Management of the Department of Internal Affairs of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev, police Lieutenant Colonel.

Сарбаев С.С.¹

¹ Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, Ақтөбе, Қазақстан Республикасы.

ІШКІ ІСТЕР ОРГАНДАРЫНЫҢ АЗАМАТТЫҚ ЖӘНЕ ҚЫЗМЕТТІК ҚАРУ АЙНАЛЫМЫ САЛАСЫНДАҒЫ БАҚЫЛАУ ЖӨНІНДЕГІ БӨЛІМШЕЛЕРІНІҢ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІ АРАСЫНДА ЖЕМҚОРЛЫҚТЫҢ АЛДЫН АЛУ

Автор өз мақаласында ішкі істер органдары қызметіндегі құқықтық мәдениеттің заңнамалық нормаларына және осы саланың сыбайлас жемқорлық жағдайларының алдын алудағы маңыздылығына сонымен қатар ішкі істер органдарындағы соңғы жылдардағы жүргізілген сыбайлас жемқорлық профилактикасының жетістіктері туралы статистикалық мәліметтерді көрсетіп, күрделі мәселелерді шешу туралы өзінің жеке құқықтық пікірлерін көрсеткен.

Түйінді сөздер: құқықтық мәдениет, тәрбие жұмысы, біліктілік, жемқорлықтың профилактикасы, азаматтық қоғам, патриотизм, идеология, жеке құрам, халыққа қызмет көрсету орталықтары, лауазымды адам, Ішкі істер министрлігі, қазақстандық полиция, ішкі істер органдарының азаматтық және қызметтік қару айналымы саласындағы бақылау жөніндегі бөлімшелерінің қызметкерлері.

ПРОФИЛАКТИКА КОРРУПЦИИ СРЕДИ СОТРУДНИКОВ ПОДРАЗДЕЛЕНИЙ ОРГАНОВ ВНУТРЕННИХ ДЕЛ ПО КОНТРОЛЮ В СФЕРЕ ОБОРОТА ГРАЖДАНСКОГО И СЛУЖЕБНОГО ОРУЖИЯ

В статье «профилактика коррупции среди сотрудников подразделений органов внутренних дел по контролю в сфере оборота гражданского и служебного оружия» автор рассматривает законодательные нормы правовой культуры на службе в органах внутренних дел и значение этого направления. в сфере предотвращения коррупционных дел, а также достижения по предупреждению коррупции, осуществленные в органах внутренних дел за последние годы, показал статистические данные и высказал свое личное юридическое мнение по решению сложных проблем.

Ключевые слова: Правовая культура, воспитательная работа, квалификация, профилактика коррупции, гражданское общество, патриотизм, идеология, личный состав, центры обслуживания населения, должностное лицо, сотрудники подразделений Министерства внутренних дел, казахстанской полиции, органов внутренних дел по контролю в сфере оборота гражданского и служебного оружия.

PREVENTION OF CORRUPTION AMONG EMPLOYEES OF DEPARTMENTS OF INTERNAL AFFAIRS BODIES FOR CONTROL IN THE SPHERE OF TURNOVER OF CIVILIAN AND SERVICE WEAPONS

In the article «prevention of corruption among employees of departments of internal affairs bodies for control in the sphere of turnover of civil and service weapons», the author examines the legislative norms of legal culture in the service of internal affairs bodies and the importance of this direction. in the field of preventing corruption cases, as well as the achievements in preventing corruption carried out in the internal affairs bodies in recent years, he showed statistical data and expressed his personal legal opinion on solving complex problems.

Keywords: Legal culture, educational work, qualifications, corruption prevention, civil society, patriotism, ideology, personnel, public service centers, officials, employees of departments of the Ministry of Internal Affairs, the Kazakh police, internal affairs bodies for control in the sphere of turnover of civilian and service weapons.

Қазақстан Республикасында ішкі істер органдарының азаматтық және қызметтік қару айналымы саласындағы бақылау жөніндегі бөлімшелерінің қызметкерлері арасында жемқорлықтың профилактикасы тәрбие, психологиялық және идеологиялық жұмыстарды ұйымдастыру құқық қорғау органдары қызметкерлерінің бойына патриоттық сана сезімді, Отанына, өзінің халқына деген сүйіспеншілікті арттыруға, берген анттарына адал болуына, лауазымдық міндеттерін мінсіз орындауға, еліміздің конституциялық қағидаттары мен ұлттық мүдделеріне адалдығын арттыруға, бұқаралық ақпарат құралдары арқылы құқық қорғау органдарының жағымды имиджін қалыптастыруға, идеологиялық жұмысты ұйымдастыру және жүзеге асыру сұрақтары бойынша мемлекеттік органдармен, бұқаралық ақпарат құралдарымен өзара іс-қимылды жүзеге асыруға бағытталған.

Ішкі істер органдарының азаматтық және қызметтік қару айналымы саласындағы бақылау жөніндегі бөлімшелерінің қызметкерлері арасында тәрбиелік, психологиялық және идеологиялық жұмыстарды ұйымдастыру тәртібін құқық қорғау органының басшылары айқындаулары тиіс.

Құқық қорғау органдарының бөліністеріндегі моральдық-психологиялық ахуалдың жай-күйіне жыл сайынғы әлеуметтану мониторингін жүргізу тәртібі мен әдістемесін құқық қорғау органдарының басшылары дербес реттейді.

Лауазымдарды атқарып отырған қызметкерлер өздеріне сеніп тапсырылған бөліністердегі моральдық-психологиялық ахуалдың жай-күйіне жауапты болады [1].

Сыбайлас жемқорлық құқық қорғау органдарының, әсіресе азаматтық және қызметтік қару айналымын бақылау саласындағы жұмысының тиімділігіне елеулі қауіп болып табылады. Осы бағытқа жауапты Ішкі істер органдары бөлімшелерінің қызметкерлері арасында сыбайлас жемқорлықтың алдын алу қоғамда заңдылықты, қауіпсіздік пен тәртіпті қамтамасыз етуде шешуші рөл атқарады.

Ішкі істер органдары қызметкерлері арасында құқықтық мәдениетті жетілдіру мақсатында жеке құрамға жоғары рухани мәдениетті және адамгершілік, мемлекеттік дүниетанымды және әлеуметтік белсенділікті сіңіру, мемлекеттік саясаттың негіздерін және қазақстандық қоғамды дамыту мен қайта құру саласында ел басшылығы қабылдайтын шараларды түсіндіріу арқылы құқықтық ақпараттандыру мен сауаттылық дәрежесін арттыру, қызметкерлерде ішкі істер органдарының мақсатын, оның қызмет ету ерекшеліктерін және олардың алдында тұрған міндеттерді орындаудағы өз орнын терең түсінуге тәрбиелеу, қызметкерлердің Отанымызды қорғауға моральдық және психологиялық әзірлігін, ішкі істер органдарындағы қызметтері үшін мақтанышын және жауапкершілігін қалыптастыру және сақтау, кәсіби дағдылары мен машықтарды игеруге тұрақты ұмтылысты дамыту шараларын жүзеге асыру барлық заңнамалық актілерде айқындалған.

Ішкі істер органдарындағы құқықтық мәдениетті жетілдіру қызметкерлердің санасында және мінез-құлқында қоғамдық маңызы бар мұраттарды, патриотизм идеяларын, Отанға қызмет ету мотивтерін бекіту мақсатында патриоттық сезімдерін, жоғары кәсіби, рухани-адамгершілік, моральдық-психологиялық қасиеттерін қалыптастыруға бағытталған [2].

Ішкі істер органдарының азаматтық және қызметтік қару айналымы саласындағы бақылау жөніндегі бөлімшелерінің қызметкерлері өздеріне жүктелген міндеттерді орындау кезінде басқа мемлекеттік органдармен, жеке және заңды тұлғалармен өзара іс-қимылды жүзеге асырады.

Ішкі істер органдарының қызметіне халықтың сенімін арттыру мақсатында азаматтық қоғам институттарымен өзара іс-қимыл жүзеге асырылады және қоғамдық бақылау жүйесі қолданылады. Қоғамдық бақылауды жүзеге асыру үшін Қазақстан Республикасының заңнамаларына сәйкес

қоғамдық байқау комиссиялары және Қоғамдық кеңес құрылады.

Ішкі істер министрлігі және оның аумақтық органдары ішкі істер органдары қызметінің ашықтығын қамтамасыз етуде оларға жәрдем көрсетеді, Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленген қызметтік этика нормаларын бұзатын ішкі істер органдары қызметкерлерінің әрекеттеріне қатысты жеке және заңды тұлғалардың өтініштерін қарайды, сонымен қатар Қазақстан Республикасының заңнамаларында көзделген өзге мақсаттарда өзге де консультативтік-кеңесші органдарды құрайды [3].

«Мемлекет басшысының 2020 жылғы 1 қыркүйектегі «Жаңа жағдайдағы Қазақстан: іс-қимыл кезеңі» атты Қазақстан халқына Жолдауында сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылда осы кеселдің алдын алуға басты назар аударылды.

Қазыргі уақытта осыған байланысты, Ішкі істер министрлігі ішкі істер органдарындағы сыбайлас жемқорлыққа, заңдылық пен тәртіпті бұзуға қарсы іс-қимылдар бойынша іс-шаралар кешендерін қабылдауда.

Мәселен, Қазақстан Республикасының Сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту бағдарламасы қабылданды [4].

Осы бағдарламаны сапалы қалыптастыру үшін ішкі істер органдарының сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының тиімділігіне, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл саласындағы құқық қолдану практикасының жай-күйіне, сондай-ақ қоғамның сыбайлас жемқорлық деңгейін қабылдауы мен бағалауына қатысты ақпаратты жинау, өңдеу, қорыту және талдау жүзеге асырылған болатын.

Сыбайлас жемқорлық көріністерінің алдын алудағы маңызды аспект оларға ықпал ететін себептер мен жағдайларды анықтау болып табылады. Сондықтан «Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңды қабылдау сәтінен бастап сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін талдау алдын алудың тиімді құралы екендігі көрсетті.

Ең алдымен, сыбайлас жемқорлық осы салада әртүрлі тәсілдермен көрінуі мүмкін екенін түсіну қажет. Бұл қару лицензияларын тіркеу немесе беру кезінде пара алу, қару-жарақпен заңсыз мәмілелер жасау, қызметтік жағдайды теріс пайдалану және сыбайлас жемқорлықтың басқа түрлері болуы мүмкін. Сондықтан алдын-алу жан-жақты болуы керек және қызметкерлер жұмысының барлық аспектілерін қамтуы керек.

Ішкі істер органдары қызметіне қатысты нормативтік құқықтық актілердегі сыбайлас жемқорлық тәуекелдерін анықтау мен жоюдан бөлек басқарушылық қызмет жөніндегі ұсынымдар енгізілді.

Сыбайлас жемқорлықтың алдын алудың негізгі бағыттарының бірі құқық қорғау органдарының қызметінде ашықтық пен ашықтықты қолдау болып табылады. Бұл қаруды тіркеу және лицензиялау процедуралары, оны сақтау және пайдалану шарттары және бұзушылықтар үшін жауапкершілік шаралары туралы ақпаратты жариялауды қамтиды. Жұртшылық үшін неғұрлым көп ақпарат қолжетімді болса, сыбайлас жемқорлық мүмкіндіктері соғұрлым аз болады.

Мысалға, мемлекеттік көрсетілетін қызмет саласында қабылданған шаралар «Азаматтарға арналған үкімет» мемлекеттік корпорациясы арқылы көрсетілетін қызметтер тізбесін кеңейту арқылы көрсетілетін қызметті алушылардың полициямен байланысын болдырмауға мүмкіндік берді.

2020 жылғы 1 қарашадан бастап еңбек рұқсаттарын ресімдеу үшін құжаттарды қабылдау Халыққа қызмет көрсету орталықтары арқылы жүзеге асырылуда, бұл «бір терезе» қағидаты бойынша жұмысқа рұқсаттарды тек облыс орталықтарында ғана емес, алыс аудандарда да ресімдеуге мүмкіндік береді (Халыққа қызмет көрсету орталықтары арқылы Ішкі Істер Министрлігінің 17 қызметі көрсетіледі).

Анықтама ретінде: Ішкі Істер Министрлігі халыққа 44 мемлекеттік қызмет көрсетеді, электрондық форматта – 39 немесе 88,6%.

Тағы бір маңызды аспект- қызметкерлерді кәсіби қызметке оқыту және дайындау. Бұған қару айналымын бақылау мәселелері бойынша техникалық оқыту ғана емес, сонымен қатар этикалық тәрбие, құқықтық мәдениетті қалыптастыру және қоғам алдындағы жауапкершілікті сезіну кіреді. Қызметкерлер неғұрлым құзыретті және әдепті болса, олардың сыбайлас жемқорлық схемаларына қатысу ықтималдығы соғұрлым аз болады.

Бұдан басқа, қызметкерлердің қызметіне, оның ішінде ішкі бақылау және мониторинг жүйесін енгізу арқылы бақылау мен қадағалауды күшейту қажет. Бұл сыбайлас жемқорлық жағдайларын уақтылы анықтауға және жолын кесуге, сондай-ақ заңға сәйкес кінәлі адамдарды жазалауға мүмкіндік береді.

Мемлекет басшысының тапсырмаларын іске асыру және жүргізіліп жатқан жаңғырту шеңберінде Қазақстан полициясының сервистік моделіне көшуге қажетті шаралар қабылдануда.

Ол үшін ішкі істер бөлімшелерінің қызметін ұйымдастырудың ерекшеліктерін ескере отырып, жұмыстың жаңа форматтары енгізілді.

Атап айтқанда, бүгінде бүкіл ел бойынша «Азаматтарға арналған қабылдау бөлмелері (фронт офистер)» ашылып, жұмыс істейді, онда білікті мамандар жүгінгендерге консультативтік-құқықтық көмек көрсетеді. Сондай-ақ, еріктілер де бар, медиаторлар үшін жеке кабинеттер бар.

Анықтама ретінде: қазіргі уақытта 252 «Азаматтарға арналған қабылдау бөлмесі» құрылды. Кезең-кезеңімен мұндай жағдайлар полицияның барлық бөлімшелерінде жасалатын болады.

Сонымен қатар, «Жолдағы қабылдау» және «Аулалардағы қабылдау бөлмесі» кең ауқымды акцияларын, оның ішінде әлеуметтік желілерде тікелей эфирде өткізу тәжірибеге енгізілді.

Осылайша, адамдарға бейресми жағдайда қажетті көмек көрсетіледі және олардан полиция жұмысын жақсарту бойынша ұсыныстар қабылданады.

Қабылданған шаралар азаматтардың полицияға сенім деңгейін, «кері байланыс»

орнатуын және халықпен ашық диалог құруын арттырды.

Нәтижелері бойынша министрлік қызметінің ашықтығы мен айқындығын қамтамасыз ету бойынша қабылданып жатқан шараларға жоғары баға берілді.

«Халықтың құқық қорғау органдарына деген сенім деңгейі» жыл сайынғы әлеуметтік зерттеу нәтижелері халықтың полицияға деген сенім деңгейінің 37%-ға артқанын көрсетеді.

Сонымен қатар, азаматтардың полицияға деген сенімін арттыру және халықпен «кері байланыс» орнату бойынша мақсатты шаралар жүзеге асырылуда.

2020 жылдың басынан бастап Ішкі Істер Министрлігінде «Polisia.kz» медиа-порталы жұмыс істейді, онда ішкі істер органдарының қызметі туралы, оның ішінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша барлық өзекті ақпарат күн сайын орналастырылады (күн сайын сайтты 15 мыңға жуық пайдаланушы оқиды).

Сондай-ақ, осы порталда арнайы шығарылым форматында аптасына екі рет эксклюзивті бейнематериалдар мен жарияланымдар, ең маңызды мәселелер бойынша ведомство өкілдерінің өзекті түсініктемелері мен сұхбаттары (қылмыстық істерді тергеу барысы, қылмыстар деңгейін төмендету жөніндегі жаңалықтар мен шаралар туралы, өзін қалай қауіпсіздендіруге болатыны туралы пайдалы кеңестер, мемлекеттік көрсетілетін қызметтерді алу, ішкі істер органдарының жүйесінде сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу және тағы басқалар) шығарылады.

Сонымен қатар, Орталық коммуникациялар қызметі Ішкі Істер Министрлігімен бірлесіп, Министрлік басшылығының қатысуымен 35 брифинг және 16 интернет-конференция өткізді.

Полиция жұмысы туралы Бұқаралық ақпарат құралдары және әлеуметтік желілердегі сыни жарияланымдарға тұрақты мониторинг және жедел ден қою қамтамасыз етілді. Анықтама ретінде: сын фактілері бойынша 1030 қызметтік тексеру жүргізілді, 407 қызметкер тәртіптік жауапкершілікке

тартылды, 123 қызметкер жұмыстан шығарылды.

Бұдан басқа, 2020 жылғы желтоқсаннан бастап Ішкі Істер Министрлігі бөлімшелерінің «Азаматтардың хабарламаларын қабылдау процесінің бірізділігі» пилоттық жобасы іске қосылды, ол барлық оқиғаларға жедел ден қоя отырып, Ішкі істер органдарының бірыңғай терезесінде әртүрлі коммуникация арналары арқылы азаматтармен өзара іс-қимыл жасауға мүмкіндік береді.

Нәтижесінде, халық біздің еліміздегі оқиғалар туралы жедел және сенімді ақпарат көзіне ие (жалған ақпарат, қауесет пен жорамалдар азайтылған).

Министрлік профилактикалық жұмыс, өз қатарларындағы қызметтік тәртіпті сақтау мәселелеріне ерекше көңіл бөледі.

Қызметтік тергеу нәтижелері бойынша 2022 жылы қарамағындағылардың әрекеттері үшін 156 басшы қызметтерінен босатылды (қарамағындағылардың сыбайлас жемқорлық әрекеттері үшін 106 басшы) және 51-і жұмыстан шығарылды. Барлығы әртүрлі буындағы 980 басшы жауапкершілікке тартылды.

Қабылданған тиімді шаралар нәтижесінде 2022 жылдың қорытындысы бойынша жеке құрам арасындағы қылмыстардың жалпы саны 12%-ға (446-дан 392-ге дейін), оның ішінде сыбайлас жемқорлық фактілері 3% - ға (232-ден 225-ке дейін) төмендеді.

Жалпы, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылдың алдын алу бойынша ішкі істер органдары жүйесіндегі тәртіп пен заңдылықты сақтау бағыттарында жұмыстар жалғасуда және Министрлік басшылығының ерекше бақылауында [5].

Сыбайлас жемқорлықтың заңнамалық анықтамасына келетін болсақ, ол - жауапты мемлекеттік лауазымды атқаратын адамдардың, мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілеттік берілген адамдарға теңестірілген адамдардың, лауазымды адамдардың өздерінің лауазымдық (қызметтік) өкілеттіктерін және соған байланысты мүмкіндіктерін жеке өзі немесе

делдалдар арқылы жеке өзіне не үшінші тұлғаларға мүліктік (мүліктік емес) игіліктер мен артықшылықтар алу немесе табу мақсатында заңсыз пайдалануы, сол сияқты игіліктер мен артықшылықтарды беру арқылы осы адамдарды параға сатып алу.

Сыбайлас жемқорлықтың алдын алу - сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл субъектілерінің алдын алу шаралары жүйесін әзірлеу және енгізу арқылы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарын жасауға ықпал ететін себептер мен жағдайларды зерделеу, анықтау, шектеу және жою жөніндегі қызметтері [6].

Соңында, сыбайлас жемқорлық проблемасына қоғамдық назар аудару және сыбайлас жемқорлық тәжірибелеріне теріс қоғамдық пікір қалыптастыру мақсатында жұртшылықпен және азаматтық ұйымдармен белсенді өзара іс-қимыл жасау маңызды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес қоғам тарапынан неғұрлым көп қолдау көрсетсе, оның нәтижелері соғұрлым тиімді болады.

Қорытынды: Осылайша, азаматтық және қызметтік қару айналымы саласындағы бақылауға жауапты Ішкі істер органдары бөлімшелерінің қызметкерлері арасында сыбайлас жемқорлықтың алдын алу жүйелі тәсіл мен шаралар кешенін талап етеді. Бұған тек құқықтық және ұйымдастырушылық шаралар ғана емес, сонымен қатар білім беру жұмысы, қоғаммен және қоғамдық ұйымдармен өзара іс-қимыл кіреді. Тек осылай ғана осы саладағы құқық қорғау органдары жұмысының адалдығын, ашықтығын және тиімділігін қамтамасыз етуге болады.

Қорытындылай келе, ішкі істер органдарының азаматтық және қызметтік қару айналымы саласындағы бақылау жөніндегі бөлімшелерінің қызметкерлері халықтың сенімді серігі болуы үшін полицияның рухани және әлеуметтік жағдайларын оңтайлы жолға қойып, тәрбие және идеологиялық жұмыстарды күшейту арқылы осы бағыттардағы кешенді іс-шараларды көбірек қолға алу қажет.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 06 қаңтардағы құқық қорғау қызметі туралы заңы;
2. Қазақстан Республикасы Ішкі істер Министрінің міндетін атқарушысының 2022 жылғы 30 қарашадағы №921 «Ішкі істер органдарының жеке құрамымен тәрбиелік, психологиялық және идеологиялық жұмысты ұйымдастыру қағидаларын бекіту туралы» бұйрығы;
3. Қазақстан Республикасының 2014 жылғы 23 сәуірдегі «Ішкі істер органдары» туралы заңы;
4. Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясатының 2022-2026 жылдарға арналған тұжырымдамасын бекіту және Қазақстан Республикасы Президентінің кейбір жарлықтарына өзгерістер енгізу туралы Қазақстан Республикасы Президентінің 2022 жылғы 2 ақпандағы № 802 Жарлығы;
5. Ақпараттар www.gov.kz [https://www.gov.kz uploads](https://www.gov.kz/uploads) сайтынан алынды;
6. Қазақстан Республикасының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы 2015 жылғы 18 қарашадағы заңы.
7. Ішкі істер органдарының азаматтық және қызметтік қару айналымы саласындағы бақылау жөніндегі бөлімшелерінің қызметін ұйымдастыру туралы нұсқаулықты бекіту туралы 2016 жылғы 29 наурыздағы №313 бұйрығы.

Автор туралы мәлімет

Сарбаев Сәндібек Саинұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының көлік объектілерінде қауіпсіздікті ұйымдастыру кафедрасының доценті, полиция полковнигі.

Сарбаев Сандибек Саинович – преподаватель-методист факультета профессиональной подготовки Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М.Букембаева, старший лейтенант полиции.

Sarbaev Sandibek Sainovich – Associate Professor Of the Department of OBOT of the Ministry of internal affairs of the Republik of Kazakstan named after M.Bukenbayev police colonel.

Таласбаев Н.А.¹¹ Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, Ақтөбе қ., Қазақстан Республикасы.**ДЕНЕ ШЫНЫҚТЫРУДЫ ОҚЫТУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ ЕРЕКШЕЛІКТЕР**

Мақалада Қазақстан Республикасы ІІМ білім беру ұйымдарындағы курсанттар мен тыңдаушылардың физикалық, ерікті, психологиялық қасиеттерін дамыту үшін оқытушы құрамы пайдаланатын дене тәрбиесі бағытына назар аударылады. Сонымен қатар, мақалада дене шынықтыру және дене тәрбиесі Қазақстан Республикасының ішкі істер органдары қызметкерлерінің кәсіби даярлығына иелік ететін білім беру категориялары ретінде қарастырылады.

Жоғары оқу орындарының заманауи білім беру бағдарламалары мемлекеттік білім беру стандарттарына жауап беріп қана қоймай, сонымен қатар Ішкі істер органдары қызметкерлерінің кәсіби даярлығын жетілдіруге бағытталуы керек.

Түйінді сөздер: дене тәрбиесі, физикалық қасиет, дене шынықтыру дайындығы, кәсіптік-қолданбалы дене шынықтыру, қозғалыс алгоритмдері, оқу-жаттығу, әдістемелік қағидаттар.

ОСОБЕННОСТИ СИСТЕМЫ ФИЗИЧЕСКОГО ВОСПИТАНИЯ

В статье акцентируется внимание на направления физического воспитания, используемые преподавательским составом образовательных организаций МВД РК для развития физических, волевых, психологических качеств курсантов и слушателей. Вместе с тем, в статье рассматриваются физическая культура и физическое воспитание как образовательные категории, влияющие на профессиональную подготовку сотрудников органов внутренних дел РК.

Современные программы образования высших учебных заведений не только должны отвечать Государственным образовательным стандартам, но также обязаны быть направлены на усовершенствование профессиональной подготовки сотрудников органов внутренних дел.

Ключевые слова: физическая культура, физические качества, физическая подготовка, профессионально-прикладная физическая культура, алгоритмы движения, учебно-тренировочные, методические принципы.

FEATURES OF THE PHYSICAL EDUCATION SYSTEM

The article focuses on the areas of physical education used by the teaching staff of educational organizations of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan for the development of physical, volitional, psychological qualities of cadets and students. At the same time, the article considers physical culture and physical education as educational categories that affect the professional training of employees of the internal affairs bodies of the Republic of Kazakhstan.

Modern educational programs of higher educational institutions must not only meet State educational standards, but must also be aimed at improving the professional training of employees of internal affairs bodies.

Keywords: physical culture, physical qualities, physical training, professionally applied physical culture, movement algorithms, educational and training, methodological principles.

Тәжірибе көрсеткендей, ІІМ жоғары оқу орындарына жүгіру және күш нормативтерін тапсыру түрінде түсу сынақтарынан өтетін дене шынықтырумен дайындалған ұлдар мен

қыздар келіп түседі. Жыл сайын ҚР ІІМ білім беру мекемелері жаңа қызметкерлер дайындайды. Дене тәрбиесі теориясының эволюциясы және оның ғылыми біліммен кеңеюі постиндустриалды қоғамның

идеяларына сәйкес келетін дене тәрбиесі теориясының пайда болуына әкелді. Сонымен қатар, теорияда дене шынықтыру құндылықтарының екі деңгейі ажыратылады. Бірінші тауашада әлеуметтік құндылықтар жіктеледі: адамның физикалық жетілдіру құралдары мен әдістері, дене шынықтырудың элитизмі және оның қоғамдағы танымалдығы туралы білімнің жалпы деңгейі. Екінші топқа келетін болсақ, оған жеке дене шынықтыру құндылықтары кіреді. Бірақ қызметкерлердің физикалық дамуы мұнымен аяқталмайды. Полиция қызметкерлерін оқытуда қоғамдық прогресс пен құқықтық бекітудің қазіргі деңгейіне сәйкес келетін жан-жақты дамуға бағытталған дене шынықтыру әдістерінің, құралдарының және нысандарының кешені қолданылады. Білім беру ұйымдарының курсанттары мен тыңдаушыларының дене бітімін жетілдіру олардың қозғалыс дағдылары мен қасиеттерін, жалпы дене шынықтыру деңгейін жетілдіруге бағытталуы тиіс [1, 145-146].

Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің жалпы қызметтік міндеттері ерекше. Оның ерекшелігі-құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету, қоғамдық қауіпті әрекеттердің алдын алу және жолын кесу, қылмыс жасаған адамдарды қудалау және ұстау бойынша қойылған міндеттерді шешу. Мұның бәрі жоғары психофизикалық және эмоционалдық стресстерді қамтиды және күш құрылымдары қызметкерлерінің дене шынықтыру деңгейіне жоғары талаптар қояды. Кәсіби физикалық қасиеттерді дамыту және жаттықтыру, қызметтік қызметтің ерекше және кейде экстремалды жағдайларында құқық қорғау құрылымдары қызметкерлерінің барабар мінез-құлқы үшін психикалық және эмоционалдық тұрақтылықты қалыптастыру бастапқыда кәсіптік-қолданбалы дене шынықтыру даярлығы процесінде арнайы білім беру мекемелерінде жүзеге асырылады. Ішкі істер министрлігінің білім беру мекемелерінде дене шынықтыруды

оқытудың ерекшеліктерін оңтайландыру және жетілдіру мәселелері қазіргі уақытта өзекті болып қала береді [2, 75-81].

Бұл оқытудың инновациялық құралдары мен әдістерін белсенді іздеумен, оқыту процесіне ақпараттық технологияларды енгізумен ғана емес, сонымен қатар студенттердің кәсіби қызметке дайындалу мақсатында физикалық жетілдіру бойынша өз бетінше жұмыс істеуге бағытталуымен де байланысты. Осылайша, ішкі істер органдары ІІМ ведомстволық оқу орындарындағы тыңдаушылармен курсанттарының дене шынықтыру дайындығы көрсеткіштерінің динамикасын зерттеу оқу пәні бойынша аптасына екі оқу сабағын ұйымдастыру кезінде көптеген кәсіби маңызды физикалық қасиеттердің жоспарлы кезең-кезеңімен дамуын көрсетеді, бұл болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға оң әсер етуі мүмкін. Бұл мәселені шешудің мүмкін бағыттарының бірі курстан тыс уақытта курсанттардың дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастыру процесінде тәуелсіз сабақтарды жүйелі түрде ұйымдастыру болуы мүмкін. Дене шынықтыру бойынша өзіндік жұмысты ұйымдастырудың бұл формасы оқу сабақтарын толықтыруы керек, курсанттардың дене шынықтыру дайындығы мен функционалдық жағдайының бастапқы деңгейіне сәйкес таңдалған жаттығу бағдарламасын құру кезінде жеке көзқарасты жүзеге асыруы керек.

Дербес дене шынықтыруды сәтті ұйымдастырудың қажетті шарты курсанттардың осындай қызметке танымдық және психологиялық дайындығы болып табылады. Танымдық курсанттарда анатомияның, физиологияның, дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесінің негізгі ережелері туралы қажетті білімнің болуымен және оларды сабақ барысында тікелей қолдана білуімен сипатталады. Осылайша, білім алушылардың теориялық дайындығы дене шынықтырудың іргелі негіздерін ғана емес, сонымен қатар физикалық өзін-

өзі тәрбиелеу әдістерін: өзін-өзі бақылау, интроспекция, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі бақылауды да қамтуы керек. Психологиялық физикалық жетілдірудің мотивтері мен қажеттіліктерінің болуын, моральдық қасиеттердің дамуының жеткілікті деңгейін болжайды. Курсанттардың дене жаттығуларын жүйелі түрде орындауының маңызды шарты тиісті нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған тәуелсіз іс-әрекеттерде жүзеге асырылатын физикалық жетілдірудің қалыптасқан мағыналы қажеттілігі болып табылады.

Білім алушылардың тиімді дербес қызметінің ерекше жағдайлары арасында оқытушының жеке басы, тиісті бақылау әдістерімен сабақтарды жоспарлау және ұйымдастыру кезінде оның біліктілік деңгейі және артта қалған қозғалыс әрекеттері мен қабілеттерін дамытуға бағытталған жеке оқу бағдарламаларын түзету маңызды.

Осылайша, ПМ білім беру мекемелері білім алушыларының дербес сабақтарын тиімді ұйымдастыру шарттарын сақтау білім беру процесінің сапасын едәуір арттыра алады, ал дербес даярлау-кәсіби маңызды қозғалыс әрекеттері мен қабілеттерін дамытуға ықпал етеді, моральдық-еріктік қасиеттерді қалыптастыру факторларының біріне айналады, тек оқу кезінде ғана емес, сонымен қатар одан әрі қызметтік қызметте де дене шынықтырудың тұрақты нысаны бола алады[3, 65-68].

Полиция қызметкерінің барлық кәсіби іс-қимылдарының құрамдас бөлігі ретінде күрестің жауынгерлік әдістерінің негізінде спорттық жекпе-жектің (самбо, дзюдо, каратэ, бокс) техникалық элементтері күрделі-үйлестіру болып табылатындығы бірнеше рет атап өтілді. Қазіргі уақытта күрделі үйлестіру қимылдарын оқытудың және оларды жетілдірудің әдістемелік тәсілдерінде келіспеушіліктер жоқ. Мамандар негізгі әдістемелік ереже жүйелі сабақтар болып табылатындығымен келіседі. Кез-келген кәсіби қозғалыстарды жүйелі түрде

жетілдіру ғана олардың нақты қол жеткізілетін тиімділікті қамтамасыз ететін үйлестіру құрылымын қалыптастыруға әкеледі. Жетілдіру процесінің деңгейінде техникалық дайындықтың мазмұны үздіксіз оқытуды білдіруі керек.

Бұл ретте кәсіптік-қолданбалы дене шынықтыру даярлығы бағдарламасында көзделген сағаттар саны оқытудың жүйелілігі үшін норма болып табылмайтыны анық. Қазіргі заманғы талапкердің дене дайындығы төмен болған жағдайда, олар негізгі физикалық қасиеттерді дамыту үшін де жеткіліксіз, қиын үйлестіру қимылдарын үйрету туралы айтпағанда, бұл оқу уақытынан кем дегенде екі есе көп уақытты қажет етеді. Педагогика саласындағы мамандар академиялық (негізгі) сабақтармен бірге үздіксіз оқытудың жалғыз нысаны оқу процесінің тиімді элементі ретінде қосымша (тәуелсіз) сабақтар болып табылатындығымен келіседі.

Дене тәрбиесіндегі тәуелсіз оқытудың маңыздылығын бағалауда бізге Беларусьияның еңбек сіңірген жаттықтырушысы Н.А. Нельганың дене тәрбиесіндегі педагогикалық процесс – бұл ең бастысы білім алу, моториканы қалыптастыру және жетілдіру қабілеті болып табылатын процесс деген пікірі дұрыс болып көрінеді. Профессор С.Д. Бойченконың пікірінше, бағдарлама жаттықтырушы мен оқушының бірлескен жұмысына арналған, бірақ көптеген тапсырмаларда спортшылар өз бетінше жұмыс істеуі керек. Бұл мәселеде мұғалімнің негізгі міндеті өз әрекеттерінің дайын үлгілерін беру ғана емес, сонымен қатар қозғалыс алгоритмдерін әзірлеу, білім алушылардың оқу-жаттығу, өзіндік іс-әрекеттерін ұйымдастыру және басқару болуы керек.

Осылайша, ғалымдар айтқан пікірлерді ескере отырып, білім алушыларды күрестің жауынгерлік әдістеріне оқыту процесі техникалық дайындықтың үш негізгі әдістемелік қағидаттарына (әрине, басқаларын

қоспағанда) негізделуі керек деп санаймыз: жүйелілік пен бірізділік, көрнекілік және қажетті бейімделу, тәуелсіздік. Адам өзінің қозғалысын әр қозғалысты қабылдайтын сезім мүшелерінен келетін ақпарат негізінде жетілдіреді. Сонымен бірге, білім алушының оқытушыдан алатын қосымша ақпаратының негізгі көзі – оқытушының субъективті визуалды әсерлері. Оқытушы (жаттықтырушы) қаншалықты шебер болса да, оның көздері жылдам қозғалыстың көптеген бөлшектерін түсіре алмайды. Бейне ақпарат зерттелетін объектілерді және олардың өзара әрекеттесуін шынайы көрсетеді. Бұл жағдайда бейне негізінен адамның көзі қабылдайтын нәрсені ғана қайталайды. Бұрын бейнежазбаның техникалық құралдары репродукцияны баяулатуға немесе жеделдетуге, біріккен қозғалысты жеке позалардың дәйекті қатарына айналдыруға мүмкіндік берді, бірақ қозғалыстың негізгі параметрлерін дәл анықтауға мүмкіндік бермеді. Кадрлардан қозғалыстың сандық сипаттамалары туралы ақпарат алу үшін кадрларды күрделі арнайы өңдеу қажет болды.

Бүгінгі таңда заманауи техникалық мүмкіндіктер осы міндеттерді тез шешуге және оларды білім алушының әрекеттерін оқыту және жетілдіру процесінде тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Бейнежазбаның және оны басқарудың заманауи әдістерінің артықшылықтары қозғалатын объектілердің ерекшеліктерін берудің жоғары сенімділігін және қатысу әсерін құруды қамтиды. Осылайша, жаңа қозғалысты оқытудың кез-келген педагогикалық жүйесі (әсіресе тәуелсіз сабақтарда) қозғалыс әрекеттерінің визуалды формалары тек бейне ақпарат түрінде ғана ақпараттық түрде ұсынылады.

Тәжірибе көрсеткендей, ПМ жоғары оқу орындарына жүгіру және күш нормативтерін тапсыру түрінде түсу сынақтарынан өтетін дене шынықтырумен дайындалған ұлдар мен қыздар келіп түседі. Жыл сайын Қазақстан Республикасы ПМ-нің білім

беру мекемелері жаңа қызметкерлер дайындайды. Дене тәрбиесі теориясының эволюциясы және оның ғылыми біліммен кеңеюі постиндустриалды қоғамның идеяларына сәйкес келетін дене тәрбиесі теориясының пайда болуына әкелді. Сонымен қатар, теорияда дене шынықтыру құндылықтарының екі деңгейі ажыратылады. Бірінші тауашада элеуметтік құндылықтар жіктеледі: адамның физикалық жетілдіру құралдары мен әдістері, дене шынықтырудың элитизмі және оның қоғамдағы танымалдығы туралы білімнің жалпы деңгейі. Екінші топқа келетін болсақ, оған жеке дене шынықтыру құндылықтары кіреді. Бірақ қызметкерлердің физикалық дамуы мұнымен аяқталмайды. Полиция қызметкерлерін оқытуда қоғамдық прогресс пен құқықтық бекітудің қазіргі деңгейіне сәйкес келетін жан-жақты дамуға бағытталған дене шынықтыру әдістерінің, құралдарының және нысандарының кешені қолданылады. Білім беру ұйымдарының курсанттары мен тыңдаушыларының дене бітімін жетілдіру олардың қозғалыс дағдылары мен қасиеттерін, жалпы дене шынықтыру деңгейін жетілдіруге бағытталуы тиіс [1, 145-146].

Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің жалпы қызметтік міндеттері ерекше. Оның ерекшелігі-құқықтық тәртіпті қамтамасыз ету, қоғамдық қауіпті әрекеттердің алдын алу және жолын кесу, қылмыс жасаған адамдарды қудалау және ұстау бойынша қойылған міндеттерді шешу. Мұның бәрі жоғары психофизикалық және эмоционалдық стресстерді қамтиды және күш құрылымдары қызметкерлерінің дене шынықтыру деңгейіне жоғары талаптар қояды. Кәсіби физикалық қасиеттерді дамыту және жаттықтыру, қызметтік қызметтің ерекше және кейде экстремалды жағдайларында құқық қорғау құрылымдары қызметкерлерінің барабар мінез-құлқы үшін психикалық және эмоционалдық тұрақтылықты қалыптастыру бастапқыда кәсіптік-қолданбалы дене шынықтыру даярлығы

процесінде арнайы білім беру мекемелерінде жүзеге асырылады. Ішкі істер министрлігінің білім беру мекемелерінде дене шынықтыруды оқытудың ерекшеліктерін оңтайландыру және жетілдіру мәселелері қазіргі уақытта өзекті болып қала береді[2, 75-81].

Бұл оқытудың инновациялық құралдары мен әдістерін белсенді іздеумен, оқыту процесіне ақпараттық технологияларды енгізумен ғана емес, сонымен қатар студенттердің кәсіби қызметке дайындалу мақсатында физикалық жетілдіру бойынша өз бетінше жұмыс істеуге бағытталуымен де байланысты. Осылайша, ішкі істер органдары ІІМ ведомстволық оқу орындарындағы тыңдаушылармен курсанттарының дене шынықтыру дайындығы көрсеткіштерінің динамикасын зерттеу оқу пәні бойынша аптасына екі оқу сабағын ұйымдастыру кезінде көптеген кәсіби маңызды физикалық қасиеттердің жоспарлы кезең-кезеңімен дамуын көрсетеді, бұл болашақ маманның кәсіби құзыреттілігін қалыптастыруға оң әсер етуі мүмкін. Бұл мәселені шешудің мүмкін бағыттарының бірі курстан тыс уақытта курсанттардың дене шынықтыру сабақтарын ұйымдастыру процесінде тәуелсіз сабақтарды жүйелі түрде ұйымдастыру болуы мүмкін. Дене шынықтыру бойынша өзіндік жұмысты ұйымдастырудың бұл формасы оқу сабақтарын толықтыруы керек, курсанттардың дене шынықтыру дайындығы мен функционалдық жағдайының бастапқы деңгейіне сәйкес таңдалған жаттығу бағдарламасын құру кезінде жеке көзқарасты жүзеге асыруы керек. Дербес дене шынықтыруды сәтті ұйымдастырудың қажетті шарты курсанттардың осындай қызметке танымдық және психологиялық дайындығы болып табылады. Танымдық курсанттарда анатомияның, физиологияның, дене тәрбиесінің теориясы мен әдістемесінің негізгі ережелері туралы қажетті білімнің болуымен және оларды сабақ барысында

тікелей қолдана білуімен сипатталады. Осылайша, білім алушылардың теориялық дайындығы дене шынықтырудың іргелі негіздерін ғана емес, сонымен қатар физикалық өзін-өзі тәрбиелеу әдістерін: өзін-өзі бақылау, интроспекция, өзін-өзі бағалау, өзін-өзі бақылауды да қамтуы керек. Психологиялық физикалық жетілдірудің мотивтері мен қажеттіліктерінің болуын, моральдық қасиеттердің дамуының жеткілікті деңгейін болжайды. Курсанттардың дене жаттығуларын жүйелі түрде орындауының маңызды шарты тиісті нәтижелерге қол жеткізуге бағытталған тәуелсіз іс-әрекеттерде жүзеге асырылатын физикалық жетілдірудің қалыптасқан мағыналы қажеттілігі болып табылады.

Білім алушылардың тиімді дербес қызметінің ерекше жағдайлары арасында оқытушының жеке басы, тиісті бақылау әдістерімен сабақтарды жоспарлау және ұйымдастыру кезінде оның біліктілік деңгейі және артта қалған қозғалыс әрекеттері мен қабілеттерін дамытуға бағытталған жеке оқу бағдарламаларын түзету маңызды.

Осылайша, ІІМ білім беру мекемелері білім алушыларының дербес сабақтарын тиімді ұйымдастыру шарттарын сақтау білім беру процесінің сапасын едәуір арттыра алады, ал дербес даярлау-кәсіби маңызды қозғалыс әрекеттері мен қабілеттерін дамытуға ықпал етеді, моральдық-еріктік қасиеттерді қалыптастыру факторларының біріне айналады, тек оқу кезінде ғана емес, сонымен қатар одан әрі қызметтік қызметте де дене шынықтырудың тұрақты нысаны бола алады[3, 65-68].

Полиция қызметкерінің барлық кәсіби іс-қимылдарының құрамдас бөлігі ретінде күрестің жауынгерлік әдістерінің негізінде спорттық жекпе-жектің (самбо, дзюдо, каратэ, бокс) техникалық элементтері күрделі-үйлестіру болып табылатындығы бірнеше рет атап өтілді. Қазіргі уақытта күрделі үйлестіру қимылдарын оқытудың және оларды

жетілдірудің әдістемелік тәсілдерінде келіспеушіліктер жоқ. Мамандар негізгі әдістемелік ереже жүйелі сабақтар болып табылатындығымен келіседі. Кез-келген кәсіби қозғалыстарды жүйелі түрде жетілдіру ғана олардың нақты қол жеткізілетін тиімділікті қамтамасыз ететін үйлестіру құрылымын қалыптастыруға әкеледі. Жетілдіру процесінің деңгейінде техникалық дайындықтың мазмұны үздіксіз оқытуды білдіруі керек.

Бұл ретте кәсіптік-қолданбалы дене шынықтыру даярлығы бағдарламасында көзделген сағаттар саны оқытудың жүйелілігі үшін норма болып табылмайтыны анық. Қазіргі заманғы талапкердің дене дайындығы төмен болған жағдайда, олар негізгі физикалық қасиеттерді дамыту үшін де жеткіліксіз, қиын үйлестіру қимылдарын үйрету туралы айтпағанда, бұл оқу уақытынан кем дегенде екі есе көп уақытты қажет етеді. Педагогика саласындағы мамандар академиялық (негізгі) сабақтармен бірге үздіксіз оқытудың жалғыз нысаны оқу процесінің тиімді элементі ретінде қосымша (тәуелсіз) сабақтар болып табылатындығымен келіседі.

Дене тәрбиесіндегі тәуелсіз оқытудың маңыздылығын бағалауда бізге Беларусьияның еңбек сіңірген жаттықтырушысы Н.А. Нельганың дене тәрбиесіндегі педагогикалық процесс – бұл ең бастысы білім алу, моториканы қалыптастыру және жетілдіру қабілеті болып табылатын процесс деген пікірі дұрыс болып көрінеді. Профессор С.Д. Бойченконның пікірінше, бағдарлама жаттықтырушы мен оқушының бірлескен жұмысына арналған, бірақ көптеген тапсырмаларда спортшылар өз бетінше жұмыс істеуі керек. Бұл мәселеде мұғалімнің негізгі міндеті өз әрекеттерінің дайын үлгілерін беру ғана емес, сонымен қатар, қозғалыс алгоритмдерін әзірлеу, білім алушылардың оқу-жаттығу, өзіндік іс-әрекеттерін ұйымдастыру және басқару болуы керек.

Осылайша, ғалымдар айтқан пікірлерді ескере отырып, білім алушыларды күрестің жауынгерлік әдістеріне оқыту процесі техникалық дайындықтың үш негізгі әдістемелік қағидағарына (әрине, басқаларын қоспағанда) негізделуі керек деп санаймыз: жүйелілік пен бірізділік, көрнекілік және қажетті бейімделу, тәуелсіздік. Адам өзінің қозғалысын әр қозғалысты қабылдайтын сезім мүшелерінен келетін ақпарат негізінде жетілдіреді. Сонымен бірге, білім алушының оқытушыдан алатын қосымша ақпаратының негізгі көзі – оқытушының субъективті визуалды әсерлері. Оқытушы (жаттықтырушы) қаншалықты шебер болса да, оның көздері жылдам қозғалыстың көптеген бөлшектерін түсіре алмайды. Бейне ақпарат зерттелетін объектілерді және олардың өзара әрекеттесуін шынайы көрсетеді. Бұл жағдайда бейне негізінен адамның көзі қабылдайтын нәрсені ғана қайталайды. Бұрын бейнежазбаның техникалық құралдары репродукцияны баяулатуға немесе жеделдетуге, біріккен қозғалысты жеке позалардың дәйекті қатарына айналдыруға мүмкіндік берді, бірақ қозғалыстың негізгі параметрлерін дәл анықтауға мүмкіндік бермеді. Кадрлардан қозғалыстың сандық сипаттамалары туралы ақпарат алу үшін кадрларды күрделі арнайы өңдеу қажет болды.

Бүгінгі таңда заманауи техникалық мүмкіндіктер осы міндеттерді тез шешуге және оларды білім алушының әрекеттерін оқыту және жетілдіру процесінде тиімді пайдалануға мүмкіндік береді. Бейнежазбаның және оны басқарудың заманауи әдістерінің артықшылықтары қозғалатын объектілердің ерекшеліктерін берудің жоғары сенімділігін және қатысу әсерін құруды қамтиды. Осылайша, жаңа қозғалысты оқытудың кез-келген педагогикалық жүйесі (әсіресе тәуелсіз сабақтарда) қозғалыс әрекеттерінің визуалды формалары тек бейне ақпарат түрінде ғана ақпараттық түрде ұсынылады.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Холодков О. М. Физическое воспитание курсанта в процессе обучения // Физическая культура, спорт, здоровье в современном обществе. 2020. С. 382-386.
2. Зягинцев М. В. Физическое воспитание курсантов как часть процесса воспитания // Проблемы современного педагогического образования. 2020. № 56. С. 75 - 81.
3. Сейтжанов О.Т., Жандарбекова Г.Б., Брылевский А.В. Организация учебно-воспитательного процесса в вузах МВД РК: учеб.- практическое пособие (для магистрантов, начинающих преподавателей ведомственных учебных заведений МВД РК) / и др. – Костанай: Костанайская академия МВД РК им. Ш. Кабылбаева, 2016. – 131 с.

Автор туралы мәлімет

Таласбаев Нұрлан Асхатұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының дене шынықтыру кафедрасының аға оқытушысы, полиция капитаны.

Таласбаев Нурлан Асхатович – старший преподаватель кафедры физической подготовки Актюбинского юридического института имени М.Букенбаева МВД Республики Казахстан, капитан полиции.

Talasboev Nurlan Askhatovich – Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bokenbayev Aktobe Law Institute Department of Physical Culture captain of the police.

Төлепберген О.С.¹

¹ Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты,
Ақтөбе, Қазақстан Республикасы

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ ҚЫЗМЕТКЕРІНІҢ КӘСІБИ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ДАЙЫНДЫҚТЫҢ МАҢЫЗЫ

Мақалада құзыреттілік және жеке көзқарастар тұрғысынан құқық қорғау органдары қызметкерлерінің субъективті ұстанымдарын зерделеу және оқытуды жобалауда осы ұстанымдарды ескеру қажеттілігі негізделеді. Педагогикалық қолдауды қажет ететін ортада кәсіби-тұлғалық даму процесінде бейімделудің психологиялық-педагогикалық тәуекелдері талқыланады. Қоғам мен мемлекеттің құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне қойылатын қазіргі талаптары қолданыстағы қылмыстық сын-қатерлер мен қауіп-қатерлерге байланысты, құқық қорғау органдарын қылмысқа қарсы іс-қимылдағы озық белсенділікке бағыттады және осыған байланысты олардың үздіксіз кәсіби-тұлғалық өсуін, құзыреттілік деңгейін және жалпы мәдениетті үнемі арттыруды болжайды. Алайда, педагог қызметкерлерге білім алушыларға алдын ала белгіленген білім, білік және дағдыларды беруді бұйыратын дәстүрлі дидактика бүгінгі күнге дейін құқық қорғау органдары үшін мамандықта функционалдық сауаттылығы бар ғана емес, сонымен қатар өзінің үздіксіз білімі мен кәсіби дамуының субъектілерінің ұстанымын көрсететін құзыретті мамандарды даярлау мақсатына жетуді қамтамасыз ете алмайды.

Түйінді сөздер: қоғам, мемлекет, педагогика, кәсіби-тұлға, функционалдық сауаттылық, құзыретті маман, психологиялық-педагогикалық тәуекел.

ЗНАЧЕНИЕ ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ПОДГОТОВКИ В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СОТРУДНИКА ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

В статье обосновывается необходимость изучения субъективных позиций сотрудников правоохранительных органов с точки зрения компетентностного и личностного подхода и учета этих позиций при проектировании обучения. Приведена авторская типология тематических позиций. Обсуждаются психолого-педагогические риски адаптации в процессе профессионально-личностного развития в среде, требующей особой психолого-педагогической поддержки. Современные требования общества и государства к сотрудникам правоохранительных органов обусловлены существующими уголовными вызовами и угрозами, ориентируют правоохранительные органы на передовую активность в противодействии преступности и в связи с этим предполагают непрерывный профессионально-личностный рост, уровень компетентности и постоянное повышение общей культуры. Однако традиционная дидактика, предписывающая педагогическим работникам передавать обучающимся заранее определенные знания, умения и навыки, по сей день не может обеспечить достижение цели подготовки компетентных специалистов для правоохранительных органов, не только обладающих функциональной грамотностью в профессии, но и отражающих позицию субъектов своего непрерывного образования и профессионального развития.

Ключевые слова: общество, государство, педагогика, профессионально-личностная, функциональная грамотность, компетентный специалист, психолого-педагогический риск.

THE IMPORTANCE OF PEDAGOGICAL TRAINING IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF A LAW ENFORCEMENT OFFICER

The article substantiates the need to study the subjective positions of law enforcement officers from the point of view of a competence and personal approach and taking these positions into account when designing training. The author's typology of thematic positions is given. The psychological and pedagogical risks of adaptation in the process of professional and personal development in an environment requiring special psychological and pedagogical support are discussed. Modern requirements of society and the state for law enforcement officers are conditioned by existing criminal challenges and threats, orient law enforcement agencies to advanced activity in combating crime and, in this regard, imply continuous professional and personal growth, the level of competence and constant improvement of general culture. However, traditional didactics, which prescribes teaching staff to transfer predetermined knowledge, skills and abilities to students, to this day cannot ensure the achievement of the goal of training competent specialists for law enforcement agencies who not only have functional literacy in the profession, but also reflect the position of subjects of their continuing education and professional development.

Keywords: Society, the state, pedagogy, professional and personal, functional literacy, competent specialist, psychological and pedagogical risk.

Құқық қорғау органдары қызметкерінің кәсіби қызметіндегі педагогикалық даярлық орны ғылымдардағы орнын заң педагогикасының алдында тұрған ерекше міндеттер мен зерттеу мәселелерін неғұрлым нақты қоюдың маңызды шарты ретінде қажет.

Құқық қорғау органдары қызметкерінің кәсіби қызметінің педагогикасы диалектикалық материализмнің жалпы теориялық және әдіснамалық принциптерін терең меңгереді, оны зерттеудің әдіснамалық принциптері мен әдістерінің жүйесін, сотталғандарды түзету және қайта әлеуметтендіру теориясын құрудың бастапқы ережелерін жасайды. Ең алдымен, ол өзінің қажеттіліктеріне сәйкес педагогикалық және заң ғылымдарын басшылыққа алатын әдіснамалық принциптерге ерекшелік әкеледі.

Құқық қорғау органдары қызметкерінің кәсіби қызметі педагогикасының пәні - педагогикалық фактілер, заңгерлерді оқыту мен тәрбиелеудің заңдылықтары мен тетіктері, құқықтық-педагогикалық құбылыстарды білу, олар туралы ғылыми білім жүйесін, сондай-ақ заңдылық пен құқықтық тәртіпті нығайтудың педагогикалық негізделген және тиімді жолдарын әзірлеу, тәжірибеде осымен айналысатындардың барлығына көмек көрсету педагогиканың осы кіші жүйесінің арнайы мақсатын құрайтынын атап өткен жөн [1,55-60].

Құқық қорғау органдары қызметкерінің ғылыми зерттеу және білім әдістемесінің үш деңгейі бар: жалпы әдістеме, жеке (немесе арнайы) әдістеме. Олар заңгердің кәсіби қызметінің педагогикасында да қолайлы.

Педагогиканың жалпы әдістемесі-негізгі тұжырымдарды, педагогикалық шындықты білу тәжірибесінің сабақтарын қамтитын негізгі ғылыми ережелердің жиынтығы.

Кез келген ғылым сияқты, оларды зерттеу кезінде принциптерге ерекше назар аудару керек. Жалпы заңгерлерді кәсіби даярлау педагогикасының маңызды қағидаттарының бірі объективтілік принципі болып табылады. Ол ғылыми білім жүйесін объективті шындыққа сәйкес қатаң түрде құруға, тек өзіне тиесілі нәрсені, яғни оның фактілерін, заңдылықтары мен механизмдерін көрсетуге міндеттейді. Зерттеу жүргізетін және құқықтық-педагогикалық шындықтың шынайы бейнесін жасауға үлес қосуды талап ететін біреудің (немесе солардың) тәуелділіктерін, жеке көзқарастарын, алалаушылықтарын және төмен дайындығын зерттеуге және қорытындыларына әсерін болдырмау үшін барлық шараларды қабылдау қажет.

Қызметкерлердің кәсіби қызметі педагогикасының объектісі мен пәні туралы мәселе оның маңызды әдіснамалық мәселелерінің қатарына жатады, ең алдымен, кез-келген зерттеудің бастапқы нүктесі-ғылым пәні идеясына сәйкес объектіні

немесе зерттеу мәселелерін таңдау, кәсіби қызметінің педагогикасын тану объектісі-бұл заңдылық пен құқықтық тәртіпті қорғау саласындағы мамандарды даярлау процесі.

Негізінен адаммен және оның кәсіби қызметімен айналысатын басқа педагогикалық ғылымдардан айырмашылығы, заңгердің кәсіби қызметі педагогикасы пәнінің ерекшелігін анықтаудың қажетті алғышарты зерттеу объектісі мен ғылым пәнін нақты ажырату болуы керек.

Қарым-қатынас пен өзара әрекеттесу принципі де маңызды. Бұл зерттелетін құбылыстардың өзара әсерлерімен сипатталатын белгілі бір қатынастарда болатын басқалармен қоршалған болу фактісінен туындайды. Егер зерттелетін құбылыс басқа қарым-қатынас жүйесіне түссе, онда ол жаңа әсерлермен өзгереді және өз кезегінде оларды қандай да бір түрде өзгертеді. Мұны педагогикалық құбылыстарды зерттеу кезінде және олардың педагогикалық практикада қажет нәрсеге қол жеткізу мүмкіндіктерін ескеру қажет.

Заңгердің кәсіби қызметінің педагогикасы, әрине, құқықтық педагогикадан басқа, әлеуметтанумен, атап айтқанда әдіснаманың философиялық, идеалистік негіздерімен және белгілі бір дәрежеде зерттеу мәселелерімен көптеген ұқсастықтарға ие, бұл бір жағынан әлеуметтанудағы педагогикалық бағыт туралы және екінші жағынан кәсіби педагогикадағы қолданбалы әлеуметтік мәселелер туралы айтуға мүмкіндік береді.

Жүйелер теориясының ережелері қарастырылып отырған педагогика саласы зерттейтін және сипаттайтын шындыққа толық қатысты. Сонымен, педагогиканың маңызды категориясы мақсатты педагогикалық қызметтің тұтас жұмыс істейтін құрылымын қамтитын педагогикалық жүйенің категориясы болып табылады: объект, субъект, мақсаттар, міндеттер, мазмұн, ұйымдастыру, құралдар, әдістер, технологиялар, жағдайлар, процесті бақылау және бағалау әдістері және оларды түзету нәтижелері. Оның барлық элементтері ең үлкен педагогикалық әсерді қамтамасыз

ету үшін өзара байланысты, біріктірілген, келісілген болуы керек.

Басқа ғылымдармен өзара әрекеттесе отырып, заңгердің кәсіби қызметінің педагогикасы, алайда оның талаптарын практикада іске асырудың өзіндік теориясы мен принциптері, оның дамуының ішкі логикасы бар. Заңгердің кәсіби қызметінің педагогикасын педагогика ғылымының дербес саласына бөлу екі өлшемге негізделеді: сыртқы және ішкі.

Сыртқы критерий оның заң ғылымының бірқатар салаларымен (мемлекет және құқық теориясы, мемлекеттік, конституциялық, қылмыстық, қылмыстық-атқару құқығы, криминология), заңгерлерді даярлаудың теориялық және практикалық міндеттерін шешудегі байланысы болып табылады. Заңгердің кәсіби қызметі педагогикасының кейбір заңдық емес пәндермен бірдей байланысы бар: психология, әлеуметтану, тарих, саясаттану.

Заңгердің кәсіби қызметінің педагогикасын педагогикалық ғылымдардан бөлудің ішкі критерийі оны құқықтық тәртіпті сақтаудың әдістері туралы, құқық қорғау органдарының қызметкерлеріне қажет қылмыстардың алдын-алу нысандары туралы ғылыми білім жүйесі ретінде дамыту қажеттілігі болып табылады[2].

Келесі даму принципі-қоршаған әлемдегі және адамдардағы тұрақты өзгерістер фактісін көрсетеді. Қазіргі уақытта зерттеліп жатқан құқықтық-педагогикалық құбылыстарды өткеннен болашаққа қарай белгілі бір тенденциялармен олардың үздіксіз өзгеру жолындағы кесінді ретінде қарастырған жөн. Даму принципі-педагогикалық оптимизмнің негізі, өсу тенденциясы бойынша прогрессивті өзгерістерге мақсатты түрде қол жеткізу мүмкіндігіне сену, қоғамның құқықтық саласына тән және зерттеу тақырыбына жататын заңдылықтар мен механизмдердің сапалық ерекшелігін ескерудің объективті қажеттілігіне жауап береді.

Құқық саласында, кәсіптік білім беруде, персоналдың қызметінде, әрине, көптеген жалпы педагогикалық заңдылықтар

көрінеді. Олардың құқық саласындағы әрекетін анықтау сенімді теориялық және әдіснамалық негізге айналуы білдіреді.

Заң-педагогикалық заңдылықтарды, заң-педагогикалық пәндер мен механизмдердің өзіндік ерекшеліктерін, оларға сәйкес ғылыми ұғымдарды анықтау, сипаттау және практикалық есепке алу, олардың ғылыми парадигмасын құру, жалпы педагогикада зерттелгеннен негізгі буындарда айтарлықтай ерекшеленетін педагогикалық жүйелерді талдау, құқық қорғау органдарына тән және басқа жерде жоқ қызмет бағыттары мен педагогикалық пысықтау маңызды. оларды педагогикалық қамтамасыз ету, құқық қорғау қызметіне тән мәселелер бойынша педагогикалық-құқықтық теорияларды және әртүрлі кәсіби-педагогикалық міндеттерді шешу әдістемелерін әзірлеу.

Келесі аса маңызды қағидат-білім беру, тәрбиелеу, оқыту, дамыту, қызмет, өмір салты мен заңды маңызы бар мінез-құлық, адам іс-әрекетінің бірлігі қағидаты. Құқықтық-педагогикалық көріністерде, өзгерістерде, жетілдірулерде ол жеке адамның, адамдар тобының, ұйымдық құрылымдардың деңгейлерінде өзара байланысты болатын ең маңызды тәуелділіктер мен әсерлерді сипаттайды. Бұл қағида ең мұқият назар аударуға және жан-жақты дамуға лайық, өйткені тек бірлікте кәсіби дайындық мүмкін.

Қазіргі заман принципі қазіргі уақытта бар құқықтық-педагогикалық құбылыстарды, олардың тәуелділіктерін, өзгеру тенденцияларын зерттеуге бағытталған[3, 14-18].

Құқықтық мемлекет құру, заңдылық пен құқықтық тәртіпті, құқықтық жүйені, құқық қорғау және басқа органдардың қызметін нығайту, уақыт рухына сәйкес шешімдер мен ұсыныстарды іздеу мәселелерін өзекті, ауыр, перспективалы, әлі сәтті практикалық шешуге келмейтін мәселелерді зерттеумен айналысуға міндеттейді.

Адамгершілік, демократия және заңдылық принципі қоғамның өзінің қалаған болашағына сәйкес келетін қасиеттермен құру және оларға қайшы келетін шындықты

жеңу міндеттерімен анықталады. Барлық педагогикалық зерттеулер конструктивті түрде жүргізіледі, егер олардың пәні Осы позициялардан танылса және бағаланса, ал педагогикалық жетілдірулерді әзірлеу оларды құқықтық салада нығайтуға бағытталған болса, конструктивтілік принципі зерттеулерді фактілерді анықтаудан, сипаттамадан сақтандырады және заң-педагогикалық шындықты, мемлекеттік және құқық қорғау органдары қызметінің практикасын жетілдіру жолдарын іздеуді, негіздеуді, эксперименттік тексеруді бұйырады.

Қылмыстарды ашу және тергеу кезінде жақсы шешім, әдетте, ойға бірінші келетін шешім емес. Ол бірнеше мүмкін нұсқалардың педагогикалық негізделген салыстыруларының өнімі болуы керек-педагогикалық нұсқалар және олардың ең жақсысын таңдау. Таңдау бұрын қабылданған ұқсас шешімдерге, орындылық, педагогикалық тиімділік критерийлеріне, жанама педагогикалық (көбінесе тәрбиелік) салдардың болуы мен болмауына негізделген. Мысалы, оңға және солға жазалайтын басшы бағыныштыларда қорқыныш сезімін тудыруы мүмкін, тіпті тәртіпті, орындылықты, сыртқы тәртіпті арттыруға қол жеткізеді, бірақ бәрінен және бәрінен қорқатын және өздеріне белгілі барлық тәсілдермен қиындықтардан сақтанатын, қиындықтар қаупін азайтатын адамдарды тәрбиелейді. бастамадан, тәуелсіздіктен бас тарту, тек бұйрық беретін нәрсені жасау ғана емес студенттеріне педагогикалық өзара әрекеттесу техникасын үйрету керек[4, 66-67].

Құқық қорғау қызметі әртүрлі органдардың, қызметтердің қызметкерлері мен мамандарының азаматтармен өзара іс-қимылында жүреді. Өзара түсіністікке, ортақ мақсатқа деген бірыңғай ұмтылысқа, жақсы кәсіби және тұлғааралық қатынастарға негізделген тығыз өзара іс-қимыл мен үйлесімді іс-қимыл мәселесін сәтті шешу оң педагогикалық әлеуетті қамтиды: адамдардың бір-біріне деген өзара құмарлығы педагогикалық әсерді күшейтеді, ал дұшпандық орталықтан тепкіш тенденцияларды тудырады, психологиялық

және физикалық тұрғыдан адамдар арасындағы қашықтықты арттырады, өзара итеруді тудырады, қабылдамау және тәрбиелік әсерді нөлге дейін төмендетеді. Мұны болашақ құқық қорғау органдарының қызметкерлерінің әрқайсысы азаматтармен өзара әрекеттесу кезінде есте ұстауы керек. Өзара әрекеттесу техникасы көп қырлы, психологиялық, бірақ әрдайым кәсіби нәтижелерді арттыруға және сонымен бірге педагогикалық әсерге бағытталған педагогикалық өзара әрекеттесу желісі болуы керек.

Педагогикалық өзара әрекеттестіктің жетістігі педагогикалық мінез-құлықтың дамуына байланысты.

Құқық қорғау органдары қызметкерінің мінез-құлқында айқын көрінген кезде педагогикалық мінез-құлықтың дамуы туралы айтуға болады:

- көп нәрсені үйренетін және қажет ететін адамның қасиеттері мен кеңестерін тыңдау. Педагогикалық тұрғыдан тек құрметті, сенімді, басқалардың өмірін оқытуға моральдық және зияткерлік құқығы бар деп саналатын адам ғана әсер ете алады;

- педагогикалық ұстанымның белгілері: азаматқа көмектесуге, үйренуге көмектесуге, ол нашар түсінетін құқықтық мәселелерде хабардар етуге, бар кемшіліктер мен жаман әдеттерді қалай жеңуге болатындығы, балалармен және өзімен қалай жұмыс істеу керектігі туралы кеңес беруге.;

- сендіруге, көмектесуге, кеңес беруге, зейін қоюға, сыйластыққа, шыдамдылыққа, ұстамдылыққа, принципшілдікке, мүмкіндігінше демократиялыққа деген ұмтылыспен сипатталатын стиль мен мінез-құлық;

- мәдениет және этика;

- азаматтың іс-әрекеттері мен жеке ерекшеліктерін барлық бағалаудағы педагогикалық әділеттілік;

- өзінің беделін, құқық қорғау органдарының беделін және заңын бекітуге және арттыруға ұмтылу. Билік жеке адамның қасиеттерін басқа адамның немесе адамдар тобының ерікті түрде мойындауынан көрінеді, бұл біріншісінің екіншісіне қатты әсер етуіне әкеледі;

- ізгі ниет, принциптілік, өзара сыйластық, әділ және адамдардың қадір-қасиетін кемсітпейтін қатаңдық, заңдылық мәселелеріндегі принциптілік нормаларына қарым-қатынас құру;

- жаңа адаммен кездескен кезде "кінәсіздік презумпциясы", "сенім авансы"; қадір-қасиетті қорлайтын тұспалдаулар мен сөз тіркестерін бірден төмендетпеу, бастапқыда лайықты және заңға бағынатын азаматпен қарым-қатынас орнату;

- кез-келген сөгіс пен айыптау-нақты фактілер болған жағдайда ғана;

- өз мәлімдемелерінде түсіндірулерге, дәлелдемелерге, негіздемелерге, мысалдарға көбірек көңіл бөлу;

- қарым-қатынас, сөйлеу және сөйлеу емес техникалық құралдардың арсеналын толық пайдалану;

- қарым-қатынасты жүзеге асыру және эмоцияларды күшейтпестен пікірталастар жүргізу, өйткені сезімдердің үстемдігі кезінде ойлар артта қалады және әңгімелесушілер бір-бірін нашар түсінеді;

- диалогтық (қарым-қатынасты «бір жақты жолға» айналдырмау), жалықтыратын және ұзаққа созылатын зейінділікке деген құштарлықтан бас тарту, азаматтың айтқанын тыңдау және түсіну қабілетінің көрінісі;

- эмпатия көрінісі: қуаныштың, өкініштің, толқудың және шынайы көрінісі сөйлеушінің әңгімесі мен тәжірибесімен резонанс тудырмауы керек.

Педагогикалық әсерді қабылдау заңгердің профилактикалық жұмысындағы маңызды әдістердің бірі болып табылады. Ол педагогикалық (тәрбиелік, оқытушылық, дамытушылық) нәтижеге қол жеткізу үшін барлық құралдарды, соның ішінде арнайы-педагогикалық әдістерді пайдалануды көздейді. Азаматтармен жұмыс істеудегі шынайы педагогикалық тәсіл бір сәттік емес, перспективалық міндеттерге, мұнда, қазір және толық көлемде нәтиже алуға ұмтылуға емес, оптимизмге, ақылға қонымды төзімділікке, мақсаттылыққа негізделген.

Құқық қорғау органдарының өркениетті мамандарын даярлау өркениеттің әлемдік деңгейіне, гуманизм, демократия, құқықтық мемлекет және нарықтық

экономикасы бар қоғамның идеялары мен нормаларының өмірдегі тән бекітілуіне жауап беруі керек.

Құқық қорғау органдары заңгерлерінің гуманитарлық дайындығы шетелде білім берудің тар құқықтық, нормативтік толықтығына қарсы салмақ ретінде қарастырылады, бұл біржақты көзқараспен көбінесе олардың ойлауының кәсіби тарлығына, оның нормативтілігіне, адамның жеке басын түсінбестен кәсіби мәселелерді шешуге себеп болады.

Білім үздіксіз болуы керек, ал адам өмір бойы оның деңгейін көтеруге ұмтылуы керек. Бұл әлемдегі ерекше тенденциялардың бірі. Қызметкердің білімі, кәсібилігі әлемде оның өмірлік жетістігі мен әл – ауқатының ажырамас шарты ретінде қарастырылады, ал олардың өсуі қазіргі өркениетті тұлғаның қажеттілігі мен көрінісі ретінде қарастырылады.

Қазіргі кезеңде білім мен бірқатар құқық қорғау органдарының қызметін тиісті әлемдік жүйелерге интеграциялау принципі тұжырымдалған. Заңгерлерді, құқық қорғау органдарының қызметкерлерін даярлаудың бұл әдістемесінің біздің қызметкерлерімізді практикалық даярлау кезінде ескеруге лайық жағымды тұстары бар. Онда рөлдік және имитациялық ойындар, жағдайларды талдау және ойнату, бейне тренингтер, оларды жүргізу барысында орындалған бейнежазбаларды талдау кезінде қолданылатын тренингтер, тұлғааралық тәжірибе, эксперименттік оқу жаттығулары, өзін-өзі оқыту және өзін-өзі бақылау, жазбаша прогрессивті тесттер басым.

Біздің білім беру жүйемізде заңгерлерді даярлаудың оң тәжірибесін зерделеу және пайдалану заңгерлерді кәсіби даярлау сапасына әсер етеді.

Қорытындылай келе, құқық қорғау органдары қызметкерінің кәсіби қызметіндегі педагогикалық даярлық орны олардың кәсіби қызметіне дайындық процесін жетілдіру үшін шетелдік білім беру жүйелерінің жағымды жақтарын біріктіру қажет екенін атап өткен жөн [5, 265].

Осылайша, оқу орындарындағы педагогикалық дайындықтың ішкі істер министрлігінде кәсіптік білім беру жүйесін

дамытумен, психология мен педагогиканы кадрларды даярлау теориясы мен практикасына енгізумен байланысты өзіндік тарихы бар. Бұл білім алушылар үшін психологиялық-педагогикалық сипаттағы ұсыныстарды әзірлеуге мүмкіндік берді.

Осының нәтижесінде ПО қызметкерлерінің кәсіби-педагогикалық қызметі туралы, оған ПМ білім беру мекемелерінің барлық түрлерінде дайындық туралы эмпирикалық мәліметтер жинақталады. Алайда, практикалық тәжірибе өзінің теориялық негіздемесін әлі таба алмайды. Жалпы алғанда, ҚР ПМ оқу орындары жүйесін дамыту соңғы жылдары кадрлардың басқа құрылымдарға ауысуы және ПМ жүйесінің өзінде қызметтер мен бөлімшелердің штат санын едәуір ұлғайту салдарынан Қазақстанның ішкі істер органдарында 90-жылдардың басында пайда болған дипломды мамандардың сапалық және сандық тапшылығын жоюды жеделдету міндетіне жауап берді.

Жаһандану процестері, адамдардың әлеуметтік мінез-құлқының логикасында болып жатқан өзгерістер, әртүрлі әлеуметтік сын-қатерлердің болуы қоғам дамуының әлеуметтік-экономикалық, саяси және білім беру міндеттерін түзетудің объективті қажеттілігін өзектендіреді [2].

Кез келген қоғам өмірінің тарихи тәжірибесі елдің инфрақұрылымын, экономикасын және әлеуметтік саласын неғұрлым тиімді дамыту мемлекеттік басқару жүйесінде іске асырылатын басқарушылық қызметтің зияткерлік технологиялары негізінде осы үшін пайдаланылатын ресурстар мен технологиялардың құрылатын тауарлары мен қызметтерінің дәйекті сапалық өзгерістері арқылы жүзеге асырылатынын айқын көрсетеді.

Бұл ретте жаңа бәсекеге қабілетті инновациялық идеялардың, стандартты емес міндеттерді шешудің немесе стандартты міндеттерді шешудің жаңа тәсілдерінің негізгі тасымалдаушысы тиісті құзыреттері мен құндылық бағдарлары бар, мемлекеттік басқару және әлеуметтік бақылау жүйесінде жұмыс істейтін мүдделі маман болып табылатындығын негізге алған жөн.

Осылайша, жаһандану факторлары мен сын-тегеуріндерін ескере отырып, әлеуметтік-экономикалық салада орын алатын үрдістер құқық қорғау саласында

жұмыс істейтін мамандардың құзыретіне қойылатын талаптардың артуын да негіздейтінін түсінуіміз керек.

Пайдаланылған дереккөздер тізімі:

1. Жусупова Ж.А. Педагогикалық шеберлік: Оқулық. Алматы, 2011.- 316 б.
2. Қазақстан Республикасы ішкі істер органдарындағы кадр саясатын іске асырудың кейбір мәселелері туралы Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрінің 2015 жылғы 7 желтоқсандағы № 998 бұйрығы.
3. Шрайманова Г.С., Тәжіғұлова Г.О., Утегенова Б.М., А.А.Ахметжанова «Кәсіби педагогика»: Оқу құралы./ – Қостанай: Ө.Сұлтанғазин атындағы ҚМПУ, 2019. – 122 б.
4. Батышева С.Я., Новикова А.М. Профессиональная педагогика: Учебник для студентов обучающихся по педагогическим специальностям и направлениям. Под ред. Издание 3-е, переработанное. М.: Из-во ЭГВЕС, 2016. – 456с.
5. Жуков Г.Н. Общая и профессиональная педагогика: Учебник / Г.Н.Жуков, П.Г. Матросов. – М.: Альфа – М, НИЦ ИНФРА – М, 2013. – 448 с.

Автор туралы мәлімет

Төлепберген Орынбек Сапарбекұлы – Қазақстан Республикасы ІІМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының білім сапасын мониторингілеу және бақылау (бағалау) бөлімшесінің бастығы, полиция подполковнигі

Төлепберген Орынбек Сапарбекұлы – начальник отделения мониторинга и контроля (оценки) качества образования Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им.М.Букембаева, подполковник полиции

Tolepbergen Orynbek Saparbekuly – Head of the Department of monitoring and control (evaluation) of the quality of education of the Aktobe Law Institute of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan named after M.Bukenbayev Lieutenant Colonel of the police

-
- Шетелдердің құқық қорғау қызметінің тәжірибесі
  - Опыт правоохранительной деятельности зарубежных стран
  - Experience in law enforcement activities in foreign countries

¹ Гафурзода Д.А.

¹ Академия Министерства внутренних дел Республики Таджикистан,
г. Душанбе, Республика Таджикистан.

АДМИНИСТРАТИВНО-ПРОФИЛАКТИЧЕСКИЕ МЕРЫ БОРЬБЫ С НАРКОМАНИЕЙ СРЕДИ НЕСОВЕРШЕННОЛЕТНИХ

В статье рассматриваются проблемные вопросы, связанные с административно-профилактическими мерами борьбы с наркоманией среди несовершеннолетних, предлагаются пути решения этого негативного явления в соответствии с административным законодательством Республики Таджикистан.

Ключевые слова: несовершеннолетние, административно-профилактические меры, наркомания, борьба, административное правонарушение.

КӘМЕЛЕТКЕ ТОЛМАҒАНДАР АРАСЫНДА НАШАҚОРЛЫҚПЕН ӘКІМШІЛІК-ПРОФИЛАКТИКАЛЫҚ КҮРЕС ШАРАЛАРЫ

Мақалада кәмелетке толмағандар арасындағы нашақорлыққа қарсы күрестің әкімшілік-профилактикалық шараларына байланысты проблемалық мәселелер қарастырылады, Тәжікстан Республикасының әкімшілік заңнамасына сәйкес осы жағымсыз құбылысты шешу жолдары ұсынылады.

Түйінді сөздер: кәмелетке толмағандар, әкімшілік-профилактикалық шаралар, нашақорлық, күрес, әкімшілік құқық бұзушылық.

ADMINISTRATIVE AND PREVENTIVE MEASURES TO COMBAT WITH DRUG ADDICTION AMONG MINORS

The article discusses problematic issues related to administrative and preventive measures to combat drug addiction among minors, and suggests ways to solve this negative phenomenon in accordance with the administrative legislation of the Republic of Tajikistan.

Keywords: minors, administrative and preventive measures, drug addiction, struggle, administrative offense.

Законодательство в отношении несовершеннолетних наркоманов ориентировано на упреждающее, профилактические воздействие. Наряду с уголовно и гражданско-правовыми мерами борьбы с наркоманией несовершеннолетних административно-правовые меры является одним из эффективных средств борьбы с этим негативным явлением.

Административно-профилактические меры борьбы с наркоманией несовершеннолетних, направленные на предотвращение распространения наркомании, носят комплексный характер. Одни из них направлены на искоренение обстоятельств, способствующие проникновению наркотиков в

подростковую среду, другие адресованы самим несовершеннолетним или их ближайшему окружению.

В первую группу можно отнести ст. 129 Кодекса об административных правонарушениях Республики Таджикистан (далее - КоАП РТ) (вовлечение несовершеннолетних в употребление спиртных напитков или одурманивающих веществ). Для данного состава административного правонарушения обязательно наличие специального субъекта (например, родители или иные законные представители несовершеннолетнего), являться которым несовершеннолетний сам не может. Таким образом, данный правовой запрет воздействует на несовершеннолетнего, потребляющего наркотика, опосредованно.

Остальные административные меры, направленные на борьбу с наркоманией, в разной степени, но имеют отношение непосредственно к самим подросткам. Так, ответственность по ст. 127 КоАП Республики Таджикистан за незаконное культивирование запрещенных к возделыванию растений, содержащих наркотические вещества наступает как для несовершеннолетнего, так и для лиц, которые могут возделывать данные культуры. Материалы об административных правонарушениях по ст. 127 и 129 КоАП РТ рассматриваются органом внутренних дел согласно ст. 98 Процессуального кодекса об административных правонарушениях Республики Таджикистан, куда и направляются по подведомственности.

Самое прямое отношение к подросткам имеет ст. 128. КоАП Республики Таджикистан незаконное производство, изготовление, переработка, приобретение, хранение, транспортировка или пересылка наркотических средств, или психотропных веществ или ст. 131. КоАП Республики Таджикистан пропаганда наркотических средств, психотропных веществ или их прекурсоров.

В этой связи целесообразно указать последовательность действий сотрудников органов внутренних дел по данной категории административных правонарушений.

При наличии достаточных оснований полагать совершение правонарушения, должностными лицами органов внутренних дел могут быть применены правовые меры обеспечения производства по делам об административных правонарушениях. Прежде всего производится административное задержание ст. 61. Процессуальный кодекс об административных правонарушениях Республики Таджикистан. Об административном задержании составляется протокол. При административном задержании несовершеннолетнего обязательно уведомление его родителей или лиц, их заменяющих (по просьбе задержанного о месте его нахождения уведомляются его родственники, администрация по месту работы или учебы). Задержание может длиться не более трех часов (ст. 63 Процессуальный кодекс об административных правонарушениях Республики Таджикистан) и исчисляется с момента доставления

нарушителя для составления протокола. Следует специально оговорить что при задержании лица, находящегося в состоянии наркотического опьянения, срок исчисляется со времени его выпрезвления.

В целях обнаружения наркотиков может быть осуществлен личный досмотр и досмотр вещей (ст. 66 Процессуальный кодекс об административных правонарушениях Республики Таджикистан), о котором составляется протокол либо делается соответствующая запись в протоколе об административном задержании.

В соответствии со ст. 69 Процессуального кодекса об административных правонарушениях Республики Таджикистан предметы, являющиеся орудием или непосредственным объектом правонарушения, обнаруженные при задержании, личном досмотре или досмотре вещей изымаются должностными лицами органов внутренних дел. Наркотики относятся к таким вещам. Однако для создания доказательственной базы, имеющей процессуальное значение, необходимо установить, являются ли изъяты предметы наркотиками их вид и размер (объем). Для этого после фиксации изъятия в протоколе изъятия или записи в протоколе задержания документы вместе с изъятыми предметами направляются на исследования в экспертно – криминалистическое управление МВД Республики Таджикистан (далее ЭКУ).

Проведя соответствующее исследование, ЭКУ дает заключение (справку) о том, что данное вещество является наркотическим средством, в зависимости от его конкретного вида определяет его размер. После этого, если установлен небольшой размер и не идет речь о возбуждении уголовного дела, составляется протокол об административном правонарушении (ст. 78, 79 Процессуального кодекса об административном правонарушении Республики Таджикистан), который направляется по подведомственности для принятия соответствующих мер. Материалы об административном правонарушении, предусмотренном ст. 128 КоАП Республики Таджикистан, совершенном несовершеннолетним в возрасте от 16 до 18 лет, рассматриваются органом внутренних дел (ст. 98 Процессуального кодекса об административном

правонарушении Республики Таджикистан) [2].

В советское время аналогичная норма действовала в статье 44 Кодекса РСФСР об административных правонарушениях и других союзных республик (ст. 44 незаконное приобретение или хранение наркотических средств в небольших размерах либо потребление наркотических средств без назначения врача). К статье имелся примечание следующего содержания: «Лицо, добровольно сдавшее имевшееся у него в небольших размерах наркотическое средство, которое оно приобрело или хранило без цели сбыта, а равно добровольно обратившееся в медицинское учреждение за оказанием медицинской помощи в связи с потреблением наркотических средств без назначения врача, освобождается от административной ответственности за действия, предусмотренные настоящей статьей» [3].

Ч. 2. ст. 28 ныне действующая КоАП Республики Таджикистан предусматривает: «С учетом конкретных обстоятельств дела об административном правонарушении и данных о несовершеннолетнем лице, совершившем административное правонарушение в возрасте от шестнадцати до восемнадцати лет, судьей, уполномоченным государственным органом либо уполномоченным должностным лицом указанное лицо может быть освобождено от административной ответственности» [4].

После принятия судьей, уполномоченным государственным органом либо уполномоченным должностным лицом решения об освобождении несовершеннолетних от административной ответственности дело направляется в комиссию по делам несовершеннолетних для применения к нему мер воздействия.

В советское время в практике были известны случаи, когда под видом раскаяния

маскировались желанием избежать ответственности, ввели в заблуждение правоохранительные органы. Для этого заранее готовилось соответствующее по содержанию заявление, «страхующее» от возможных осложнений [5].

Ранее мы уже говорили о связи (и взаимодействии) мер профилактического воздействия и административного взыскания. Непрерывность этой связи прослеживается и далее – от административного взыскания к уголовному наказанию. Образно говоря, комплекс правовых мер борьбы с наркоманией напоминает лестницу, которая, однако, ступенька за ступенькой ведет вниз. В данном случае переходным звеном является конструкция правовой нормы, получившая в теории уголовного права наименование «административная преюдиция», но это уже совсем другая тема.

В заключении хотелось бы отметить, что предупреждение наркомании несовершеннолетних - задача не только ответственная, но и трудоемкая. Она включает в себя множество организационных элементов: изучение, анализ и оценку оперативной обстановки в республике, области, городе или районе, складывающейся по линии борьбы с подростковой наркоманией, планирование научно обоснованных мер по выявлению, проведению профилактической работы с потребителями наркотиков, установлению и устранению факторов, обуславливающих распространению наркомании в регионе.

Несомненно, что эффективная борьба с наркоманией несовершеннолетних может не только обеспечить снижение уровня противоправного поведения подростков, нормализовать оперативную обстановку по данной линии правоохранительной деятельности, но и существенно повысить морально – нравственную атмосферу в районе, городе.

Список использованных источников:

1. Конституция Республики Таджикистан от 06.11.1994 г. (с изм. и доп.1999; 2003 и 2016 г. г.). – Душанбе: Ганч. 2016. – 134 с.
2. Процессуальный кодекс об административных правонарушениях Республики Таджикистан // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2013 г., № 7, ст. 502 от 07.08.2020 г № 1716.

-
3. Постановление Верховного Совета РСФСР от 20 июня 1984 г. // Ведомости Верховного Совета РСФСР, 1984, № 27, ст. 910.
  4. Кодекс Республики Таджикистан об административных правонарушениях // Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2008 г., № 7., от 07.08.2020 г. № 1715.
  5. Предупреждение наркомании несовершеннолетних: учебное пособие / Бланков А.С., Вилкс А.Я., Леонтьев Ю.Б. и др. – ВНИИ МВД СССР, 1989, - 80 с.

Сведения об авторе

¹Гафурзода Далер Азалишо – старший преподаватель кафедры административного права и административной деятельности факультета № 2 Академии МВД Республики Таджикистан, подполковник милиции.

Гафурзода Далер Азалишо – Тэжікстан Республикасы ИМ Академиясының № 2 факультетінің әкімшілік құқық және әкімшілік қызмет кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі.

Gafurzoda Daler Azalsho – senior lecturer of the Department of Administrative Law and Administrative Activities of the Faculty No. 2 of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Tajikistan, Lieutenant Colonel of the militia e-mail, daler.gafurov88@mail.ru

Иманалиева У.Э.¹, Касымова Н.Б.

Академия МВД Кыргызской Республики имени генерал-майора милиции Э. Алиева,
г.Бишкек, Кыргызская Республика

ДЕПОНИРОВАНИЕ ПОКАЗАНИЙ ПОТЕРПЕВШЕГО И СВИДЕТЕЛЯ В УГОЛОВНОМ ПРОЦЕССЕ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ

Моя статья посвящена исследованию нововведённого в уголовный процесс Кыргызской Республики процессуального действия «депонирования показаний потерпевшего и свидетеля». Понятие депонирования показаний потерпевшего и свидетеля представляет собой проведение в ходе досудебного производства следственным судьёй допроса свидетеля или потерпевшего по ходатайству одной из сторон с целью заблаговременного обеспечения (сохранения) судебных доказательств. В 2019 году кыргызское уголовное судопроизводство претерпело значительные изменения, которое направлено на развитие состязательных начал уголовного процесса и его приближения к мировым стандартам уголовного судопроизводства.

Ключевые слова: состязательность, следственный судья, потерпевший, свидетель, досудебная стадия, доказательства.

КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСІНДЕ ЖӘБІРЛЕНУШІ МЕН КУӘГЕРДІҢ АЙҒАҚТАРЫН САҚТАУҒА ТАПСЫРУ

Менің мақалам Қырғыз Республикасының Қылмыстық процесіне жаңадан енгізілген «жәбірленуші мен куәгердің айғақтарын депозитке салу» іс жүргізу әрекетін зерттеуге арналған. Жәбірленуші мен куәнің айғақтарын депозитке салу ұғымы тергеу судьясының сотқа дейінгі іс жүргізу барысында сот дәлелдемелерін алдын ала қамтамасыз ету (сақтау) мақсатында Тараптардың бірінің өтініші бойынша куәдан немесе жәбірленушіден жауап алуды жүргізуін білдіреді. 2019 жылы Қырғыз қылмыстық сот ісін жүргізу елеулі өзгерістерге ұшырады, ол қылмыстық процестің қарсылас принциптерін дамытуға және оны қылмыстық сот ісін жүргізудің әлемдік стандарттарына жақындатуға бағытталған.

Түйінді сөздер: жарыс, тергеу судьясы, жәбірленуші, куәгер, сотқа дейінгі кезең, дәлелдер.

DEPOSITION OF TESTIMONY OF THE VICTIM AND WITNESS IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS OF THE KYRGYZ REPUBLIC

My article is devoted to the study of the procedural action of «deposing the testimony of the victim and witness» introduced into the criminal process of the Kyrgyz Republic. The concept of depositing the testimony of a victim and a witness is the interrogation of a witness or victim by an investigating judge during pre-trial proceedings at the request of one of the parties in order to ensure (preserve) judicial evidence in advance. In 2019, Kyrgyz criminal justice has undergone significant changes, which is aimed at developing the adversarial principles of the criminal process and bringing it closer to international standards of criminal justice.

Keywords adversarial, investigating judge, victim, witness, pre-trial stage, evidence.

Моя статья посвящена исследованию нововведённого в уголовный процесс Кыргызской Республики процессуального действия «депонирования показаний потерпевшего и свидетеля». Понятие депонирования показаний потерпевшего и свидетеля пред-

ставляет собой проведение в ходе досудебного производства следственным судьёй допроса свидетеля или потерпевшего по ходатайству одной из сторон с целью заблаговременного обеспечения (сохранения) судебных доказательств. Основания для проведения депонирования предусмотрено в статье 205

УПК Кыргызской Республики. Проведение в досудебном производстве депонирования показаний следственный судьей является решением одного из главных задач уголовного процесса - «быстрого и полного рассмотрения уголовных дел». В последующем неявка в суд потерпевших и свидетелей по уважительной причине ведёт к откладыванию судебного разбирательства, последствием которого становится длительность рассмотрения уголовных дел, что является нарушением прав участников уголовного судопроизводства, прежде всего, нарушением принципов - производство по уголовному делу в разумный срок. Заблаговременное сохранение показаний свидетеля, потерпевшего в досудебном производстве следственным судьей может производиться по всем категориям преступлений, независимо от квалификации и общественной опасности нарушения уголовного закона. Согласно ч. 2 ст. 206 УПК Кыргызской Республики решение об удовлетворении или отказе от производства такого процессуального действия, как депонирование показаний, принимается следственным судьей.

Отказ следственного судьи в удовлетворении ходатайства о производстве депонирования может быть обжалован в вышестоящий суд. При появлении новых оснований для производства депонирования инициатор вновь может обратиться с ходатайством в суд (ч. 3, 4 ст. 206 УПК КР). Порядок производства допроса депонента регламентирован ч. 1 ст. 207 УПК КР. Следовательно, в производстве которого находится уголовное дело, по которому производится депонирование показаний потерпевшего, свидетеля, может быть вызван в суд следственным судьей (ч. 4 ст. 207 УПК КР). Круг участников депонирования показаний регламентирован (ч. 5 ст. 207 УПК КР). Тяжелобольной депонент может быть допрошен по месту нахождения (ч. 6 ст. 207 УПК КР).

О произведенном депонировании потерпевшего, свидетеля составляется протокол судебного заседания, который направляется следователю, осуществляющему уголовное судопроизводство, для приобщения к материалам уголовного дела (ч. 8 ст. 207 УПК КР). Последствия депонирования показаний отражены в ст. 208 УПК КР. В уголовно-процессуальном законодательстве

Российской Федерации депонирование показаний не предусмотрено, но однако ведутся обсуждения по его введению.

В «Доктринальной модели уголовно-процессуального доказательственного права Российской Федерации» предлагают распространить судебное закрепление доказательств по требованию сторон не только на показания, но и на все предположительно легитимные доказательства по делу, которые к моменту уголовного судопроизводства могут быть утрачены для процесса доказывания (ст. 1.1 «Следственный судья»).

При этом полномочия следственного судьи по депонированию в ходе досудебного уголовного производства, по их мнению, должны не ограничиваться показаниями свидетелей и потерпевших, но также охватывать и представленные вещи, документы или информацию, находящуюся на телекоммуникационных каналах – при условии доказанности утверждений сторон о наличии исключительных обстоятельств испрашиваемой легализации доказательств и невозможности их закрепления иным способом, установленным УПК.

По моему мнению одним из главных причин отсутствия такого процессуального действия связано с отсутствием в российском уголовном процессе участника, как следственного судьи – субъекта полномочий по депонированию показаний.

Депонирование показаний позволяет обеспечить сохранность и подлинность представленных свидетелями и потерпевшими на досудебном производстве показаний, а также обеспечивает гарантии неприкосновенности их содержания. Позднее, в ходе рассмотрения уголовного дела по существу в суде, эти депонированные показания могут быть использованы в качестве неопровержимых доказательств, подлежащих рассмотрению судом, так как они были получены в досудебном производстве в ходе судебного рассмотрения независимо процессуальным участником таким как следственный судья.

Впервые использование депонирования показаний свидетеля потерпевшего в уголовном судопроизводстве было упомянуто в юридической практике и закреплено в некоторых странах начиная с конца XX века.

Депонирование позволяет свидетелям потерпевшего, которые испытывают опасения или чувствуют угрозу своей безопасности, записать свои показания и предоставить их суду в качестве доказательства.

Этот процесс обеспечивает сохранность показаний свидетеля и защиту его интересов во время судебного процесса. Депонирование показаний может осуществляться путем записи видео-аудиозаписи показаний свидетеля, которые затем хранятся в безопасном месте, например, в суде или органах правопорядка. В случае необходимости, эти записи могут быть представлены в качестве доказательства в суде.

Таким образом, свидетель может избежать повторного допроса и связанных с ним рисков. Однако следует отметить, что конкретные требования и процедуры депонирования показаний свидетелей и потерпевших могут различаться в разных странах и в соответствии с национальным законодательством и процессуальными правилами. Так

депонирование как процессуальное действие было введено в некоторых постсоветских странах таких как: Республика Казахстан (ст. 217 УПК), Республика Молдова (ст. 109 УПК), Эстонская Республика (ст. 69.1 УПК), Украина (ст. 225 УПК), Литовская Республика (ст. 173 УПК) и в проект нового УПК Республики Армения.

В завершении хотелось бы отметить, что депонирование показаний свидетеля потерпевшего имеет цель обеспечение свидетеля и потерпевшего безопасности и защиту от возможных воздействий и угроз со стороны обвиняемых или иных лиц, кроме того, также способствует повышению качества доказательств и обеспечению справедливого судебного процесса.

В разных странах правила и процедуры депонирования показаний могут различаться, в зависимости от юридической системы и законодательства, принятого в конкретной стране.

Список использованных источников:

1. Уголовно процессуальный кодекс Кыргызской Республики п. 27 ст. 5 от 28 октября 2021 года № 129
2. Шестакова С. Д., Иманалиева У. Э. Депонирование показаний потерпевшего и свидетеля в уголовном процессе Кыргызской Республики // Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России. – 2022. – № 1 (93). – С. 176–182;
3. Александров А. С., Александрова И. А. и др. Доктринальная модель уголовно-процессуального доказательственного права РФ. – Москва: Юрлитинформ, 2015. – 299 с.
4. Тарасенко Ф. Против извращений в практике допроса обвиняемого // Социалистическая законность. – 1956. – № 9. – С. 101– 103.
5. Шестакова С. Д., Маркова Е. А. Засекречивание свидетелей и право обвиняемого на защиту / Уголовное судопроизводство в России: состояние, проблемы, перспективы : материалы Всероссийской научно - практической конференции, 7 ноября 2014 г. – ч. 1. – Санкт-Петербург: Санкт-Петербургский университет МВД России. – С. 152–156.

Сведения об авторах

¹*Иманалиева Уулжан Эмилбековна* – старший преподаватель кафедры уголовного процесса Академии МВД Кыргызской Республики имени генерал-майора милиции Э. Алиева.

Иманалиева Уулжан Эмилбекқызы – Қырғыз Республикасы ИМ полиция генерал-майоры Э.Әлиев атындағы Академияның қылмыстық процесс кафедрасының аға оқытушысы.

Imanalieva Ulzhan Emilbekovna – Senior lecturer at the Department of Criminal Procedure of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Kyrgyz Republic named after Major General of Militia E. Aliyev.

²*Касымова Нурзада Бекболатовна* – магистрант факультета дистанционно-заочного обучения и магистратуры Академии МВД Кыргызской Республики имени генерал-майора милиции Э. Алиева.

Касымова Нурзада Бекболатқызы – Қырғыз Республикасы ІІМ милиция генерал-майоры Э.Алиев атындағы Академияның қашықтықтан сырттай оқыту және магистратура факультетінің магистранты.

Kasymova Nurzada Bekbolatovna – Graduate student of the Faculty of Distance Learning and Master's degree of the Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Kyrgyz Republic named after Major General of Militia E. Aliyev.

«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ИМ М.БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ» ЖУРНАЛЫНДАҒЫ ЖАРИЯЛАНЫМДАРҒА ҚОЙЫЛАТЫН ТАЛАПТАР

Мақала «Құқық» мамандықтарының тиісті тобы саласындағы бұрын жарияланбаған және басқа басылымдарға жариялауға жіберілмеген бірегей ғылыми зерттеулердің нәтижелерін қамтуы тиіс. Автор мақаланы және өзге материалдарды ұсынған кезде редакциялық алқаға олардың жарияланғанын немесе басқа басылымдарға ұсынылғанын хабарлауға міндетті. Мақала мазмұнында шетелдік зерттеушілердің осыған ұқсас мәселелер бойынша ғылыми еңбектерінің шолулары, сондай-ақ «Қазақстан Республикасы ИМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысы» журналының алдыңғы басылымдарындағы кем дегенде бір мақалаға сілтемелер болуы тиіс.

Мақаланы журналға орналастыру шарттары:

- мекеменің мөрімен расталған, ғылымның осы саласы бойынша жтекші маманның бір оң пікірі (жеке немесе бірінші авторы ғылым кандидаты немесе докторы болып табылатын мақалаларды қоспағанда);

- мекеме кафедрасының (бөлімшесі отырысында талқыланған және жариялауға ұсынылған хаттамадан үзінді);

- автор(лар) туралы мәліметтер, мақала атауы, аннотация және түйінді сөздер үш тілде (қазақ, орыс және ағылшын);

- серіктес авторлық 3 автордан аспайды;

- мақаланың қолжазбасы – автордың (авторлар) қолы қойылған 6-7 бет көлемінде болуы тиіс;

- көлемі 10 беттен асатын мақалалар журналдың бас редакторымен келісіледі;

- мақалада мемлекеттік құпияларды қамтитын мәліметтер, сондай-ақ «Қызмет бабында пайдалану үшін» деген белгісі бар мәліметтер жоқ екендігі туралы анықтама;

- журналға жазылу туралы түбіртектің көшірмесі;

- автор(лар)дың суреті (деректі портрет).

Мақаланың құрылымдық элементтерін орналастыру тәртібі:

- жоғарғы сол жақ бұрышта қойылған әмбебап ондық жіктеу индексі (ӨОЖ);

- мақала тақырыбы (бас әріптермен, жартылай қалың қаріппен), автордың (авторлардың)

Т.А.Ә. (3 автордан артық емес), **оның ғылыми дәрежесі, ғылыми атағы, автордың жұмыс орны, қаласы, елі туралы ақпарат.** Егер ұйымның атауында қала анық көрсетілмесе, онда үтір арқылы ұйымның атауынан кейін қала, шетелдік ұйымдар үшін – қала мен ел көрсетіледі;

- **аннотация** (5-8 сөйлем) және мақала тіліндегі түйінді сөздер (5-7 сөз) мақала мәтінінің алдында орналасады;

- **мақала мәтіні doc (Microsoft Word) пішімде. Парақ пішімі Ф4 (297x210 ММ.). Жиек сызықтары: сол жағы – 2 см, қалғандары – 1 см.** Қаріп: Times New Roman. Таңба өлшемі – 14 pt. Мәтін ені бойынша тасымалданбай пішімделуі тиіс, азат жолдың басындағы шегініс – 1 см. Жоларалық интервал – бір. Мақаланың тақырыбы жолдың орта тұсына орналастырылады. Мақала мәтінінде автоматты нөмірлеу қолданылмауы тиіс. Мәтінді автор өңдеп, оқып, соңғы бетіне қол қоюы керек;

- мақаланы дайындауда пайдаланылған ақпарат көздерінің тізімі (**пайдаланылған әдебиеттердің тізімі**) мақаланың соңына орналастырылады. Дереккөздердің тізімі мақалада оларға сілтеме жасау арқылы беріледі. Мақала мәтініндегі сілтеме нөмірі шаршы жақшада беріледі, мысалы: [1,б.15]. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі «Библиографиялық жазба. Библиографиялық сипаттама. Құрастырудың жалпы талаптары мен ережелері» 7.1-2003 Мемлекеттік стандартымен ресімделеді. Интернет-ресурстарға сілтеме жасаған кезде автор, мәтіннің атауы, дереккөз, материалдың толық электрондық мекенжайы, оның ашылған күні көрсетіледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, қорғалмаған диссертацияларға және басқа жарияланбаған материалдарға сілтеме жасауға рұқсат етілмейді;

- басқа 2 тілде берілген түйіндеме ((автор(лар) туралы мәліметтердің, мақала атауының, аннотация мәтінінің және түйінді сөздердің аудармасы). Егер мақала қазақ тілінде болса, онда түйіндеме орыс және ағылшын тілдерінде; егер мақала орыс тілінде болса, онда түйіндеме қазақ және ағылшын тілдерінде; егер мақала ағылшын тілінде болса, онда түйіндеме қазақ және орыс тілдерінде беріледі).

Мақаланың соңында «мақала алғаш рет жарияланады» деген жазба болуы тиіс және күні мен автордың (авторлардың) қолы қойылады. Осы жерге автор (авторлар) туралы мәліметтер – толық түрде тегі, аты, әкесінің аты, электрондық мекенжайы, байланыс телефондары орналастырылады.

Суреттер (графикалық материал) нақты, барлық өлшемдердің анық берілуін қамтамасыз ететін форматта орындалуы, нөмірленуі, қол қойылуы және электрондық тасымалдағышта ұсынылуы тиіс.

Мақалалар редакциялық алқада ішкі шолудан өтеді, мақала авторына рецензия жіберілмейді. Редакциялық алқа өз пікірі бойынша журналдың талаптарына сәйкес келмейтін мақалаларды қабылдамауға құқылы. Ғылыми және нақты сипаттағы қателіктер, дәлсіздіктер үшін автор (авторлар) жауап береді. Журналдың редакциялық алқасының өтініші бойынша мақала қайта өңделген жағдайда, редакция соңғы нұсқаны алған күн келіп түскен болып есептеледі.

Егер мақала қабылданбаса, редакция алқасы бас тарту себептері бойынша пікірталас жүргізеу құқығын сақтайды. Редакцияға келіп түскен материалдар қайтарылмайды.

Қолжазбалар редакцияға [mail@ aui-aktobe.kz](mailto:mail@aui-aktobe.kz) электронды поштасына немесе келесі пошта мекенжайы бойынша жолданады:

030011, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ., Курсанттар тас жолы, 1, Қазақстан Республикасы ПМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институты, ҒЗЖРБЖҰБ. («ҚР ПМ М.Бөкенбаев атындағы Ақтөбе заң институтының хабаршысына мақала» белгісімен). Анықтама үшін: +77132988037,+ 77078288001.

ТРЕБОВАНИЯ К ПУБЛИКАЦИЯМ В ЖУРНАЛЕ «ВЕСТНИК АКТЮБИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА ИМЕНИ М. БУКЕНБАЕВА МВД РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН»

Статья должна содержать результаты оригинальных научных исследований в области соответствующей группы специальностей «Право», ранее не опубликованных и не предназначенных к публикации в других изданиях. Автор обязан сообщить редколлегии при представлении статьи и других материалов, были ли они опубликованы или представлены в иные издания. В содержании статьи должны быть обзоры научных трудов зарубежных исследователей по аналогичной проблеме, также ссылки не менее чем на одну статью в предыдущих выпусках журнала «Вестник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан имени М.Букенбаева».

Условия для размещения статьи в журнале:

- одна положительная рецензия, заверенная печатью учреждения, ведущего специалиста по данной отрасли науки (за исключением статей, единоличным или первым автором которых является кандидат или доктор наук);
- выписка из протокола заседания кафедры (подразделения) учреждения с обсуждением и рекомендацией к публикации;
- данные об авторе (ах), название статьи, аннотация и ключевые слова на **трех языках** (казахский, русский и английский);
- соавторство предполагает не более 3 авторов;
- рукопись статьи объемом от 6-7 стр., подписанная автором (авторами). Статьи объемом больше 10 страниц согласовываются с главным редактором;
- справка о том, что в статье отсутствуют сведения, содержащие государственные секреты, а также сведения грифом «Для служебного пользования»;
- копия квитанции о подписке на журнал;
- фото автора (ов) (документальный портрет).

Порядок расположения структурных элементов статьи:

- индекс универсальной десятичной классификации (УДК) проставленный в левом верхнем углу;
- заголовок статьи (прописными буквами, полужирным шрифтом), **Ф.И.О. автора (ов)** (не более 3-х авторов), **его ученая степень, ученое звание, информация о месте работы автора, город, страна**. Если в названии организации явно не указан город, то через запятую после названия организации указывается город, для зарубежных организаций - город и страна. Если статья подготовлена несколькими авторами, их данные указываются в порядке значимости вклада каждого автора в статью;
- **аннотация** (5-8 предложений) и ключевые слова (5-7 слов) на языке статьи располагаются перед текстом статьи;
- **текст статьи** в формате doc(Microsoft Word). Формат листа А4 (297x210 мм.). Все поля: левая сторона-2 см, остальные-1 см. Шрифт: TimesNewRoman. Размер символа 14 pt. Текст должен быть отформатирован по ширине без переносов, отступ в начале абзаца – 1 см. Межстрочный интервал – одинарный. Заголовок статьи форматируется по центру. В тексте статьи не должна использоваться автоматическая нумерация. Текст должен быть отредактирован, вычитан автором и подписан на последней странице;
- список использованных при подготовке статьи информационных источников располагается в конце статьи, (**список литературы**). Перечисление источников дается в порядке ссылок на них в статье. Номер ссылки в тексте статьи оформляется в квадратных скобках, например: [1, с.15]. Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1-2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». При ссылках на Интернет-ресурсы указывается автор, название текста, источник, полный

электронный адрес материала, дата его открытия. Не разрешаются ссылки на частные сообщения, отчеты, незащищенные диссертации и другие неопубликованные материалы;

- **резюме** на 2 других языках(с переводом сведений об авторе (ах), названия статьи, текста аннотации и ключевых слов). Если статья на казахском языке, то резюме на русском - английском языках; если статья на русском языке, то резюме на казахском и английском языках; если статья на английском языке, то резюме на казахском и русском языках).

В конце статьи должна быть запись: «**статья публикуется впервые**», ставится дата и **подпись автора (авторов)**. Здесь же помещаются сведения об авторе (авторах): фамилия, имя, отчество полностью, электронный адрес, контактные телефоны.

Рисунки (графический материал) должны быть выполнены четко, в формате, обеспечивающем ясность передачив всех деталей, пронумерованы, подписаны и представлены на электронном носителе.

Статьи проходят внутреннее рецензирование в редколлегии без направления рецензии автором статей. Редколлегия в праве отклонять статьи, которые, по ее мнению, не соответствуют требованиям журнала. За ошибки, неточности научного и фактического характера ответственность несет автор (авторы). В случае переработки статьи по просьбе редакционной коллегии журнала датой поступления считается дата получения редакцией окончательного варианта. Если статья отклонена, редколлегия сохраняет за собой право не вести дискуссию по мотивам отклонения. Поступившие в редакцию материалы возврату не подлежат.

Рукописи направляются в редакцию на e-mail: mail @ aui-aktobe.kz или почтовой связью по адресу:

030011, Республика Казахстан, г. Актобе, Курсантское шоссе, 1, Актюбинский юридический институт МВД Республики Казахстан имени М. Букенбаева, ОНИИРП (с пометкой «статья в Вестник Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан им. М. Букенбаева»). Контактные телефоны: + 77132988037, + 77078288001.

REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS IN THE JOURNAL «BULLETIN OF THE AKTOBE LAW INSTITUTE NAMED AFTER M. BUKENBAYEVA MINISTRY OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN»

The article should contain the results of original research in the field of the corresponding group of specialties «Law», not previously published and not intended for publication in other publications. The author is obliged to inform the editorial Board when submitting an articles and other materials, whether they were published or submitted to other publications. The content of the article should include reviews of scientific works of foreign researchers on a similar problem, as well as links to at least one article in previous issues of the journal «Bulletin of the Aktope Law Institute of the Ministry of internal affairs of the Republic of Kazakhstan named after M. Bukenbaev».

Conditions for publishing an article in the journal:

- one positive review, certified by the seal of the institution, a leading specialist in this field of science (except for articles, the sole or first author of which is a candidate or doctor of science);
- extract from the minutes of the meeting of the department (division) of the institution with discussion and recommendation for publication;
- information about the author (s), article title, abstract, and keywords **in three languages (Kazakh, Russian and English)**;
- co-authorship involves no more than 3 authors;
- manuscript of the article from 6-7 pages, in signed by the author (s). Articles of more than 10 pages are approved by the editor-in-chief;
- a certificate stating that the article does not contain information containing state secrets, as well as information marked «For official use»;
- copy of the subscription receipt for the magazine;
- photo of the author (s) (documentary portrait).

Order of arrangement of structural elements of the article:

- universal decimal classification index (**UDC**) in the upper-left corner;
- title of the article (in capital letters, bold),
- **Full name of the author (s)** (no more than 3 authors), **his academic degree, academic title, information about the author's place of work, city, country**. If the name of the organization does not explicitly indicate the city, then enter the city after the name of the organization, and for foreign organizations - the city and country (Academy of law enforcement agencies under the Prosecutor General's office of the Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan). If the article was prepared by several authors, their data is indicated in order of significance of each autor's contribution to the article;
- **the abstract (5-8 sentences) and keywords (5-7 words)** in the language of the article are placed before the text of the article;
- **text of the article in doc format (Microsoft Word). A4sheet format (297x210 mm.)**. Border lines: left - 2 cm, the rest-1 cm.. Font: TimesNewRoman. The symbol size is 14 pt. The text should be formatted in width without hyphenation, and the indent at thebeginning of the paragraph should be 1 cm. Line spacing – single. The article title is formatted in the center. Automatic numbering should not be used in the text of the article. The text must be edited, proofread by the author, and signed on the last page;
- the list of information sources used in the preparation of the article is located at the end of the article, (**list of references**). The list of sources is given in the order of references to them in the article (**list of references**) The list of sources is given in the order of references to them in the article. The reference number in the article text should be placed in square brackets, for example: [1, p.15]. The list of references is drawn up in accordance with GOST 7.1-2003 “Bibliographic record. Bibliographic description. General requirements and rules of compilation. When linking to Internet resources, the author, title of the text, source, full e-mail address of the material, and the date of its opening are indicated.

Links to private messages, reports, unsecured dissertations, and other unpublished materials are not allowed;

- **summary** in 2 other languages (**with translation of information about the author (s), article title,**

abstract text and keywords). If the article is in Kazakh language, summary in Russian and English languages; if the article is in Russian language, summary is in Kazakh and English; if the article is in English, then the summary is in Kazakh and Russian languages).

At the end of the article should be written: **«the article is published for the first time», put the date and signature of the author (s)**. Here you can also find information about the author (s):

full name, email address, and contact phone numbers.

Drawings (graphic material) be made clearly, in a format that ensures clarity of transmission of all details, numbered, signed and presented on electronic media.

Articles are reviewed internally by the editorial Board without sending a review to the authors. The editorial Board has the right to reject articles that, in its opinion, do not meet the requirements of the journal. The author (s) is responsible for errors and inaccuracies of scientific and factual nature. If the article is revised at the request of the editorial Board of the journal, the date of receipt is considered to be the date when the final version was received by the editorial board. If the article is rejected, the editorial board reserves the right not to discuss the reasons for rejection. Materials received by the editorial office are not subject to return.

Articles are sent to the editorial office by e-mail: mail @ aui-aktobe.kz or by post to:

Kursantskoe shosse, 1, Aktobe city, Republic of Kazakhstan, 030011, Aktobe Law Institute of MIA of RK M. Bukenbayev, OSRaEPWD (marked «an article in the Bulletin of Aktobe Law Institute of Ministry of internal affairs the of Republic Kazakhstan named after M.Bukenbayev»).
Contact: + 77132988037, + 77078288001.

**ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ІІМ М. БӨКЕНБАЕВ АТЫНДАҒЫ
АҚТӨБЕ ЗАҢ ИНСТИТУТЫНЫҢ ХАБАРШЫСЫ**

ғылыми–тәжірибелік журналы
№ 2 (15) 2024

**ВЕСТНИК АКТЮБИНСКОГО ЮРИДИЧЕСКОГО ИНСТИТУТА МВД РЕСПУБЛИКИ
КАЗАХСТАН ИМЕНИ М. БУКЕНБАЕВА**

научно-практический журнал
№ 2 (15) 2024

**BULLETIN OF THE AKTOBE LAW INSTITUTE OF THE MINISTRY
OF INTERNAL AFFAIRS OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
NAMED AFTER M. BUKENBAYEV**

scientific and practical journal
№ 2 (15) 2024

Ответственный секретарь
Компьютерный набор и верстка

А.С. Сагинтаева
С.Б. Нуржанов

Журнал зарегистрирован в Комитете информации Министерства информации
и общественного развития Республики Казахстан.
Регистрационное свидетельство № KZ94VPY00022587 от 23 апреля 2020 года.

Ответственность за достоверность фактов и сведений, содержащихся в публикациях,
несут авторы.

Сдано в набор 01.06. 2024 г.
Подписано в печать 20 июня 2024 г.
Формат А4. Бумага офсетная.
Печать на ризографе.
Тираж 200 экз.

Отпечатано в типографии Актюбинского юридического института МВД Республики Казахстан
имени М. Букенбаева Курсантское шоссе 1